

МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
ХАРКІВСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ВНУТРІШНІХ СПРАВ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
СУМСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

Кваліфікаційна наукова праця
на правах рукопису

НЕВЯДОВСЬКИЙ ВЛАДИСЛАВ ОЛЕГОВИЧ

УДК: 342.95 (477)

ДИСЕРТАЦІЯ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА
ЯКІСТЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

12.00.07 — адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне
право (081 — Право)

Подається на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

Науковий консультант —
Музичук Олександр Миколайович,
доктор юридичних наук, професор
заслужений юрист України

Суми – 2021

АНОТАЦІЯ

Невядовський В. О. Адміністративно-правові засади здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні. – *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право. – Харківський національний університет внутрішніх справ; Сумський державний університет. – Суми, 2021.

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми – визначення сутності, змісту та розкриття особливостей адміністративно-правових засад здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні, що лягло в основу вироблення відповідної концепції, а також пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення законодавства у цій сфері.

Констатовано, що вищій освіти, як соціально-правовому явищу властиві наступні ключові особливості: по-перше, вища освіта має широку та якісну систему нормативно-правового регулювання, адже даному питанню присвячено цілу низку законодавчих та підзаконних нормативних джерел; по-друге, держава визнає особливу суспільну цінність вищої освіти, у зв'язку з чим формує та реалізує за цим напрямом окрему гілку державної політики; по-третє, вища освіта має значне соціальне значення, адже забезпечує систематичний, невинний розвиток людини та набуття нею професійних навичок і вмінь, які в подальшому допомагають їй обирати ту чи іншу професію та реалізовувати трудову діяльність; по-четверте, вища освіта є сферою виникнення та існування великої кількості управлінських відносин, що виникають між низкою органів державної влади, які складають систему державного управління освітянським сектором; по-п'яте, вища освіта є послідовною та структурованою, що передбачає отримання відповідною особою консолідованого «пакету» знань, який забезпечує її стале, послідовне навчання.

Доведено, що контроль як спосіб забезпечення законності діяльності закладів вищої освіти, – це особливий напрямок роботи уповноважених суб'єктів, який направлено на спостереження, аналіз та перевірку поточного стану функціонування відповідних закладів та її відповідності визначеним законодавством стандартам та вимогам. Сутність вказаного контролю виражається в наступному: по-перше, існуванні багаторівневої структури управління вищою освітою та реалізації державної політики в цій сфері; по-друге, законодавчо встановлених жорстких та виключних ліцензійних вимогах і стандартах діяльності закладів вищої освіти України; по-третє, наявності акредитаційної процедури перевірки статусу (рівня) ЗВО; по-четверте, системності контролю, який включає в себе контроль за якістю вищої освіти та підтримки даної якості ЗВО.

Доведено, що норми адміністративного права займають ключове місце серед правових засад контролю за якістю освіти в Україні, оскільки саме за їх допомогою: регламентовано порядок роботи суб'єктів контролю, їх структуру та взаємну підпорядкованість; особливості реалізації окремих адміністративних процедур (наприклад, ліцензійних та/або атестаційних); перелік функцій та завдань в галузі контролю за якістю вищої освіти і таке інше. Важливим є також те, що саме норми адміністративної галузі права закріплюють правові та організаційні особливості взаємодії суб'єктів контролю у досліджуваній сфері.

Узагальнено, що предметом контролю за якістю вищої освіти в Україні є діяльність закладів вищої освіти, а також інших уповноважених суб'єктів щодо дотримання законодавчо визначених стандартів, ліцензійних вимог та державної політики в сфері вищої освіти. Тобто предметом контролю є весь комплекс управлінсько-організаційної діяльності в галузі вищої освіти, який направлено на підтримку належного рівня якості як освітніх послуг, так і будь-яких інших процесів, направлених на забезпечення їх якості. Підкреслено, що важливість визначення предмету контролю є не лише

теоретичним, але й практичним завданням, адже саме цей фактор визначає межі контрольної діяльності за якістю освіти в Україні.

Встановлено, що межі контролю за якістю вищої освіти виражено у сформованих та визначених відповідно до предмету контролю сферах: 1) юридичних інститутах та механізмах контрольної діяльності, направленої на забезпечення дотримання вимог та стандартів якості вищої освіти; 2) широті повноважень суб'єктного складу контролю за якістю вищої освіти в Україні; 3) визначених та сформованих на основі законодавства адміністративних та інших формах та методах контролю за якістю вищої освіти.

Обґрунтовано, що суб'єктів контролю за якістю вищої освіти в Україні доцільно розглядати з двох позицій: по-перше, як сукупність уповноважених органів державної влади, які відповідно до норм чинного законодавства наділені владними повноваженнями, що дають змогу здійснювати контрольну діяльність у відповідному напрямку; по-друге, як систему структурних підрозділів відповідних ВНЗ, до компетенції яких входить здійснення самоврядного контролю за якістю вищої освіти.

Констатовано, що класифікація контролю за якістю вищої освіти повинна відбуватись на основі суб'єктного критерію, що дозволить запобігти неправильному виділенню видів контролю, зокрема шляхом ототожнення їх із формами. На основі цього виділено: 1) державний контроль; 2) самоврядний та громадський контроль; 3) міжнародний контроль у форматі участі суб'єктів міжнародного права в оцінюванні якості вищої освіти в Україні.

Доведено, що до особливо корисних для України аспектів зарубіжного досвіду щодо здійснення контролю за якістю вищої освіти варто віднести наступні: по-перше, оптимальне поєднання ідей єдиного освітнього європейського простору з національними освітніми традиціями; по-друге, запровадження комплексного підходу до контролю за якістю вищої освіти, який передбачає суто державний та змішаний контроль; по-третє, створення

умов для функціонування різних недержавних організацій, що мають право здійснювати акредитацію вищих шкіл; по-четверте, акредитаційні агентства або фонди у зарубіжних країнах здійснюють акредитацію не лише освітніх програм, але й інституційну акредитацію закладів вищої освіти; по-п'яте, у зарубіжних країнах розповсюдженою є практика обов'язкового залучення іноземних експертів до роботи в комісіях, що здійснюють оцінку якості вищої освіти; по-шосте, у досліджених європейських державах акредитація закладів вищої освіти відбувається у декілька етапів: самообстеження (самоаналіз, самоекспертиза), яке є основою для проведення акредитації; зовнішнє оцінювання; впровадження у роботу закладу вищої освіти вироблених під час моніторингу рекомендацій та пропозицій; по-сьоме, основний обсяг роботи під час реалізації процедур контролю відбувається переважно дистанційно через відповідні засоби електронної комунікації. Тобто таким чином мінімізується кількість безпосередніх особистих контактів між суб'єктом та об'єктом контролю, що підвищує об'єктивність, неупередженість та прозорість такого контролю; по-восьме, у європейських державах особлива увага відводиться участі у міжнародних моніторингових програмах та проектах.

Обґрунтовано, що в Україні доцільно запровадити комбінований підхід до критеріїв оцінювання ефективності здійснення контролю за якістю вищої освіти із провідною роллю якісних критеріїв, а саме: 1) результативність та дієвість, які дозволяють судити про те, чи досягаються цілі і завдання контролю; 2) динамічність та інтенсивність, які дають можливість: з'ясувати кількість контрольних заходів проведених за певний період, середній строк їх повної реалізації; визначити як зміни у інтенсивності контролю впливають на стан якості вищої освіти; 3) нормативно-правова урегульованість. Аналіз контролю за даним критерієм необхідний для того, щоб з'ясувати чи відповідають організаційно-правові основи контролю тим концептуальним і стратегічним цілям, на реалізацію яких він орієнтований. Тобто чи здатен

контроль реально забезпечувати необхідні результати за наявних юридичних правил його організації та здійснення; 4) зрозумілість та прозорість, що дозволяють визначити, наскільки простими та однозначними для розуміння зацікавленими особами є процедури і результати контролю. При цьому важливо розуміти, що такими особами є не лише фахівці, але й здобувачі освіти, їх батьки (особи, які їх замінюють); 5) фахова думка з приводу ефективності контролю за якістю вищої освіти. Оцінювання за даним критерієм передбачає вивчення думок працівників вищої освіти, а також спеціалізованих організацій, установ, що займаються практичною та (або) дослідною діяльністю у сфері забезпечення якості освіти; 6) громадська думка – критерій, що передбачає оцінювання ефективності контролю на підставі вивчення думки з цього приводу, перш за все користувачів освітніх послуг, а також інших зацікавлених громадян.

Ключові слова: вища освіта, об'єкт, контроль, законність, заклади вищої освіти, правові засади, завдання, функції, предмет, межі контролю, суб'єкт, адміністративні форми, методи, самоврядний контроль, громадський контроль, міжнародні організації, адміністративні процедури, критерії, оптимізація, зарубіжний досвід, удосконалення, адміністративні засади.

SUMMARY

Neviadovskyi V. O. Administrative and Legal Principles of Carrying out Control over Higher Education's Quality in Ukraine. – *Qualifying scientific work as the manuscript.*

The thesis for a doctoral degree by the specialty 12.00.07 – administrative law and procedure; financial law; informational law. – Kharkiv National University of Internal Affairs, Sumy State University. – Sumy, 2021.

The author of the dissertation has provided theoretical generalization and a new solution to the scientific problem – determining the essence, content and revealing specific features of administrative and legal principles of carrying out control over the quality of higher education in Ukraine, which formed the basis for elaborating the appropriate concept, as well as propositions and recommendations for improving legislation in this area.

It has been stated that higher education as a socio-legal phenomenon has the following key features: first of all, higher education has a broad and high-quality system of normative and legal regulation, because a number of legislative and regulatory sources is focused on this issue; secondly, the state recognizes the special social value of higher education, and in this regard forms and implements a separate branch of state policy in this area; thirdly, higher education has a significant social significance, since it provides systematic, continuous development of a person and the acquisition of professional skills and abilities that further help a person to choose a profession and place of work; fourth, higher education is the area of origin and existence of a large number of managerial relations that arise between a number of state authorities that make up the system of public administration of the education sector; fifth, higher education is consistent and structured, which involves that a person receives a consolidated “package” of knowledge, which ensures the continuous, consistent learning.

It has been proved that control as the method to ensure the legitimacy of higher educational institutions' activities is a special area of work of authorized

entities, which is aimed at monitoring, analysis and verification of the current state of operation of relevant institutions and its compliance with statutory standards and requirements. The essence of the indicated control is expressed in the following: first of all, the existence of a multilevel management structure of higher education and the implementation of the state policy in this area; secondly, legally established strict and exclusive licensing requirements and standards of activities of higher educational institutions of Ukraine; thirdly, the existence of the accreditation procedure for verifying the status (level) of higher educational institutions; fourth, the systemic control, which includes control over the quality of higher education and maintaining this quality in higher educational institutions.

It has been proved that the norms of administrative law occupy a key place among legal principles of control over the quality of education in Ukraine, because they assist: to regulate the operation procedure of control subjects, their structure and mutual subordination; to establish the features of implementing certain administrative procedures (for example, licensing and / or attestation); to put in order the list of functions and tasks in the field of control over the quality of higher education, etc. It is also important that the norms of the administrative branch of law enshrine the legal and organizational features of the interaction between the subjects of control in the researched area.

It has been generalized that the subject matter of control over the quality of higher education in Ukraine is the activity of higher educational institutions, as well as other authorized entities regarding the compliance with statutory standards, licensing requirements and the state policy in the field of higher education. Thus, the subject matter of control is the entire complex of management and organizational activities in the field of higher education, which is aimed at maintaining the appropriate level of quality of both educational services and any other processes aimed at ensuring their quality. It has been emphasized that the importance of determining the subject matter of control is both theoretical and practical task, because this factor determines the boundaries of control over the

quality of education in Ukraine.

It has been established that the limits of control over the quality of higher education are expressed in the areas formed and determined in accordance with the subject matter of control: 1) legal institutions and mechanisms of control activities aimed at ensuring the compliance with the requirements and quality standards of higher education; 2) the wide range of powers of the parties of control over the quality of higher education in Ukraine; 3) administrative and other forms and methods of control over the quality of higher education defined and formed on the basis of legislation.

It has been substantiated that the subjects of control over the quality of higher education in Ukraine should be considered from two aspects: first, as a set of authorized state agencies, which are endowed with powers to control activities in this direction in accordance with the current legislation; secondly, as a system of structural subdivisions of the respective higher educational institutions, the competences of which include the implementation of self-regulatory control over the quality of higher education.

It has been stated that the classification of control over the quality of higher education should be based on a subjective criterion, which should prevent the incorrect definition of control types, in particular by identifying them with the forms. On this basis the author has distinguished the following: 1) state control; 2) self-regulatory and public control; 3) international control in the format of participation of subjects of international law in assessing the quality of higher education in Ukraine.

It has been proved that the most useful for Ukraine aspects of international experience in carrying out control over the quality of higher education include the following: first of all, the optimal combination of ideas of a single educational European space with national educational traditions; secondly, the introduction of a comprehensive approach to control over the quality in higher education, which provides purely state and mixed control; thirdly, creating conditions for the

functioning of various non-governmental organizations that have the right to carry out accreditation of high schools; fourth, accreditation agencies or foundations in foreign countries carry out accreditation not only of educational programs, but also institutional accreditation of higher educational institutions; fifthly, mandatory involvement of foreign experts to work in commissions that assess the quality of higher education is a widespread practice in foreign countries; sixth, the accreditation of higher educational institutions in the studied European countries takes place in several stages: self-examination (self-analysis, self-expertise), which is the basis for carrying out accreditation; external evaluation; introduction of recommendations and propositions into the work of the higher educational institution, which were developed during the monitoring; seventh, the main volume of work during the implementation of control procedures is mainly realized remotely through the appropriate means of electronic communication. Thus, it minimizes the number of direct personal contacts between the subject and the object of control, which increases the objectivity, impartiality and transparency of such control; eighth, special attention in European countries is paid to the participation in international monitoring programs and projects.

It has been substantiated that it is expedient to introduce in Ukraine a combined approach to the criteria of assessing the effectiveness of carrying out control over the quality of higher education with the leading role of qualitative criteria, namely: 1) effectiveness and efficiency, which allow to evaluate whether the goals and objectives of control are achieved; 2) dynamism and intensity, which make it possible: to find out the number of control measures carried out for a certain period, the average period of their full implementation; to determine how changes in the intensity of control affect the quality of higher education; 3) normative and legal regulation. The analysis of control over this criterion is necessary in order to clarify whether the organizational and legal basis of control corresponds to the conceptual and strategic goals, to which it is focused on. That is, whether the control is able to actually provide the necessary results under the

existing legal rules of its organization and implementation; 4) clarity and transparency, which allow determining how simple and unambiguous are the procedures and results of control for understanding by related parties. It is important to understand that such persons are both experts and students, their parents (persons who replace them); 5) professional opinion on the effectiveness of control over the quality of higher education. Evaluation according to this criterion involves the study of the opinions of employees of higher education, as well as specialized organizations, institutions engaged in practical and (or) research activities in the field of quality assurance of education; 6) public opinion – a criterion that involves the assessment of the effectiveness of control based on studying the opinion on this issue, especially users of educational services, as well as other interested citizens.

Key words: higher education, object, control, rule of law, higher educational institutions, legal principles, tasks, functions, subject matter, limits of control, subject, administrative forms, methods, self-regulatory control, public control, international organizations, administrative procedures, criteria, optimization, international experience, improvement, administrative principles.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Невядовський В. О. Адміністративно-правові засади здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні: монографія: монографія. – Харків : Факт, 2020. – 367 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Невядовський В. О. Принципи державного контролю. *Право і безпека*. 2014. № 3 (54). С. 66–71.

3. Невядовський В. О. Класифікація контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Європейські перспективи*. 2016. № 3. С. 205–209.

4. Невядовський В. О. Особливості реалізації адміністративно-правових норм у діяльності Національної поліції України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4 (75). С. 170–176.

5. Невядовський В. О. Завдання та функції контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Європейські перспективи*. 2016. № 1. С. 212–216.

6. Невядовський В. О. Теоретико-правові аспекти сутності координації правоохоронної діяльності. *Форум права*. 2016. № 4. С. 224–228. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2016_4_37.

7. Невядовський В. О. Щодо необхідності вдосконалення адміністративних процедур здійснення контролю за якістю вищої освіти. *Європейські перспективи*. 2016. №. 4. С. 247–252.

8. Невядовський В. О. До проблеми визначення поняття та особливостей державного контролю. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 1. Т. 2. С. 25–29.

9. Невядовський В. О. Досвід провідних країн Європи щодо здійснення контролю за якістю вищої освіти. *Наше право*. 2017. № 4. С. 244–249.

10. Невядовський В. О. Принципи контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Європейські перспективи*. 2017. № 4. С. 139–143.

11. Невядовський В. О. Адміністративні форми та методи контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 1 (9). Т. 2. С. 48–54.
12. Невядовський В. О. Предмет та межі контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Європейські перспективи*. 2018. № 4. С. 88–92.
13. Невядовський В. О. Теоретико-методологічні засади визначення поняття та видів державного контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Наукові записки. Серія: Право*. 2019. Вип. 6. Спецвип. Т. 2. С. 179–183.
14. Невядовський В. О. Напрямки вдосконалення адміністративних процедур здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Право.UA*. 2020. № 1. С. 219–224.
15. Невядовський В. О. Система суб'єктів контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Наукові записки. Серія: Право*. 2019. Вип. 7. Спецвип. С. 252–256.
16. Невядовський В. О. Оцінювання ефективності здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Право.UA*. 2020. № 2. С. 232–236.
17. Невядовський В. О. Особливості самоврядного та громадського контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Наукові записки. Серія: Право*. 2020. Вип. 8. Спецвип. С. 163–166.
18. Невядовський В. О. Правові засади контролю за якістю вищої освіти в Україні та місце серед них норм адміністративного права. *Наше право*. 2020. № 3. С. 214–218.

Статті у зарубіжних періодичних наукових виданнях:

19. Невядовський В. О. Поняття та особливості вищої освіти як об'єкту контролю. *Верховенство права*. 2016. № 1. С. 214–218.
20. Невядовський В. О. Сутність та зміст контролю як способу забезпечення законності в діяльності закладів вищої освіти. *Верховенство права*. 2016. № 4. С. 209–213.

21. Невядовский В. О. К характеристике форм и методов государственного контроля в области связи. *Право и Закон*. 2018. № 3. С. 144–151.

22. Невядовский В. О. Критерии оценки эффективности осуществления контроля за качеством высшего образования. *Верховенство права*. 2017. № 4. С. 217–221.

23. Oleksandr Bakumov, Vladyslav Neviadovskyi, Olha Shaituro. Intellectual capital development within the conditions of the information society. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 4. N. 4. Riga: Publishing House «Baltija Publishing», 2018. С. 14–24.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

24. Невядовський В. О. Значення контролю та нагляду для становлення України як правової держави. *Адміністративне право України: сучасний стан та шляхи розвитку*: матеріали науково-практичної конференції (м. Харків, 27 квітня 2012 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2012. С. 148–150.

25. Невядовський В. О. Адміністративні послуги: організаційно-правові реалії. *Актуальні проблеми адміністративно-правового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України*: збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Харків, 15 квітня 2015 р.) / оргком. конф.: С. М. Гусаров (голова) та ін. С. 142–145.

26. Невядовський В. О. Щодо розуміння змісту окремих адміністративно-правових норм в діяльності Патрульної поліції. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України*: збірник матеріалів конференції (м. Харків, 21 квітня 2017 р.). Харків: ХНУВС, 2017. С. 336–339.

27. Невядовський В. О. Вдосконалення системи суб'єктів контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Вітчизняна юридична наука в умовах*

сучасності: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 19–20 липня 2017 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2017. С. 67–70.

28. Невядовський В. О. До проблеми ліцензування сфери вищої освіти в Україні. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 14–15 листопада 2018 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2018. С. 34–36.

29. Невядовський В. О. Стан правового регулювання організації первинної професійної підготовки перемінного складу закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття*: тези доповідей учасників науково-практичної конференції (м. Харків, 21 червня 2019 р.). Харків: НДІ ППСН, 2019. С. 106–108.

30. Невядовський В. О. Обґрунтування необхідності створення незалежних Агенцій з акредитації освітньої діяльності. *Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 17–18 липня 2019 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. С. 56–58.

31. Невядовський В. О. Досвід Франції у сфері здійснення контролю за якістю вищої освіти. *Проблемні питання, досягнення та інновації фундаментальних та прикладних досліджень*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 09–10 лютого 2019 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. С. 38–40.

32. Невядовський В. О. Повноваження суб'єктів щодо здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття*: тези доповідей учасників II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 10 грудня 2019 р.). С. 113–115.

33. Невядовський В. О. Проблеми кадрового забезпечення суб'єктів контролю за якістю вищої освіти. *Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 15–16 вересня 2020 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 60–63.

34. Невядовський В. О. До проблеми акредитації освітньої діяльності в Україні. *Концепція соціальної безпеки в Україні: тези доповідей учасників науково-практичної конференції* (м. Харків, 6 листопада 2020 р.). С. 62–63. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201106/article/view/neviadovskyi.

35. Невядовський В. О. Удосконалення взаємодії та координації суб'єктів здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Людина, суспільство, держава: актуальні питання правового регулювання взаємодії*: тези доповідей учасників науково-практичної конференції (м. Київ, 10 грудня 2020 р.). С. 6–7. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201210a/article/view/neviadovskyi.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

36. Невядовський В. О. Управління державною власністю // *Адміністративне право України: підручник. Особлива частина: академічний курс* / О. М. Бандурка, А. Т. Комзюк, О. Ю. Салманова та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, професора, академіка НАПрНУ України О.М. Бандурки; Харків: ХНУВС, 2013. С. 42–78.

37. Невядовський В. О. Поняття суб'єктів міграційного права та їх правовий статус // *Міграційне право України: підручник* / С. М. Гусаров, А. Т. Комзюк, О. Ю. Салманова та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, чл.-кор. НАПрНУ України С. М. Гусарова; МВС України, Харків, нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2016. С. 62–71.

38. Невядовський В. О. Особливості звільнення від адміністративної відповідальності при малозначності правопорушення. *Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917–2017 рр.): збірник наукових статей і тез доповідей науково-практичної конференції до 100-річчя підготовки охоронців правопорядку в Харкові (м. Харків, 25 листопада 2017 р.)*. Харків: ХНУВС, 2017. С. 214–216.

39. Невядовський В. О. Щодо розмежування змісту термінів «публічна безпека» та «публічний порядок»: законодавчі реалії. *Правові механізми забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства та держави: тези доповідей учасників науково-практичної конференції (м. Харків, 14 червня 2019 р.)*; Науково-дослідний інститут публічної політики та соціальних наук. Харків: НДІ ППСН, 2019. С. 96–98.

ЗМІСТ

ВСТУП	20
РОЗДІЛ 1. МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ЯКІСТЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	33
1.1. Поняття та особливості вищої освіти як об'єкту контролю	33
1.2. Сутність та зміст контролю як способу забезпечення законності в діяльності закладів вищої освіти	49
1.3. Система принципів контролю за якістю вищої освіти в Україні....	61
1.4. Правові засади контролю за якістю вищої освіти в Україні та місце серед них адміністративно-правового регулювання	78
Висновки до Розділу 1	91
РОЗДІЛ 2. АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ОРГАНІЗАЦІЇ КОНТРОЛЮ ЗА ЯКІСТЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ	99
2.1. Завдання та функції контролю за якістю вищої освіти в Україні...	99
2.2. Предмет та межі контролю за якістю вищої освіти в Україні.....	112
2.3. Система суб'єктів контролю за якістю вищої освіти в Україні	121
2.4. Адміністративні форми та методи контролю за якістю вищої освіти в Україні	139
Висновки до Розділу 2	156
РОЗДІЛ 3. ВИДИ КОНТРОЛЮ ЗА ЯКІСТЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	163
3.1. Проблеми класифікації контролю за якістю вищої освіти в Україні	163
3.2. Поняття та види державного контролю за якістю вищої освіти в Україні	176
3.3. Особливості самоврядного та громадського контролю за якістю вищої освіти в Україні	190
3.4. Участь міжнародних організацій та інших суб'єктів міжнародного права в оцінюванні якості вищої освіти в Україні.....	206

Висновки до Розділу 3	220
РОЗДІЛ 4. НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД КОНТРОЛЮ ЗА ЯКІСТЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ.....	227
4.1. Зарубіжний досвід контролю за якістю вищої освіти та можливості його використання в Україні.....	227
4.2. Перспективні напрямки вдосконалення адміністративних процедур здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні.....	261
4.3. Оптимізація критеріїв оцінювання ефективності здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні	279
4.4. Удосконалення організаційних засад здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні.....	292
Висновки до Розділу 4	312
ВИСНОВКИ.....	324
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	336
ДОДАТКИ.....	392

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. В умовах сьогодення роль вищої освіти в Україні та всьому світі принципово змінилась, оскільки розвиток цифрових технологій та поширення інновацій суттєво підвищили потреби держави у висококваліфікованих кадрах. Зазначене призвело до того, що наразі вища освіта стала важливим напрямком державної політики, оскільки вона є основним ресурсом соціально-економічного, культурного і духовного розвитку суспільства, а також сприяє зміцненню міжнародного авторитету й формуванню позитивного іміджу держави на світовій арені. З огляду на зазначене вище, перед всіма суб'єктами освітньої діяльності стоїть низка завдань, які пов'язані із підвищенням якості вищої освіти та адаптацією її не лише до сучасних соціальних, економічних та політичних умов, а й до вимог та стандартів, які висуваються до нашої держави європейською та світовою спільнотою. Досягти останнього неможливо без здійснення ефективного контролю за якістю вищої освіти в українській державі.

Контрольна діяльність у зазначеному напрямку має бути спрямована не лише на виявлення проблем та недоліків у сфері надання освітніх послуг закладами вищої освіти, вона покликана створити належні умови для того, щоб гарантувати якість, повноту та ефективність освітнього процесу в закладах вищої освіти. Реалізуючись у різноманітних формах, у практичній діяльності органів публічної влади та їх службових осіб, заходи контролю є необхідним механізмом послідовного здійснення юридично значущих дій її учасників, спрямованих на вирішення певного завдання або на виконання окремих публічних функцій. Втім, безспірним є той факт, що здійснення ефективного контролю за якістю вищої освіти є неможливим без належного правового та організаційного підґрунтя.

Справедливим буде відзначити, що протягом останніх років законодавець зробив низку важливих кроків у напрямку покращення якості

вищої освіти взагалі та контролю у цій сфері зокрема. Однак, означена діяльність не завжди була якісною та систематичною, що безумовно пов'язано із наявністю ряду прогалин та недоліків правового та організаційного характеру у відповідній сфері.

Окремі проблемні питання здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні у своїх наукових працях розглядали: І.І. Бабин, А.В. Бабічев, В.В. Волік, В.В. Галуцько, Ю.В. Гаруст, В.Л. Грохольський, І.В. Денькович, Б.В. Деревянко, В.І. Жигір, Т.К. Завгородня, Л.Г. Кайдалова, Г.П. Клімова, Т.А. Кобзева, В.Ю. Кобринський, В.В. Конограй, О.М. Корнілова, І.М. Коропатнік, І.О. Кравченко, Т.М. Кравцова, А.М. Куліш, В.І. Курило, С.М. Кушнір, І.І. Литвин, А.С. Марина, О.М. Музичук, В.І. Пальчиков, В.В. Пахомов, О.Г. Пермякова, О.В. Поступна, О.М. Рєзнік, Л.Є. Сігаєва, М.В. Старинський, М.Ф. Степко, Л.А. Сподін, В.В. Сухонос, І.Л. Татомир, О.В. Чорна, А.В. Шевчук, І.М. Шоробура та багато інших. Втім, незважаючи на чималу кількість наукових розробок, низка проблемних аспектів здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні все ще залишається малодослідженою.

Таким чином, відсутність комплексних монографічних досліджень, присвячених вказаній проблематиці, а також наявність низки прогалин та недоліків у чинному законодавстві, яке закріплює адміністративно-правові засади контролю за якістю вищої освіти, обумовлюють актуальність та своєчасність представленого дисертаційного дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційне дослідження виконано відповідно до: «Стратегії реформування системи державного нагляду (контролю)», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 18.12.2017 р. № 1020-р; «Стратегії реформування державного управління України на 2022–2025 роки», схваленої розпорядженням Кабінету Міністрів України від 21.07.2021 р. № 831-р; Тематики наукових досліджень і науково-технічних

(експериментальних) розробок на 2020-2024 роки, затвердженої наказом Міністерства внутрішніх справ від 11.06.2020 р. № 454; Пріоритетних напрямків наукових досліджень Харківського національного університету внутрішніх справ на 2015–2019 рр., схвалених Вченою радою Харківського національного університету внутрішніх справ 24.04.2015 р., комплексних науково-дослідних тем Харківського національного університету внутрішніх справ: «Законотворча та законодавча діяльність в Україні» (номер державної реєстрації 0113U008189), «Реалізація та удосконалення адміністративного законодавства України» (номер державної реєстрації 0113U008197).

Тема дисертації затверджена рішенням вченої ради Харківського національного університету внутрішніх справ (протокол № 12 від 26 листопада 2019 р.).

Мета і завдання дослідження. *Мета* дисертаційного дослідження полягає у тому, щоб спираючись на аналіз поглядів вчених та норм чинного законодавства, запропонувати нове вирішення наукової проблеми, яка полягає у визначенні сутності та розкритті особливостей адміністративно-правових засад здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні, та на цій основі запропонувати науково-обґрунтовану концепцію, а також пропозиції та рекомендації щодо вдосконалення чинного законодавства у відповідній сфері.

Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі основні *завдання*:

- визначити поняття та окреслити особливості вищої освіти як об'єкта контролю;
- з'ясувати сутність та зміст контролю як способу забезпечення законності в діяльності закладів вищої освіти;
- розкрити систему принципів контролю за якістю вищої освіти в Україні;

- надати характеристику правовим засадам контролю за якістю вищої освіти в Україні та встановити місце серед них адміністративно-правового регулювання;
- окреслити завдання та функції контролю за якістю вищої освіти в Україні;
- встановити предмет та виокремити межі контролю за якістю вищої освіти в Україні;
- охарактеризувати систему суб'єктів контролю за якістю вищої освіти в Україні;
- з'ясувати коло адміністративних форм та методів контролю за якістю вищої освіти в Україні;
- запропонувати класифікацію видів контролю за якістю вищої освіти в Україні;
- визначити поняття та види державного контролю за якістю вищої освіти в Україні;
- встановити особливості самоврядного та громадського контролю за якістю вищої освіти в Україні;
- розкрити проблему участі міжнародних організацій та інших суб'єктів міжнародного права в оцінюванні якості вищої освіти в Україні;
- узагальнити зарубіжний досвід контролю за якістю вищої освіти в Україні та опрацювати можливості його використання в Україні;
- з'ясувати перспективні напрямки вдосконалення адміністративних процедур здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні;
- опрацювати напрями оптимізації критеріїв оцінювання ефективності здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні;
- встановити шляхи вдосконалення організаційних засад здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, які виникають під час здійснення контролю за якістю вищої освіти.

Предметом дослідження є адміністративно-правові засади здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні

Методи дослідження. *Методологічною основою дисертації є сукупність сучасних загальних і спеціальних методів та прийомів наукового пізнання. Так, за допомогою використання логіко-семантичного та аналітичного методів: визначено поняття та особливості вищої освіти як об'єкту контролю (підрозділ 1.1); з'ясовано сутність та зміст контролю як способу забезпечення законності в діяльності закладів вищої освіти (підрозділ 1.2); визначено поняття та види державного контролю за якістю вищої освіти в Україні (підрозділ 3.2). За допомогою структурно-логічного методу та методів систематизації та класифікації: розкрито систему принципів контролю за якістю вищої освіти в Україні (підрозділ 1.3); охарактеризовано систему суб'єктів контролю за якістю вищої освіти в Україні (підрозділ 2.3); з'ясовано коло адміністративних форм та методів контролю за якістю вищої освіти в Україні (підрозділ 2.4); запропоновано класифікацію контролю за якістю вищої освіти в Україні (підрозділ 3.1). Надати характеристику правовим засадам здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні та встановити місце серед них адміністративно-правового регулювання (підрозділ 1.4); окреслити завдання та функції контролю за якістю вищої освіти в Україні (підрозділ 2.1); встановити предмет та окреслити межі контролю за якістю вищої освіти в Україні (підрозділ 2.2); з'ясувати особливості самоврядного та громадського контролю за якістю вищої освіти в Україні (підрозділ 3.3) вдалось за допомогою використання методу документального аналізу. Порівняльно-правовий метод застосовувався для того, щоб розкрити проблему участі міжнародних організацій та інших суб'єктів міжнародного права в оцінюванні якості вищої освіти в Україні (підрозділ 3.4), а також узагальнити*

зарубіжний досвід контролю за якістю вищої освіти в Україні та опрацювати можливості його використання в Україні (підрозділ 4.1). Для того, щоб: з'ясувати перспективні напрямки вдосконалення адміністративних процедур здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні (підрозділ 4.2); опрацювати напрями оптимізації критеріїв оцінювання ефективності здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні (підрозділ 4.1); встановити шляхи удосконалення організаційних засад здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні (підрозділ 4.4) були застосовані методи моделювання та прогнозування. В ході підготовки дисертаційного дослідження було використано низку інших загальних та спеціальних методів наукового пізнання, застосування яких дозволило комплексно підійти до вирішення поставлених вище завдань.

Теоретичну основу наукового дослідження становлять наукові праці вчених з різних галузей знань, зокрема, соціології, філософії, психології, загальної теорії права і держави, трудового права, адміністративного права, а також інших галузевих правових наук. Положення та висновки дисертації ґрунтуються на змістовному аналізі положень нормативно-правових актів різної юридичної сили, зокрема: Конституції України, міжнародних договорів та угод, а також законодавчих та підзаконних нормативно-правових актів. Інформаційну та емпіричну основу роботи становлять узагальнення практичної діяльності суб'єктів здійснення контролю за якістю вищої освіти, довідкові та періодичні видання, статистичні матеріали тощо.

У ході підготовки дисертації автором використано власний досвід освітянської діяльності.

Наукова новизна отриманих результатів визначається тим, що в дисертації комплексно визначено сутність та розкрито особливості адміністративно-правових засад здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні, що лягло в основу вироблення відповідної концепції, а також пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення адміністративного

законодавства. У результаті проведеного дослідження сформульовано низку нових концептуальних наукових положень та висновків, запропонованих особисто здобувачем. Основні наукові положення, які виносяться на захист:

вперше:

– обґрунтовано, що поняття вищої освіти як об'єкта контролю доцільно розглядати: а) у широкому розумінні, як особливу, стандартизовану, регульовану державою та засновану на положеннях законодавства сферу суспільної діяльності, що пов'язана із забезпеченням отримання людьми спеціальних знань, вмінь та навичок відповідно до нормативно встановлених ступенів та рівнів; б) у вузькому розумінні, як сукупність спеціальних знань, вмінь, навичок, духовних та моральних цінностей, які надаються людині у визначеному нормативно-правовими актами та регульованому державою порядку;

– наголошено на необхідності та доцільності передання частини функцій із контролю за якістю освіти, а саме здійснення акредитації, спеціалізованим агенціям, що утворюються та функціонують на громадських і конкурентних засадах;

– виокремлено особливості самоврядного контролю за якістю вищої освіти, до яких віднесено те, що: по-перше, цей контроль відбувається в системі поточної організаційно-управлінської діяльності ЗВО та забезпечується його керівництвом, а саме безпосередньо керівником та колегіальним органом управління; по-друге, самоврядний контроль має подвійну нормативну основу, яку складають як нормативні акти законодавчого та підзаконного рівнів, так і локальні документи, видані в межах певного ЗВО; по-третє, методи самоврядного контролю направлено на забезпечення якості вищої освіти у різних секторах роботи ЗВО та, зокрема, пов'язані із підвищенням науково-педагогічного потенціалу його працівників;

– констатовано, що залучення суб'єктів міжнародного права до оцінки та частково контролю якості вищої освіти в Україні здійснюється за декількома рівнями: загальнодержавному, центральному та локальному;

– доведена необхідність створення умов для функціонування різних недержавних організацій, що мають право здійснювати акредитацію вищих шкіл. Застосування такого досвіду, який, зокрема, запроваджений у Німеччині, повинен: зменшити навантаження на відповідні державні органи і ресурси; забезпечити конкуренцію між суб'єктами акредитації, що змушує їх постійно удосконалювати методики своєї роботи і підвищувати таким чином якість та ефективність контролю за якістю вищої освіти;

удосконалено:

– класифікацію видів контролю за якістю вищої освіти в Україні, які поділено на: 1) державний контроль; 2) самоврядний та громадський контроль; 3) міжнародний контроль у форматі участі суб'єктів міжнародного права в оцінюванні якості вищої освіти в Україні;

– перелік спеціальних принципів контролю за якістю вищої освіти, до яких віднесено: принцип відповідності контролю засадам державної політики в сфері вищої освіти; привалювання профілактичних заходів; принцип комплексності;

– обґрунтування необхідності розробки та прийняття профільного Закону України «Про контроль якості вищої освіти», в положеннях якого необхідно: по-перше, навести визначення та особливості контролю за якістю вищої освіти в Україні, що дасть можливість відмежувати його від контролю за законністю освітнього сектору в цілому; по-друге, визначити суб'єктів реалізації контрольної діяльності, спрямованої на забезпечення якості освіти; по-третє, визначити форми, методи та заходи контролю за якістю вищої освіти в Україні;

– перелік функцій контролю за якістю вищої освіти, які запропоновано закріпити у Законі України «Про контроль якості вищої освіти», зокрема:

стимулюючу, стабілізуючу, виховну, відновлюючу, інноваційну та інформаційну функції;

– класифікацію суб'єктів здійснення контролю за якістю вищої освіти, які запропоновано поділяти залежно від рівня органу державної влади, що його здійснює: а) на міжнародному рівні; б) вищими органами державної влади; в) центральними органами державної влади; г) цільові суб'єкти; г) самоврядний контроль;

– теоретичний підхід стосовно того, що державний контроль за якістю вищої освіти – це нормативно-визначена діяльність, яка полягає у реалізації ліцензійного, акредитаційного та інших методів владно-управлінського типу Міністерством освіти і науки України, Національним агентством із забезпечення якості освіти, а також належними до його складу державними організаціями;

– обґрунтування необхідності запровадження комбінованого підходу до критеріїв оцінювання ефективності здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні із провідною роллю якісних критеріїв, а саме: результативність та дієвість; динамічність та інтенсивність; нормативно-правова урегульованість; зрозумілість та прозорість; фахова думка з приводу ефективності контролю за якістю вищої освіти; громадська думка;

дістали подальшого розвитку:

– твердження про те, що зміст контролю, як засобу забезпечення законності, розкривається у: існуванні багаторівневої структури управління вищою освітою та реалізації державної політики в цій сфері; законодавчо встановлених жорстких та виключних ліцензійних вимогах і стандартах діяльності ЗВО України; наявності акредитаційної процедури перевірки статусу (рівня) закладу вищої освіти, що вимагає постійний розвиток останнього з метою поліпшення наукового процесу та професійних стандартів якості; системності контролю, який включає в себе різні форми та

заходи активного державного впливу на сектор вищої освіти в цілому, а також заклади вищої освіти безпосередньо;

– наукова думка стосовно доцільності розробки та прийняття закону, який би визначав організаційно-правові засади створення та функціонування Акредитаційних агенцій, однак вказаний нормативно-правовий акт не повинен детально регламентувати усі аспекти формування даних агенцій, організації та реалізації ними їх контрольної діяльності, а тільки визначати загальні, найбільш принципові моменти правового становища і роботи означених інституцій;

– теза про те, що межі контролю за якістю вищої освіти виражено у сформованих та визначених відповідно до предмету контролю: юридичних інститутах та механізмах контрольної діяльності; широті повноважень суб'єктів контролю за якістю вищої освіти в Україні; визначених та сформованих на основі законодавства адміністративних та інших формах та методах контролю за якістю вищої освіти;

– наукова думка про те, що розподіл методів контролю залежно від форм контролю відбувається наступним чином: зовнішній контроль включає в себе здійснення таких методів, як: перевірка, ліцензування, акредитація, моніторинг та аналіз, рекомендації та консультації; внутрішній контроль – внутрішній моніторинг програм освіти; систематичне підвищення рівня кваліфікації науково-педагогічного складу закладів вищої освіти; забезпечення дисципліни та законності в діяльності науково-педагогічного складу закладів вищої освіти тощо;

– теза про те, що наявна процедура акредитації не забезпечує належне виявлення реальної дієвості та практичної цінності освітньої програми, адже вона не передбачає визначення навчальних та наукових досягнень студентів. Саме лише опитування здобувачів вищої освіти, передбачене законодавством, навряд чи можна вважати надійним джерелом якості та ефективності освітньої програми, натомість важливим показником її

оцінювання за цими критеріями є врахування результатів оцінювання успіхів студентів у навчанні.

Практичне значення отриманих результатів полягає у тому, що сформульовані в дисертації пропозиції і висновки можуть бути використані:

– у науково-дослідній сфері – для подальшої теоретико-методологічної розробки проблемних питань здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні (*акт впровадження Кримінологічної асоціації України від 28.04.2021 р.*);

– у правотворчості – під час розробки нових та вдосконалення нормативно-правових актів, в яких закріплюються адміністративно-правові засади здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні (*акт впровадження Науково-дослідного інституту публічної політики і соціальних наук від 29.04.2021 р.*);

– у правозастосовчій діяльності – для покращення практичної діяльності суб'єктів здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні;

– у освітньому процесі – під час підготовки підручників та навчальних посібників з дисциплін «Адміністративне право», «Адміністративна діяльність», «Судові та правоохоронні органи», вони вже використовуються в ході проведення занять із зазначених дисциплін у Сумському державному університеті. Їх враховано також у навчально-методичних розробках, підготовлених автором (*акт впровадження Сумського державного університету від 27.04.2021 р.*).

Апробація матеріалів дисертації. Підсумки розробки проблеми в цілому, окремі її аспекти, одержані узагальнення і висновки було оприлюднено на міжнародних та національних науково-практичних конференціях, семінарах та круглих столах: «Актуальні проблеми адміністративно-правового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України» (м. Харків, 15 квітня 2015 р.); «Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України» (м. Харків, 21 квітня 2017 р.);

«Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності» (м. Київ, 19–20 липня 2017 р.); «Підготовка охоронців правопорядку в Харкові» (1917–2017 рр.) (м. Харків, 25 листопада 2017 р.); «Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України» (м. Київ, 14–15 листопада 2018 р.); «Проблемні питання, досягнення та інновації фундаментальних та прикладних досліджень» (м. Київ, 09–10 лютого 2019 р.); «Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття» (м. Харків, 21 червня 2019 р.); «Правові механізми забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства та держави» (м. Харків, 14 червня 2019 р.); «Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті» (м. Київ, 17–18 липня 2019 р.); «Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування» (м. Харків, 10 грудня 2019 р.); «Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи» (м. Київ, 15–16 вересня 2020 р.); «Концепція соціальної безпеки в Україні» (м. Харків, 6 листопада 2020 р.); «Людина, суспільство, держава: актуальні питання правового регулювання взаємодії» (м. Київ, 10 грудня 2020 р.).

Особистий внесок здобувача в одержання наукових результатів, що містяться в дисертації. Дисертаційне дослідження виконано здобувачем самостійно, з використанням останніх досягнень науки адміністративного права. Всі сформульовані в ньому висновки, пропозиції та рекомендації обґрунтовано на основі особистих досліджень автора. У співавторстві опубліковано: Oleksandr Vakumov, Vladyslav Neviadovskyi, Olha Shaituro. Intellectual capital development within the conditions of the information society. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 4. N. 4. Riga: Publishing House «Baltija Publishing», 2018. С. 14–24. (дисертантом окреслено особливості розвитку інтелектуального капіталу в умовах інформаційного суспільства, визначено його призначення (обсяг – 0,1 д.а.)); Невядовський В. О. Управління державною власністю // Адміністративне право України: підручник. Особлива частина: академічний курс / О. М. Бандурка, А. Т. Комзюк, О. Ю.

Салманова та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, професора, академіка НАПрНУУкраїни О.М. Бандурки; Харків: ХНУВС, 2013. С. 42–78. (дисертантом визначено сутність та поняття управління державною власністю (обсяг – 1,3 д.а.)); Невядовський В. О. Поняття суб'єктів міграційного права та їх правовий статус // Міграційне право України: підручник / С. М. Гусаров, А. Т. Комзюк, О. Ю. Салманова та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, чл.-кор. НАПрНУУкраїни С. М. Гусарова; МВС України, Харків, нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2016. С. 62–71. (дисертантом визначено види суб'єктів міграційного права та охарактеризовано їх правовий статус (обсяг – 0,3 д.а.)).

Публікації. Основні результати дисертаційного дослідження викладено в одноосібній монографії, 22-х статтях, 17 з яких опубліковано у фахових виданнях України, 5 – у зарубіжних виданнях, з яких 1 – у наукометричному виданні, тезах наукових повідомлень на 12-ти науково-практичних конференціях, семінарах, круглих столах та у 4-х публікаціях, які додатково відображають наукові результати дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків, списку використаних джерел та додатків. Повний обсяг дисертації становить 403 сторінки. Список використаних джерел містить 544 найменування та розміщений на 53 сторінках, додатки розташовано на 12 сторінках.

РОЗДІЛ 1

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ЗДІЙСНЕННЯ КОНТРОЛЮ ЗА ЯКІСТЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

1.1. Поняття та особливості вищої освіти як об'єкту контролю

В останні роки людство зробило суттєвий крок вперед, що було пов'язано із активним розвитком інформаційних технологій, а також цифровізацією суспільства. Однак, досягнення такого розвитку стало можливим не тільки через певний збіг обставин. Означеному в тому числі сприяв загальний розвиток суспільства, що був пов'язаний із розвитком системи освіти. Вказане доводить: освіта – один з найважливіших факторів суспільного розвитку. Разом із тим, освіта окрім соціальної користі характеризується юридичними ознаками та власним місцем у правовій системі держави, а, отже, беззаперечною є увага держави до цього важливого об'єкту та прагнення його контролювати. На сьогоднішній день в Україні існує декілька форм освіти, однією з яких є вища. Саме вона має найбільш складний зміст, адже одночасно характеризує і окремий юридичний об'єкт правового регулювання та контролю в тому числі, і окрему сферу суспільної діяльності.

Витоки поняття «освіта» варто шукати у філософії, адже саме у даній науковій галузі найчастіше знаходять пояснення полізмістовні явища. Так, відповідно до Філософського словника за редакцією С.С. Гогоцького, освіта – це ступінь досконалості до якої людина або суспільство за допомогою знань та волі спромоглась досягнути [95, с.129]. Відповідно до розуміння категорії «освіта», викладеного у філософському словнику Г. Шмідта, – це духовне «обличчя» людини, яке складається під впливом моральних і духовних цінностей, що становлять надбання його культурного кола, так і

процес виховання, самовиховання, впливу тощо. При цьому головним є не кількість знань, а з'єднання останніх з особистими якостями, вмінням самостійно розпорядитися своїми знаннями. В освіті є завжди як формальна сторона, тобто духовна діяльність або духовна здатність, так і матеріальна – зміст освіти [478, с.314]. Тож філософи наділяють поняття «освіта» значенням не просто процесу пізнання людиною якоїсь нової інформації, а передусім удосконалення своїх духовних та моральних якостей.

Етимологічна сторона терміну пройшла досить великий шлях становлення та розвитку, який сягає XVIII століття. У педагогічній літературі цього періоду з'являється термін «освіта» як синонімічна лексема поняття «виховання», яким позначався формувально-виховний вплив навчання на особистість. Також у цей період Й. Песталоцці розробляє теорію елементарної освіти, суть якої вбачає у забезпеченні гармонійного розвитку дитини, а процес практичної реалізації теорії розгортає в тісному зв'язку розумового, морально-етичного та фізичного виховання. На початку XX століття значущими для формування сутнісного змісту поняття «освіта» стали напрацювання Дж. Дьюї, який мету освіти вбачав у формуванні вміння пристосовуватися до дійсності в процесі навчання дією, тобто під час практичної самодіяльності, здійснюваної на основі оперування особистим досвідом. Науково-педагогічний доробок другої половини XX століття сприяв, по-перше, визначенню одним із завдань освіти «організацію процесу навчання з максимальною ефективністю для виховання й розвитку особистості, оскільки процес навчання безпосередньо спрямований на засвоєння досвіду, як найближчого його продукту, натомість виховання і розвиток є більш віддаленим, інтегрованим продуктом; по-друге, впровадженню у зміст освіти національного компонента як важливої складової формування покоління освічених патріотів; по-третє, розгляду змісту шкільної освіти як аналога соціального досвіду; по-четверте, зіставленню змістового контенту освіти з культурою, оскільки освіта – це не

що інше, як культура індивіда, скільки культурних цінностей, стільки і видів освіти [413].

У сучасній словниковій літературі освіта розуміється, як сукупність знань, здобутих у процесі навчання; рівень, ступінь, знань, здобутих у процесі навчання; освіченість; піднесення рівня знань; навчання; процес засвоєння знань; загальний рівень знань (у суспільстві, державі і таке інше); система навчально-виховних заходів; система закладів і установ, через які здійснюються ці заходи [63, с.857].

У наукових колах, наприклад, за думкою Л.В. Пироженко, зміст освіти складає постійно змінювана динамічна структура, в якій сконцентровано два рівні змін. Перший рівень пов'язаний із впливом зовнішніх чинників – зміни в суспільстві породжують соціальне замовлення на певний тип особистості, а значить на певний тип освіти. Другий рівень чинників, що обумовлюють динаміку змін цього феномена – це його внутрішні протиріччя. Зміна соціального замовлення зумовлює постійне коригування змісту в напрямі його розширення. Нові компоненти змісту вступають у протиріччя з уже існуючими [345, с.35–36; 211, с.26].

Дещо інше розуміння поняття «освіта» наводить у своєму дисертаційному дослідженні В.І. Пальчиков, цитуємо: «цілеспрямований процес навчання, виховання, професійної, наукової та загальнокультурної підготовки громадян в інтересах особистості, суспільства і держави, реальне втілення в життя якої здійснюється шляхом управлінської діяльності. Важливе місце в цьому процесі займає система органів управління, в першу чергу система органів виконавчої влади. Метою цієї діяльності є підвищення ефективності управління, його удосконалення» [333, с.14]. Схожу думку висловлює І.В. Зайченко, який освіту тлумачить як процес і результат засвоєння людиною систематичних знань, умінь і навичок, розвиток розуму та почуттів, формування світогляду та пізнавальних інтересів. Автор зауважує, що освіченою людиною можна назвати того, хто володіє

загальними ідеями, принципами і методами, що визначають загальний підхід до розгляду різноманітних фактів і явищ; хто володіє високим рівнем розвинутих здібностей, умінням застосовувати набуті знання до якомога більшої кількості частинних випадків; хто одержав багато знань і, крім того, може швидко й правильно застосовувати їх у конкретному випадку; у кого поняття і почуття отримали благородне і піднесене спрямування [142]. Отже, підсумовує автор, поняття освіта передбачає не лише знання, уміння й навички як результат навчання, але й уміння критично мислити, творити, оцінювати з моральних позицій все навколишнє. Тобто освіта – це суспільно організований і нормований процес (і його результат) постійної передачі попередніми поколіннями наступним соціально значущого досвіду, який в онтогенетичному плані становлення особистості є її генетичною програмою і соціалізацією [142]. П.В. Макушев зауважує, що освіта – це одержання певних знань і навичок з метою формування певної позиції у конкретної особи [222, с.90].

Більш широку позицію з приводу змісту категорії «освіта» займає Л.С. Подимова та В.А. Слатенін, під якою вони розуміють єдиний процес фізичного і духовного становлення особистості, процес соціалізації, свідомо орієнтований на деякі ідеальні образи, на історично зафіксовані в суспільній свідомості соціальні еталони (наприклад, спартанський воїн, добродійний християнин, енергійний підприємець, гармонійно розвинена особистість). У такому розумінні освіта виступає як невід’ємна сторона життя всіх товариств і всіх без винятку індивідів. Тому воно є насамперед соціальним явищем, що являє собою цілеспрямований процес виховання і навчання в інтересах людини, суспільства і держави. Освіта стала особливою сферою соціального життя з того часу, коли процес передачі знань і соціального досвіду виділився з інших видів життєдіяльності суспільства і став справою осіб, що спеціально займаються навчанням і вихованням [348]. Однак, утворення як соціальний спосіб забезпечення успадкування культури, соціалізації і

розвитку особистості виникає разом з появою суспільства і розвивається разом з розвитком трудової діяльності, мислення, мови. Функції навчання і виховання в первісному суспільстві, передача культури від покоління до покоління здійснювалися всіма дорослими безпосередньо в ході залучення дітей до виконання трудових і соціальних обов'язків. Освіта здійснювалося комплексно і безперервно в процесі самого життя. Саме тому освіта розглядається в якості загальнолюдської цінності. Реалізація тих чи інших цінностей призводить до функціонування різних типів освіти, що характеризуються або прагматичної спрямованістю, тобто прагненням обмежувати зміст загальноосвітньої підготовки мінімумом відомостей, що мають відношення до забезпечення життєдіяльності людини, або широкою розвиваючої спрямованістю освіти, прагненням розвивати здібності, характер, волю, моральні якості особистості [348].

На думку П.Д. Біленчука, В.В. Кравченко та М.В. Підмогильного, освіта – це основа інтелектуального, культурного, духовного, соціального, економічного розвитку суспільства і держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, розвиток її талантів, розумових і фізичних здібностей, виховання високих моральних якостей, збагачення на цій основі інтелектуального, творчого, культурного потенціалу народу [46, с.281]. Як вказує Л.І. Зеліско, освіта – це не лише набуття знань і «просвітлення духу», усвідомлення свого єства, своїх прав і обов'язків, а й формування людського в людині, її здатності бути вільною [145, с.86].

Л.Д. Столяренко, аналізуючи різні наукові підходи до змісту поняття освіта, робить висновок, що в сучасній науці дане поняття має чотири ключові трактування:

1) освіта як загальнолюдська цінність, а також цінність розвитку людини і суспільства [451];

2) освіта як процес навчання і виховання людини – припускає різницю між вихідним і кінцевим станами учасників цього процесу; технологічність, що забезпечує зміни, перетворення [451];

3) освіта як результат процесу навчання і виховання. Освіту трактують як процес і результат засвоєння людиною досвіду поколінь у вигляді системи знань, умінь, навичок, відносин. Освіта як результат свідчить про закінчення навчального закладу та посвідчення цього факту сертифікатом [451];

4) освіта як система – має певну структуру та ієрархію її елементів у вигляді наукових та навчальних закладів різного типу (дошкільна, початкова, середня, середня спеціальна, вища, післядипломна освіта) [451].

У положеннях законодавства, зокрема за текстом Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII визначено: «Освіта є основою інтелектуального, духовного, фізичного і культурного розвитку особистості, її успішної соціалізації, економічного добробуту, запорукою розвитку суспільства, об'єднаного спільними цінностями і культурою, та держави. Метою освіти є всебічний розвиток людини як особистості та найвищої цінності суспільства, її талантів, інтелектуальних, творчих і фізичних здібностей, формування цінностей і необхідних для успішної самореалізації компетентностей, виховання відповідальних громадян, які здатні до свідомого суспільного вибору та спрямування своєї діяльності на користь іншим людям і суспільству, збагачення на цій основі інтелектуального, економічного, творчого, культурного потенціалу Українського народу, підвищення освітнього рівня громадян задля забезпечення сталого розвитку України та її європейського вибору» [386].

Наведені вище наукові позиції доводять той факт, що освіта – це складне явище, яке не можна розглядати одноманітно в якомусь конкретному аспекті. На наш думку, зміст цієї категорії концентрує в собі три сторони людського пізнання, зокрема:

- по-перше, освіта – це засіб духовної та моральної еволюції людини за рахунок пізнання навколишнього світу, глибини своєї особистості, а також «точка дотику» суспільного та суб'єктивного;
- по-друге, освіта є процесом набуття нових теоретичних знань та на їх основі практичних навичок за допомогою сукупності методів та засобів пізнання;
- по-третє, освіта – це одночасно система освітянських інструментів обробки інформації з метою її систематизації, концентрації та осмислення.

В той же час явище освіти є базовим для багатьох інших, вихідних від нього категорій, до числа яких відноситься освіта вища, що характеризується окремим переліком унікальних ознак. У першу чергу необхідно відмітити про існування законодавчого визначення поняття «вища освіта». Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII, вища освіта – це сукупність систематизованих знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, інших компетентностей, здобутих у закладі вищої освіти (науковій установі) у відповідній галузі знань за певною кваліфікацією на рівнях вищої освіти, що за складністю є вищими, ніж рівень повної загальної середньої освіти [366]. В цей же час положенням Закону України «Про вищу освіту» від 17.01.2002 р. № 2984-III, що на сьогоднішній день втратив юридичну чинність, вища освіта охарактеризована, як рівень освіти, який здобувається особою у вищому навчальному закладі в результаті послідовного, системного та цілеспрямованого процесу засвоєння змісту навчання, який ґрунтується на повній загальній середній освіті й завершується здобуттям певної кваліфікації за підсумками державної атестації [367].

В науці поняття «вища освіта» С.О. Черепанова характеризує як розвиток особистості у системі неперервної освіти (по вертикалі) за якісними ознаками, головними із яких є творчість, духовність, освіченість.

Звертаючись до здобутків світової філософської думки, вчена зазначає, що свідомості властиві: піднесення до загального, відкритість іншим поглядам, загальні почуття міри, багатство думки, зростання до гуманності, критичне мислення і авторитет власного інтелекту, здатність діяти в усіх напрямках [493, с.40; 433, с.102].

О.В. Поступна відмічає той факт, що вища освіта – це не лише соціальне благо, але і суспільна потреба, яка сплачується суспільством [361, с.145].

Як вказує М.М. Фіцула, вища освіта в Україні спрямована на забезпечення фундаментальної наукової, загальнокультурної, практичної підготовки фахівців, які мають визначати темпи і рівень науково-технічного, економічного і соціально-культурного прогресу, а також на формування інтелектуального потенціалу нації та всебічний розвиток особистості як найвищої цінності суспільства. Вона має стати могутнім фактором розвитку духовної культури українського народу, засобом відтворення продуктивних сил України [486].

Отже, якщо поєднати законодавчі та доктринальні визначення, то вища освіта постає набагато ширшим явищем ніж освіта в класичному понятті. Так, наявні трактування ведуть до уявлення даної категорії не тільки як інструменту пізнання та розвитку, а цілісної окремої сфери діяльності населення країни, яка функціонує за відповідними закономірностями.

Слід відзначити, що доведення складності вищої освіти та її багатоаспектності можна знайти одразу у декількох фактах. Перш за все варто вказати на особливу регламентованість вищої освіти в Україні. Окрім розгалуженої нормативно-правової бази, положення якої регламентують як даний об'єкт безпосередньо, так і усі пов'язані із ним суспільні відносини, в державі на законодавчому рівні встановлено засади державної політики у сфері вищої освіти, формування і реалізація якої забезпечується шляхом:

1) гармонійної взаємодії національних систем освіти, науки, мистецтва, бізнесу та держави з метою забезпечення стійкого соціально-економічного розвитку держави [366];

2) збереження і розвитку системи вищої освіти та підвищення якості вищої освіти [366];

3) розширення можливостей для здобуття вищої освіти та освіти протягом життя [366];

4) створення та забезпечення рівних умов доступу до вищої освіти, у тому числі забезпечення додатковою підтримкою в освітньому процесі осіб з особливими освітніми потребами, зокрема психолого-педагогічним супроводом, створення для них вільного доступу до інфраструктури закладу вищої освіти [366];

5) розвитку автономії закладів вищої освіти та академічної свободи учасників освітнього процесу. Автономія закладу вищої освіти зумовлює необхідність таких самоорганізації та саморегулювання, які є відкритими до критики, служать громадському інтересові, встановленню істини стосовно викликів, що постають перед державою і суспільством, здійснюються прозоро та публічно [366];

6) визначення збалансованої структури та обсягу підготовки фахівців з вищою освітою з урахуванням потреб особи, інтересів держави, територіальних громад і роботодавців [366];

7) забезпечення розвитку наукової, науково-технічної, мистецької та інноваційної діяльності закладів вищої освіти та їх інтеграції з виробництвом [366];

8) надання особам, які навчаються у закладах вищої освіти, пільг та соціальних гарантій у порядку, встановленому законодавством [366];

9) належної державної підтримки підготовки фахівців із числа осіб з особливими освітніми потребами на основі забезпечення їх додатковою підтримкою, зокрема психолого-педагогічним супроводом, та створення для

них вільного доступу до освітнього процесу, зокрема забезпечення вільного доступу до інфраструктури закладу вищої освіти [366];

10) створення умов для реалізації випускниками закладів вищої освіти права на працю, забезпечення гарантії рівних можливостей щодо вибору місця роботи, виду трудової діяльності на підприємствах, в установах та організаціях усіх форм власності з урахуванням здобутої вищої освіти та відповідно до суспільних потреб [366];

11) запровадження механізмів стимулювання підприємств, установ, організацій усіх форм власності до надання першого робочого місця випускникам закладів вищої освіти [366].

Таким чином, вища освіта визнається на території України важливим аспектом суспільного розвитку, через що має не просто законодавчі основи функціонування, але й політико-організаційні засади реалізації, які визначаються на загальнодержавному рівні. В цьому аспекті варто відмітити другу важливу складову змісту вищої освіти, зокрема, як об'єкту контролю, – юридична гарантованість.

Так, в Конституції України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР зазначається, що держава забезпечує доступність і безоплатність дошкільної, повної загальної середньої, професійно-технічної, вищої освіти в державних і комунальних навчальних закладах; розвиток дошкільної, повної загальної середньої, позашкільної, професійно-технічної, вищої і післядипломної освіти різних форм навчання; надання державних стипендій та пільг учням і студентам. Громадяни мають право безоплатно здобути вищу освіту в державних і комунальних навчальних закладах на конкурсній основі. Право на вищу освіту гарантується незалежно від віку, громадянства, місця проживання, статі, кольору шкіри, соціального і майнового стану, національності, мови, походження, стану здоров'я, ставлення до релігії, наявності судимості, а також від інших обставин. Ніхто не може бути

обмежений у праві на здобуття вищої освіти, крім випадків, встановлених Конституцією та законами України [185; 366].

Окрім того, існує таке поняття, як якість вищої освіти, що тлумачиться законодавством, як відповідність умов провадження освітньої діяльності та результатів навчання вимогам законодавства та стандартам вищої освіти, професійним та/або міжнародним стандартам (за наявності), а також потребам заінтересованих сторін і суспільства, що забезпечується шляхом здійснення процедур внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості [366].

Наведені положення вказують про те, що вища освіта реалізується за певними нормативно-встановленими правилами та має відповідати особливим законодавчим вимогам. Підтримка та забезпечення останніх, знов-таки, забезпечується державою за допомогою спеціального набору заходів.

Необхідно також відмітити, що вища освіта являє собою систематизоване явище. Слово «система» (від грецького *συστήμα* – ціле, складене з частин; з'єднання) – це сукупність елементів, що знаходяться у відносинах і зв'язках один з одним, яка створює певну цілісність, єдність. Зазнавши тривалу історичну еволюцію, поняття «система» з середини 20 століття стає одним з ключових філософсько-методологічних і спеціально-наукових понять. У сучасному науковому й технічному знанні розробка проблематики, пов'язаної з дослідженням і конструюванням системи різного роду, проводиться в рамках системного підходу теорії систем, різних спеціальних теорій систем, в кібернетиці системотехніці, системному аналізі, теорії катастроф, термодинаміки нерівноважних систем тощо. Кожна система характеризується не тільки наявністю зв'язків і відносин між елементами, що її утворюють, але й нерозривною єдністю з навколишнім середовищем, у взаємодії з якою система проявляє свою цілісність. Ієрархічність, багаторівневість, структурність – властивості не тільки будови, морфології системи, але й її поведінки: окремі рівні системи обумовлюють певні аспекти

її поведінки, а цілісне функціонування виявляється результатом взаємодії всіх її сторін і рівнів. Важливою особливістю більшості систем, особливо живих, технічних і соціальних систем, є передача в них інформації та наявність процесів управління [481].

Тобто чинник «система» характеризує складність відповідного явища або об'єкту та характеризує його як сукупність функціональних елементів, які не просто взаємодіють між собою, але й за умови повної незалежності одне від одного в сукупності формують єдину цілісність. Згідно зі статтею 11 Закону України «Про вищу освіту» від 17.01.2002 р. № 2984-III, систему останньої складають:

- 1) заклади вищої освіти всіх форм власності [366];
- 2) рівні та ступені (кваліфікації) вищої освіти [366];
- 3) галузі знань і спеціальності [366];
- 4) освітні та наукові програми [366];
- 5) ліцензійні умови провадження освітньої діяльності та ліцензійні умови провадження вищої освіти [366];
- 6) органи, що здійснюють управління у сфері вищої освіти [366];
- 7) учасники освітнього процесу [366].

В досліджуваному контексті необхідно відмітити той факт, що вища освіта також характеризується наявністю окремої спеціально уповноваженої ланки державного управління. При цьому варто відмітити, що як указує І.А. Василенко, державне управління – це здійснення державної політики через систему державних органів [333, с.8]. В.Б. Авер'янов вважає, що державне управління – це діяльність особливого роду, зміст якої полягає у виконанні правових актів шляхом різних форм організаційного впливу на суспільні явища і процеси [2, с.13–14]. Г.В. Атаманчук визначає державне управління як практичний організаційний і регулятивний вплив держави на суспільну життєдіяльність людей з метою її упорядкування, захисту або перебудови, спираючись на владну силу [24, с.38; 57, с.26]. Державне

управління – це вид діяльності держави, що полягає у здійсненні нею управлінського, тобто організуючого впливу на ті галузі суспільного життя, які вимагають певного втручання держави шляхом використання повноважень виконавчої влади [360, с.96].

В.Г. Гіжевський, В.В. Головченко та В.С. Ковальський зауважують про те, що державне регулювання має чітко виражений публічний характер, оскільки проводить у життя юридично-владні приписи, які містяться у законодавчих актах; здійснює функції поточного управління; є державною діяльністю з управління справами суспільства. Доповнюючи цю позицію, О.В. Гулак відмічає, що у процесі його здійснення суб'єкти управління використовують надані їм розпорядчі повноваження щодо прийняття владних актів управління, які є обов'язковими і забезпечуються заходами державного примусу [102, с.81–82].

Тобто державне управління – це спеціалізована діяльність органів державної влади, направлена на упорядкування суспільних відносин за допомогою владного інструментарію у відповідній сфері. Основу даного управління складає система суб'єктів, які уповноважені на застосування тих чи інших державовладних методів, способів або засобів. В галузі вищої освіти подібна система існує та представлена:

- 1) Кабінетом Міністрів України [366];
- 2) центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки [366];
- 3) галузевими державними органами, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти [366];
- 4) органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого самоврядування, до сфери управління яких належать заклади вищої освіти [366];
- 5) Національною академією наук України та національними галузевими академіями наук [366];
- 6) засновниками закладів вищої освіти [366];

7) органами громадського самоврядування у сфері вищої освіти і науки [366];

8) Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти [366].

Останньою особливістю варто виділити те, що вища освіта має вертикальну побудову, що складається з рівнів та ступенів. Так, підготовка фахівців з вищою освітою здійснюється за відповідними освітніми програмами на таких рівнях вищої освіти: початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти; перший (бакалаврський) рівень; другий (магістерський) рівень; третій (освітньо-науковий/освітньо-творчий) рівень. Кожен рівень передбачає опанування особою, яка здобуває освіту, відповідних навичок та знань. Так, початковий рівень (короткий цикл) вищої освіти передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв'язування типових спеціалізованих задач у певній галузі професійної діяльності. Другий (магістерський) рівень вищої освіти передбачає набуття здобувачами вищої освіти здатності до розв'язування задач дослідницького та/або інноваційного характеру у певній галузі професійної діяльності. До прикладу, освітньо-творчий рівень вищої освіти передбачає оволодіння методологією мистецької та мистецько-педагогічної діяльності, здійснення самостійного творчого мистецького проекту, здобуття практичних навичок продукування нових ідей і розв'язання теоретичних та практичних проблем у творчій мистецькій сфері [366].

Окрім того, здобуття вищої освіти передбачає успішне виконання особою освітньої програми, що є підставою для присудження відповідного ступеня вищої освіти:

- 1) молодший бакалавр;
- 2) бакалавр;
- 3) магістр;
- 4) доктор філософії/доктор мистецтва [366].

Кожен ступінь з власними особливостями. Так, наприклад, магістр – це освітній ступінь, що здобувається на другому рівні вищої освіти та присуджується закладом вищої освіти (науковою установою) у результаті успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньої програми. В свою чергу, доктор філософії – це освітній і водночас науковий ступінь, що здобувається на третьому рівні вищої освіти на основі ступеня магістра. Ступінь доктора філософії присуджується разовою спеціалізованою вченою радою закладу вищої освіти або наукової установи за результатами успішного виконання здобувачем вищої освіти відповідної освітньо-наукової програми та публічного захисту дисертації у разовій спеціалізованій вченій раді [366].

Набуття кожного ступеня свідчить про отримання особою певної кваліфікації та відповідних теоретико-практичних знань, що, в свою чергу, відкриває наступний рівень освіти. Внаслідок цього вища освіта є циклічною, відповідно до чого кожна особа отримує можливість постійно удосконалювати свої знання та розвиватись.

Таким чином, проведений вище аналіз дає змогу констатувати, що вищій освіти, як соціально-правовому явищу, характерні наступні ключові особливості [289]:

- по-перше, вища освіта має широку та якісну систему нормативно-правового регулювання, адже даному питанню присвячено цілий ряд законодавчих та підзаконних нормативних джерел;
- по-друге, держава визнає особливу суспільну цінність вищої освіти в зв'язку із цим формує та реалізує за цим напрямом окрему гілку державної політики;
- по-третє, вища освіта має велике соціальне значення, адже забезпечує систематичний, невинний розвиток людини та набуття нею професійних навичок і вмінь, які в подальшому допомагають їй обирати ту чи іншу професію та реалізовувати трудову діяльність;

– по-четверте, вища освіта є сферою виникнення та існування великої кількості управлінських відносин, що виникають між низкою органів державної влади, які складають систему державного управління освітянським сектором;

– по-п'яте, вища освіта є послідовною та структурованою, що передбачає отримання відповідною особою консолідованого «пакету» знань, який забезпечує її стале, послідовне навчання [289].

Отже, наведені фактори показують, що вища освіта є особливо цікавою: по-перше, для держави – як засіб розвитку суспільства та розширення його духовно-моральних якостей; а по-друге, для населення, оскільки вона є інструментом еволюції кожної окремої людини. Саме ця загальнодержавна, соціальна значуща користь, а також наявність управлінського апарату визначає необхідність контролю за вищою освітою. Крім того, беручи до уваги отримані відомості та сформульовані висновки, необхідно у підсумку даного підрозділу наукового дослідження навести власне трактування поняття дослідженої категорії. Так, її складність, державно-правова урегульованість та значимість дає підстави виділити широке та вузьке [289, 274].

Таким чином, відповідно до широкого тлумачення, вища освіта – це особлива, стандартизована, регульована державою та заснована на положеннях законодавства сфера суспільної діяльності, пов'язана із забезпеченням отримання людьми спеціальних знань, вмінь та навичок відповідно до нормативно встановлених ступенів та рівнів. У вузькому розумінні, вища освіта – це сукупність спеціальних знань, вмінь, навичок, духовних та моральних цінностей, які надаються людині у визначених нормативно-правових актах та регульованому державою порядку [289].

1.2. Сутність та зміст контролю як способу забезпечення законності в діяльності закладів вищої освіти

Враховуючи специфіку та особливості вищої освіти, а також зацікавленість держави та суспільства в розвитку цієї сфери, особливого значення набуває здійснення контролю за даною галуззю. Якщо не вдаватись у глибокі філософські розмірковування, контроль має значення дієвого засобу забезпечення законності в різних сферах суспільного життя. Однією з подібних, в тому числі, є галузь вищої освіти, в межах якої спеціально уповноважені заклади виконують особливо важливі виховні функції, направлені на соціальне просвітництво, через що питання правомірності та ефективності їх роботи неможливі без ефективного контролю.

Слово «контроль» з французької мови означає «протиставлення паперу з записами, документами, тобто зіставлення записів та відомостей». Окрім цього, французьке слово «controle» є результатом спрощення більш ранньої форми «contrerole», яке буквально означає «зворотний, протилежний, подвійний рахунок» [129, с.558].

Існує також думка, що слово «controle» походить від латинського слова «контра ротулюс», від якого пізніше утворилося «контр роль», що означає зіставлення або протиставлення. Так, даний термін був відомий вже у XIV столітті та означав книгу прибутків і видатків, реєстр, відомості, які ведуться особами тощо [494, с.424; 105, с.371–372].

В.М. Гаращук, досліджуючи етимологію слова «контроль», вказує, що контроль визначається як перевірка або спостереження з метою перевірки, а французьке «controle», у свою чергу, утворилося від латинського «contra», префікс, що означає протидію, «протилежність» тому, що виражено у другій частині слова. На його думку, друга частина слова «контроль» містить слово «роль» (від латинського – «role»), тобто «міра впливу, значення, ступінь участі в чомусь». Саме тому, на його думку, одне з тлумачень слова «роль»

як «ступінь участі у чомусь», слід розглядати як здійснення будь-якої дії, протидію чомусь небажаному [88; 90; 175, с.52–53].

Відповідно до Словника української мови за редакцією І.К. Білодіда, слово «контроль» розривається, як: перевірка, облік діяльності кого-, чого-небудь, нагляд за кимось, чимось; установа або організація, що здійснює нагляд за ким-, чим-небудь або перевіряє його; контролери тощо [50]. У «Бухгалтерському словнику» за редакцією професора Ф.Ф. Бутинця контроль виступає у двох значеннях:

1) як систематичне спостереження і перевірка процесу функціонування відповідного об'єкта з метою встановлення його відхилень від заданих параметрів»;

2) як вирішальний вплив на фінансову, господарську і комерційну політику підприємства з метою отримання вигод від її діяльності [66, с.94].

Отже, виходячи із загальноетимологічних тлумачень терміну «контроль», доходимо висновку, що це особливий вид діяльності, направлений на перевірку когось або чогось на предмет дотримання норм чинного законодавства, та вжиття на основі отриманих від перевірки результатів заходів, направлених на забезпечення відповідності підконтрольного об'єкту встановленим вимогам, нормам, стандартам тощо. Разом із тим, подібне визначення поняття контролю має найбільш стандартизований характер та досить рідно використовується не в енциклопедичному контексті.

Окремі визначення поняття контролю містяться у положеннях багатьох підзаконних нормативно-правових актів органів державної влади. Так, в Наказі Міністерства інфраструктури України «Про затвердження Положення про систему управління безпекою руху поїздів у Державній адміністрації залізничного транспорту України» від 17.06.2011 р. № 729/19467 зазначено, що контроль – це функція управління, яка полягає в перевірці виконання завдань об'єктами управління з метою отримання інформації щодо

виконання завдань та вжиття своєчасних заходів для досягнення результату [378].

Схоже тлумачення можна знайти у Наказі Державної інспекції ядерного регулювання України «Про затвердження Вимог з ядерної та радіаційної безпеки до інформаційних та керуючих систем, важливих для безпеки атомних станцій» від 22.07.2015 р. № 140 де контроль також визначається, як функція, метою якої є одержання, обробка, зберігання, відображення та/або реєстрація даних про вихідні події, зовнішні та внутрішні впливи, поточний стан, властивості та/або функціонування об'єкта контролю, виявлення їх відхилень від заданих або допустимих та сигналізування про них [370].

Натомість у Наказі Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших злочинів «Про затвердження Інструкції з організації контролю за виконанням документів в АРМА та його міжрегіональних територіальних управліннях» від 28.02.2018 р. № 53 вказано, що контроль – це комплекс заходів, що здійснюються для перевірки та оцінки виконання поставлених завдань (управлінських рішень) [371].

Юридичний енциклопедичний словник за редакцією А. Сухарева містить термін «контроль» і визначає його як одну із форм здійснення влади, яка забезпечує дотримання встановлених приписів [520, с.68]. Великий енциклопедичний юридичний словник за редакцією Ю.С. Шемшученка визнає контроль однією із основних функцій державних органів, тобто як контроль державний. З приводу змісту останнього зазначається, що він дає змогу отримувати достовірну і об'єктивну інформацію про фактичний стан справ на підконтрольному об'єкті, про стан виконання законів і державних дисциплін, про хід виконання відповідних рішень і рекомендацій, вживати оперативні заходи щодо запобігання, виявлення та припинення дій, що суперечать встановленим державою нормам [71, с.173].

Відповідно до юридичного науково-практичного словника-довідника за авторством О.Ф. Скакун та Д.А. Бондаренко, контроль – це діяльність уповноважених суб'єктів (державних органів і посадовців) по перевірці фактичних даних про відповідність (невідповідність) контрольованих об'єктів формально-визначеним нормативам (стандартам), що завершується прийняттям рішення про заходи реагування, адекватним отриманим результатам [519, с.143].

Новий юридичний словник під загальною редакцією А.Н. Азриляна визначає контроль як спосіб забезпечення законності в державному управлінні. Суть контролю полягає в спостереженні за функціонуванням відповідного підконтрольного об'єкту; отриманні об'єктивної і достовірної інформації про стан законності і дисципліни; вживанні заходів по попередженню і усуненню порушень законності і дисципліни, виявленні причин і умов, які сприяють правопорушенню; вживанні заходів по притяганню до відповідальності винних осіб [310, с.291; 220, с.15].

Не менша кількість підходів до тлумачення поняття «контроль» існує у роботах науковців. Так, відповідно до однієї з точок зору контроль дорівнює за значенням поняттю спостереження. З цього приводу, наприклад, О.І. Остапенко тлумачить контроль як систему спостереження та перевірки відповідності функціонування об'єкта прийнятим управлінським рішенням: законам, планам, нормам, стандартам, правилам, наказам, виявлення допущених відхилень і визначення шляхів їх усунення [327, с.8]. Н.М. Малюга, С.В. Бардаш, Н.І. Петренко переконані, що контроль – це систематичне спостереження і перевірка процесу функціонування відповідного об'єкта з метою встановлення його відхилень від заданих параметрів [64, с.10]. Є.В. Калюга вважає, що контроль варто розглядати як постійно діючу, науково обґрунтовану і добре продуману систему спостереження та перевірки відповідних процесів [157, с.34]. Л.В. Дікань вважає, що у більш загальному вигляді під контролем слід розуміти систему

відносин з приводу систематичного спостереження і перевірки ходу функціонування відповідного об'єкта деякого суспільного, виробничого або іншого процесу контролюючими органами, установами, уповноваженими особами з метою встановлення відхилень об'єкта контролю від заданих параметрів» [119, с.34; 114, с.50].

Комплексне визначення контролю надає Н.С. Мороз, а саме: «Процес контролю – це діяльність об'єднаних у певну структуру суб'єктів контролю, спрямована на гарантування досягнення найефективнішим способом поставлених цілей, шляхом реалізації певних завдань контролю і застосування відповідних принципів, методів і техніки контролю. Контроль також розглядають як систему спостереження і перевірки процесу функціонування об'єкта з метою усунення відхилень від заданих параметрів» [251]. «Контроль – це процес досягнення організацією цілей. Процес контролю полягає у визначенні стандартів, фактично досягнутих результатів та здійсненні корегувань, якщо досягнуті результати суттєво відрізняються від визначених стандартів», – зауважує в своїх роботах І.І. Борисенко [118].

Досить великим за обсягом прихильників є науковий підхід, відповідно до якого контроль – це функція притаманна управлінській діяльності. Зокрема, В.І. Хомяков відмічає, що функція контролю – це така характеристика управління, яка дозволяє виявити проблеми і скоригувати відповідно діяльність організації до того, як ці проблеми перетворяться в кризу. Тому одна з важливих причин необхідності контролю полягає в тому, що контроль повинен бути всеохоплюючим. Кожний керівник, незалежно від його рангу, повинен здійснювати контроль як невід'ємну частину своїх службових обов'язків, навіть якщо йому ніхто цього спеціально не доручав. Контроль є одним з найбільш фундаментальних елементів процесу управління [491].

У розумінні В.А. Рудьова та С.О. Гуткевича контроль є основою із основних функцій управління, ціль якої кількісна і якісна оцінка праці та

облік результатів роботи організації. Головними інструментами реалізації цієї функції є спостереження, перевірка всіх сторін діяльності, облік та аналіз. В загальній системі управління контроль виступає як елемент зворотнього зв'язку. За результатами контролю проводиться корегування раніше прийнятих рішень, планів, норм і нормативів. Ефективно поставлений контроль має стратегічне спрямування, орієнтується на кінцеві результати, здійснюється своєчасно і достатньо є простим. Контроль виступає одним з головних інструментів розвитку організації [409].

С.Г. Стеценко контроль пропонує розглядати як функцію управління, направлену на організаційно-правове забезпечення законності й дисципліни, що характеризується спостереженням і перевіркою правомірності діяльності об'єкта контролю та фактичної відповідності цих чи інших дій вимогам чинного законодавства з можливістю втручання в оперативно-господарську й виробничу діяльність для усунення виявлених недоліків [169, с.63].

Відмінну точку зору пропонує Д.М. Павлов, який розглядає контроль як складовий (елемент) управління, що забезпечує систематичну перевірку виконання законів та інших нормативно-правових актів, дотримання дисципліни і правопорядку й полягає у втручанні контролюючих органів в оперативну діяльність підконтрольних органів, у виданні обов'язкових для виконання вказівок, припиненні, зміні чи скасуванні актів управління, вжитті заходів примусу щодо контрольних об'єктів [169, с.63].

Слід також зауважити, що на думку Г.Г Зайкова, за допомогою контролю вирішуються наступні управлінські завдання: забезпечення неухильного виконання законів і нормативних актів, регламентуючих діяльність державних органів та інших об'єктів управління; досягнення своєрідності і якості виконання прийнятих рішень; підвищення виконавської дисципліни, відповідальності за доручену справу; своєчасне прийняття заходів до усунення виявлених в процесі контролю недоліків; виявлення передового досвіду і впровадження його в практику роботи; сприяння

правильному підбору й розстановці кадрів, своєчасне попередження їх від помилок; здійснення необхідної допомоги підпорядкованим апаратам та працівникам [262, с.155–156; 400; 414, с.338].

Цікавими для аналізу є визначення контролю, як виду державної діяльності. Так, Д.В. Пожарський з цього приводу зауважує, що під державним контролем слід розуміти діяльність держави щодо забезпечення нормального, ефективного, доцільного функціонування соціально-політичних інститутів за допомогою встановлення фактичного виконання соціальних (насамперед, правових) норм і стримування виявляються відхилень. Контроль, як зазначає вчений, не можна розуміти вузько як встановлення законності в реалізації нормативних встановлень. Суб'єкти державного контролю перевіряють також ефективність і доцільність діяльності контрольованого [349; 474].

К.О. Анісімова, З.В. Вдовенко та В.В. Алексєєв в тому ж контексті стверджують, що державний контроль – це діяльність відповідних органів та їх посадових осіб. Даний вид діяльності тісно пов'язаний і з іншими державними функціями, він є невід'ємним елементом функції державного управління. З іншого боку, сутність контролю полягає в самостійній функціональній діяльності органів держави, що виражається в свідомій, цілеспрямованій, позитивно організуючій діяльності творчого характеру. Вчені доходять висновку, що сутність контролю полягає в тому, що уповноважені органи і їх посадові особи за допомогою передбачених законом організаційно-правової форми, способів і засобів встановлюють, чи відповідає певна діяльність органів та осіб законодавчим положенням, різноманітним вимогам, регламентам, правилам і конкретним завданням; аналізують підсумки взаємодії суб'єктів управління і керованих об'єктів, відхилення від цілей їх діяльності; вживають заходів щодо припинення порушень та притягнення до відповідальності порушників [9; 18, с.2–3].

М.М. Федосєєв тлумачить контроль, як напрямок діяльності по встановленню фактичної відповідності реалізації соціальних норм (перш за все правових) і стримування виявлених відхилень, здійснюваний спеціальними державними органами на основі норм права. Саме така діяльність дозволяє державним органам не тільки виявляти порушення норм права, а й робити превентивні заходи, що дозволяють не допускати таких порушень надалі [473; 213, с.20].

Таким чином, у сучасній управлінській та юридичній науці поняття контролю набуває значення діяльності держави, процесу упорядкування або спостереження, частини, функції або елемента управління та інше. На наш погляд, в багатьох випадках вказані наукові підходи піддаються критиці так як досить неточно витлумачують зміст контролю. Наприклад, некоректно говорити про те, що контроль – це упорядкування, адже таким чином ми умисно ототожнюємо його із категорією «регулювання», що є цілком самостійною та має діаметрально протилежну сутність. Вживати термін «спостереження» щодо змісту контролю також невірно, тому що контроль об'єднує в собі набагато більше коло засобів та методів, у тому числі спостереження за відповідним об'єктом. «Посягає» на унікальність контролю визначення його, як функції. Сам по собі контроль має відповідні функціональні напрями та завдання, в зв'язку з чим його зміст є набагато ширшим за категорію «функція».

Враховуючи викладене, найбільш доречно сприймати контроль як діяльність, однак, не просто держави, а спеціальних суб'єктів, які уповноважені реалізовувати відповідну діяльність. В даному випадку подібними суб'єктами може бути не тільки держава, але й наприклад, громадськість. Але подібне розуміння відображає класичну сутність поняття «контроль», яке по-своєму інтерпретується у площині освіти та вищої освіти зокрема.

Наприклад, С.М. Кушнір пропонує контроль у сфері вищої освіти охарактеризувати як процес, що містить п'ять послідовних стадій:

1) підготовча стадія, яка охоплює два різні види планування [207, с.176];

2) змістовно-технологічна, що містить активні дії суб'єктів контролю із застосуванням різних методів і методик отримання реальної інформації про стан об'єкта або певних предметів, включаючи встановлення ідентичності розбіжностей (виявлення, кількісна оцінка), документування інформації [207, с.176];

3) підсумкова, що передбачає оцінювання стану об'єкта чи стану певних предметів на ньому, вироблення і оформлення рішення суб'єктів контролю, обговорення такого [207, с.176];

4) інформування про результати контролю [207, с.176];

5) контроль за виконанням рішень, прийнятих за підсумками контролю [207, с.176].

Доповнюючи запропоновану думку, І.І. Литвин робить висновок, що контроль не здійснюється заради самого себе та не має на меті вчинення тиску на об'єкт, а спрямовується на вдосконалення, поліпшення останнього, оптимізацію, підвищення якості й ефективності його функціонування, використання шляхом виявлення та усунення наявних у ньому недоліків і відхилень, а також у разі необхідності притягнення винних у їх появі осіб до відповідної юридичної відповідальності [210, с.193; 122, с.116, 118].

В.І. Опацький, аналізуючи поняття та сутність контролю за діяльністю закладів вищої освіти, дійшов висновку, що це комплекс здійснюваних спеціально уповноваженими державними, громадськими та самоврядними органами (за умови делегування їм відповідних повноважень) заходів зі спостереження, перевірки чи нагляду за дотриманням вищими навчальними закладами незалежно від форм їх власності вимог (стандартів, правил) в

галузі вищої освіти, а також інших загальнообов'язкових вимог під час надання освітніх послуг [316, с.250].

Формуючи зміст контролю, як способу забезпечення законності діяльності закладів вищої освіти, варто пам'ятати про особливості вищої освіти в цілому та її особливе значення для суспільства та держави. На наш погляд, дані фактори встановлюють завдання та межі контролю, а також визначають його ідею, функції, завдання та інше. Ґрунтуючись на цьому, зауважимо, що контроль як спосіб забезпечення законності в діяльності закладів вищої освіти – це особлива діяльність уповноважених суб'єктів, направлена на спостереження, аналіз та перевірку поточного стану роботи закладів вищої освіти та її відповідності визначеним законодавством стандартам та вимогам. Внаслідок особливої суспільної значущості вищої освіти, контроль законності закладів, які забезпечують її надання, виражено у різних державно-управлінських регуляторних механізмах.

Так, наприклад, варто відмітити, що в Україні існує одразу три координаційно-контрольні ланки в галузі вищої освіти. Відповідно до статті 3 Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII державну політику у сфері вищої освіти визначає Верховна Рада України, а реалізують Кабінет Міністрів України та центральний орган виконавчої влади у сфері освіти і науки, яким виступає Міністерство освіти та науки України (далі – МОН) [366].

Важливою частиною контролю є стандартизація та ліцензування діяльності закладів вищої освіти. Так, відповідно до норм Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII ліцензійні умови провадження освітньої діяльності встановлюють вичерпний перелік вимог, обов'язкових для виконання закладом вищої освіти або науковою установою, та вичерпний перелік документів, що додаються до заяви про отримання ліцензії [366].

Щодо стандартів вищої освіти, то це сукупність вимог до освітніх програм вищої освіти, які є спільними для всіх освітніх програм у межах певного рівня вищої освіти та спеціальності. Стандарт вищої освіти визначає такі вимоги до освітньої програми:

- 1) обсяг кредитів Європейської кредитно-трансферної системи, необхідний для здобуття відповідного ступеня вищої освіти [366];
- 2) вимоги до рівня освіти осіб, які можуть розпочати навчання за цією програмою, та результатів їх навчання [366];
- 3) перелік обов'язкових компетентностей випускника [366];
- 4) нормативний зміст підготовки здобувачів вищої освіти, сформульований у термінах результатів навчання [366];
- 5) форми атестації здобувачів вищої освіти [366];
- 6) вимоги до створення освітніх програм підготовки за галуззю знань, двома галузями знань або групою спеціальностей (у стандартах рівня молодшого бакалавра), міждисциплінарних освітньо-наукових програм (у стандартах магістра та доктора філософії) [366];
- 7) вимоги професійних стандартів (за їх наявності) [366].

Не менш важливим аспектом контролю законності діяльності закладів вищої освіти є акредитація останніх – державне визначення статусу (рівня) закладу вищої освіти [375]. Акредитаційна експертиза проводиться експертною комісією, яку формує МОН. Положення про експертну комісію та порядок проведення акредитаційної експертизи затверджує МОН. У разі прийняття позитивного рішення щодо акредитації закладу (напряму підготовки, спеціальності) МОН видає закладу освіти сертифікат про акредитацію закладу (сертифікат про акредитацію напряму підготовки, спеціальності) [375].

Таким чином, проаналізувавши різні форми вираження та засоби здійснення контролю за діяльністю закладів вищої освіти, можна відмітити,

що його сутність, як засобу забезпечення законності, виражається в наступному [297]:

1) по-перше, існуванні багаторівневої структури управління вищою освітою та реалізації державної політики в цій сфері, яка об'єднує в собі вищі та центральні органи виконавчої влади, а також спеціальні організації, ціллю функціонування яких є координація і регулювання сектору вищої освіти, а також спостереження та перевірка роботи закладів вищої освіти щодо відповідності їх діяльності до офіційних державних вимог і стандартів [297];

2) по-друге, законодавчо встановлених жорстких та виключних ліцензійних вимог і стандартів діяльності закладів вищої освіти України, недотримання яких веде до втрати права відповідною організацією провадити діяльність в галузі вищої освіти;

3) по-третє, наявності акредитаційної процедури перевірки статусу (рівня) закладу вищої освіти, що вимагає постійний розвиток останнього з метою поліпшення наукового процесу та професійних стандартів якості;

4) по-четверте, системності контролю, який включає в себе різні форми та заходи активного державного впливу на сектор вищої освіти в цілому, а також заклади вищої освіти безпосередньо; при цьому одним з підвидів контролю законності в роботі закладів вищої освіти є контроль за якістю вищої освіти що має відмінне призначення, а також нормативну основу, функції та завдання [297].

Тож, саме в цьому на наш погляд виражено сутність та зміст контролю, як способу забезпечення законності в діяльності закладів вищої освіти. Особливе значення сфери, до якої спрямовано дію даної категорії, визначає її специфіку та складність, внаслідок чого контроль у контексті вищої освіти, є цілком унікальним та нетиповим явищем, важливим елементом якого виступає контроль за якістю вищої освіти [297].

1.3. Система принципів контролю за якістю вищої освіти в Україні

Здійснення контролю у галузі вищої освіти не є явищем хаотичним, він, як і будь-яка інша діяльність, має будуватись на системі відповідних засад, вихідних ідей та вимог, які прийнято називати принципами. У тлумачному словнику основних філософських термінів за редакцією В. Петрушенко визначено, що ідея – це уявлення (поняття) про взірцеву, довершену досконалість чогось. Ідея являє собою форму представлення належного у свідомості людини і постає результатом багатьох ідеалізацій; вона завжди трансцендентна щодо реальності та виступає як гранична регулятивна мета людських прагнень та дій [344, с.72].

Говорячи більш простою мовою, ідея є особливим виміром людської свідомості, де під впливом розумових процесів виникає уявлення про те чи інше явище в його найбільш ідеальному вигляді. Практична реалізація ідеї та «шліфування» її згідно із реальністю веде до формування принципів, що мають основоположне значення для чогось або когось. Так, існують принципи політики, економіки, науки, техніки та інших сфер людського життя, але найбільш цінними є принципи роботи системи права та існуючих у ній явищ, що відображають найбільш позитивні людські переконання про закономірності регулювання суспільних відносин. Разом з цим, основоположні засади притаманні також складній категорії контролю за якістю вищої освіти в Україні, що в своїй сукупності складають окрему систему юридичних принципів.

Поняття «принцип» має латинські коріння, адже походить від слова «*principium*» – основа, початок. Тлумачні словники характеризують термін «принцип», як: основне, вихідне положення якої-небудь системи, якогось учення, теорії, науки, ідеологічного напрямку тощо; основна особливість устрою, дії механізму, пристрою, тощо; внутрішнє переконання у чому-

небудь, головна норма поведінки, точка зору на що-небудь [54, с.984; 73, с.1125; 150, с.366; 347, с.141].

У філософії, зокрема у працях Аристотеля, принцип – те, виходячи з чого щось існує або існуватиме. Гносеологічне розуміння принципів говорить, що це складна, концентрована форма знання, яка акумулює в собі основний напрямок дослідження, його «дух». Так, наприклад, І. Кант розрізняв принцип «регулятивний», який використовується Розумом, що виконує направляючу, стимулюючу роль в дослідженні, і принцип «конститутивний», який використовується Розумом і є підставою для упорядкування світу феноменів. В давньокитайській філософії права принцип – це те, на основі чого діє справжня, шляхетна людина і що відрізняє її від низької людини, людини натовпу [344, с.129; 165, с.314; 480, с.363; 101, с.39].

У філософському словнику Д. Жуліа принцип – це начало, вихідна точка. Окрім того зауважується, що принципи бувають різних видів: логічні принципи, строго керуючі сферою обґрунтованого знання (з них найбільш загальними є принципи тотожності, несуперечливий і виключеного третього); моральні принципи, що визначають поведінку людини, яка прагне здійснювати лише прийнятні вчинки. Моральні принципи відносяться до сфери свідомості; цим вони відрізняються від «теоретичних постулатів», які довільно встановлюються на підставі самих себе (наприклад, аксіоматичні принципи і математичні принципи взагалі). Однак їх застосування передбачає деякі процедури (або докази), без яких розум не може обійтися. Критична філософія розрізняє поняття принципу (перше положення, вихідна точка) і підстави (принципи обґрунтування і пояснення) [117, с.346].

Таким чином, поняття «принцип», відповідно до загальнонаукового та філософського значень – це вихідне, основне положення, будівний чинник, теоретико-практичне ядро якої-небудь діяльності, теорії або явища. Для більш детального розуміння змісту наведеного терміну розглянемо, як він

проявляється у конкретній сфері, наприклад, управлінській, де його змісту присвячено значну увагу.

Так, наприклад, О.В. Жадан відзначає, що принципи управління – це система базових положень, ідей, правил, згідно з якими здійснюється діяльність працівників у тій чи іншій сфері суспільного життя. Вони (принципи управління) відображають закономірності функціонування соціальних спільнот [128, с.576]. «Принципи управління – це вихідні, основні правила, керівні настанови, норми діяльності для впровадження системи управління загальними процесами», – наголошує О.М. Бандурка [35, с.32]. Принципи державного управління у розумінні В.Д. Бакуменко – прояви закономірностей у державному управлінні, що відображені у вигляді певних положень, які застосовуються в теоретичній і практичній діяльності людей у сфері державного управління. Науковець додатково відмічає, що, як правило, це фундаментальні, науково обґрунтовані, а в певних випадках і законодавчо закріплені положення, відповідно до яких будується і функціонує система державного управління [128, с.564; 347]. Г.В. Атаманчук вказує: принцип державного управління являє собою закономірність, відносини або взаємозв'язок суспільно-політичної природи і інших груп елементів державного управління (системи онтологічних елементів), виражені у вигляді певного наукового положення, переважно закріпленого правом і яке застосовується в теоретичній і практичній діяльності людей по управлінню [24, с.188; 101, с.39]. За Д.Н. Бахраком, принципи управління – це фундаментальні істини, закономірності, керівні правила, основні положення, норми поведінки, виражені у вигляді певного наукового положення, закріпленого переважно у правовій формі, яких повинні дотримуватися об'єкти управління. Вони визначають вимоги до системи, структури, організації і процесу управління, напрямки й межі прийняття рішень; вони можуть належати до різних систем управління. Характеризуючи той чи інший принцип, слід враховувати його взаємозв'язок з іншими принципами,

залежність від них. Принципи взаємодіють між собою в межах цілісної системи, врівноважуючи чи посилюючи один одного, що дає змогу достатньою мірою розкрити свою природу, індивідуальність і регулюючі можливості [40, с.10–19].

У правовій теорії проблематика принципів займає одне з найважливіших місць, адже її вважають невід'ємним елементом змісту національного права. В Юридичній енциклопедії за авторства Ю.С. Шемшученка принципи – це основні засади, вихідні ідеї, що характеризуються універсальністю, загальною значущістю, вищою імперативністю і відображають суттєві положення теорії, вчення, науки, системи внутрішнього і міжнародного права, політичної, державної чи громадської організації [521, с.110–111].

Незважаючи на певний стандарт розуміння принципів у юридичній сфері, наукові інтерпретації даної проблематики є нескінченними. Наприклад, О.А. Байстрикіна вважає, що принципи права – це свого роду начала будь-якого явища, які мають відправне, початкове значення. Принципи права за своєю сутністю є узагальненим відображенням об'єктивних закономірностей розвитку суспільства. Притаманні принципам права властивості універсального і абстрактного освоєння соціальної дійсності зумовлюють їх особливість в структурі правової системи, механізмі правового регулювання. Принципи права є синтезуючим положенням, що об'єднані зв'язками, та є ідеологічною основою становлення і функціонування правових явищ. Вони визначають нормотворчу і правореалізуючу діяльність, координують функціонування механізму правового регулювання, є критерієм оцінки правомірності рішень органів державної влади та дій громадян [139, с.76]. В.В. Лазарєв визначає принципи права, як загальнообов'язкові вихідні нормативно-правові положення, що відрізняються універсальністю, загальною значимістю, вищою імперативністю, що будують зміст правового регулювання та є критерієм

правомірності поведінки і діяльності учасників регульованих правом відносин [312; 39, с.76]. Як відмічає М.А. Верхольотов, принципи права – це основні вихідні положення, які юридично закріплюють об'єктивні закономірності суспільного життя. Принципи акумулюють у собі найбільш характерні риси права, визначають його юридичну природу, лежать в основі діяльності правової держави, через що всі органи державної влади керуються принципами [74, с.98–99].

М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, О.В. Петришин доводять, що принципи необхідно розуміти як загальні вимоги до суспільних відносин і їх учасників, а також як вихідні керівні засади, відправні установлення, що виражають сутність права і впливають з ідей справедливості й свободи, а також визначають загальну спрямованість і найістотніші риси діючої правової системи. Дослідники зазначають, що здавна принцип вважався підвалиною, фундаментом будь-якої соціальної системи (в тому числі правової), вимоги якого поширювалися на всі явища, що належали до цієї системи. Вчені підкреслюють, що принципи не формулюють конкретних прав і обов'язків і не завжди забезпечені конкретними законодавчими санкціями, однак від того, на яких принципах заснований правовий порядок, можна значною мірою судити про характер самої держави (демократична, тоталітарна тощо) [139, с.193].

Д.А. Ковальов, С.Н. Братусь та Т.А. Ковач констатують, що принципи права – це такі відправні ідеї існування права, що виражають найважливіші закономірності й основи даного типу держави і права, є однопорядковими із сутністю права і складають його основні риси, відрізняються універсальністю, вищою імперативністю і загальною значимістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови й удосконалення певного суспільного ладу [61, с.47; 173, с.176; 171, с.73].

На думку П.А. Оля та О.Г. Шукшиної, принципи права – це основні вихідні засади, положення, ідеї, що виражають сутність права як

специфічного соціального регулятора. Т.М. Радько вважає, що принципи права визначають зміст впливу права на суспільні відносини і виступають критеріями його цінності для суб'єктів права [397; 458].

П.О. Недбайло при характеристиці радянського права зазначав, що принципи права, з одного боку, відображують його об'єктивні властивості, обумовлені закономірностями розвитку цього суспільства, всією гамою історично властивих йому інтересів, потреб, протиріч і компромісів різноманітних класів, груп і прошарків населення. З другого боку, в принципах права втілюється його суб'єктивне сприйняття членами суспільства: їх моральні та правові погляди, почуття, вимоги, виражені в різних вченнях, теоріях, напрямках праворозуміння. Тому принципи права повинні розглядатися з урахуванням як єдності, так і особливостей обох із зазначених сторін, з позицій сформованого у юридичній і філософській науках загального уявлення про об'єктивне і суб'єктивне у праві [305; 506, с.56].

Зауважити також варто про те, що у сучасній юридичній науці окремі теоретичні позиції вчених сформовано навколо змісту поняття «принципи контролю». Наприклад, Є.В. Шоріна вказує про те, що принципи контролю – це розроблені з урахуванням досягнення науки і втілені в практику організаційні і правові основи організації і здійснення контролю, що забезпечують його результативність [513, с.61]. Є.А. Кочерін відмічає, що принципи контролю – це система елементів, що складає фундамент методологічної бази контролю [196, с.15; 94, с.51]. Досить цікаву та правильну, на наш погляд, позицію пропонує Л.В. Лученко, який вважає, що при визначенні поняття «принципи контролю» необхідно: по-перше, враховувати найбільш важливі, об'єктивно необхідні прояви контролю, що відображають його природу і спрямованість, специфіку як самостійного правового утворення; по-друге, відтворювати такі методологічні вимоги, що

постійно виявляються і використовуються в процесі проведення контролю, сприяють на практиці підвищенню його ефективності [217, с.97].

Отже, провівши комплексний аналіз теоретичного змісту поняття «принцип», визначивши його філософські основи, а також підходи до визначення цього терміну в межах наукової конструкції управлінської та безпосередньо правової науки, ми визначили, що принципам права в цілому та принципам контролю за якістю вищої освіти в Україні, зокрема, притаманні такі особливості:

1) принципи консолідують в собі найбільш визначні, основоположні ідеї, в яких виражено ідеальне усвідомлення людством змісту, значення та формату правового регулювання суспільних відносин;

2) принципи розчинюються у нормативно-правових положеннях різних юридичних актів нашої держави, в зв'язку із чим їх зміст розкривається як на законодавчому, так і підзаконному рівнях;

3) принципи – це юридичний феномен, так як, незважаючи на відносну їх абстрактність, самі по собі вони є нормами найвищого ступеню імперативності, які безпосередньо застосовуються у межах правового регулювання, однак, при цьому є обов'язковими для дотримання всіма суб'єктами права;

4) принципи неоднорідні між собою, рівно як не є однорідним уявлення кожної людини про призначення правового регулювання у межах кожної окремої галузі права;

5) принципи в юридичній площині мають вагоме соціальне призначення, адже встановлюють обов'язкові вимоги не тільки щодо побудови та роботи правових інститутів, але й поведінки представників соціуму в тій чи іншій сфері;

6) принципи права є науково обґрунтованими, адже формуванням їх змістовного розуміння, виявленням та класифікацією займаються саме науковці.

Проаналізувавши викладене, ми дійшли висновку, що принципи контролю за якістю вищої освіти в Україні – це вихідні, основоположні ідеї, науково обґрунтовані юридичні вимоги вищого ступеню імперативності, що становлять базис правового регулювання суспільних відносин, які виникають в сфері контролю за поведінкою суб'єктів здійснення контрольної діяльності щодо забезпечення високого рівня якості вищої освіти в Україні.

Варто відмітити, що вихідні начала контролю за якістю вищої освіти в Україні включають в себе різні групи принципів як сфери освіти, так і контрольної діяльності безпосередньо. Логічним на даному етапі дослідження є питання, які ж саме основоположні ідеї становлять «фундамент» аналізованої проблеми?

Національний сектор освіти в цілому, відповідно до положень Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII ґрунтується на наступній групі принципів: людиноцентризм; верховенство права; забезпечення якості освіти та якості освітньої діяльності; забезпечення рівного доступу до освіти без дискримінації за будь-якими ознаками, у тому числі за ознакою інвалідності; розвиток інклюзивного освітнього середовища, у тому числі у закладах освіти, найбільш доступних і наближених до місця проживання осіб з особливими освітніми потребами; забезпечення універсального дизайну та розумного пристосування; науковий характер освіти; різноманітність освіти; цілісність і наступність системи освіти; прозорість і публічність прийняття та виконання управлінських рішень; відповідальність і підзвітність органів управління освітою та закладів освіти, інших суб'єктів освітньої діяльності перед суспільством; інституційне відокремлення функцій контролю (нагляду) та функцій забезпечення діяльності закладів освіти; інтеграція з ринком праці; нерозривний зв'язок із світовою та національною історією, культурою, національними традиціями; свобода у виборі видів, форм і темпу здобуття освіти, освітньої програми, закладу освіти, інших суб'єктів освітньої діяльності; академічна доброчесність;

академічна свобода; фінансова, академічна, кадрова та організаційна автономія закладів освіти у межах, визначених законом; гуманізм; демократизм; єдність навчання, виховання та розвитку; виховання патріотизму, поваги до культурних цінностей Українського народу, його історико-культурного надбання і традицій; формування усвідомленої потреби в дотриманні Конституції та законів України, нетерпимості до їх порушення; формування поваги до прав і свобод людини, нетерпимості до приниження її честі та гідності, фізичного або психологічного насильства, а також до дискримінації за будь-якими ознаками тощо [386].

В цільовій нормативно-правовій базі, яка регламентує сферу вищої освіти принципи контролю її якості не виділяються. Натомість, стаття 3 Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII визначає принципи державної політики в даному напрямку, що включають в себе основоположні засади:

1) сприяння сталому розвитку суспільства шляхом підготовки конкурентоспроможного людського капіталу та створення умов для освіти протягом життя [366];

2) доступності вищої освіти [366];

3) незалежності здобуття вищої освіти від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім закладів вищої духовної освіти) [366];

4) міжнародної інтеграції та інтеграції системи вищої освіти України у Європейський простір вищої освіти, за умови збереження і розвитку досягнень та прогресивних традицій національної вищої школи [366];

5) наступності процесу здобуття вищої освіти [366];

6) державної підтримки підготовки фахівців з вищою освітою для пріоритетних галузей економічної діяльності, напрямів фундаментальних і

прикладних наукових досліджень, науково-педагогічної, мистецької та педагогічної діяльності [366];

7) державної підтримки освітньої, наукової, науково-технічної, мистецької та інноваційної діяльності університетів, академій, інститутів, коледжів, зокрема шляхом надання пільг із сплати податків, зборів та інших обов'язкових платежів закладам вищої освіти, що провадять таку діяльність [366];

8) сприяння здійсненню державно-приватного партнерства у сфері вищої освіти [366];

9) відкритості формування структури і обсягу освітньої та професійної підготовки фахівців з вищою освітою [366].

Варто також звернути увагу на те, що заклади вищої освіти безпосередньо основують свою діяльність на принципах:

- 1) автономії та самоврядування [366];
- 2) розмежування прав, повноважень і відповідальності засновника (засновників), державних органів та органів місцевого самоврядування, до сфери управління яких належить заклад вищої освіти, органів управління закладу вищої освіти та його структурних підрозділів [366];
- 3) поєднання колегіальних та єдиноначальних засад [366];
- 4) незалежності від політичних партій, громадських і релігійних організацій (крім закладів вищої духовної освіти) [366].

Даний момент є важливим тим, що основоположні ідеї функціонування освітніх закладів мають двосторонній характер, так як забезпечують не тільки відповідність діяльності останніх визначеним імперативам, але й формують собою гарантії непорушності їх правового статусу будь-ким, зокрема органами контролю.

Доктринальний рівень також не вирішує проблему класифікації принципів контролю за якістю вищої освіти в Україні, водночас

неодноразово вчені пропонували наукові концепції щодо групування принципів контролю у його вихідній «класичній» формі.

Наприклад, на думку В.М. Гаращука, до принципів контролю належать такі: законність, коректність, централізація, плановість, спеціалізація, професіоналізм, науковість, зрозумілість, відповідальність, реальність, об'єктивність, повнота, комплексність, суттєвість, корисність, неупередженість, доброзичливість, універсальність, систематичність, дієвість, оперативність, результативність, гласність, офіційність, принцип взаємодії, командний принцип, принцип раціонального розподілу контрольних повноважень, принцип концентрації, допомоги підконтрольній структурі, відповідальності та раптовості [91, с.213–225].

Розглядаючи принципи державного контролю з позиції сприйняття контролю як юридичної діяльності, В.С. Шестак вказує на їх ієрархічність. До них він відносить принципи юридичного процесу, загальні принципи державного ладу та принципи процесуальної діяльності, принципи діяльності контролюючих суб'єктів та спеціалізовані принципи контролю [507, с.70].

В.Ю. Бобринський при дослідженні проблематики класифікації принципів контролю пропонує поділяти їх на три групи за критеріями діяльності:

1) загальні принципи діяльності суб'єкта контролю (складаються з принципів діяльності самого суб'єкта і принципів його діяльності як органу відповідної гілки влади) [51, с.8–10; 254, с.64];

2) міжгалузеві принципи державного контролю (утворюються синтезом загальних принципів права і державного управління відповідно до предметної специфіки контрольної діяльності) [51, с.8–10; 254, с.64];

3) галузеві принципи контролю. Принципи державного контролю у сфері національної безпеки він поділяє на п'ять груп: загальні, інформаційні, управлінські, фінансово-економічні та приватні [51, с.8–10; 254, с.64].

Окремі вчені виділяли принципи контролю, пов'язаного із конкретною сферою суспільної діяльності. Так, розглядаючи принципи здійснення податкових перевірок, як однієї з форм податкового контролю, Н.А. Маринів виділяє принципи, покликані забезпечити пріоритет захисту прав і законних інтересів платників податків при проведенні податкових перевірок та принципи, що забезпечують раціональність і ефективність податкових перевірок. Г.М. Остапович, дослідивши принципи державного контролю ринку цінних паперів, пропонує розрізняти організаційні принципи, на яких базується організаційна побудова державного контролю, та функціональні, які характеризують процес реалізації державного контролю [227; 328, с.171; 319, с.310].

Варто звернути увагу на теоретичну позицію С.М. Кушніра та М. Долинської, які до принципів державного контролю за діяльністю освітніх закладів віднесли: поєднання державного і громадського контролю; гласності контролю із збереженням державної, комерційної та іншої захищеної законом таємниці; поєднання зовнішнього і внутрішнього контролю, зокрема самоконтролю; єдиноначальності та колегіальності; охоплення компетенцією контролюючих органів усіх структур управління на основі різних форм власності та джерел фінансування освітніх закладів; соціальної детермінації; зворотних зв'язків; визначеності форм і методів державного контролю на законодавчому рівні; наявності підстав, визначених законом, для здійснення контрольних заходів; гуманізація контролю; конструктивності контрольної діяльності; науковості; системності; відповідальності всіх учасників контрольних заходів; підконтрольності і підзвітності органу державного контролю відповідним органам державної влади; обміну досвідом; невторчання органу державного контролю до статутної діяльності об'єкта, якщо її здійснюють у межах закону; достовірності інформації, що контролюється; об'єктивності інформації про об'єкт контролю; достатності інформації про об'єкт контролю; неупередженості суб'єкта контролю;

систематичності і регулярності контрольних заходів задля постійності контролю відносно періодів функціонування об'єкта контролю; оперативності; незалежності; економічності [208, с.227, 228; 122].

Різні підходи до класифікації принципів контрольної діяльності підтверджують неодноманітність всіх основоположних юридичних ідей в цьому напрямку. Водночас, в більшості наукових концепціях вчені нехтують їх класифікацією, наводячи звичайний перелік без належного групування. Такий підхід, на наш погляд, є помилковим, адже сфера контролю ґрунтується на принципах різного суспільно-правового значення та включає в себе як вихідні засади функціонування правової системи в цілому, так і принципи роботи органів державної влади, зокрема.

В галузі вищої освіти до зазначеного переліку частково додаються принципи, на яких побудовано сектор вищої освіти в нашій країні. Враховуючи викладене, ми переконані, що принципи контролю за якістю вищої освіти в Україні варто досліджувати у трьох класифікаційних групах, виділених на підставі поширеності юридичного впливу кожного принципу, а саме: загальнодержавні юридичні принципи; принципи контрольної діяльності; принципи контролю за якістю вищої освіти безпосередньо.

До групи загальнодержавних вихідних засад відносяться три базові принципи національної правової системи, які мають прояв в усіх без виключення галузях права та входять в основу всіх юридичних категорій та явищ, а саме: верховенство права, законність та людиноцентризм в діяльності держави [293].

Так, принцип верховенства права закріплено у статті 8 Конституції України. Відповідно до цього положення Основний закон має найвищу юридичну силу. Закони та інші нормативно-правові акти приймаються на основі Конституції України і повинні відповідати їй. Крім того, норми Конституції України від 28.06.1996 р. №254к/96-ВР є нормами прямої дії. Звернення до суду для захисту конституційних прав і свобод людини і

громадянина безпосередньо на підставі Конституції України гарантується [185].

Згідно із практикою Конституційного суду України верховенство права слід розуміти, як панування права в суспільстві, його втілення у правотворчу та правозастосовну діяльність, зокрема у закони, які за своїм змістом мають бути проникнуті передусім ідеями соціальної справедливості, свободи, рівності тощо [402].

Законність є пов'язаним із верховенством права принципом, та в цілому характеризує засади правового порядку в нашій державі. Відповідно до статті 18 Основного закону правовий порядок в Україні ґрунтується на засадах, відповідно до яких ніхто не може бути примушений робити те, що не передбачено законодавством. Органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України [185].

Таким чином, зміст верховенства права та законності як принципів контролю за якістю вищої освіти в Україні полягає у наступному:

– по-перше, принцип верховенства права визначає панівну, центральну роль права та вказує на його унікальність як основного важеля регулювання різноманітних суспільних відносин. Згідно з цим принципом тільки норми права становлять офіційне, загальновизнане підґрунтя управління суспільством за допомогою юридичних методів та засобів. Контроль за якістю вищої освіти в Україні відповідно до принципу верховенства права відбувається тільки в межах права та на основі юридичних норм [293];

– по-друге, доповнює верховенство права законність, яка відноситься до суб'єктів контрольної діяльності, а не явища контролю в цілому. Згідно із принципом законності уповноважені на здійснення контролю за якістю вищої

освіти суб'єкти зобов'язані провадити його не за власним розсудом, а відповідно до встановлених законодавством України порядку та вимог.

Третій загальнодержавний принцип пов'язано із змістом статті 3 Конституції України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР за текстом якої: «Людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю. Права і свободи людини та їх гарантії визначають зміст і спрямованість діяльності держави. Держава відповідає перед людиною за свою діяльність. Утвердження і забезпечення прав і свобод людини є головним обов'язком держави» [185].

Відповідно до вимог цієї конституційної норми, контроль за якістю вищої освіти в Україні:

по-перше, повинен здійснюватись задля максимального забезпечення прав людини у сфері вищої освіти [293];

по-друге, в процесі реалізації контролю не повинні використовуватись методи та заходи, що порушують визначені Основним законом та іншими нормативно-правовими актами України права людини і громадянина, а також виникати будь-які інші випадки таких порушень [293].

Другу групу принципів контролю за якістю вищої освіти в Україні становлять вихідні засади, на яких базується контрольна діяльність в цілому. Особливість даних принципів виражається в тому, що вони визначають направленість контролю в його вихідній формі та усіх похідних від неї різновидів, як-то контролю в освітній галузі. До зазначених принципів можна віднести:

1) принцип об'єктивності. Слово «об'єктивність» характеризує дійсне, незалежне від волі та свідомості людини, існування світу, предметів, їх властивостей і відношення; належність до об'єктивної дійсності; відповідність об'єктивній дійсності, неупередженість [435, с.342]. Об'єктивність як категорія, що показує правильне відображення у свідомості явищ реальної дійсності, визначає такий підхід до дослідження

[465, с.34; 502, с.116]. Як відмічає Л.К. Воронова, об'єктивність – це принцип, який повинні «сповідувати» усі контролюючі органи, бо об'єктивність пов'язана із законністю [85, с.85]. Дійсно, не можна не погодитись із подібною точкою зору, адже об'єктивність контролю передбачає його здійснення виключно для пошуку та виявлення відхилень від нормативно-встановлених стандартів функціонування контрольованого об'єкту. Тобто контроль в аналізованій сфері направлено тільки на перевірку якості освіти та не може використовуватись як важіль впливу на заклади вищої освіти;

2) принцип компетентності контролю. Термін «компетентність» визначає цілісний комплекс знань, умінь і навичок, психологічних особливостей (якостей), професійних позицій та акмеологічних інваріантів [422, с.29]. Іншими словами, компетентність визначає обізнаність в чомусь, наявність навичок для здійснення якоїсь роботи. В контексті контролю за якістю вищої освіти в Україні мається на увазі юридична компетентність, а саме наявність повноважень у відповідних суб'єктів на реалізацією подібного контролю. Тільки за наявності визначених офіційними державними актами прав та обов'язків, відповідний суб'єкт має право реалізовувати заходи та методи контролю якості вищої освіти;

3) принцип безперервності контролю. Як і вища освіта в цілому, контроль має не менш важливе загальнодержавне значення, в зв'язку із чим має реалізовуватись уповноваженими суб'єктами постійно для відслідковування та припинення найнезначніших відхилень якості вищої освіти від визначених стандартів [293].

Останню групу принципів складають вихідні засади, що відносяться безпосередньо до контролю якості вищої освіти в Україні, та визначають вихідні засади правового регулювання в даному секторі. Зазначені принципи виходять із змісту вказаного контролю та положень законодавства, що

регламентують його зміст. Таким чином, до останньої групи принципів можна віднести [293]:

1) принцип відповідності контролю засадам державної політики в сфері вищої освіти – контрольна діяльність не має суперечити загальнодержавній «лінії» регулювання та управління сектором вищої освіти, яка визначає не тільки особливості адміністративного впливу на заклади вищої освіти, але й норми якості їх діяльності при наданні освітянських послуг;

2) привалювання профілактичних заходів – контроль якості вищої освіти в Україні має відбуватись не тільки виключно за рахунок заходів адміністративної «реакції» у разі виявлення порушень, але й шляхом використання превентивних заходів, як-то формування та забезпечення прийняття законодавчих змін, удосконалення локальної нормативно-правової бази тощо;

3) принцип комплексності – виражає вимогу про необхідність здійснення всеосяжного контролю, під час якого аналізується весь сектор вищої освіти держави на предмет відповідності визначених законодавством стандартів в роботі не тільки закладів освіти, але й інших суб'єктів правовідносин сфери контролю за якістю освіти [293].

Таким чином, саме три представлені групи принципів формують юридичну основу правового регулювання контролю за якістю вищої освіти в Україні. Незважаючи на відмінності у своїй юридичній силі та змісті, всі принципи пов'язані між собою та за рахунок різниці закладених в них ідей формують єдину ідеальну модель контрольної діяльності в досліджуваній галузі [293].

1.4. Правові засади контролю за якістю вищої освіти в Україні та місце серед них адміністративно-правового регулювання

Регуляторні можливості права залежать від позитивного боку юридичної системи, вираженого в правових засадах, які створюються у межах офіційної діяльності органів державної влади. Фактично подібні засади є протилежністю принципів, так як мають реальну, об'єктивну сутність. Зауважимо, що слово «засада» у словниках української мови тлумачиться наступним чином: основа чогось; те головне, на чому ґрунтується, базується що-небудь; вихідне, головне положення, основа світогляду; спосіб, метод здійснення чого-небудь [48].

Незважаючи на етимологічну абстрактність, в праві існує чітке концептуальне уявлення про зміст поняття «засади». Так, як указує Т.В. Михальчук, правові засади – це «правова основа», джерело, на ґрунті якого будуються різні види діяльності суспільства [242, с.37]. На думку І.Л. Бачіло та М.О. Маргуліс, правові засади виражають нормативну форму юридичного впливу [225, с.22; 42]. О.У. Калабаєв та Ю.О. Тіхоміров обстоюють позицію, відповідно до якої правові засади – це нормативно-правові акти, крізь які проявляється юридичний вплив на суспільні відносини [155, с.49]. У розумінні Н.І. Нарішкіної: «Правові засади – це в першу чергу сукупність основних законів і підзаконних нормативних правових актів, що регулюють певну сферу суспільних відносин одноманітно в межах держави» [261, с.56].

Отже, враховуючи єдність наукових позицій, цілком обґрунтованим є висновок, що правові засади контролю за якістю вищої освіти в Україні – це система нормативно-правових актів, норми яких спрямовані на врегулювання та упорядкування суспільних відносин, що виникають під час діяльності уповноважених суб'єктів контролю за якістю вищої освіти, а також встановлюють юридичний зміст, форми, порядок реалізації та інші практичні

аспекти даного різновиду контрольної діяльності. При цьому, зважаючи на те, що зміст контрольної діяльності здебільшого має адміністративно-правовий характер, логічним є питання про місце у системі правових засад норм адміністративної галузі. Для відповіді на нього проаналізуємо, які саме офіційні документи формують їх склад.

Переходячи до національної правової системи, відмітимо, що в її межах основним актом є Конституція України від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР. Говорячи про Основний закон, як про засаду контролю за якістю вищої освіти в Україні, варто відмітити, що даний нормативно-правовий акт:

- по-перше, консолідує в собі ключові права людини і громадянина в галузі освіти, а також закріплює найбільш юридично значимі гарантії цих прав;
- по-друге, визначає повноваження вищих органів державної влади (Кабінету Міністрів України, Верховної Ради України та Президента України), у тому числі як суб'єктів забезпечення правового регулювання та функціонування національного сектору освіти;
- по-третє, визначає засади законотворчості на території України, згідно з якими формується нормативно-правова база контролю за якістю освіти;
- по-четверте, закріплює загальноправові принципи функціонування правової системи України в цілому, а також механізмів здійснення контролю за якістю освіти зокрема [185].

Не можна не виділити серед правових засад контролю за якістю вищої освіти в Україні численні міжнародно-правові документи, які визначають міждержавні вимоги до сектору освіти та фактично показують, що саме необхідно контролювати. В даний перелік безперечно варто віднести Загальну декларацію прав людини від 10.12.1948 р., в статті 26 якої зауважується: «Кожна людина має право на освіту. Освіта повинна бути безплатною, хоча б початкова і загальна. Технічна і професійна освіта

повинна бути загальнодоступною, а вища освіта повинна бути однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного. Освіта повинна бути спрямована на повний розвиток людської особи і збільшення поваги до прав людини і основних свобод. Освіта повинна сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма народами, расовими або релігійними групами і повинна сприяти діяльності Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру» [138].

Важливим документом є Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти від 14.12.1960 р. Зокрема, в положеннях цього документу розтлумачується зміст терміну «дискримінація» в освітній галузі, а саме: «У цій Конвенції слово «дискримінація» охоплює будь-які обмеження або перевагу за ознакою раси, кольору шкіри, статі, мови, релігії, політичних або інших переконань, національного або соціального походження, економічного становища або народження, яке має на меті або наслідком знищення або порушення рівності відносини в області освіти, і, зокрема: закриття для будь-якої особи або групи осіб доступу до освіти; обмеження освіти для будь-якої особи або групи осіб; створення або збереження роздільних систем освіти або навчальних закладів; доведення будь-кого до положення несумісного з гідністю людини» [182]. В наступних положеннях Декларації закріплюються принципи протидії дискримінації в галузі освіти, а також роль держави у даному процесі, яку виражено у тому числі через заходи контролю за якістю та механізмом вищої освіти [182].

Окрім Загальної декларації прав людини загальні питання освіти також регламентовано положеннями Міжнародного пакту про економічні, соціальні і культурні права від 16.12.1966 р., де в статті 13 зазначено, що держави, які беруть участь у Пакті, визнають право кожної людини на освіту. Вони погоджуються, що освіта повинна спрямовуватись на повний розвиток людської особи та усвідомлення її гідності і повинна зміцнювати повагу до прав людини і основних свобод. Держави-учасники Пакту, погоджуються в

тому, що освіта повинна дати можливість усім бути корисними учасниками вільного суспільства, сприяти взаєморозумінню, терпимості і дружбі між усіма націями і всіма расовими, етнічними та релігійними групами і сприяти роботі Організації Об'єднаних Націй по підтриманню миру. Держави, які беруть участь у Пакті, визнають, що для повного здійснення цього права вища освіта повинна бути зроблена однаково доступною для всіх на основі здібностей кожного шляхом вжиття всіх необхідних заходів і, зокрема, поступового запровадження безплатної освіти [245].

Окремі міжнародні документи містять в собі загальні, міжнародні засади здійснення контрольної діяльності, як-то, Лімська декларація керівних принципів контролю від 01.01.1977 р. В тексті документу вказано, що організація контролю є обов'язковим елементом управління. Контроль – не самоціль, а невід'ємна частина системи регулювання, метою якої є викриття відхилень від прийнятих стандартів і порушень принципів, законності, тощо [212]. В наступних частинах документу розтлумачуються механізми здійснення контролю, обліку його результатів, повноваження органів контролю та аспекти їх незалежності і таке інше [212].

Отже, міжнародні документи в галузі освіти здебільшого закріплюють базові вимоги щодо незалежності, доступності освіти, відсутності в її контексті будь-яких форм дискримінації, державних заходів із забезпечення вказаних стандартів. Фактично подібні міждержавні положення встановлюють перелік ключових стандартизованих вимог до сектору освіти, які держава повинна контролювати та постійно забезпечувати їх неухильне дотримання і реалізацію у вищих та інших навчальних закладах країни. Крім того, положення окремих міжнародних документів спрямовано на формування аналогічних стандартів контрольної діяльності держави, у тому числі пов'язаної із контролем якості вищої освіти.

Таким чином, як засади контролю якості вищої освіти в Україні міжнародні акти безперечно мають важливе, але не першочергове значення,

так як декларують абстрактні вимоги до освітньої галузі та міри її державного регулювання, але в більшості випадків не витлумачують порядок реалізації цих вимог.

Після Конституції та міжнародних нормативно-правових актів основним законодавчим актом в сфері освіти та організації її контролю є Закон України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII, який регулює суспільні відносини, що виникають у процесі реалізації конституційного права людини на освіту, прав та обов'язків фізичних і юридичних осіб, які беруть участь у реалізації цього права, а також визначає компетенцію державних органів та органів місцевого самоврядування у сфері освіти. Так, наприклад, в Законі визначено, що таке заклад освіти – юридична особа публічного чи приватного права, основним видом діяльності якої є освітня діяльність [366]. Засновником закладу освіти може бути орган державної влади від імені держави, відповідна рада від імені територіальної громади (громад), фізична та/або юридична особа, рішенням та за рахунок майна яких засновано заклад освіти або які в інший спосіб відповідно до законодавства набули прав і обов'язків засновника [366]. Законом встановлено перелік державних заходів забезпечення якості вищої освіти, а також окремі форми контролю за їх роботою, у тому числі закладів вищої освіти [386].

Важливим також є Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII, який встановлює основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з закладами вищої освіти на принципах автономії закладів вищої освіти, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях [366].

Однією з невід'ємних форм контролю за якістю вищої освіти є ліцензування, тому до правових засад цього контролю варто віднести Закон України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 02.03.2015 р. № 222-VIII, який регулює суспільні відносини у сфері ліцензування видів господарської діяльності, визначає виключний перелік видів господарської діяльності, що підлягають ліцензуванню, встановлює уніфікований порядок їх ліцензування, нагляд і контроль у сфері ліцензування, відповідальність за порушення законодавства у сфері ліцензування видів господарської діяльності [385]. Відповідно до положень Закону освітня діяльність відноситься до однієї із сфер, які потребують ліцензування [385]. Крім того, Закон встановлює порядок подання документів для ліцензування та здійснення ліцензійної процедури уповноваженими на її проведення органами державної влади [385].

Серед правових засад контролю за якістю освіти необхідно відмітити документи, що регламентують особливості функціонування системи органів виконавчої влади. Наприклад, Закон України «Про центральні органи виконавчої влади» від 17.03.2011 р. № 3166-VI визначає організацію, повноваження та порядок діяльності центральних органів виконавчої влади України. Закон визначає, що систему центральних органів виконавчої влади складають міністерства України та інші центральні органи виконавчої влади. Система центральних органів виконавчої влади є складовою системи органів виконавчої влади, вищим органом якої є Кабінет Міністрів України. Міністерства забезпечують формування та реалізують державну політику в одній чи декількох сферах, інші центральні органи виконавчої влади виконують окремі функції з реалізації державної політики. Діяльність міністерств та інших центральних органів виконавчої влади ґрунтується на принципах верховенства права, забезпечення дотримання прав і свобод людини і громадянина, безперервності, законності, забезпечення єдності державної політики, відкритості та прозорості, відповідальності.

Міністерства діють за принципом єдиноначальності. Інші центральні органи виконавчої влади діють за принципом єдиноначальності, якщо інше не передбачено законом [390]. В цьому ж контексті варто відмітити інший документ – Закон України «Про Кабінет Міністрів України» від 27.02.2014 р. № 794-VII, що визначає організацію, повноваження і порядок діяльності КМУ [384]. Важливість обох нормативних документів полягає в тому, що їх положення регулюють особливості функціонування суб'єктів контрольної діяльності в галузі освіти, а саме КМУ та МОН.

Не менша кількість важливих нормативних документів контролю за якістю вищої освіти в Україні міститься на підзаконному рівні. Зокрема, актами Кабінету Міністрів України регулюються організаційні особливості роботи деяких суб'єктів, на яких покладається контроль повноважень в галузі забезпечення якості вищої освіти. Так, варто відмітити Постанову КМУ «Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України» від 16.10.2014 р. № 630 та Постанову КМУ «Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти» від 15.04.2015 р. № 244.

Окремі нормативно-правові акти КМУ регулюють питання акредитації та ліцензування, що є одними з форм контролю за законністю та якістю реалізації вищої освіти в Україні. Наприклад, Постанова КМУ «Про затвердження Положення про акредитацію закладів вищої освіти і спеціальностей у закладах вищої освіти та вищих професійних училищах» від 09.08.2001 р. № 978 визначає порядок, умови, особливості та механізми акредитаційної процедури [375]. Відмітимо також Постановку КМУ «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності» від 30.12.2015 р. № 1187, що регулює аналогічні питання в галузі ліцензування вищої освіти [373].

До правових засад контролю за якістю вищої освіти в Україні окрім визначених підзаконних актів відноситься Постанова КМУ «Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження

господарської діяльності у сфері освітньої діяльності, що підлягає ліцензуванню, та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) Міністерством освіти і науки, обласними, Київською міською державними адміністраціями» від 31.10.2018 р. № 902. Так, згідно із текстом Постанови до критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері освітньої діяльності, що підлягає ліцензуванню, належать:

1. Строк провадження суб'єктом господарювання освітньої діяльності;
2. Дотримання суб'єктом господарювання вимог ліцензійних умов провадження освітньої діяльності;
3. Кількість позапланових заходів державного нагляду (контролю), проведених органом ліцензування стосовно суб'єкта господарювання протягом останніх трьох років, що передують плановому періоду, у зв'язку з:
  - а) виявленням та підтвердженням недостовірності даних, заявлених суб'єктом господарювання у документі обов'язкової звітності, крім випадків, коли суб'єкт господарювання протягом місяця з дня первинного подання повторно подав такий документ з уточненими достовірними даними або якщо недостовірність даних є результатом очевидної описки чи арифметичної помилки, яка не впливає на зміст поданої звітності;
  - б) неподанням суб'єктом господарювання документів обов'язкової звітності за два звітних періоди підряд без поважних причин або без надання письмових пояснень про причини, що перешкоджали поданню таких документів;
  - в) настанням аварії, смерті потерпілого внаслідок нещасного випадку або професійного захворювання, що було пов'язано з діяльністю суб'єкта господарювання;
4. Сфера освітньої діяльності, яку провадить суб'єкт господарювання;
5. Кількість обґрунтованих звернень фізичних осіб про порушення вимог ліцензійних умов провадження освітньої діяльності суб'єктом господарювання, що спричинило шкоду їх правам, законним інтересам,

життю чи здоров'ю, навколишньому природному середовищу чи безпеці держави, протягом останніх трьох років;

6. Навчання (виховання) в закладі освіти іноземців та осіб без громадянства;

7. Наявність повідомлень, що надійшли до органу ліцензування від контролюючих або правоохоронних органів, про порушення суб'єктом господарювання вимог ліцензійних умов провадження освітньої діяльності, виявлених у ході здійснення заходів державного нагляду (контролю), протягом останніх трьох років, що передують плановому періоду [372].

Аналізуючи підзаконну нормативно-правову базу, необхідно навести до прикладу документи, видані Міністерством освіти і науки України. Наприклад, Наказ МОН «Про затвердження Типового положення про атестацію педагогічних працівників» від 06.10.2010 р. № 930 визначає порядок атестації керівників та заступників, педагогічних працівників вищих навчальних закладів I–II рівнів акредитації. Атестація є системою заходів, спрямованих на всебічне комплексне оцінювання педагогічної діяльності, з метою визначення відповідності педагогічних працівників займаним посадам та визначення рівня їх кваліфікації і можливості надання якісних освітніх послуг. Атестація може бути черговою або позачерговою. Чергова атестація здійснюється один раз на п'ять років. Умовою чергової атестації педагогічних працівників є обов'язкове проходження не рідше одного разу на п'ять років підвищення кваліфікації на засадах вільного вибору форм навчання, програм і навчальних закладів. Позачергова атестація проводиться за заявою працівника з метою підвищення кваліфікаційної категорії (тарифного розряду) або за поданням керівника, педагогічної ради навчального закладу чи відповідного органу управління освітою з метою присвоєння працівнику кваліфікаційної категорії, педагогічного звання та у разі зниження ним рівня професійної діяльності [383].

Слід зауважити, що контрольні функції МОН відбувається відповідно до складених даним центральним органом виконавчої влади планами, які затверджуються щороку. В тексті подібних планів визначають необхідні до проведення заходи контролю вищих закладів освіти, у тому числі з питань якості освітньої діяльності. Так, прикладом є Наказ МОН «Про затвердження Річного плану здійснення заходів державного нагляду (контролю) Міністерства освіти і науки України на 2021 рік» від 30.11.2020 р. № 1481 та Наказ МОН «Про затвердження Річного плану здійснення заходів державного нагляду (контролю) Міністерства освіти і науки України на 2020 рік» від 29.11.2019 р. № 1495 [381; 382].

Отже, проаналізувавши систему нормативно-правових актів, положеннями яких регламентовано принципи, форми, механізми здійснення та інші особливості контролю якості вищої освіти в Україні, можемо констатувати, що основу цієї системи складають як положення міжнародних документів, так і норми законодавчих та підзаконних актів. Проте, норми більшості з них відносяться до адміністративно-правової сфери, які встановлюють адміністративні механізми регулювання суспільних відносин з питань контролю за якістю вищої освіти. На доведення цієї думки розглянемо окремо зміст адміністративно-правового регулювання.

Відмітимо, що слово «регулювання» визначається як дія у значенні регулювати, тобто впорядковувати що-небудь, керувати чимось, підкоряючи його відповідним правилам, певній системі; сукупність приписів виданих органом влади; досягнення рівноваги в роботі механізмів; тощо [63, с.1207; 330; 499].

В галузі права відповідно до Юридичної енциклопедії за редакцією Ю.С. Шемшученко термін «регулювання» у значенні правового регулювання тлумачиться як один з основних засобів державного впливу на суспільні відносини з метою їх упорядкування в інтересах людини, суспільства; є різновидом соціального регулювання [523, с.40].

За С.С. Алексєєвим правове регулювання – це здійснюваний за допомогою системи правових засобів (юридичних норм, правовідносин, індивідуальних приписів і інших) результативний, нормативно-організаційний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, охорони, розвитку відповідно до суспільних потреб [12, с.145; 200]. Ю.І. Римаренко визначає правове регулювання як форму соціального реагування відповідно до вимог норм права, засновану на усвідомленні суб'єктами права своїх прав та обов'язків [455, с.12]. В.К. Гіжевський, В.В. Гловченко, В.С. Ковальський тлумачать правове регулювання як здійснюваний державою за допомогою всіх юридичних засобів владний вплив на суспільні відносини з метою їх упорядкування, закріплення, охорони й розвитку, а також впливу на поведінку та свідомість громадян шляхом проголошення їх прав та обов'язків, встановлення певних дозволів та заборон, затвердження певних правових актів тощо [360, с.369; 347, с.105–106].

Адміністративно-правове регулювання є відгалуженням загальної категорії правового регулювання в теорії права. Разом з тим тлумачення його змісту є не менш різноманітними. Наприклад, В.Ю. Петрова та А.А. Семенов визначають його як виконавчо-розпорядчу діяльність державних організацій, наділених державно-владними повноваженнями, спрямовану на стабілізацію суспільних відносин шляхом прийняття нормативно-правових актів та забезпечення їх виконання [232, с.122].

На думку В.І. Теремецького, адміністративно-правове регулювання являє собою цілеспрямований вплив правових норм, що прийняті державою і є відповідними адміністративними засобами забезпечення прав та законних інтересів фізичних, юридичних осіб та держави у суспільних відносинах з метою підпорядкування їх юридично встановленому правопорядку, а також охорони та розвитку в інтересах суспільства і держави [459; 97, с.61].

О.І. Харитонова зауважує про те, що адміністративно-правове регулювання суспільних відносин – це встановлення державою певних правил поведінки, пов'язаних з виконанням органами виконавчої влади та місцевого самоврядування публічно-владних повноважень у сфері господарювання [488, с.76]. Вчена наголошує, що адміністративно-правові норми, які регулюють відповідні суспільні відносини, являють собою різновид юридичних правил поведінки у суспільстві, який має ознаки, властиві всім правовим нормам. У зв'язку з цим ці норми мають визначену специфіку, яка не позбавляє їх конструктивних ознак, властивим нормам права, і не змінює жодну з обов'язкових рис, що характеризує структуру будь-якої правової норми [472, с.21].

В.В. Галуцько та О.М. Єщук розуміють адміністративно-правове регулювання як цілеспрямований вплив норм адміністративного права на суспільні відносини з метою забезпечення за допомогою адміністративно-правових засобів прав, свобод і публічних законних інтересів фізичних та юридичних осіб нормального функціонування громадянського суспільства та держави [86].

В.О. Заросило, І.О. Ієрусалімова, І.О. Ієрусалімов, П.М. Павлик, Ж.В. Удовенко, С.Ю. Любімова вказують: якщо вести мову про адміністративно-правове регулювання, варто зазначити, що в даному випадку мова йде про правове регулювання, що здійснюється не будь-якими нормами права, а саме нормами адміністративного права. Адміністративно-правове регулювання – це особливий вид правового регулювання, специфічність якого визначається об'єктом впливу, тобто відносинами, що регулюються адміністративним правом, обумовлені особливостями його норм. Особливістю адміністративного права, на відміну від інших галузей права, є те, що воно часто регулює порядок застосування норм інших галузей права [8; 332; 219, с.102–103].

Отже, згідно з наведеними визначеннями, адміністративно-правове регулювання – це здійснюваний за допомогою визначених в нормах адміністративного права методів та заходів владно-розпорядчого характеру вплив на суспільні відносини, що виникають в сфері діяльності органів державної влади. А відтак, адміністративно-правове регулювання спрямоване на:

- а) упорядкування діяльності органів державної влади та їх посадових осіб;
- б) регламентацію механізмів здійснення державного впливу;
- в) забезпечення законності в роботі владних структур та регламент багатьох інших аспектів функціонування державного сектору.

При цьому, якщо поглянути на положення нормативно-правових актів, які визначають правові засади контролю за якістю вищої освіти в Україні, то можемо констатувати, що ключове місце серед них належить нормам адміністративного права, оскільки саме за їх допомогою регламентовано порядок роботи суб'єктів контролю, їх структуру та взаємну підпорядкованість; особливості реалізації окремих адміністративних процедур, наприклад, ліцензійних або атестаційних; перелік функцій та завдань в галузі контролю за якістю вищої освіти і таке інше. Виключенням є норми міжнародних актів, які здебільшого встановлюють стандарти побудови освітнього сектору міжнародно-правового значення [290].

Разом з цим, аналіз правових засад контролю за якістю вищої освіти в Україні показав, що незважаючи на особливість та важливість цього контролю, на сьогоднішній день порядок його здійснення регулюється в контексті контролю за закладами освіти та освітнього сектору в цілому, а не окремо. Так, належним чином у існуючій системі нормативних актів не закріплено систему суб'єктів здійснення контролю, їх права, обов'язки та повноваження; методи, форми та заходи подібного контролю тощо. Наприклад, атестація педагогічних працівників не розглядається

законодавцем як захід контролю за якістю освіти, але при цьому не можна заперечувати об'єктивну важливість подібної процедури [290].

Виправити дану прогалину, на наш погляд, можливо за рахунок видання на законодавчому рівні окремого Закону України «Про контроль якості вищої освіти», в положеннях якого необхідно [290]:

- по-перше, навести визначення та особливості контролю за якістю вищої освіти в Україні, що дасть можливість відмежувати його від контролю за законністю освітнього сектору в цілому;
- по-друге, визначити суб'єктів реалізації контрольної діяльності, спрямованої на забезпечення якості освіти;
- по-третє, визначити форми, методи та заходи контролю за якістю вищої освіти в Україні [290].

Висновки до Розділу 1

Аргументовано, що філософи наділяють поняття «освіта» значенням не просто процесу пізнання людиною якоїсь нової інформації, а передусім удосконалення своїх духовних та моральних якостей. Узагальнено, що освіта – це складне явище, яке не можна розглядати одноманітно в якомусь конкретному аспекті. Зміст цієї категорії концентрує в собі три сторони людського пізнання, зокрема:

по-перше, освіта – це засіб духовної та моральної еволюції людини за рахунок пізнання навколишнього світу, глибини своєї особистості, а також «точка дотику» суспільного та суб'єктивного;

по-друге, освіта є процесом набуття нових теоретичних знань та на їх основі практичних навичок за допомогою сукупності методів та засобів пізнання;

по-третє, освіта – це одночасно система освітянських інструментів обробки інформації з метою її систематизації, концентрації та осмислення.

Відмічено, якщо поєднати законодавчі та доктринальні визначення, то вища освіта постає набагато ширшим явищем ніж освіта в класичному понятті. Вища освіта визнається на території України важливим аспектом суспільного розвитку, через що має не просто законодавчі основи функціонування, але й політико-організаційні засади реалізації, які визначаються на загальнодержавному рівні. В цьому аспекті варто відмітити другу важливу складову змісту вищої освіти, зокрема, як об'єкту контролю, – юридичну гарантованість.

Констатовано, що вищій освіті, як соціально-правовому явищу, характерні наступні ключові особливості:

по-перше, вища освіта має широку та якісну систему нормативно-правового регулювання, адже даному питанню присвячено цілий ряд законодавчих та підзаконних нормативних джерел;

по-друге, держава визнає особливу суспільну цінність вищої освіти в зв'язку із цим формує та реалізує за цим напрямом окрему гілку державної політики;

по-третє, вища освіта має велике соціальне значення, адже забезпечує систематичний, невинний розвиток людини та набуття нею професійних навичок і вмінь, які в подальшому допомагають їй обирати ту чи іншу професію та реалізовувати трудову діяльність;

по-четверте, вища освіта є сферою виникнення та існування великої кількості управлінських відносин, що виникають між низкою органів державної влади, які складають систему державного управління освітянським сектором;

по-п'яте, вища освіта є послідовною та структурованою, що передбачає отримання відповідною особою консолідованого «пакету» знань, який забезпечує її стале, послідовне навчання.

Аргументовано, що вища освіта є особливо цікавою: по-перше, для держави – як засіб розвитку суспільства та розширення його духовно-моральних якостей; а, по-друге, для населення, оскільки вона є інструментом еволюції кожної окремої людини. Саме ця загальнодержавна, соціально значуща користь, а також наявність управлінського апарату, визначає необхідність контролю за вищою освітою.

Доведено, що вищу освіту як об'єкт контролю найбільш доцільно розуміти у широкому та вузькому розумінні. Так, відповідно до широкого тлумачення – це особлива, стандартизована, регульована державою та заснована на положеннях законодавства сфера суспільної діяльності, пов'язана із забезпеченням отримання людьми спеціальних знань, вмінь та навичок відповідно до нормативно встановлених ступенів та рівнів. У вузькому розумінні, вища освіта – це сукупність спеціальних знань, вмінь, навичок, духовних та моральних цінностей, які надаються людині у визначеному нормативно-правовими актами та регульованому державою порядку.

Встановлено, що у загальному розумінні контроль – це особливий вид діяльності, направлений на перевірку когось або чогось на предмет дотримання норм чинного законодавства, та вжиття на основі отриманих від перевірки результатів заходів, направлених на забезпечення відповідності підконтрольного об'єкту встановленим вимогам, нормам, стандартам тощо.

З'ясовано, що контроль як спосіб забезпечення законності діяльності закладів вищої освіти – це особливий напрямок роботи уповноважених суб'єктів, який направлено на спостереження, аналіз та перевірку поточного стану функціонування відповідних закладів та її відповідності визначеним законодавством стандартам та вимогам. Внаслідок особливої суспільної значущості вищої освіти, контроль за діяльністю ЗВО виражено у різних державно-управлінських регуляторних механізмах.

Відмічено, що сутність контролю, як засобу забезпечення законності, виражається в наступному:

1) по-перше, існуванні багаторівневої структури управління вищою освітою та реалізації державної політики в цій сфері, яка об'єднує в собі вищі та центральні органи виконавчої влади, а також спеціальні організації, ціллю функціонування яких є координація і регулювання сектору вищої освіти, а також спостереження та перевірка роботи закладів вищої освіти щодо відповідності їх діяльності до офіційних державних вимог і стандартів;

2) по-друге, законодавчо встановлених жорстких та виключних ліцензійних вимогах і стандартах діяльності закладів вищої освіти України, недотримання яких веде до втрати права відповідною організацією провадити діяльність в галузі вищої освіти;

3) по-третє, наявності акредитаційної процедури перевірки статусу (рівня) закладу вищої освіти, що вимагає постійний розвиток останнього з метою поліпшення наукового процесу та професійних стандартів якості;

4) по-четверте, системності контролю, який включає в себе різні форми та заходи активного державного впливу на сектор вищої освіти в цілому, а також заклади вищої освіти безпосередньо; при цьому одним з підвидів контролю законності в роботі закладів вищої освіти є контроль за якістю вищої освіти, що має відмінне призначення, а також нормативну основу, функції та завдання.

Акцентовано увагу на тому, що принципам права в цілому та принципам контролю за якістю вищої освіти в Україні зокрема, притаманні такі особливості: принципи консоліднують в собі найбільш визначні, основоположні ідеї, в яких виражено ідеальне усвідомлення людством змісту, значення та формату правового регулювання суспільних відносин; принципи розчинюються у нормативно-правових положеннях різних юридичних актів нашої держави, в зв'язку із чим їх зміст розкривається як на законодавчому, так і підзаконному рівнях; принципи – це юридичний

феномен, так як, незважаючи на відносну їх абстрактність, самі по собі вони є нормами найвищого ступеню імперативності, які безпосередньо застосовуються у межах правового регулювання, однак, при цьому є обов'язковими для дотримання всіма суб'єктами права; принципи неоднорідні між собою, рівно як не є однорідним уявлення кожної людини про призначення правового регулювання у межах кожної окремої галузі права; принципи в юридичній площині мають вагоме соціальне призначення, адже встановлюють обов'язкові вимоги не тільки щодо побудови та роботи правових інститутів, але й поведінки представників соціуму в тій чи іншій сфері; принципи права є науково обґрунтованими, адже формуванням їх змістовного розуміння, виявленням та класифікацією займаються саме науковці.

Зроблено висновок, що принципи контролю за якістю вищої освіти в Україні – це вихідні, основоположні ідеї, науково обґрунтовані юридичні вимоги вищого ступеню імперативності, що становлять базис правового регулювання суспільних відносин, які виникають в сфері контролю за поведінкою суб'єктів здійснення контрольної діяльності щодо забезпечення високого рівня якості вищої освіти в Україні.

Аргументовано, що об'єктивність контролю передбачає його здійснення виключно для пошуку та виявлення відхилень від нормативно-встановлених стандартів функціонування контрольованого об'єкту. Тобто контроль в аналізованій сфері направлено тільки на перевірку якості освіти та не може використовуватись як важіль впливу на заклади вищої освіти.

До спеціальних принципів контролю за якістю вищої освіти віднесено наступні:

1) принцип відповідності контролю засадам державної політики в сфері вищої освіти – контрольна діяльність не має суперечити загальнодержавній «лінії» регулювання та управління сектором вищої освіти, яка визначає не

тільки особливості адміністративного впливу на заклади вищої освіти, але й норми якості їх діяльності при наданні освітянських послуг;

2) привалювання профілактичних заходів – контроль якості вищої освіти в Україні має відбуватись не тільки виключно за рахунок заходів адміністративної «реакції» у разі виявлення порушень, але й шляхом використання превентивних заходів, як-то формування та забезпечення прийняття законодавчих змін, удосконалення локальної нормативно-правової бази тощо;

3) принцип комплексності – виражає вимогу про необхідність здійснення всеосяжного контролю, під час якого аналізується весь сектор вищої освіти держави на предмет відповідності визначних законодавством стандартів в роботі не тільки закладів освіти, але й інших суб'єктів правовідносин сфери контролю за якістю освіти.

Встановлено, що правові засади контролю за якістю вищої освіти в Україні – це система нормативно-правових актів, норми яких спрямовані на врегулювання та упорядкування суспільних відносин, що виникають під час діяльності уповноважених суб'єктів контролю за якістю вищої освіти, а також встановлюють юридичний зміст, форми, порядок реалізації та інші практичні аспекти даного різновиду контрольної діяльності.

Наголошено, що міжнародні документи в галузі освіти здебільшого закріплюють базові вимоги щодо незалежності, доступності освіти, відсутності в її контексті будь-яких форм дискримінації, державних заходів із забезпечення вказаних стандартів. Фактично подібні міждержавні положення встановлюють перелік ключових стандартизованих вимог до сектору освіти, які держава повинна контролювати та постійно забезпечувати їх неухильне дотримання і реалізацію у вищих та інших навчальних закладах країни. Крім того, положення окремих міжнародних документів спрямовано на формування аналогічних стандартів контрольної діяльності держави, у тому числі пов'язаної із контролем якості вищої освіти. Таким чином, як засади

контролю якості вищої освіти в Україні міжнародні акти безперечно мають важливе, але не першочергове значення, так як декларують абстрактні вимоги до освітньої галузі та міри її державного регулювання, але в більшості випадків не витлумачують порядок реалізації цих вимог.

З'ясовано, що адміністративно-правове регулювання – це здійснюваний за допомогою визначених в нормах адміністративного права методів та заходів владно-розпорядчого характеру вплив на суспільні відносини, що виникають в сфері діяльності органів державної влади. А відтак, адміністративно-правове регулювання спрямоване на:

- а) упорядкування діяльності органів державної влади та їх посадових осіб;
- б) регламентацію механізмів здійснення державного впливу;
- в) забезпечення законності в роботі владних структур та регламент багатьох інших аспектів функціонування державного сектору.

Констатовано, що відповідно до положень нормативно-правових актів, які визначають правові засади контролю за якістю вищої освіти в Україні, ключове місце серед цих засад належить нормам адміністративного права, оскільки саме за їх допомогою регламентовано порядок роботи суб'єктів контролю, їх структуру та взаємну підпорядкованість; особливості реалізації окремих адміністративних процедур, наприклад, ліцензійних або атестаційних; перелік функцій та завдань в галузі контролю за якістю вищої освіти і таке інше. Виключенням є норми міжнародних актів, які здебільшого встановлюють стандарти побудови освітнього сектору нашої держави взагалі.

Акцентовано увагу на тому, що незважаючи на особливість та важливість контролю за якістю вищої освіти, на сьогоднішній день порядок його здійснення регулюється в контексті загального контролю за закладами освіти та освітнього сектору в цілому, а не окремо. Зокрема, належним чином у існуючій системі нормативних актів не закріплено групу суб'єктів здійснення контролю, їх права, обов'язки та повноваження; методи, форми та

заходи подібного контролю тощо. Наприклад, атестація педагогічних працівників не розглядається законодавцем як захід контролю за якістю освіти, але при цьому не можна заперечувати об'єктивну важливість подібної процедури. виправити дану прогалину, як вбачається, можливо за рахунок видання на законодавчому рівні окремого Закону України «Про контроль якості вищої освіти», в положеннях якого необхідно:

по-перше, навести визначення та особливості контролю за якістю вищої освіти в Україні, що дасть можливість відмежувати його від контролю за законністю освітнього сектору в цілому;

по-друге, визначити суб'єктів реалізації контрольної діяльності спрямованої на забезпечення якості освіти;

по-третє, визначити форми, методи та заходи контролю за якістю вищої освіти в Україні.

РОЗДІЛ 2

АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ МЕХАНІЗМ ОРГАНІЗАЦІЇ КОНТРОЛЮ ЗА ЯКІСТЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

2.1. Завдання та функції контролю за якістю вищої освіти в Україні

Окрім зовнішніх ознак, як-то принципи, юридичні явища володіють багатьма внутрішніми особливостями, якими виступають завдання та функції. Визначаючи завдання та функції контролю за якістю вищої освіти в Україні, можна отримати чітке розуміння направленості дії даної категорії та результатів, яких від реалізації останньої варто очікувати. Крім того, завдання та функції надають різну теоретичну характеристику контролю, адже незважаючи на перетинання змісту цих категорій, кожна з них має власну юридичну природу.

Так, окреслюючи завдання контролю, відмітимо, що слово «завдання» тлумачиться у значеннях: 1) наперед визначений, запланований обсяг роботи, справа і таке інше; настанова, розпорядження, доручення; 2) мета, до якої прагнуть; те, що хочуть здійснити; 3) те, що потребує вирішення чи виконання [73, с.284; 220, с.84].

Визначаючи семантику слова «завдання», варто звернути окрему увагу на його співвідношення з близьким за значенням терміном «мета», але їх частіш за все розмежовують. «Мета» – це те, що хтось намагається досягнути, здобути, до чого прямує [150, с.236].

На погляд В.І. Щербини, мета і ціль окреслюють те, до чого прагнуть чи намагаються досягнути. Завдання – це активізована, конкретизована та сформульована перед кимось або чимось мета (ціль) [518]. Подібну точку зору підтримує і І.І. Котюк. Доводячи свою позицію положеннями словникової та мовознавчої літератури, науковець відмічає, що, наприклад, у

філософії підкреслюється, що мета – це ідеальне передбачення результату, на досягнення якого спрямовані дії людини; в образі мети ми маємо на увазі зміст, відомий наперед; як безпосередній мотив мета спрямовує діяння, визначає їхній спосіб і характер, пронизує діяльність як внутрішній закон, якому людина підпорядковує свою волю [93, с.248; 229, с.189; 325, с.189].

Отже, вчений робить висновок, що слово «мета» не є й синонімом слова «ціль», оскільки ціль – це те, у що потрібно влучити. Водночас в українській мові слово «мета» у множині часто тлумачиться як цілі. Слід брати до уваги й те, що в російській мові слово «цель» – багатозначне, а тому охоплює зміст українських слів і «мета», і «ціль». Отже, мета є ідеальним образом тих результатів вольових дій індивіда, заради яких ці дії здійснюються, а оскільки поява мети – результат усвідомлення конкретних соціальних потреб, то цілеспрямованість є однією з головних ознак осмисленої діяльності [320, с.23; 163, с.33; 195, с.177].

Тож, виходячи виключно з етимології слова «завдання», необхідно відмітити його нерозривний зв'язок із поняттям мети. На нашу думку, саме у співвідношенні можливо найбільш повно розкрити сутність обох понять. Так, мета – це заздалегідь визначений результат, якого необхідно досягти реалізуючи відповідну діяльність або використовуючи якийсь об'єкт; завдання – це елементи мети, поточні цілі, реалізація яких у повному обсязі веде до досягнення поставленої мети.

В нормативних актах та наукових працях вчених сьогодні не має ґрунтового та логічного визначення завдань контролю, а тим більше контролю за якістю вищої освіти в Україні. Для виправлення цієї прогалини та удосконалення сучасної наукової теорії про контроль в галузі вищої освіти ми вважаємо, що: метою контролю за якістю вищої освіти в Україні є забезпечення високого рівня управління вищою освітою та її якості на території всієї держави; завдання контролю за якістю вищої освіти – це система стратегічних і тактичних цілей, виконання яких покладено на

уповноважені органи в сфері контролю за якістю вищої освіти задля досягнення вказаної мети такого контролю.

Водночас складність розуміння завдань також полягає в тому, що це системна категорія. На відміну від мети, завдання комплексні та багатоманітні. В галузі права існує декілька підходів до переліку загальних завдань контролю. Наприклад, О.Ф. Андрійко наголошує, що завдання контролю полягають у спостереженні та перевірці розвитку системи і всіх її елементів відповідно до визначених напрямів, а також у попередженні можливих помилок і суб'єктивних неправомірних дій, що суперечать чи слугують стримуючими чинниками такого розвитку [16, с.343].

В.Г. Афанасьєв стверджує, що завдання контролю полягає в тім, щоб виявити результати впливу суб'єкта на об'єкт, допустимість відхилення від встановлених вимог, від прийнятих принципів організації і регулювання, з'ясувати причини цих відхилень, а також визначити шляхи подолання наявних труднощів для ефективного функціонування всієї системи [25, с.240; 427, с.17].

У розумінні В.А. Рудьєва та С.О. Гуткевича основними завданнями контролю є: визначити у зовнішньому і внутрішньому середовищах організації фактори, які можуть здійснювати істотний вплив на її функціонування і розвиток, своєчасно на них відреагувати; розкрити неминучі в діяльності організації порушення та помилки і оперативно прийняти заходи по їх усуненню; оцінка роботи організації та її персоналу за визначений період, ефективності і надійності системи управління нею; запобігти негативних результатів діяльності [409].

Звертаючи увагу на загальні особливості категорії «контроль», О.М. Курко зазначив, що основними завданнями останнього варто визначити: 1) установлення фактичного стану виконання вимог законодавства, контрольних вимог; упущень в організації роботи; 2) відповідальності за реалізацію відповідних вимог встановлених

законодавством; 3) своєчасне виявлення, усунення та попередження порушень і недоліків в організації діяльності підконтрольного об'єкту; 4) з'ясування причин недоліків і допущених порушень і підготування пропозицій щодо їх усунення, а також внесення змін до раніше прийнятих контрольних рішень [205, с.258].

До завдань контролю, на думку О.Ф. Дегтярьова, належить: а) встановити стан виконання вимог законодавства підконтрольним об'єктом; б) надати об'єктивну правову оцінку діяльності підконтрольного об'єкту; в) прийняти оптимальне рішення щодо покращення діяльності підконтрольного об'єкта, а в разі порушення прав та свобод громадян привести в дію заходи правоохоронного характеру [108, с.114].

Окремі науковці звертали увагу на призначення контролю в галузі державного управління безпосередньо виділяючи при цьому основні завдання цієї категорії. Наприклад, В.Б. Авер'янов зазначає, що завдання контролю як функції держави полягає у спостереженні та перевірці розвитку системи і всіх її елементів відповідно до визначених напрямів, а також у попередженні можливих помилок і суб'єктивних неправомірних дій, що суперечать чи слугують стримуючими чинниками такого розвитку [113, с.343]. Ю.П. Битяк основним завданням контролю вбачає забезпечення законності й дисципліни в державному управлінні, систематичну перевірку виконання Конституції, законів України, інших нормативних актів, додержання дисципліни й правопорядку [6, с.240, 246]. В.М. Плішкін до завдань контролю відносить:

– забезпечення неухильного дотримання законності й дисципліни в діяльності контрольованих об'єктів шляхом перевірки фактичної реалізації ними положень Конституції України, вимог чинного законодавства та відомчих нормативних актів; забезпечення наукової обґрунтованості прийняття управлінських рішень;

- забезпечення своєчасності та високої якості реалізації управлінських рішень;
- підвищення загального рівня організаторської та службової діяльності, вдосконалення стилю, форм та методів роботи, впровадження наукової організації управлінської праці, найновіших досягнень науки і техніки, виявлення позитивного досвіду і його використання в практиці;
- забезпечення правильного добору, розстановки, виховання та навчання кадрів;
- подання практичної допомоги підлеглим апаратам та окремим службовцям в усуненні виявлених в їх діяльності недоробок і прорахунків; визначення ефективності впливу суб'єктів управління на організаторську та службову діяльність підконтрольного об'єкту [346, с.515; 228, с.136].

Проводячи дослідження в тій же площині, але визначаючи особливості контролю фінансового типу, Д.І. Свистун робить висновок, що його завданнями є:

- виявлення на підконтрольних об'єктах порушень принципів законності, ефективності, доцільності й економії при формуванні та використанні державних фінансових та матеріальних ресурсів, відхилень від прийнятих норм, стандартів на найбільш ранній стадії;
- попередження фінансових правопорушень; притягнення винних до відповідальності, забезпечення відшкодування заподіяних збитків;
- вжиття заходів щодо запобігання таким правопорушенням у майбутньому [419].

В законодавчих джерелах, які регулюють сферу освіти та вищої освіти цілі контрольної діяльності не визначаються. Проте, у положеннях Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII визначено, що державний контроль у сфері освіти здійснюється з метою реалізації єдиної державної політики в цій сфері та спрямований на забезпечення інтересів суспільства щодо належної якості освіти та освітньої діяльності [386]. Тобто, Законом

визначається основне, кінцеве призначення контролю в галузі освіти в цілому.

Проведене дослідження показує, що завдання контролю за якістю вищої освіти в Україні, а також цілі контрольної діяльності в цілому не мають на сьогоднішній день належного наукового та законодавчого тлумачення. Крім того, якщо взяти до уваги тільки доктринальні підходи до визначення завдань контролю, то вони в більшості випадків різноманітні та корелюються із сферою застосування контролю. Цей аспект дає підстави стверджувати, що цілі контрольної діяльності можуть відрізнитись в кожному окремому випадку та в залежності від призначення контролю. На відміну від, наприклад, принципів контролю, окремі з яких визначають ідею контрольної діяльності взагалі, на правах загальнотеоретичної правової категорії, її цілі в кожному випадку мають унікальний характер та лише окремі з них притаманні всім різновидам контролю. Спираючись на цей важливий аспект, зазначимо, що завдання контролю за якістю вищої освіти в Україні включають в себе наступні стратегічні та тактичні цілі:

- забезпечення неухильного дотримання стандартів якості вищої освіти в діяльності ЗВО;
- системний моніторинг та аналіз діяльності ЗВО та інших уповноважених відомств на предмет її відповідності вимогам законодавства про якість вищої освіти;
- виявлення фактів порушення законодавства про вищу освіту ЗВО та іншими уповноваженими відомствами, зокрема відхилень від нормативно-визначених стандартів якості вищої освіти та освітньої діяльності;
- системний аналіз та перевірка дотримання ліцензійних умов в сфері якості вищої освіти та реалізація заходів впливу на порушників даних умов;
- припинення порушень та притягнення до відповідальності порушників нормативно-визначених стандартів та вимог щодо якості вищої освіти та освітньої діяльності.

Переходячи до аналізу функцій контролю за якістю вищої освіти в Україні, відмітимо, що дана проблематика є більш опрацьованою та розкритою у науковій площині ніж завдання. Слово «функція» має латинське коріння (від слова «functio» – виконання, здійснення) та тлумачиться як діяльність, обов'язок, робота; зовнішній прояв властивостей якого-небудь об'єкта в даній системі відносин (наприклад, функція деталі в механізмі, самого механізму, функція органів, грошей, функція будь-якого чиновника, члена сім'ї, індивіда в суспільстві і так далі) [78]. Натомість в російській мові слово функція з'явилося в середині XVIII століття та було запозичено із французької мови, а саме від слова «fonction». Вперше слово функція, маючи значення математичного терміну, фіксується в словнику російської мови під редакцією Н.М. Яновського у 1806 році. Такі значення слова функція як «обов'язок», «робота», «призначення» увійшли в широкий ужиток досить пізно і відомі тільки з кінця XIX століття [494; 426, с.77]. В подальшому термін «функція» набув вжитку у багатьох наукових сферах та течіях, наприклад, в математиці – правило, яке кожному елементу з першої множини – області визначення ставить у відповідність елемент з іншої множини – області значень (часто цю другу множину називають цільовою множиною чи образом функції чи відображення); в біології – специфічна діяльність органу чи всього організму (функція печінки, жовчного міхура тощо); в соціології – роль, яку те чи інше соціальне явище відіграє у встановленні «загальної гармонії» (соціальної солідарності) тощо [80; 315, с.49; 202].

Крім того, фахівці вказують на різноманітність та протиріччя категорії «функція» в сучасних соціологічних дослідженнях та називають такі визначення цього поняття як: вираз залежності при взаємодії між двома або більше змінними факторами; сукупність процесів, що відбуваються в рамках об'єкта дослідження (наприклад, функціонування органів юстиції), бажаний результат будь-якої соціальної дії, процесу, явища, сукупність усіх як очікуваних, так і побічних наслідків дії процесу, явища [153, с.65]. Під

функцією розуміються ті впливи, які частини соціальної системи здійснюють на неї з точки зору збереження або бажаного змінювання системи, або інакше, під «функцією» розуміється дія, що має якусь ціль або призначення. Крім того, в літературі пропонується розподіл на наявні та приховані (латентні) функції, а також на функції та дисфункції [20, с.95–96].

Різноманітні трактування поняття «функція» вироблено серед філософів. В площині цієї науки поняття «функція» визначається, як:

1) явище, яке залежить від іншого явища, є формою його виявлення і змінюється відповідно до його змін;

2) спосіб дії речі або елемента системи, спрямований на досягнення певного ефекту;

3) поняття, в якому фіксується стійкий спосіб активних взаємовідносин речей, при цьому зміни в одних речах супроводжуються змінами в інших;

4) відносини двох (групи) об'єктів, в якому зміни в одних з них супроводжують зміни іншого;

5) спосіб поведінки, притаманний будь-якому об'єкту та сприяючий збереженню існування цього об'єкту, або тієї системи, в яку він входить в якості елемента [47, с.418, 613; 476, с.748; 470, с.75; 479, с.751; 331, с.12–13].

Отже, відповідно до наведених визначень, поняття «функція» у загальному значенні – це визначений вектор (напрямок) розвитку чи діяльності об'єкта або якогось явища. Функція характеризує площину дії та можливості когось або чогось.

В сфері державного управління, зокрема на думку В.Л. Грохольського, функція – це найбільш стійка та постійна категорія, що закріплюється в нормативних актах. У функціях виявляються як цілі, так і завдання управління, а також через них здійснюється вплив на об'єкт управління. Функції державного управління реалізуються державою через систему та структуру органів [100, с.63; 307, с.44].

Ю.П. Битяк, В.М. Харащук та О.В. Дяченко вказують, що «функція» – це і обов'язок, і коло діяльності, й призначення, тобто певний напрям спеціалізованої діяльності виконавчої влади, зміст якої характеризується однорідністю та цільовою спрямованістю [6, с.125]. І.Л. Бачило, А.М. Глібов, Г.І. Петров, О.М. Бандурка переконані, що функції є періодами (стадіями), напрямками управлінської діяльності, пов'язаними між собою єдиною кінцевою метою, заради досягнення якої здійсниться процес управління [34, с.27–28].

Відповідно до підходів представників юридичної науки, функція – це відображення іманентних, специфічних властивостей права. У функціях акумулюються такі властивості права, що характеризують його як сутнісну цілісність, як соціальний феномен. Функції права – це «відображення» сутності права в суспільних відносинах. Проте, було б помилкою механічно пов'язувати функції та сутність права. Функції права це система напрямів його впливу на суспільні відносини, потреба в яких породжує право як соціальне явище [31; 259, с.12–13]. С.С. Алексєєв тлумачить функції, як юридичне призначення права в контексті регулювання тих або інших суспільних відносин [11, с.23]. В.Г. Смирнов відмічав, що поняття «функція права» у своїй єдності виражає соціальне призначення правового регулювання, оскільки відображає в сукупності предмет, завдання і метод регулювання [437, с.9].

За своїм змістом функції контролю змістовно походять від функцій суто юридичного змісту, але мають деякі відмінності. Наприклад, С.В. Сарана тлумачить їх, як функції, що полягають в контролі за розподілом матеріальних та духовних благ [417, с.15]. Як зауважують Б.В. Новіков, Г.Ф. Сініок, П.В. Круш, функція контролю – це характеристика управління, яка дозволяє виявити проблеми і скоригувати відповідно діяльність організації до того часу, коли ці проблеми стануть кризою. Один із важливих аспектів контролю полягає в тому, щоб визначити, який саме напрям

діяльності організації найефективніше сприяє досягненню її загальної мети [309, с.225].

І.М. Шоробура, Є.В. Долинський та О.О. Долинська, досліджуючи поняття функцій контролю в сфері організації діяльності закладів вищої освіти, зауважують, що такий контроль включає облік і аналіз інформації про фактичні результати діяльності всіх підрозділів вищого навчального закладу, порівняння їх із плановими показниками, виявлення відхилень і аналіз їхніх причин, розробку заходів щодо досягнення поставленої мети [514].

Наведені визначення дають можливість зробити висновок про особливості та специфіку функцій контролю в цілому та контролю за якістю вищої освіти в Україні зокрема, а саме:

- по-перше, подібні функції є юридично обумовленими, так як походять від функцій права, що характеризують напрям дії правового регулювання суспільних відносин;
- по-друге, функції контролю прямо пов'язані із завданнями контрольної діяльності, так як вони показують напрями реалізації контролю відповідно до поставлених перед ним цілей;
- по-третє, функції контролю є багатоманітними, адже включають в себе різні вектори реалізації контрольної діяльності;
- по-четверте, функції – це динамічна характеристика контролю, яка показує не кінцеві результати, а особливості поточної роботи категорії.

Отже, спираючись на викладене, функції контролю за якістю вищої освіти в Україні варто тлумачити, як систему нормативно-встановлених, визначених завданнями векторів (напрямів) реалізації контролю, з метою забезпечення високого рівня управління вищою освітою та її якості на території України.

Щодо класифікації функцій контролю, то в науковій літературі найчастіше виділяють «регулюючу», «каральну» та «відновлюючу» [160, с.75; 76, с.431]. Разом із цим існує ряд інших підходів, зокрема,

запропонованого Н.В. Карнарук, яка вважає, що контролю притаманні наступні функції: інформаційна, аналітична, корекційна, методологічна функція, профілактична, правоохоронна, відновлююча [160]. У.О. Марчук та А.А. Романчук, розглядаючи зміст функцій контролю суто з управлінського боку, виділили:

- інформаційну – забезпечення власника, керівництва підприємства достовірною інформацією для прийняття управлінських рішень;
- профілактична – інструмент суб'єктів контролю для запобігання вчинення неправомірних дій шляхом впливу на поведінку людей, особливо тих, які відповідають за певні сфери функціонування підприємства, збереження майна, його ефективне використання, недопущення втрат;
- інструктивна – рекомендація як ліквідувати відхилення та підказка з питань контролю;
- охоронну – повернення (відновлення) порушеного стану об'єкта [231].

Своєрідним є підхід до класифікації функцій контролю М. Клімаса, що також розмірковував у площині управлінської науки. Вчений виділив: охоронну (профілактичну) функцію – полягає в забезпеченні того, щоб не зменшувалася результативність діяльності підприємства, що виражається в матеріальних збитках (наприклад, погана якість продукції) і нематеріальних (наприклад, неправильне використання кадрів); креативну (надихаючу) функцію – здійснюється через спонукання й ініціювання операцій, які забезпечують зростання реального функціонування фірми [536; 231].

В свою чергу, В.Л. Ортинський, аналізуючи явище контролю за роботою закладів вищої освіти, виділив такі функції:

- 1) діагностична, яка сприяє з'ясуванню об'єктивного рівня професійних знань, навичок і вмінь персоналу закладу освіти;

2) корегувальна, котра полягає у внесенні змін у процес навчально-пізнавальної діяльності на основі об'єктивної оцінки попередніх знань, навичок і вмінь;

3) оцінювальна, сутність якої – у вимірюванні та оцінці професійного рівня персоналу закладу вищої освіти;

4) мобілізуюча, котра підсилює, концентрує, зосереджує моральні, інтелектуальні й фізичні зусилля персоналу закладу вищої освіти на усунення виявлених недоліків або досягнення нових успіхів в освітній діяльності [322].

Аналіз наведених підходів до визначення функцій контрольної діяльності показав, що науковці часто сприймають напрями реалізації контролю у значенні завдань, внаслідок чого виникає суперечність між двома вказаними категоріями. Крім того, лише окремі вчені враховують особливість та унікальність кожного виду контрольної діяльності при виділенні відповідних функцій, а не свідомо «підганяють» їх перелік під загальноприйнятий вигляд. Враховуючи ці аспекти, ми побудували власний підхід до системи функцій контролю за якістю вищої освіти в Україні, що включає в себе наступні функціональні вектори (напрями) [278].

1) Стимулююча функція. Як вказує О.Г. Стрельченко, стимулювання – це засіб впливу на свідомість та психіку людини, що пов'язаний з реалізацією суб'єктивного права або з отриманням особами винагород за свою соціально-активну правомірну поведінку. Стимулюючий вплив сприяє інтересу до здійснення визначених справ, одержання матеріального, морального схвалення [453, с.8]. Простіше кажучи, стимулювання – це вплив з метою активізації когось або чогось. У випадку контролю за якістю вищої освіти в Україні стимулювання виражається в самому факті існування такого контролю, адже наявність вимог та нормативів за невиконання яких можуть застосовуватись заходи юридичної відповідальності, забезпечує належний підхід до забезпечення стандартів якості вищої освіти на всіх рівнях її управління.

2) Стабілізуюча функція. Вища освіта, як і освіта в цілому – це завжди границя теорії та практики, які в сукупності ведуть до інновацій. Останній мають як позитивний, так і вкрай негативний характер, що в кінцевому результаті може зашкодити освітньому процесу та наданню суспільству України знань в належній кількості та якості. Контроль в цьому аспекті відіграє роль «буферу» за допомогою якого будь-які зміни в секторі вищої освіти не можуть виходити за певні рамки або порушувати існуючі нормативні стандарти.

3) Виховна функція. Заходи впливу які застосовуються в межах контролю за якістю вищої освіти в Україні мають на меті не тільки кару за порушення вимог законодавства, але й виступають для всіх інших суб'єктів індикатором необхідності безальтернативного слідування нормативно-визначним правилам в галузі освітньої діяльності та її якості.

4) Відновлююча функція. Порушення стандартів та вимог якості освіти веде до загального порушення правового режиму освітнього процесу в межах діяльності окремо взятого закладу вищої освіти. В цьому випадку контроль виступає засобом відмовлення належного юридичного режиму якості освіти та за необхідності прав та законних інтересів відповідних суб'єктів.

5) Інноваційна функція. Контроль за якістю вищої освіти в Україні має відбуватись не тільки шляхом пошуку порушень законодавчо визначених стандартів та їх припинення, але й включає в себе роботу, направлену на встановлення причин виникнення подібних порушень та формування юридичних підходів до їх вирішення. Крім того, контроль повинен стимулювати розвиток національної політики в галузі якості вищої освіти, а також механізмів її реалізації [278].

6) Інформаційна функція. Контроль за якістю вищої освіти в Україні повинен здійснюватися гласно та прозоро. Таким чином, відповідні суб'єкти, які допустили в своїй діяльності порушення вимог законодавства в галузі

якості освіти інформуються про зміст своїх прорахунків, на основі чого мають можливість побудувати систему превентивних заходів для недопущення подібних порушень в майбутньому [278].

Отже, проведеним в даному підрозділі науковим аналізом ми встановили зміст, особливості та перелік завдань і функцій контролю за якістю вищої освіти в Україні. Разом з цим, нам вдалось виокремити значний недолік чинного законодавства в сфері вищої освіти, що полягає у відсутності норм, які б регулювали вказані невід'ємні елементи змісту контрольної діяльності досліджуваного виду. виправлення цього негативного моменту ми бачимо через внесення у положення запропонованого до прийняття в попередніх підрозділах Закону України «Про контроль якості вищої освіти» змін, які стосуються статей, в тексті яких необхідно закріпити перелік завдань та функцій контролю за якістю вищої освіти. На наш погляд, подібний підхід забезпечить вищий рівень цілеспрямованості та ефективності правового регулювання контролю та відкриє юридичні можливості з удосконалення механізмів його реалізації [278].

2.2. Предмет та межі контролю за якістю вищої освіти в Україні

Важливою особливістю, без розкриття якої неможливо сформулювати належну теоретичну позицію про всі аспекти функціонування будь-якої контрольної діяльності, у тому числі за якістю вищої освіти в Україні, є такі внутрішні параметри категорії, як предмет та межі. Обидві з них також пов'язано із спрямованістю контролю, в зв'язку з чим їх зміст, на перший погляд, може бути сплутаний із функціями. Але, якщо функції відповідають на питання, як реалізувати, то предмет та метод виражають питання «на що направлено реалізацію»?

В науковій літературі термін «предмет» має значення: те, на що спрямована пізнавальна, творча, практична діяльність кого-, чого-небудь; пізнаний об'єкт; речі, явища, процеси, їхні сторони й відношення, які вже відомі, зафіксовані в тій чи іншій формі знання, але підлягають подальшому дослідженню; сфера соціальної дійсності, котра зазнає перетворення і таке інше [49, с.527; 394, с.108; 480, с.360; 62, с.185; 126, с.77].

Своє бачення змісту поняття предмет неодноразово пропонували науковці. Наприклад, Н.З. Рогатинська наголошувала, що предмет – це поняття, що становить зміст думки, пізнання; те, на що спрямована пізнавальна діяльність; те, що може перебувати у відношенні. Наприклад, навчальний предмет – це система знань, умінь, навичок [440, с.1387; 403, с.15]. О.Д. Тихомиров в своїх працях наголошує, що предмет – це те, що відомо й ще невідомо даній науці про об'єкт, який вона вивчає. Тому, виходячи з того, що предмет повинен відбиватися в науці як знання, можна зробити висновки: предмет – це відоме й невідоме; відоме про предмет – це знання, а невідоме — проблеми [463, с.103].

В процесі окреслення змісту поняття «предмет» досить часто вчені звертають увагу на його співвідношення із терміном «об'єкт». Наприклад, М.Й. Коржанський стверджує: «Предмет – це матеріалізована сторона об'єкта, але це не сам об'єкт» [188, с.17; 418, с.91]. Подібну позицію підтримує О.М. Ярошенко: «Предмет – це категорія, яка визначає певну цілісність, виокремлену зі світу різноманітних об'єктів у процесі людської діяльності й пізнання. Предмет пов'язаний з виявленням певних особливостей об'єкта» [529, с.92].

Про особливий змістовний взаємозв'язок предмету та об'єкту наголошується і у філософській науці. В зазначеній галузі поряд із поняттям «об'єкт» при визначенні пізнавальної діяльності використовується поняття «предмет». Якщо в загальному плані об'єкт розуміють як частину об'єктивного світу, що перебуває у взаємодії із суб'єктом, то предмет – це

найбільш значимі властивості, зв'язки й відносини, які суб'єкт виділяє в об'єкті, виходячи зі своїх цілей. На відміну від об'єкта, у предметі пропонується бачити не тільки об'єктивне, а й суб'єктивне. З одного боку, при правильному виділенні – це частина об'єкта, і в цьому сенсі в предметі немає нічого, що не містить у собі об'єкт. З другого боку, предмет суб'єктивний, не тотожний і не рівнозначний об'єктові, тому що, виділяючи предмет, той, хто його пізнає, виходить зі своїх цілей, визначаючи в об'єктові тільки істотне, абстрагуючись від багато чого, що не становить для нього інтересу [482, с.525]. Привертає до себе увагу те, що при зіставленні цих категорій «об'єкт» і «предмет» у філософії розглядаються з позицій як об'єктивного, так і суб'єктивного. Але якщо у випадку з об'єктом об'єктивне та суб'єктивне розділяється і йдеться про об'єкти реальні й ідеальні, то саме предмет якимось чином їх поєднує [178, с.34].

Тож, етимологія слова «предмет», а також філософські та вчені трактування даного терміну показали, що ним характеризується зміст того, на що направлено якусь діяльність або увагу, зокрема, річ, процес, явище, механізм та інше. При цьому предмет невід'ємно пов'язано із категорією об'єкту, як частина та ціле. В цьому ракурсі об'єкт – це щось загальне, а предмет – частина об'єкту, що містить в собі особливу цінність та ознаки. Найбільш яскраво взаємозв'язок предмету із об'єктом можна зобразити на прикладі якоїсь наукової галузі. Так, остання буде вважатись об'єктом вивчення, в той час як предмет складатимуть окремі положення цієї галузі, що містять в собі найбільш важливі її закономірності та елементи змісту.

У правовій теорії крізь поняття «предмет» виражається зміст предмету права або ж правового регулювання. З цього приводу А.І. Берлач підкреслює, що предмет права (правового регулювання) – це реалізовані суб'єктами правовідносин правові інтереси у формі речей, матеріальних цінностей, продуктів духовної творчості, особисті нематеріальні блага та інше [45, с.61; 111, с.70].

В.О. Демиденко та Н.І. Матузов вказують на те, що предмет правового регулювання є головним, матеріальним критерієм розмежування норм права за галузями, оскільки він має об'єктивний зміст, визначається характером суспільних відносин і не залежить від волі законодавця [233, с.315; 110, с.126].

О.М. Ярошенко зазначає, що предмет правового регулювання – це різноманітні суспільні відносини, які об'єктивно, за своєю природою можуть зазнавати нормативно-організаційного впливу і за певних соціально-політичних умов потребують впливу, що здійснюється за допомогою юридичних норм та інших юридичних засобів, які утворюють механізм правового регулювання. Від характеру і змісту суспільних відносин, що становлять предмет правового регулювання, залежать особливості, способи й засоби останнього [529, с.91].

В.М. Толкунова, К.М. Гусов, досліджуючи предмет трудового права, зазначали, що його складають трудові відносини у суспільній організації праці та супутні похідні від них відносини, тобто цілий комплекс суспільних відносин з праці на виробництві [103, с.7].

На думку А.В. Полякова, в сферу правового регулювання входять ті відносини, які об'єктивно потребують правового опосередкування і включаються в правову структуру. Тобто вони мають своє місце в ієрархії соціальних цінностей, можуть бути змодельовані в правовій нормі і перекладені мовою суб'єктивних прав і обов'язків, тобто є предметом права [357].

В.Д. Сорокін вважає: предмет правового регулювання включає в себе ті суспільні відносини, які об'єктивно з цілого ряду причин потребують саме юридичного, тобто в принципі уніфікованого впливу на них з боку держави, або відносини різного змісту, в юридичному регулюванні яких суспільство і держава безпосередньо зацікавлені» [447; 203, с.29].

Зміст поняття «предмет контролю» також перебуває у межах юридичної науки, але за змістом відрізняється від значення предмету правового регулювання. Наприклад, як відмічає С.М. Зубарєв, предмет контролю – це стан об'єкта контролю, його відповідність положенням національних та міжнародних актів [147, с.61]. Схожу позицію займає Ю.М. Козлов, на думку якого предметом контролю є дотримання суб'єктами встановлених державою стандартів і правил певної діяльності у відповідній сфері суспільного життя [176, с.141].

На думку І.О. Васильєва, предмет контролю – це конкретні показники діяльності підконтрольних суб'єктів, або матеріальні носії, з якими перш за все пов'язана діяльність підконтрольних суб'єктів. Відображенням таких показників діяльності є окремі матеріальні носії, що містять інформацію відносно зазначених уявлень [69, с.8].

Щодо розуміння предмету контролю за якістю освіти в Україні, то визначення його поняття та базових ознак відсутні на сьогоднішній день в науковій площині. Натомість вчені неодноразово звертали увагу на сутність предмету контрольної діяльності відповідного типу, зважаючи на особливості останньої. Через це аналіз близьких за змістом позицій дозволить досягти поставлених в підрозділі роботи наукових завдань. Так, за Е.Е. Бекіровою предметом контролю органів ліцензування є відповідне коло ліцензійних умов [43, с.16].

Як зауважує В.О Ромасько, предметом державного контролю у сфері будівництва є діяльність як об'єктів, так і суб'єктів контрольних відносин щодо дотримання (виконання) ними будівельного законодавства. До предмета контролю віднесено і суб'єктів контролю, оскільки умови та порядок здійснення ними контрольних повноважень також хтось контролює (вищестоящий орган, інша владно-наглядова інстанція). Предмет державного контролю у сфері будівництва, на відміну від його об'єкта, є досить

різноплановим, оскільки стосується різних сторін, напрямів та форм будівельної діяльності [407, с.13].

Ю.В. Гаруст наголошує про те, що предмет податкового контролю – це доходи або їх частина, вартість товарів, майно платників податків та окремі види їх діяльності, додана вартість, інші об'єкти, встановлені законодавчими актами, тобто те, з чого нараховується податок, з якого пізніше встановлюється податкова ставка [92, с.63].

І.С. Орехова стверджує, що предметом контролю за ціноутворенням є додержання центральними та місцевими органами виконавчої влади, Радою міністрів Автономної Республіки Крим, підприємствами, установами та організаціями вимог щодо формування, встановлення та застосування цін і тарифів. В свою чергу, предметом контролю за дотриманням антимонопольного законодавства є дотримання законодавства про захист економічної конкуренції; дії суб'єктів господарювання та регулювання цін (тарифів) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій; дотримання законодавства про захист економічної конкуренції під час здійснення рекламної діяльності [318, с.8].

В.А. Яблоков та Н.Н. Ковтун, досліджуючи значення та зміст судового контролю в оперативно-розшуковому процесі, дійшли висновку, що предметом такого контролю є законність і обґрунтованість будь-яких процесуальних дій чи рішень органів розслідування, які здатні порушити права учасника процесу; конкретна процесуальна дія або рішення публічних процесуальних органів, що порушують (обмежують) те або інше конституційне право особи [525, с.71; 174, с.11].

Ю.Ю. Чуприна та О.В. Кондратьєв до предмета судового контролю відносять дії і рішення слідчого і прокурора. До предмета попереджувального судового контролю вчені відносять ті рішення, що істотно обмежують конституційні права громадян; породжують наслідки, що

виходять за рамки кримінально-процесуальних правовідносин і таке інше [183, с.40; 501, с.201].

Отже, проаналізувавши різні підходи до поняття «предмет» у юридичній сфері, можна звернути увагу на існуючий дисонанс між загальними юридичними уявленнями про предмет права, відповідно до яких це сукупність суспільно-правових відносин, на які направлено регулюючу дію права, та тлумаченнями предмету контрольної діяльності, в яких звертається увага на матеріальні об'єкти або процеси [291].

На наш погляд, подібна проблема пов'язана із неправильним сприйняттям змісту категорії «предмет» у праві в цілому. Так, якщо взяти до уваги загальне значення поняття предмету, відповідно до якого це матеріалізований вияв об'єкту, то предметом в юриспруденції слід вважати чинники, які ведуть до появи суспільних відносин в тій чи іншій галузі або в процесі функціонування відповідного юридичного явища, як-то контроль. При цьому породжені предметом суспільні відносини, на які спрямовано юридичний вплив, формують загальний об'єкт права (правового регулювання) [291].

В цьому аспекті предметом контролю є діяльність підконтрольних суб'єктів або інші процеси, які підлягають контролю відповідно до положень законодавства. Спираючись на викладене, враховуючи відсутність визначення предмету контролю за якістю вищої освіти в Україні, ми дійшли висновку, що його варто розуміти, як діяльність закладів вищої освіти, а також інших уповноважених суб'єктів щодо дотримання законодавчо визначених стандартів, ліцензійних вимог та державної політики в сфері вищої освіти. Тобто предметом контролю є весь комплекс управлінсько-організаційної діяльності в галузі вищої освіти, який направлено на підтримку належного рівня якості як освітніх послуг, так і будь-яких процесів, направлених на забезпечення їх якості [291].

Важливість визначення предмету контролю є не тільки теоретичною, але й практичною, адже саме цей фактор визначає межі контрольної діяльності за якістю освіти в Україні. Щоб зрозуміти, як саме ці два аспекти корелюються між собою, проаналізуємо сутність меж контролю, як окремої та водночас важливої його характеристики.

Як зауважує І.В. Чепурна, межі контролю можна розглядати у двох значеннях: 1) коло дій та рішень органів та осіб, які реалізують процес контролю; 2) визначення рамок збору та обробки інформації, які дозволяють виділити факти, що свідчать про порушення законодавства в тій чи іншій сфері [492, с.25]. В розумінні В.С. Мартем'янова межі контролю виражаються у можливості уповноважених суб'єктів спостерігати за підконтрольними об'єктами та відповідним чином перевіряти їх [230, с.194]. Аналогічну позицію підтримують такі науковці, як І.І. Лукашук, Я.Д. Адамчик, А.Г. Тузов, М.С. Хачатрян та інші [4; 489; 216].

Натомість Є.М. Попович, досліджуючи межі судового контролю, відмітив, що межі останнього визначаються: по-перше, тим, що він здійснюється судовою гілкою влади; по-друге, особливостями його здійснення – провадиться не систематично, не повсякденно, як, наприклад, контроль з боку спеціалізованих контролюючих органів або прокурорський нагляд, а одноразово при розгляді конкретних справ у судах [359, с.39].

Наступних висновків доходить Г.В. Рибницький в межах свого дисертаційного дослідження: «Контроль за дотриманням положень колективного договору є невід'ємною складовою контролю за дотриманням трудового законодавства. Контроль за дотриманням нормативно-зобов'язальних умов колективного договору існує і виявляє себе в межах контролю за дотриманням законодавства про працю. Контроль за дотриманням положень і умов колективного договору поряд з загальними рисами, що належать контролю за дотриманням трудового законодавства, як цілому, має й свої індивідуальні межі. Останні визначаються в основному

предметом, суб'єктами та способами даного різновиду контролю. За такою логікою речей обґрунтованим буде й наступний висновок: контроль в сфері державного управління і контроль за дотриманням трудового законодавства також, у свою чергу, співвідносяться як ціле і частина» [400, с.131–132].

Отже, в положеннях науково-юридичної літератури межі контролю найчастіше пов'язуються із предметом контролю, широтою повноважень суб'єктів контролю та ефективністю нормативно-правового регулювання контролю.

Щодо законодавчих положень, то в них відсутня чітка позиція з приводу меж контролю за якістю вищої освіти. Проте, в останніх можна знайти окремі статті, які дають підстави для побудови теоретичного обґрунтування меж вказаного контролю. Так, перш за все, у Законі України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII визначено основні методи проведення контрольної діяльності в галузі освіти в цілому, а саме перевірок. [386]. Якщо брати положення Закону за непорушну істину, то межі контролю за якістю вищої освіти можна ототожнити із існуючими формами перевірок закладів вищої освіти. Проте, з іншого боку дане питання розкривається, якщо проаналізувати цільовий Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII. Розділ V цього нормативного акту містить положення, які визначають, що національна система забезпечення якості вищої освіти має три взаємозалежні рівні, згідно з якими відбувається розподіл форм та методів контролю [366].

Крім того, особлива роль у межах системи забезпечення якості вищої освіти покладається на Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, яке в своїй роботі виконує широкий спектр повноважень, пов'язаних не тільки з проведенням перевірок, але й реалізацією інших форм та методів контрольної діяльності [389; 376].

Отже, проведеним аналізом визначено, що предмет контролю за якістю вищої освіти фактично становить той перелік аспектів, на які спрямовано

процес функціонування контролю. Саме за допомогою цього переліку встановлюється обсяг контрольної діяльності необхідної для реалізації всіх поставлених перед нею цілей. Таким чином, можна зробити висновок, що на сучасному етапі межі подібного контролю виражено у сформованих та визначених відповідно до предмету контролю [291]:

1) юридичних інститутах та механізмах контрольної діяльності, направленої на забезпечення дотримання вимог та стандартів якості вищої освіти;

2) широті повноважень суб'єктного складу контролю за якістю вищої освіти в Україні;

3) визначених та сформованих на основі законодавства адміністративних та інших формах та методах контролю за якістю вищої освіти [291].

2.3. Система суб'єктів контролю за якістю вищої освіти в Україні

Ефективна та якісна реалізація контрольних заходів за якістю вищої освіти є фактично не можливою без належної діяльності уповноважених на це суб'єктів. Поняття «суб'єкт» має глибоку загально-теоретичну основу, відповідно до якої це слово походить від латинського терміну «subjectum», що значить носія пізнання та оцінки, джерело предметно-практичної діяльності, цілеспрямованої активності або ж активну самодіяльну особу, яка здійснює перетворення дійсності [396, с.78; 267]. У тлумачних словниках української та російської мови суб'єктом позначається людина, як носій певних властивостей; фізична або юридична особа як носій юридичних прав та властивостей [314, с.777].

За філософськими визначеннями, відповідно до тексту Тлумачного словника основних філософських термінів за редакцією В. Петрушенка поняття «суб'єкт» має два визначення:

1) в логіці – вихідне поняття судження, до якого належать усі інші його складові, наприклад, предикат людини [344, с.159];

2) вихідне джерело, епіцентр життєвої та пізнавальної активності людини. Крім цього, в словнику зазначається, що у різних напрямках філософії під суб'єктом розуміють різні сутності: так, в більшості напрямів суб'єкт постає як активне начало соціальних та культурних процесів, пізнання, комунікації, проте інколи суб'єкт визначається як Бог або якась інша світова (космічна) сила. У сучасній філософії це поняття доволі часто заперечується, внаслідок того, що людина втрачає горизонт своїх вільних проявів [344, с.159].

Таким чином, узагальнюючи вищевикладене, зауважимо: суб'єкт – це хтось або щось, певна індивідуалізована особа, яка не просто існує, але має можливість вступати у відносини соціального, правового або іншого типу. Тобто при тлумаченні поняття суб'єкту на перший план виходить його активна роль як учасника взаємодії, а вже потім форма, через що даний термін можна вживати як до людини, так і до сукупності людей, колективів та організацій.

В науці управління, на думку Ю.М. Козлова, суб'єктом є учасник процесу управління, який за своїм функціональним призначенням покликаний практично здійснювати цілеспрямований упорядковувачий вплив на відповідний об'єкт (об'єкти) [177, с.57]. Як зауважує О.В. Харитонов: «Поняття «суб'єкт управління» розуміється і більш широко, а саме – як джерело управлінського впливу, того, хто керує, виконує функції керівництва і впливає на об'єкт із метою переведення його у відповідний стан». До того ж, в розумінні науковця джерелом управлінського впливу (суб'єктом управління) може бути не тільки співтовариство людей (організація), але й

окремі люди – представники цього співтовариства – керівник того або іншого утворення, посадові особи [487, с.83–84; 180, с.9]. Подібне трактування наслідують в своїх роботах В.Д. Бакуменко та В.Я. Малиновський, які розтлумачують зміст поняття «суб'єкт» в контексті відносин державного управління. Вчені стверджують, що це система державної влади у вигляді спеціально утворених органів влади, що взаємодіють, між якими розподілені певні функції державного управління [33, с.13; 223, с.161].

У правовій науці, згідно із визначенням, запропонованим в Юридичній енциклопедії за редакцією Ю.С. Шемшученка, поняття «суб'єкт права» розкривається, як учасник правовідносин як носій юридичних прав і обов'язків, яким може бути фізична або юридична особа, яка наділена правосуб'єктністю, тобто можливістю і здатністю бути суб'єктом правовідносин з усіма правовими наслідками [71, с.860]. О.Ф. Скакун під суб'єктами права розуміє осіб, що мають правосуб'єктність [432, с.317]. Схожу думку підтримує С.С. Алексєєв, який відзначає, що «суб'єкт права» – це особи, що володіють «правосуб'єктністю», тобто громадяни, організації, суспільні утворення, які можуть бути носіями прав і обов'язків, брати участь у правових відношеннях [13; 416]. О.С. Рождественська суб'єкта права розглядає як носія прав і обов'язків, а також учасників правових відносин [404, с.18]. В.К. Бабаєв відзначає, що суб'єкти права – це учасники правових відносин, які мають суб'єктивні права та юридичні обов'язки, а також поділяються на три групи: індивіди (фізичні особи), організації (державні та недержавні) й соціальні спільності [457, с.417].

Натомість С.І. Архипов стверджує, що суб'єкт права як сукупність його юридичних зв'язків – це правова особистість, її інтереси, намагання, об'єктивовані зовні. Суб'єкт права, на його думку, це не тільки носій прав та обов'язків, а й головний фактор правового життя, від якого залежать зміст права, його функціонування та розвиток [22; 445]. В.С. Нерсесянц під суб'єктом права розуміє певних осіб чи організації, за якими законом визнана

особлива юридична властивість правосуб'єктності, що дає можливість брати участь у різних правовідносинах з іншими особами і організаціями [306].

Поняття суб'єкту контролю походить від загально-юридичних визначень суб'єктів права та наслідує велику кількість притаманних їм ознак. Наприклад, І.К. Дрозд та В.О. Шевчук визначають суб'єкт контролю як особу або інституцію, яка здійснює контрольні дії щодо власної діяльності або діяльності іншої фізичної чи юридичної особи [454, с.15; 125, с.26–27; 503]. Ф.Ф. Бутинець вважає, що суб'єктом контролю варто визначити такий суб'єкт, що в контрольному процесі виступає носієм прав і обов'язків, а саме особи та органи, що мають повноваження на здійснення контрольної діяльності за відповідним суб'єктом, зокрема шляхом втручання в його оперативну діяльність та застосування заходів юридичної відповідальності [65, с.97; 124]. За поглядом Є.О. Соломатіної, суб'єктом виступають фізичні або юридичні особи, які державою наділяються правом проводити державно-примусові контрольні заходи у відношенні до інших фізичних або юридичних осіб [443, с.157].

В той же час, наприклад, О.Д. Василик пропонує розуміти суб'єктів контролю, як носіїв контрольних функцій щодо об'єкта контролю [67, с.343]. За Л.Д. Савенковим, суб'єкти контролю – це фізичні особи або структурні підрозділи органів влади, які за своїм функціональним призначенням покликані здійснювати цілеспрямований впорядкований вплив на відповідний об'єкт контролю, використовуючи для його проведення технічні та інші засоби [412, с.121; 123]. У тлумаченні С.В. Шестака суб'єкт контролю – це особа, соціальна спільнота, організація або орган держави, який має повноваження (право) здійснювати контрольну діяльність. Вчений зауважує: «В умовах демократизації суспільства коло суб'єктів контролю розширюється за рахунок інституцій громадянського суспільства, які мають реальні можливості спостерігати за державою та її органами» [511, с.27].

На думку С.С. Вітвіцького, слід розрізняти категорії «суб'єкт контролю» і «суб'єкт контрольної діяльності», які співвідносяться як ціле і частка. Спільними в цих категоріях, на думку автора, є те, що обидві є правовими категоріями, які не можуть існувати поза межами правовідносин контролю. Різниця полягає в тому, що категорія «суб'єкт контролю» є загальною і означає потенційну можливість певного матеріального об'єкта брати участь у правовідносинах контролю. Така потенційна можливість визначається насамперед встановленням у чинному законодавстві та закріпленням правовою нормою (як правило нормою адміністративного права) компетенції щодо здійснення контролю. С.С. Вітвіцький вважає, що категорія «суб'єкт контролю» може сприйматись як правова абстракція в разі якщо формується загальне уявлення про контроль та сутність відповідних правовідносин. На відміну від загальної категорії «суб'єкт контролю», категорія «суб'єкт контрольної діяльності» має конкретне значення як учасник правовідносин щодо здійснення контролю діяльності публічної адміністрації [83; 395].

Окремо варто звернути увагу на наукову позицію О.Ю. Оболенського, який оцінював зміст поняття «суб'єкт контролю» з огляду на його співвідношення із категорією «суб'єкт управління». Вчений наголошував, що контроль як тип відносин є ставленням суб'єкта до власної діяльності або до діяльності інших суб'єктів з погляду дотримання певних норм. За допомогою контролю суб'єкт управління отримує інформацію для коригування управлінської діяльності. Діяльність об'єднаних у певну структуру суб'єктів контролю, спрямована на досягнення управлінських цілей і заснована на використанні принципів, типів, методів і технологій контролю, визначається як процес контролю. Суб'єктами контролю в державному управлінні виступають органи державної влади та органи місцевого самоврядування, відомчі органи, структурні підрозділи зазначених органів, громадські організації, колективні та колегіальні органи управління тощо [113, с.138].

Аналізуючи зміст суб'єктів контролю у межах відповідних сфер контрольної діяльності, Г.А. Гончаренко відмітив, що суб'єктами державного контролю над сектором безпеки є система державних органів (посадових осіб) у сфері управління сектору безпеки, що наділені державно-владними повноваженнями, які здійснюють контрольні дії, в певній послідовності та в межах їх компетенції, відповідно до норм правових актів з питань організації сектору безпеки, із метою забезпечення національної безпеки та захисту національних інтересів держави [96].

Досліджуючи особливості фінансового контролю, В.П. Нагребельний, В.Д. Чернадчук, В.В. Сухонос дійшли до висновку, що його суб'єкти – це юридичні чи фізичні особи, які спрямовують контрольні дії на власну діяльність або діяльність іншої фізичної чи юридичної особи (осіб), що перебувають в оточуючому господарському середовищі [257, с.69].

На думку В.А. Бабенко, Н.М. Стоянової та М.І. Шутова, суб'єкти фінансового контролю – це особи та органи, що мають повноваження на здійснення контролю за виробничою та фінансовою діяльністю підприємства (установи, організації), а також право втручатися в його оперативну діяльність та притягувати винних до відповідальності [517, с.13–14]. А.О. Собакарь під суб'єктами контролю за безпекою дорожнього руху розуміє сукупність спеціальних органів та установ, що беруть участь у процесі організації контролю за безпекою руху на автомобільному транспорті та яких держава наділяє повноваженнями щодо здійснення конкретних контрольних дій, закріплюючи процедури контролю у відповідних нормах [438, с.15].

Таким чином, на сьогоднішній день домінуючими є два наукові погляди відносно сутності та структури суб'єктів контрольної діяльності. Вчені першої групи доводять, що дані суб'єкти є реалізаторами контрольної діяльності відповідно до покладених на них прав та обов'язків. Відповідно до іншої точки зору, суб'єкти контролю є більш широкою категорією та

характеризують не просто носіїв контрольних повноважень, а всіх учасників правовідносин, що виникають в контексті реалізації контрольної діяльності відповідного типу.

На наш погляд, визначаючи зміст суб'єктів контролю за якістю вищої освіти в Україні необхідно ґрунтуватись на основоположному для даної категорії понятті суб'єктів права в цілому. Так, суб'єкти зазначеного контролю також є суб'єктами права з усіма притаманними їм ознаками. Проте, одночасно із цим до їх правового статусу додаються особливості, прямо пов'язані із правовідносинами, в яких вони приймають участь та нормативно-правовими положеннями, які регламентують вказаний різновид контрольної діяльності. Зважаючи на викладене, суб'єктів контролю за якістю вищої освіти в Україні слід розглядати з двох позицій:

по-перше, як сукупність уповноважених органів державної влади, які відповідно до норм чинного законодавства наділені владними повноваженнями, що дають змогу здійснювати контрольну діяльність у відповідному напрямку;

по-друге, як систему структурних підрозділів відповідних ЗВО, до компетенції яких входить здійснення самоврядного контролю за якістю вищої освіти.

Однак, варто зауважити про існування певної проблематики із визначенням системи суб'єктів контролю за якістю вищої освіти в Україні. Чинне законодавство держави лише частково освітлює дане питання. Зокрема, відповідно до Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII до учасників контролю за якістю вищої освіти можна віднести декілька основних суб'єктів, першим з яких є Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти складається з двадцяти трьох осіб, які призначаються Кабінетом Міністрів України на підставі рішення Конкурсної комісії за результатами конкурсного відбору, що відбувається з дотриманням

принципів гендерного балансу та галузевого представництва. Склад Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти формується із забезпеченням представництва не більше однієї особи від галузі знань та включає:

1) три особи, які обираються з числа представників всеукраїнських об'єднань організацій роботодавців [366];

2) дві особи з числа здобувачів вищої освіти першого або другого рівня [366];

3) не менше одного представника з числа осіб, які працюють за основним місцем роботи у: Національній академії наук України; національній галузевій академії наук (по одному представнику від кожної академії); вищому навчальному закладі державної форми власності; вищому навчальному закладі комунальної форми власності; вищому навчальному закладі приватної форми власності [366].

В своїй роботі Національне агентство з питань якості освіти виконує наступні повноваження, зокрема контрольного змісту [389]:

– формує вимоги до системи забезпечення якості вищої освіти, розробляє положення про акредитацію освітніх програм і подає його МОН для затвердження;

– розробляє порядок інституційної акредитації закладів вищої освіти і подає його МОН для затвердження;

– аналізує якість освітньої діяльності закладів вищої освіти;

– проводить ліцензійну експертизу, готує експертний висновок щодо можливості видачі ліцензії на провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти; формує галузеві експертні ради у складі від дев'яти до п'ятнадцяти членів на строк не більше ніж три роки з числа осіб, які мають науковий ступінь у відповідній галузі знань або досвід фахової роботи в галузі не менш як п'ять років, крім представників органів студентського самоврядування;

- формує за поданням закладів вищої освіти та наукових установ, що провадять освітню діяльність у сфері вищої освіти, пропозиції, зокрема з метою запровадження міждисциплінарної підготовки щодо переліку спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти на відповідних рівнях вищої освіти, і подає його МОН;
- погоджує розроблені МОН стандарти освітньої діяльності та стандарти вищої освіти за кожною спеціальністю;
- формує єдину базу даних, запроваджених закладами вищої освіти спеціалізацій, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти на кожному рівні вищої освіти;
- приймає рішення про акредитацію чи відмову в акредитації відповідної освітньої програми за результатами акредитаційної експертизи освітньої програми;
- приймає рішення про акредитацію відповідної освітньої програми відповідно до письмової заяви закладу вищої освіти, що має відповідний сертифікат про інституційну акредитацію;
- у порядку, затвердженому МОН, приймає рішення про акредитацію чи відмову в інституційній акредитації відповідного закладу вищої освіти;
- розробляє вимоги до рівня наукової кваліфікації осіб, які здобувають наукові ступені;
- акредитує незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти та веде їх реєстр і таке інше [389].

Крім того, діяльність Національного агентства відбувається у формі засідань, які є правомочними, якщо в них беруть участь не менше двох третин його членів. Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти може залучати до проведення процедури акредитації освітньої програми акредитовані ним незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти. Педагогічним, науково-педагогічним і науковим працівникам, які працюють на постійній основі в Національному агентстві із

забезпечення якості вищої освіти, час роботи у цьому агентстві зараховується відповідно до педагогічного, науково-педагогічного або наукового стажу відповідно до законодавства [366].

Іншим суб'єктом контролю відповідно до Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII можна виділити галузеві експертні ради Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти [366]. Положення про дані ради затверджується Національним агентством в рамках відповідних засідань. Згідно із цим документом галузеві експертні ради Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (далі – ГЕР) є постійними органами Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. До основних функції ГЕР відноситься:

1) у порядку, встановленому Положенням про акредитацію освітніх програм, готують експертний висновок щодо можливості акредитації освітньої програми і подають його на розгляд Національному агентству [351];

2) можуть готувати пропозиції щодо вдосконалення вимог до системи забезпечення якості вищої освіти, критеріїв оцінки якості освітніх програм та освітньої діяльності закладів вищої освіти і подають їх на розгляд Національному агентству [351];

3) беруть участь у погодженні стандартів вищої освіти у порядку, встановленому Національним агентством [351];

4) сприяють взаємодії Національного агентства з представниками закладів вищої освіти, організацій та об'єднань роботодавців, професійних асоціацій, національного об'єднання студентів тощо [351];

5) можуть брати участь у проведенні досліджень з питань якості вищої освіти та освітньої діяльності [351];

6) розробляють рекомендації для закладів вищої освіти щодо вдосконалення якості освітніх програм в межах відповідних галузей [351];

7) можуть брати участь в організації та проведенні конференцій, семінарів, інших заходів з питань забезпечення якості вищої освіти, які проводяться Національним агентством [351];

8) можуть брати участь у підготовці доповіді про якість вищої освіти в Україні, звіту про діяльність Національного агентства тощо [351].

Свою діяльність Ради здійснюють у форматі засідань, які проводяться за потреби, у тому числі на виконання доручення Національного агентства, Голови Національного агентства або його заступника, а також на вимогу не менше треті від дійсного складу ГЕР. Ради приймають рішення про розгляд окремих питань порядку денного у закритій частині засідання з підстав, передбачених чинним законодавством [351].

Третім ключовим суб'єктом контролю згідно із статтею 23 Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII виступають незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, котрі визначаються, як недержавні організації (установи, агенції, бюро тощо), акредитовані Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, що здійснюють оцінювання освітньої програми, результатів навчання та/або закладів вищої освіти (їхніх структурних підрозділів) з метою вироблення рекомендацій і надання допомоги закладам вищої освіти в організації системи забезпечення якості вищої освіти та внесення пропозицій Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти щодо акредитації освітньої програми [366].

Отже, наведені суб'єкти відіграють основну роль в процесі здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні, адже на них покладається найбільший масив повноважень за вказаним напрямом. Проте, незважаючи на їх явне привалювання в контексті піднятого питання, суб'єктний склад аналізованого контролю не обмежуються саме цими учасниками та є більш широким. Так, на доведення цієї позиції зауважимо, що статусом суб'єктів

контролю за якістю освіти в Україні цілком можна наділити Верховну Раду України та Кабінет Міністрів України.

Відмітимо, що Верховна Рада України (далі – ВРУ) – це парламент, що обирається народом України, і який є єдиним представницьким та законодавчим органом. Конституційний склад Верховної Ради України – чотириста п’ятдесят народних депутатів України, які обираються на основі загального, рівного і прямого виборчого права шляхом таємного голосування строком на п’ять років. Повноваження ВРУ складають досить широкий перелік, зокрема: внесення змін до Конституції України; затвердження загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, національно-культурного розвитку, охорони довкілля; визначення засад внутрішньої і зовнішньої політики, реалізації стратегічного курсу держави на набуття повноправного членства України в Європейському Союзі та в Організації Північноатлантичного договору і таке інше. Водночас ключовим повноваженням ВРУ є прийняття законів [185].

Останні мають найвищу юридичну силу після Конституції України та саме їх положеннями визначаються основи соціального захисту, форми і види пенсійного забезпечення; засади регулювання праці і зайнятості, шлюбу, сім’ї, охорони дитинства, материнства, батьківства; виховання, освіти, культури і охорони здоров’я; екологічної безпеки; організація і діяльність органів виконавчої влади, основи державної служби, організації державної статистики та інформатики тощо [185].

В свою чергу, Кабінет Міністрів України (далі – КМУ) згідно з нормами Закону України «Про Кабінет Міністрів України» від 27.02.2014 р. № 794-VII є вищим органом у системі органів виконавчої влади. Кабінет Міністрів України здійснює виконавчу владу безпосередньо та через міністерства, інші центральні органи виконавчої влади, Раду міністрів Автономної Республіки Крим та місцеві державні адміністрації, спрямовує,

координує та контролює діяльність цих органів. До повноважень КМУ відноситься:

а) забезпечення державного суверенітету та економічної самостійності України, здійснення внутрішньої та зовнішньої політики держави, виконання Конституції та законів України, актів Президента України [351];

б) вжиття заходів щодо забезпечення прав і свобод людини та громадянина, створення сприятливих умов для вільного і всебічного розвитку особистості; забезпечення проведення бюджетної, фінансової, цінової, інвестиційної, у тому числі амортизаційної, податкової, структурно-галузевої політики; політики у сферах праці та зайнятості населення, соціального захисту, охорони здоров'я, освіти, науки і культури, охорони природи, екологічної безпеки і природокористування [351];

в) розроблення і виконання загальнодержавних програм економічного, науково-технічного, соціального, культурного розвитку, охорони довкілля, а також розроблення, затвердження і виконання інших державних цільових програм [351];

г) забезпечення розвитку і державної підтримки науково-технічного та інноваційного потенціалу держави; спрямування та координація роботи міністерств, інших органів виконавчої влади, здійснення контролю за їх діяльністю тощо [351].

В галузі освіти Кабінет Міністрів України виконує наступні повноваження: забезпечує проведення державної освітньої політики, а також забезпечує розроблення і здійснення заходів щодо створення матеріально-технічної бази та інших умов, необхідних для розвитку освіти і культури [384].

Таким чином, Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України є центральними суб'єктами здійснення контролю за якістю вищої освіти, оскільки [295]:

– по-перше, саме в діяльності даних органів законодавчої та виконавчої влади формується нормативно-правове підґрунтя контролю. В даному контексті також відзначимо, що законодавчі акти в галузі освіти визначають: принципи, форми та методи контролю, а також зміст якості вищої освіти, як об'єкту контролю;

– по-друге, цими органами встановлюються повноваження всіх інших суб'єктів контрольної діяльності. До прикладу, що саме нормативним актом КМУ визначено правовий статус Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти;

– по-третє, ними консолідуються та окреслюються стандарти та умови якості вищої освіти, які потребують контролю.

При цьому, якщо ВРУ та КМУ формують основи контрольної діяльності, то безпосереднє проведення державної політики в галузі вищої освіти та її якості, а також окремі контрольні повноваження покладаються на інший центральний орган виконавчої влади – Міністерство освіти і науки України (далі – МОН). Відповідно до Положення, затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 р. № 630 МОН є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну політику у сферах освіти і науки, наукової, науково-технічної діяльності, інноваційної діяльності в зазначених сферах, трансферу (передачі) технологій, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю закладів освіти, підприємств, установ та організацій, які надають послуги у сфері освіти або провадять іншу діяльність, пов'язану з наданням таких послуг, незалежно від їх підпорядкування і форми власності. В межах покладених на МОН завдань, вказаний орган реалізує ряд важливих повноважень, окремі з яких мають пряме відношення до контролю за якістю вищої освіти, а саме: затверджує порядок, види та форми проведення моніторингу якості освіти; затверджує за

поданням Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти положення про акредитацію освітніх програм вищої освіти та порядок проведення інституційної акредитації; здійснює ліцензування освітньої діяльності у сферах вищої, післядипломної, фахової передвищої та професійної (професійно-технічної) освіти; розробляє проекти ліцензійних умов провадження освітньої діяльності і змін до них та подає їх в установленому порядку на затвердження Кабінету Міністрів України; здійснює державний нагляд (контроль) за додержанням ліцензіатами вимог ліцензійних умов провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти; утворює експертні комісії для проведення виїзних ліцензійних експертиз у сфері вищої освіти та бере участь в їх проведенні і таке інше [377].

Як окремих суб'єктів контролю за якістю вищої освіти варто виділити безпосередньо заклади вищої освіти (далі – ЗВО) – окремі види установ, які є юридичною особою приватного або публічного права, діють згідно з виданою ліцензією на провадження освітньої діяльності на певних рівнях вищої освіти, проводять наукову, науково-технічну, інноваційну та/або методичну діяльність, забезпечують організацію освітнього процесу і здобуття особами вищої освіти, післядипломної освіти з урахуванням їхніх покликань, інтересів і здібностей [366].

Основними завданнями закладу вищої освіти є:

1) провадження на високому рівні освітньої діяльності, яка забезпечує здобуття особами вищої освіти відповідного ступеня за обраними ними спеціальностями [366];

2) для університетів, академій, інститутів – провадження наукової діяльності шляхом проведення наукових досліджень і забезпечення творчої діяльності учасників освітнього процесу, підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації і використання отриманих результатів в освітньому процесі [366];

3) участь у забезпеченні суспільного та економічного розвитку держави через формування людського капіталу [366];

4) формування особистості шляхом патріотичного, правового, екологічного виховання, утвердження в учасників освітнього процесу моральних цінностей, соціальної активності, громадянської позиції та відповідальності, здорового способу життя, вміння вільно мислити та самоорганізовуватися в сучасних умовах [366];

5) забезпечення органічного поєднання в освітньому процесі освітньої, наукової та інноваційної діяльності [366];

6) створення необхідних умов для реалізації учасниками освітнього процесу їхніх здібностей і талантів [366];

7) збереження та примноження моральних, культурних, наукових цінностей і досягнень суспільства [366];

8) поширення знань серед населення, підвищення освітнього і культурного рівня громадян [366];

9) налагодження міжнародних зв'язків та провадження міжнародної діяльності в галузі освіти, науки, спорту, мистецтва і культури [366];

10) вивчення попиту на окремі спеціальності на ринку праці та сприяння працевлаштуванню випускників [366].

Окрім зазначеного, як безпосередньо суб'єкти контролю за якістю вищої освіти, ЗВО в межах своєї самоврядної діяльності реалізують спеціальні методи контролю, непридатні іншим суб'єктам. Наприклад, саме за ініціативою ЗВО відбувається інституційна акредитація закладу вищої освіти або його перевірка незалежною установою оцінювання та забезпечення якості вищої освіти [366].

Наступну та останню групу суб'єктів контролю за якістю вищої освіти в Україні становлять суб'єкти міжнародного права. В положенні Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII неодноразово звертається увага на важливість та необхідність участі останніх у відносинах,

пов'язаних із формуванням стандартів якості вищої освіти та забезпеченням їх дотримання. Наприклад, відповідно до статті 23 Закону незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти можуть співпрацювати з Європейською асоціацією із забезпечення якості вищої освіти, зокрема з метою запровадження європейських стандартів і рекомендацій щодо підвищення якості вищої освіти в Україні [366]. Відповідно до положень статті 74 Закону держава з метою гармонізації законодавчих та інших нормативно-правових актів України у сфері вищої освіти та імплементації найважливіших положень міжнародних документів підтверджує пріоритетність норм міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України. З цією метою до окремих контрольних процесів в галузі якості вищої освіти залучаються суб'єкти міжнародного права, що відбувається у межах встановлених законодавством нашої держави механізмів [366].

Таким чином, існуючий підхід до виділення суб'єктів контролю за якістю вищої освіти є неповним та об'єктивно не включає в себе велике коло важливих учасників відносин, які виникають в цій сфері. Розглядаючи правовий статус та повноваження окремих органів державної влади та інших організацій, ми виявили розгалужену систему суб'єктів контролю за якістю вищої освіти, яку можна поділити на декілька основних груп. Таким чином, формуючи кінцеві висновки, зазначимо, що на сьогоднішній день суб'єкти контролю за якістю вищої освіти об'єднані у п'ять великих груп [295].

1) Першу групу суб'єктів складають вищі органи державної влади – Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України. Зазначені суб'єкти в своїй діяльності формують засади контрольної діяльності в цілому та засади якості освіти, тобто основи того, на що контроль спрямовано, а також встановлюють вектор державної політики в галузі вищої освіти. Окрім того,

зазначені органи державної влади видають нормативно-правові акти, які визначають правовий статус інших суб'єктів контрольної діяльності.

2) Друга група представлена єдиним центральним органом виконавчої влади – Міністерством освіти і науки України. В своїй роботі зазначений суб'єкт: по-перше, реалізує національну політику в галузі освіти в цілому та якості вищої освіти зокрема; по-друге, здійснює ліцензування освітньої діяльності; по-третє, формує підзаконну нормативно-правову базу щодо порядку та механізмів контрольної діяльності якості вищої освіти, зокрема: порядок проведення моніторингу освітньої діяльності, положення про акредитацію, проекти ліцензійних умов тощо.

3) Третя група – це цільові суб'єкти контролю, до яких відноситься Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, галузеві експертні ради Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти та незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти. Зазначені суб'єкти прямо визначені законодавством як ключові організації, що здійснюють забезпечення якості вищої освіти та контроль за її дотриманням. Варто наголосити, що саме в роботі цих організацій сконцентровано можливість використовувати найбільший інструментарій контролю [295].

4) Четверта група – самоврядні суб'єкти контролю за якістю вищої освіти в Україні, зокрема: заклади вищої освіти, які реалізують окремий набір форм та методів контролю, але при цьому вони не наділені владними повноваженнями.

5) П'ята група – суб'єкти міжнародного права – особливі учасники контролю за якістю вищої освіти, діяльність яких має специфічний характер, у порівнянні із іншими суб'єктами, адже регламентована не тільки національним законодавством, але й актами міжнародного права [295].

2.4. Адміністративні форми та методи контролю за якістю вищої освіти в Україні

Контроль за якістю вищої освіти, як і контроль в загально-юридичному значенні, має широку теоретико- та нормативно-правову основу, в якій визначається його загальне значення та роль. Водночас цікавим є питання не тільки змісту, але й практичних аспектів реалізації вказаної категорії. В галузі контролю за якістю вищої освіти дослідження цього питання можливо через аналіз таких невід’ємних складових контрольної діяльності, як форми та методи, адже в них виражено практичний механізм її реалізації. При цьому, враховуючи адміністративно-правову основу контролю за якістю вищої освіти в Україні, науковий інтерес в межах нашого наукового дослідження становлять саме адміністративні форми та методи цього виду контрольної діяльності.

Слово «форма» (від латинського «forma») – тлумачиться, як зовнішні обриси, зовнішній вид, контури предмета; зовнішнє вираження якого-небудь змісту; установлений зразок чого-небудь; пристосування для надання чому-небудь визначених обрисів [439, с.1435]. Активної наукової розробки поняття форми знайшло у філософській науці. Зокрема, Аристотель у своїх ученнях вказував, що «форма» є активним субстанціальним началом, яке сполучаючись з матерією, утворює речі. Він повчав, що будь-яка конкретна річ складається із матерії та форми, причому форма є як активним фактором, завдяки якому річ стає дійсною, так і ціллю процесу становлення [343, с.231]. Платон вживав категорію «форма» на рівні із такою категорією як (ейдос – якість, вид, вигляд, образ, мета, сутність, намір), для позначення всезагального, незмінного, того, що є прообразом змінних та індивідуальних явищ [477, с.489]. Наукові уявлення філософів старовини знайшли продовження в працях мислителів нового часу. Наприклад, Кант висунув тезу, відповідно до якої форма є принципом упорядкування, синтезу,

«матерії», котра розуміється як чутливо дана багатоманітність. З часом, переосмисливши традиційну проблему співвідношення матерії та форми, Кант висунув на перший план новий аспект питання про зміст і форму мислення. Для більш адекватного вираження сутності співвідношення між матерією та формою Гегель ввів категорію «зміст», яка включає форму та матерію [335, с.231].

Щодо наукових визначень, то, наприклад, Н.М. Пархоменко стверджує про те, що форма насамперед є науковою комплексною категорією, що відображає різні суспільні явища, які потребують регламентації, а також слугує каркасом усередині права, впорядковує й поєднує всі правові явища та право як таке [457, с.55]. М. Бартошек тлумачить форму, як зовнішній вигляд, тип, правило чи положення [36, с.135]. Як зауважує Г.В. Задорожня, форма – це спосіб організації змісту, його вираження й існування [141, с.67]. Натомість В.А. Якушин відмічає, що категорія «форма» характеризує внутрішню компоновку, структуру змісту якогось предмету. Позицію науковця підтримує І.Ш. Жорданія [512, с.32].

Іншу думку пропонує в своїх працях А.Ю. Білоножкін, доводячи, що форма – це вид, тип, пристрій або структура. На думку автора, форма характеризує внутрішній зв'язок та спосіб організації елементів або процесів між собою [44, с.158].

Тож, зважаючи виключно на етимологічні визначення, можна зробити висновок, що поняття «форма» визначає зовнішній, об'єктивний прояв, вираження чого- або кого-небудь. У більш глибокому, філософсько-орієнтованому розумінні форма розтлумачується, як певний, зовнішньо виражений стан якогось об'єкту.

Натомість в межах юридичної науки зміст поняття «форма» є більш глибоким та має декілька інтерпретацій. Так, в юриспруденції існує точка зору, згідно з якою поняття правової форми застосовується, коли розкривається зв'язок будь-якого правового явища з іншими соціальними

утвореннями, процесами, станами і відносинами [415]. Подібну точку зору поділяє Л.С. Явіч, який пише: «Правову форму можна і потрібно розглядати як соціальну систему, тобто як цілісну сукупність елементів виступаючих по відношенню до оточуючих їх умов і до інших систем як щось відносно єдине» [526, с.75].

На думку Д.А. Керімова, поняття правової форми висловлює право в цілому по відношенню до інших факторів суспільного життя. Правова форма може виступати в якості форми економічного розвитку, форми державної політики, форми науково обґрунтованого управління соціальними процесами, форми гуманістичних або моральних ідеалів суспільства тощо [164]. Н.М. Пархоменко доводить, що правова форма – це, перш за все, юридична комплексна категорія, що опосередковує правом різні суспільні явища, які потребують регламентації, а також слугує каркасом усередині права, впорядковує та поєднує всі правові явища та право як таке [336, с.18].

Відповідно до іншої позиції, запропонованої О.Ф. Скакун, правова форма – це організаційно-управлінська форма функціонування уповноважених на те суб'єктів, котра пов'язана зі здійсненням юридично значущих дій у порядку, визначеному законом, вона завжди спричинює настання певних правових наслідків [432, с.122]. В цьому ж контексті С.М. Мельничук пропонує розглядати правову форму як зумовлений правом і змістом діяльності держави нормативно визначений процес здійснення функцій держави органами державної влади та недержавними організаціями певними способами у межах, що регламентовані Конституцією та законами України [235, с.60; 434].

Як правильно відзначили В.М. Горшенєв та І.Б. Шахов, правова форма – це специфічна організаційна форма діяльності органів держави, посадових осіб та інших уповноважених суб'єктів, яка: по-перше, здійснюється на основі найсуворішого дотримання вимог закону та інших

нормативних актів; по-друге, її результати завжди тягнуть визначені наслідки, що мають юридичне значення або пов'язані з їх настанням. Зазначені два моменти виступають в органічній єдності і є головними визначальними властивостями, а у своїй сукупності кваліфікують кожен організаційну форму діяльності як правову [38, с.79].

Як зазначає А.М. Шульга: «Правова форма – це організаційна форма діяльності органів держави, їх посадових осіб, яка, по-перше, передбачена правом і йому відповідає, по-друге, спричиняє юридично значущі наслідки для суб'єктів права» [516, с.29]. В наукових працях за авторства Г.В. Атаманчука правові форми тлумачаться як діяльність, пов'язана з виконанням юридично значущих дій в чітко встановленому законом порядку. Вони визначаються природою суб'єкта державної влади та його компетенцією у сфері здійснення державно-владних повноважень [23, с.110; 113, с. 101; 134].

Також існує ціле коло окремих, унікальних наукових позицій щодо змісту правових форм. Наприклад, на думку А.О. Мовчана та С.С. Алексеєва, правові форми являють собою уособлені групи норм, що мають нормативне вираження у виді окремих утворень, юридичних режимів, які у практичній діяльності набувають стійкості і сталості. Вони завжди встановлюються законодавцем. Держава за їх допомогою має можливість викликати до життя найбільш ефективну поведінку. Вчені доходять висновку, що правова форма – це інструмент оптимального вирішення поставлених практичних завдань. Вона упорядковує відповідні відносини, дозволяє зіставляти поведінку зі встановленими зразками, вносить у життя нормативні початки, сприяє організованості і порядку, націлює суб'єктів права на найбільш раціональну поведінку і дії [10, с.222; 246, с.86].

Л.І. Антонова під правовою формою розуміє локальне правове регулювання або здійснення правового регулювання за допомогою локальних правових норм [35, с.78; 434].

В.Б. Авер'янов тлумачить правові норми, як елементи юридичної дійсності, дія яких спричиняє виникнення конкретного юридичного результату: видання юридичних актів, застосування примусових заходів тощо; вони виступають як юридичні факти і можуть породжувати (змінювати, припиняти) адміністративно-правові відносини [2].

Наведені відомості показують, що в сучасній юридичній науці існує декілька ключових підходів до визначення та розуміння форми права, відповідно до яких це:

- 1) вираз права по відношенню до суспільства, тобто соціальна інтерпретація права;
- 2) організаційно-правовий тип діяльності суб'єктів права;
- 3) вираз праворегулюючого впливу або ж конкретизовані підходи, типи застосування права.

Не відрізняється єдністю наукової думки і визначення адміністративно-правових форм, у тому числі форм контрольної діяльності. Наприклад, В.К. Колпаков вказує про те, що адміністративно-правова форма – це зовнішнє вираження однорідних за своїм характером і природою груп адміністративних дій публічної адміністрації для досягнення адміністративної мети, нормального функціонування громадського суспільства та держави [180].

О.М. Бандурка вважає, що адміністративно-правова форма – це зовнішній прояв управлінської діяльності, спосіб вираження її змісту в конкретних умовах, тобто та чи інша управлінська дія, що має зовнішній прояв. До ключових елементів вказаного терміну вчений відносить: видання актів державного управління (нормативних і індивідуальних); організаційні дії; здійснення матеріально-технічних операцій; здійснення юридично значимих дій; укладення адміністративно-правових договорів [35, с.185–186].

Ю.П. Битяк зауважує, що адміністративно-правова форма – це зовнішній вияв конкретних дій, які здійснюються органами виконавчої влади для реалізації поставлених перед ними завдань [7].

За розумінням Т.О. Коломоєць, адміністративно-правова форма – це волевиявлення виконавчо-розпорядчого органу, посадової особи, здійснене в рамках режиму законності та компетенції для досягнення адміністративно-правової мети, вираження в зовнішньому вигляді конкретних дій суб'єктів публічного адміністрування, які здійснюються в процесі їх діяльності й спрямовані на реалізацію адміністративних функцій [5, с.54].

О.Н. Ярмиш вважає, що адміністративно правова форма являє собою встановлене правом, зовні виражену дію органу виконавчої влади або його посадової особи, яка відбувалася в рамках його компетенції і викликала юридичні наслідки [528, с.36]. О.Ю. Прокопенко під адміністративно-правовими формами, на прикладі органів Національної поліції як суб'єкта забезпечення правопорядку, пропонує розуміти зовнішнє вираження встановленої в нормах адміністративного права сукупності правових та організаційних напрямків діяльності даних органів, які реалізуються шляхом здійснення законодавчо закріплених повноважень задля виконання завдань і функцій із забезпечення правопорядку в регіоні [392, с.188–189].

Безпосередньо форми контролю в адміністративному праві, як указує В.І. Невідомий, слід тлумачити як спосіб конкретного вираження й організації контрольних дій суб'єкта [266, с.6]. Схожу позицію підтримує Ф.Ф. Бутинець: «Форми контролю це зовнішнє вираження конкретних дій, що використовуються суб'єктами контролю» [64, с.179; 172, с.90]. В.Ф. Журко і В.Б. Ястребов зазначають, що форма контролю – це конкретне поєднання особливостей його організації та здійснення, взаємозв'язку і взаємодії прийомів контролю з метою виявлення й розкриття певного змісту [135, с.151]. За визначенням Н.М. Артемова, форми контролю – це способи виразу контрольних дій або методів [21, с.110].

Таким чином, запропоновані у наукових працях визначення поняття правової та адміністративно-правової форми в своїй різноманітності та багатовекторності дають можливість зробити висновок, що це:

– по-перше, особливий та досить складний вираз права. Так, його особливість полягає у тому, що форма є сукупністю правових інструментів впливу, а не окремою нормою. Останні в залежності від своєї належності до відповідної галузі права знаходять вираження у відповідних нормах. Складність форм пояснюється тим, що вони мають внутрішню структуру, в якій об'єднується однорідна методологія;

– по-друге, форми показують конкретний сегмент правової реальності, на який спрямовано дію права. Так, в контексті загального правового або адміністративно-правового регулювання юридичний вплив направлено на всю сукупність відносин, які регламентовано правом або його окремою галуззю, зокрема адміністративною. В свою чергу, форми права окреслюють правовий вплив, визначаючи його конкретні цілі та засоби їх досягнення;

– по-третє, форми мають нормативно-правову обумовленість та визначаються законодавством.

Наведені особливості, на наш погляд, найбільш яскраво пояснюють сутність адміністративних форм контролю за якістю вищої освіти. Так, важливим є наявність юридичної формули: суспільно-правові відносини – нормативно-правова база, що їх регулює – галузево-обумовлений тип діяльності, з реалізації положень нормативно-правової бази. Саме контроль постає таким типом діяльності та може практично реалізовуватись у правових формах, різновиди яких виходять із положень законодавства. Відмінністю саме адміністративних форм в даному випадку є те, що вони складаються із методології адміністративно-правового характеру, яку регламентовано нормами адміністративного права та яка має імперативну,

владно-розпорядчу природу; котра застосовується в межах саме адміністративно-правових відносин.

Спираючись на викладене вище, можемо констатувати, що адміністративно-правові форми контролю за якістю вищої освіти необхідно розглядати як законодавчо-визначений зовнішній прояв практичної діяльності уповноважених суб'єктів, який реалізується за допомогою низки спеціальних методів. Саме форми формують організаційно-практичні моделі контрольної діяльності за якістю вищої освіти в Україні. Існує багато різновидів подібних «моделей», перелік яких, на думку О.М. Музичука, залежить від багатьох обставин зовнішніх та внутрішніх ознак змісту контрольної діяльності, як-то суб'єкта і предмета контролю, його мети, застосовуваних засобів тощо [252]. Разом з цим, автор доходить висновку, що адміністративні форми контролю варто класифікувати за таким критерієм, як компетенція та повноваження суб'єкта контролю, в зв'язку із чим виділяє:

1) загальні форми контролю – нагляд, аналіз, ознайомлення із статистичною звітністю, перевірки, спостереження, опитування, огляди і таке інше;

2) спеціальні – інспектування, ревізія, службове розслідування, експертиза, перевірка документів тощо [253, с.47].

Відповідні науковці, наприклад, О.Ф. Андрійко, до основних адміністративних форм контролю відносять перевірки, ревізії, аналіз інформаційних матеріалів, ознайомлення зі звітами, повідомленнями [15, с.223]. В.М. Гаращук зазначає, що контроль в основному здійснюється у формі перевірок (обстеження і вивчення окремих напрямів діяльності, за результатами яких складається довідка або доповідна записка), ревізій (документальний контроль діяльності, за наслідками якої складається акт), проведення рейдів, оглядів, затребування звітів та інше [90, с.197; 256; 350, с.75].

Варто звернути увагу на підхід В.С. Шестака, який не використовує безпосередньо термін «адміністративні форми контролю», а веде мову про «правові засоби» досягнення цілей контрольної діяльності (що, власне, й становить зміст форми контролю як зовнішнього вияву контрольної діяльності), відносячи до них: статистичні спостереження, бухгалтерську звітність, бухгалтерський облік, звіт, експертизу, аудит, ліцензування, атестацію, реєстрацію [507; 339, с.305].

На наш погляд, при визначенні адміністративних форм контролю за якістю вищої освіти варто звернутись до ключового фактору їх змісту – нормативно-правової урегульованості. Безперечно, аналіз законодавства дає можливість виділити нескінченний перелік форм, класифікацію яких можна буде здійснити за великою кількістю критеріїв. Проте, як відомо, адміністративне право – це право імперативне, якому притаманна «жорсткість» приписів та відсутність суб'єктивного розсуду сторін правовідносин. Тому, керуючись цією важливою особливістю, відмітимо, що перелік адміністративних форм контролю за якістю вищої освіти буде залежати від норм законодавства, яке закріплює та дозволяє їх існування для цього виду контролю.

В положеннях законодавчої бази цей момент досить повно та якісно охарактеризовано. Так, відповідно до Розділу V Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII, забезпечення якості освіти відбувається крізь: систему забезпечення якості в закладах освіти (внутрішня система забезпечення якості освіти); систему зовнішнього забезпечення якості освіти; систему забезпечення якості в діяльності органів управління та установ, що здійснюють зовнішнє забезпечення якості освіти [386].

Схожі положення містяться у тексті Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII, відповідно до якого система забезпечення якості вищої освіти в Україні складається із:

1) системи забезпечення закладами вищої освіти якості освітньої діяльності та якості вищої освіти (система внутрішнього забезпечення якості) [366];

2) системи зовнішнього забезпечення якості освітньої діяльності закладів вищої освіти та якості вищої освіти [366];

3) системи забезпечення якості діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти і незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти [366].

Визначені системи показують організаційно-управлінську структуру заходів та дій із забезпечення якості вищої освіти в Україні, які у тому числі включають в себе контроль у зазначеному напрямку. Фактично ними характеризується адміністративно-правова основа забезпечення якості освіти та вищої освіти зокрема, в зв'язку з чим саме у відповідності до них логічно класифікувати форми контролю.

Таким чином, із наведеного вище слідує, що найбільш доцільно виділяти наступні адміністративно-правові форми контролю за якістю вищої освіти, а саме:

1) зовнішній контроль за якістю вищої освіти, в структурі якого переважають інструменти, направлені на контроль в межах відносин влади і підпорядкування, та який направлено на перевірку поточного стану якості вищої освіти та визначення перспектив розвитку такого контролю в цілому;

2) внутрішній контроль за якістю вищої освіти – сукупність методів, які здебільшого направлено на формування умов проведення контролю за якістю вищої освіти в контексті внутрішньої, цільової діяльності конкретних суб'єктів.

Кожна із зазначених форм може реалізовуватись уповноваженими суб'єктами контрольної діяльності. При цьому жодний із суб'єктів не має пріоритету в їх застосуванні або якихось виключних прав. Основою існування та дії цих форм є адміністративно-правові відносини, в які може

вступати кожен учасник контролю за якістю вищої освіти. Однак, відрізнятись буде набір методів, які відповідні суб'єкти будуть застосовувати у межах внутрішньої чи зовнішньої форми.

Адміністративні методи контролю за якістю вищої освіти складають організаційну частину форм. Але при цьому мають власну практичну направленість. То що ж таке адміністративний метод контролю за якістю вищої освіти?

В енциклопедичній літературі поняття «метод» визначається як сукупність прийомів чи операцій практичного або теоретичного освоєння дійсності, що підпорядковані вирішенню конкретних завдань [53, с.162; 398]. В словниках іноземних слів та тлумачних словниках української мови слово «метод» наділяється значенням: способу пізнання, дослідження явищ природи та суспільного життя; прийому, способу або образу дії і таке інше [436, с.307].

У філософії слово «метод» пов'язують із грецьким терміном «methodos», що значить – шлях дослідження, спосіб пізнання), означає спосіб досягнення певної мети, сукупність правил дії (наприклад, набір і послідовність певних операцій), спосіб, знаряддя, які сприяють розв'язанню теоретичних та практичних проблем. Метод ґрунтується на знанні, він, зрештою, і є знанням, трансформованим у певні правила дії. Оскільки філософія є найзагальнішим знанням, то своїми методами вона намагається з'ясувати спосіб, яким набувається це знання, розкрити механізм його формування. У філософії метод – це спосіб побудови та обґрунтування системи філософських знань. Тобто метод у специфічному філософському розумінні – це спосіб пізнання дійсності та її відтворення у мисленні. Свідоме застосування правильного методу є суттєвою умовою успішного розвитку пізнання [478, с.287; 429, с.88].

З приводу сутності поняття «метод» представник філософської думки Ф. Гегель зазначав, що це знаряддя, засіб, яке знаходиться на суб'єктивній

сторони, за допомогою якого вона співвідноситься з об'єктом [209, с.269]. З того ж приводу К. Маркс зазначав: «Будь-який метод виникає з реального процесу життя і знову входить у нього. Метод не нав'язується предмету пізнання, а змінюється відповідно до його специфіки. Сутність методу зумовлена насамперед змістом об'єкта, предмета дослідження» [475]. В свою чергу, Л.А. Фейербах стверджував, що метод не є чимось безсуб'єктним, яке існує окремо й поза суб'єктом. Інакше кажучи, людина – центр всієї методології. Будь-який метод є засобом, прийомом забезпечення й досягнення мети, має інструментальний характер і є системою регулятивів [500].

Не філософ, але не менш відомий російський фізіолог І. Павлов писав: «Метод – найперша, основна річ. Від методу, від способу дії залежить вся серйозність дослідження. Вся справа в хорошому методі. При хорошому методі і не досить талановита людина може зробити багато. А при поганому методі геніальна людина працюватиме марно і не отримає цінних, точних даних» [484].

Отже, важливо зробити проміжне зауваження, відповідно до якого метод – це своєрідні способи чи прийоми пізнання навколишнього світу в цілому, а також відповідної наукової та іншої галузі суспільного існування. Методи формують собою методологію, тобто набір певних дій, що в цілому визначають зміст якоїсь складної, поліпроцесуальної діяльності. Іншими словами, метод – це частка, елемент діяльності.

Приблизно у такому значенні термін «метод» визначається у юридичній науці, в якій це поняття найчастіше витлумачується, як спосіб правового регулювання суспільних відносин [181, с.326; 10, с.156]. Щодо інших тлумачень, то, наприклад, у розумінні А.С. Васильєва, правовий метод – це сукупність прийомів і способів регулювання поведінки людей, що допускаються у даних суспільних відносинах [68]. С.Н. Братусь розглядав правовий метод як сукупність прийомів формування поведінки людей і

організацій, закріплення за ними відповідних прав і обов'язків [60, с.50; 221]. Ю.Ю. Івчук вказує про те, що методи в праці – це способи впливу галузей права на певний вид суспільних відносин, що є предметом їх регулювання [151, с.8]. На думку В.Ф. Погорілка, правовий метод – це засіб прийняття органами відповідних нормативно-правових актів [255, с.191; 140, с.176]. І.Г. Бабич обґрунтовує позицію, відповідно до якої правовий метод – це сукупність юридичних засобів, прийомів впливу, які застосовує держава при правовому регулюванні суспільних відносин [28, с.38].

У працях В.С Петрова та Л.С. Явича термін «метод» в значенні методу правового регулювання визначається як специфічна сукупність юридичних засобів впливу на визначений вид суспільних відносин. Компонентами методу є: порядок установлення прав і юридичних обов'язків; ступінь певності наданих прав і автономності дій їхніх суб'єктів; добір юридичних фактів, що спричиняють правовідносини; характер взаємозв'язку сторін у правовідносинах, у яких реалізуються норми; шляхи і засоби забезпечення суб'єктивних прав. Від виду суспільних відносин (предмета регулювання) залежить вид сполучення зазначених компонентів, що утворюють метод регулювання, властивий даній галузі права [311, с.283; 17, с.52].

Розмірковуючи за тією ж логікою, М.Д. Шаргородський та О.С. Іоффе відмічають, що під методом правового регулювання слід розуміти специфічний спосіб, за допомогою якого держава на основі сукупності юридичних норм забезпечує потрібну їй поведінку людей як учасників правовідносин. Він може виражатися у вигляді припису, заборони, дозволу тощо [446, с.189].

Похідний від класичної категорії правового методу його адміністративно-правовий різновид також сприймається неоднозначно. О.Ф. Скакун розуміє його як сукупність способів, прийомів, засобів впливу суб'єктів публічної адміністрації на об'єкти публічного управління, за

допомогою яких установлюється юридично владне та юридично підвладне становище сторін у правовідносинах [431].

Схожу думку пропонує А.І. Берлач: «Адміністративно-правовий метод – це органічна система прийомів і способів безперервного правового впливу на поведінку учасників адміністративних відносин та характер взаємозв'язків між ними» [45, с.16]. На думку О.П. Рябченко, методи містять сукупність прийомів, операцій, процедур здійснення управлінської діяльності, певний порядок взаємодії суб'єкта та об'єкта управління [411, с.51, с.141–142]. В.Я. Малиновський вважає, що адміністративно-правовий метод – це сукупність правових засобів і способів (прийомів), які застосовують органи управління для забезпечення регулюючого впливу норм адміністративного права на суспільні відносини [223, с.36].

До більш глибоких трактувань адміністративно-правового методу можна віднести визначення Л.А. Сергієнко, який розглядає поняття останнього у двох значеннях:

1) теоретичне обґрунтування необхідності існування методів захисту прав і свобод громадян та їх важливість в управлінському середовищі;

2) формування і нормативне забезпечення механізму їх реалізації [423]. Як вказує Ю.Р. Лозинський, адміністративно-правовий метод – це надана суб'єктам державно-управлінської діяльності нормами адміністративного права можливість результативно вирішувати завдання, що стоять перед ними, в межах визначеної нормативно-правовими актами компетенції [214, с.169; 215, с.134–135]. А.М. Вітченко визначає адміністративно-правовий метод у значенні інструменту держави, дію якого спрямовано на організацію і забезпечення позитивної діяльності суб'єктів відповідно до приписів правових норм, встановлення зв'язку між правами й обов'язками, надання суспільним відносинам певного порядку [79, с.22].

Таким чином, метод у праві відповідно до численних інтерпретацій його поняття це:

- по-перше, юридично обумовлений засіб та спосіб реалізації права, донесення його норм до адресатів – об'єктів правового регулювання;
- по-друге, на відміну від форм, які складають цілісну правову модель, метод є практичним заходом, який має об'єктивний результат та призводить до припинення, появи або зміни правових відносин;
- по-третє, характер та зміст методів визначаються нормами права, які регламентують їх сутність;
- по-п'яте, методи становлять невід'ємну частину юридичної діяльності, зокрема контрольної, в зв'язку із чим можливість їх реалізації покладається на спеціально уповноважених суб'єктів [268].

Останній факт найчастіше стає основою для трактування внутрішніх особливостей адміністративних методів контролю. Наприклад, Л.М. Кас'яненко та Е.В. Шоріна стверджують, що методи контролю – це тактичні прийоми, що розроблені контролюючими органами і ними ж використовуються для досягнення мети, здійснення необхідного впливу на підконтрольний об'єкт [513, с.258; 162, с.163]. Аналогічного висновку дійшов В.І. Рохлін, за якого метод контролю – це комплекс притаманних уповноваженим суб'єктам дій та способів виявлення недоліків у підконтрольних суб'єктів [408, с.18].

В той же час, формуючи теоретичну концепцію про зміст фінансового контролю, А.Г. Зюнькін та Н.І. Хімічева зазначили, що методи контрольної діяльності, зокрема адміністративні – це засоби, прийоми і способи його здійснення, які обирають залежно від сукупності факторів у кожному конкретному випадку (суб'єкта та об'єкта контролю, мети і завдань, що стоять перед суб'єктом контролю, підстав виникнення контрольних правовідносин та інших обставин) [148, с.24–25; 483, с.134].

Щодо класифікації досліджуваних методів, то О.І. Рябко вирізняє три групи методів контролю:

- а) інформаційно-аналітичні;

- б) коригувальні;
- в) комплексні (поєднання попередніх) [410].

До першої групи методів автор відносить: способи одержання контрольної інформації; аналіз отриманої інформації; її оброблення (метод звітності тощо) [410].

До другої групи методів, на думку автора, належать: способи й засоби вираження вимог про усунення виявлених погрішностей, порушень (звернення, скарга, подання, доведення інформації до відома компетентного суб'єкта тощо) [410].

О.В. Костикова виділяє такі адміністративні методи здійснення контролю, як: постійне спостереження; періодичні перевірки; обстеження піднаглядного об'єкта; аналіз документів; вивчення звернень громадян та юридичних осіб, публікацій в ЗМІ про порушення законності в сфері державного управління [194]. За О.Ф. Андрійко адміністративні методи контролю виражаються у заохоченнях, дозволах на виконання певних дій, перевірках [15, с.211]. В.А. Козбаненко до адміністративних методів контролю відносить: перевірки, документальні та фактичні ревізії [98; 365]. Дещо іншу групу адміністративних методів контролю виділяють А.З. Дадашев, Д.Г. Чернік, М.В. Карасева, П.С. Пацурківський, а саме: перевірки, ревізії, аналіз, спостереження, попередження, прогноз, припинення незаконних дій тощо [106; 340; 158].

Що з приводу методів адміністративного контролю безпосередньо в сфері освіти говорять нам законодавчі положення? Так, загальними адміністративними методами контролю в сфері освіти відповідно до Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII виступають позапланові перевірки. Окрім цього, в Законі відмічається, що, наприклад, система зовнішнього забезпечення якості освіти може включати інструменти, процедури та заходи забезпечення і підвищення якості освіти, зокрема: стандартизацію; ліцензування освітньої діяльності; акредитацію освітніх

програм; інституційну акредитацію; громадську акредитацію закладів освіти; зовнішнє незалежне оцінювання результатів навчання; інституційний аудит; моніторинг якості освіти; атестацію педагогічних працівників; сертифікацію педагогічних працівників; громадський нагляд; інші інструменти, процедури і заходи, що визначаються спеціальними законами. Крім того, система забезпечення якості в діяльності органів управління та установ, що здійснюють зовнішнє забезпечення якості освіти, включає в себе зовнішній незалежний аудит діяльності (процесів і процедур) відповідних органів і установ [386].

Більш розгорнутими є положення Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII, відповідно до яких забезпечення якості вищої освіти включає в себе наступні методи: здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм; забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників; забезпечення дотримання академічної доброчесності працівниками закладів вищої освіти та здобувачами вищої освіти, у тому числі створення і забезпечення функціонування ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату; проведення періодичних перевірок діяльності систем забезпечення якості та механізмів роботи з отриманими рекомендаціями; ліцензування освітньої діяльності; акредитація освітньої програми; інституційна акредитація закладу вищої освіти тощо [366; 268].

Тож, адміністративні методи контролю в цілому є досить лінійною категорією, з приводу якої серед науковців загальної теорії права та адміністративно-правової науки склались схожі уявлення, зокрема щодо її співвідношення із адміністративними методами загалом. Враховуючи цей момент та підводячи загальні підсумки проведеної наукової розробки на цьому етапі наукового дослідження, зауважимо, що адміністративні методи контролю за якістю вищої освіти – це нормативно-визначена та регульована система інформаційних, контрольних-наглядових, процедурних способів,

засобів та заходів адміністративно-правового характеру, кожен з яких направлено на реалізацію контролю за якістю вищої освіти в Україні. В своїй сукупності адміністративні методи складають відповідні форми контролю за якістю вищої освіти. Розподіл методології за формами відбувається наступним чином: зовнішній контроль включає в себе здійснення таких методів, як: перевірки, ліцензування, акредитації, моніторинг та аналіз, рекомендації та консультації; внутрішній контроль – внутрішній моніторинг програм освіти; систематичне підвищення рівня кваліфікації персоналу закладів вищої освіти; забезпечення дисципліни та законності в діяльності персоналу закладів вищої освіти тощо [271].

Висновки до Розділу 2

Аргументовано, що мета – це заздалегідь визначений результат, якого необхідно досягти реалізуючи відповідну діяльність або використовуючи якийсь об'єкт. В свою чергу завдання – це елементи мети, поточні цілі, реалізація яких у повному обсязі веде до досягнення поставленої мети.

Доведено, що метою контролю за якістю вищої освіти в Україні є забезпечення високого рівня управління вищою освітою та її якості на території всієї держави. Відповідно до мети сформовано завдання такого контролю, до яких віднесено: забезпечення неухильного дотримання стандартів якості вищої освіти в діяльності ЗВО; системний моніторинг та аналіз діяльності ЗВО та інших уповноважених відомств на предмет її відповідності вимогам законодавства про якість вищої освіти; виявлення фактів порушення законодавства про вищу освіту ЗВО та іншими уповноваженими відомствами, зокрема відхилень від нормативно-визначених стандартів якості вищої освіти та освітньої діяльності; системний аналіз та перевірка дотримання ліцензійних умов в сфері якості вищої освіти та

реалізація заходів впливу на порушників даних умов; припинення порушень та притягнення до відповідальності порушників нормативно-визначених стандартів та вимог щодо якості вищої освіти та освітньої діяльності.

Зроблено висновок, що особливості та специфіка функцій контролю в цілому та контролю за якістю вищої освіти в Україні зокрема, полягають у наступному: по-перше, подібні функції є юридично обумовленими, так як походять від функцій права, що характеризують напрям дії правового регулювання суспільних відносин; по-друге, функції контролю прямо пов'язані із завданнями контрольної діяльності, так як вони показують напрями реалізації контролю відповідно до поставлених перед ним цілей; по-третє, функції контролю є багатоманітними, адже включають в себе різні вектори реалізації контрольної діяльності; по-четверте, функції – це динамічна характеристика контролю, яка показує не кінцеві результати, а особливості поточної роботи категорії.

Визначено, що функції контролю за якістю вищої освіти в Україні – це система нормативно-встановлених, обумовлених завданнями напрямів реалізації контролю, з метою забезпечення високого рівня управління вищою освітою та її якості на території України, до яких відносяться: стимулююча функція, стабілізуюча функція, виховна функція, відновлююча функція, інноваційна функція, інформаційна функція. Запропоновано включити до положень Закону України «Про контроль якості вищої освіти» статті, в тексті яких варто закріпити перелік завдань та функцій контролю за якістю вищої освіти.

Встановлено, що предметом контролю за якістю вищої освіти в Україні є діяльність закладів вищої освіти, а також інших уповноважених суб'єктів щодо дотримання законодавчо визначених стандартів, ліцензійних вимог та державної політики в сфері вищої освіти. Тобто предметом контролю є весь комплекс управлінсько-організаційної діяльності в галузі вищої освіти, який направлено на підтримку належного рівня якості як освітніх послуг, так і

будь-яких процесів, направлених на забезпечення їх якості. Важливість визначення предмету контролю є не тільки теоретичною, але й практичною, адже саме цей фактор визначає межі контрольної діяльності за якістю освіти в Україні.

З'ясовано, що предмет контролю за якістю вищої освіти фактично становить той перелік аспектів, на які спрямовано процес функціонування контролю. Саме за допомогою цього переліку встановлюється обсяг контрольної діяльності необхідної для реалізації всіх поставлених перед нею цілей.

Узагальнено, що межі контролю за якістю вищої освіти виражено у сформованих та визначених відповідно до предмету контролю: 1) юридичних інститутах та механізмах контрольної діяльності, направленої на забезпечення дотримання вимог та стандартів якості вищої освіти; 2) широті повноважень суб'єктного складу контролю за якістю вищої освіти в Україні; 3) визначених та сформованих на основі законодавства адміністративних та інших формах та методах контролю за якістю вищої освіти.

Аргументовано, що на сьогоднішній день домінуючими є два наукові погляди відносно сутності та структури суб'єктів контрольної діяльності. Вчені першої групи доводять, що дані суб'єкти є реалізаторами контрольної діяльності відповідно до покладених на них прав та обов'язків. Відповідно до іншої точки зору, суб'єкти контролю є більш широкою категорією та характеризують не просто носіїв контрольних повноважень, а всіх учасників правовідносин, що виникають в контексті реалізації контрольної діяльності відповідного типу.

Констатовано, що суб'єктів контролю за якістю вищої освіти в Україні слід розглядати з двох позицій: по-перше, як сукупність уповноважених органів державної влади, які відповідно до норм чинного законодавства наділені владними повноваженнями, що дають змогу здійснювати контрольну діяльність у відповідному напрямку; по-друге, як систему

структурних підрозділів відповідних ВНЗ, до компетенції яких входить здійснення самоврядного контролю за якістю вищої освіти.

Обґрунтовано, що Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України є центральними суб'єктами здійснення контролю за якістю вищої освіти, оскільки: по-перше, саме в діяльності даних органів законодавчої та виконавчої влади формується нормативно-правове підґрунтя контролю. В даному контексті також відзначимо, що законодавчі акти в галузі освіти визначають: принципи, форми та методи контролю, а також зміст якості вищої освіти, як об'єкту контролю; по-друге, цими органами встановлюються повноваження всіх інших суб'єктів контрольної діяльності. До прикладу, що саме нормативним актом КМУ визначено правовий статус Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти; по-третє, ними консолідується та окреслюються стандарти та умови якості вищої освіти, які потребують контролю.

Доведено, що суб'єкти контролю за якістю вищої освіти слід об'єднати у п'ять великих груп.

1) Першу групу суб'єктів складають вищі органи державної влади – Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України. Зазначені суб'єкти в своїй діяльності формують засади контрольної діяльності в цілому та засади якості освіти, тобто основи того, на що контроль спрямовано, а також встановлюють вектор державної політики в галузі вищої освіти. Окрім того, зазначені органи державної влади видають нормативно-правові акти, які визначають правовий статус інших суб'єктів контрольної діяльності.

2) Друга група представлена єдиним центральним органом виконавчої влади – Міністерством освіти і науки України. В своїй роботі зазначений суб'єкт: по-перше, реалізує національну політику в галузі освіти в цілому та якості вищої освіти зокрема; по-друге, здійснює ліцензування освітньої діяльності; по-третє, формує підзаконну нормативно-правову базу щодо порядку та механізмів контрольної діяльності якості вищої освіти, зокрема:

порядок проведення моніторингу освітньої діяльності, положення про акредитацію, проекти ліцензійних умов тощо.

3) Третя група – це цільові суб'єкти контролю, до яких відноситься Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, галузеві експертні ради Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти та незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти. Зазначені суб'єкти прямо визначені законодавством як ключові організації, що здійснюють забезпечення якості вищої освіти та контроль за її дотриманням. Варто наголосити, що саме в роботі цих організацій сконцентровано можливість використовувати найбільший інструментарій контролю.

4) Четверта група – самоврядні суб'єкти контролю за якістю вищої освіти в Україні, зокрема: заклади вищої освіти, які реалізують окремий набір форм та методів контролю, але при цьому вони не наділені владними повноваженнями.

5) П'ята група – суб'єкти міжнародного права – особливі учасники контролю за якістю вищої освіти, діяльність яких має специфічний характер, у порівнянні із іншими суб'єктами, адже регламентована не тільки національним законодавством, але й актами міжнародного права.

Зроблено висновок про те, що адміністративно-правові форми – це: по-перше, особливий та досить складний вираз права. Так, його особливість полягає у тому, що форма є сукупністю правових інструментів впливу, а не окремою нормою. Останні в залежності від своєї належності до відповідної галузі права знаходять вираження у відповідних нормах. Складність форм пояснюється тим, що вони мають внутрішню структуру, в якій об'єднується однорідна методологія; по-друге, форми показують конкретний сегмент правової реальності, на який спрямовано дію права. Так, в контексті загального правового або адміністративно-правового регулювання юридичний вплив направлено на всю сукупність відносин, які

регламентовано правом або його окремою галуззю, зокрема адміністративною. В свою чергу, форми права окреслюють правовий вплив, визначаючи його конкретні цілі та засоби їх досягнення; по-третє, форми мають нормативно-правову обумовленість та визначаються законодавством.

Аргументовано, що найбільш доцільно виділяти наступні адміністративно-правові форми контролю за якістю вищої освіти, а саме:

1) зовнішній контроль за якістю вищої освіти, в структурі якого переважають інструменти, направлені на контроль в межах відносин влади і підпорядкування, та який направлено на перевірку поточного стану якості вищої освіти та визначення перспектив розвитку такого контролю в цілому;

2) внутрішній контроль за якістю вищої освіти – сукупність методів, які здебільшого направлені на формування умов проведення контролю за якістю вищої освіти в контексті внутрішньої, цільової діяльності конкретних суб'єктів. Кожна із зазначених форм може реалізовуватись уповноваженими суб'єктами контрольної діяльності. При цьому жодний із суб'єктів не має пріоритету в їх застосуванні або якихось виключних прав. Основою існування та дії цих форм є адміністративно-правові відносини, в які може вступати кожен учасник контролю за якістю вищої освіти. Однак, відрізнитись буде набір методів, які відповідні суб'єкти будуть застосовувати у межах внутрішньої чи зовнішньої форми.

Констатовано, що адміністративні методи контролю за якістю вищої освіти – це нормативно-визначена та регульована система інформаційних, контрольних-наглядових, процедурних способів, засобів та заходів адміністративно-правового характеру, кожен з яких направлено на реалізацію контролю за якістю вищої освіти в Україні. В своїй сукупності адміністративні методи складають відповідні форми контролю за якістю вищої освіти. Розподіл методології за формами відбувається наступним чином: зовнішній контроль включає в себе здійснення таких методів, як:

перевірки, ліцензування, акредитації, моніторинг та аналіз, рекомендації та консультації; внутрішній контроль – внутрішній моніторинг програм освіти; систематичне підвищення рівня кваліфікації персоналу закладів вищої освіти; забезпечення дисципліни та законності в діяльності персоналу закладів вищої освіти тощо.

РОЗДІЛ 3

ВИДИ КОНТРОЛЮ ЗА ЯКІСТЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

3.1. Проблеми класифікації контролю за якістю вищої освіти в Україні

Різноманітні форми та методи контрольної діяльності за якістю вищої освіти, полісистемність її цілей та напрямів здійснення, наявність широкої групи суб'єктів, до яких входять не тільки органи державної влади, але й юридичні особи, які не володіють владними повноваженнями – все це говорить про розгалуженість контролю та наявність багатьох видів його прояву. Проте, переймаючись питанням різновидів контролю, ми «відкриваємо» ще одну вагому проблематику, яка полягає у класифікації цього особливого різновиду діяльності.

Відмітимо, що класифікація є окремим методом наукового дослідження, яка виконує одразу декілька функцій. Поняття «класифікація» походить від латинського «classis» – розряд, клас. Латинський корінь визначає «квінтесенцію» цього поняття, його найістотніше, найсуттєвіше значення: поділ предметів певної сукупності за спільними ознаками з утворенням системи класів цієї сукупності. Отже, під класифікацією розуміють систему підпорядкованих деякій ознаці понять (класів) у певній галузі знань або діяльності людини, використовувану як засіб для встановлення взаємозв'язків між цими поняттями (класами). Будуючи таку систему підпорядкованих понять, використовують певні спільні ознаки, притаманні цим поняттям. Вони називаються ознаками класифікації і відіграють вирішальну роль в отриманні результату класифікації. Розрізняють натуральну класифікацію, коли за ознаку класифікації беруть істотні ознаки понять, що класифікуються (скажімо, класифікація за об'єктами страхування), і штучну класифікацію, коли для неї

використовуються несуттєві ознаки (наприклад, класифікація в алфавітному порядку) [120].

Як логічно зауважує О.С. Адамова, класифікація, як одна з методологічних проблем, займає особливе місце в сучасній науці. Класифікація є складним механізмом, природним інструментом пізнання реальної дійсності, своєрідним джерелом знання про неї. В процесі класифікації пізнаються об'єктивно існуючі закономірності, де кожен даний об'єкт отримує певну правову оцінку (рейтинг). За допомогою класифікації відбувається теоретичне осмислення різних правових явищ і встановлюється їх відповідність емпіричному матеріалу. Виходячи з цього, можна зробити висновок про те, що класифікація має важливе теоретичне і практичне значення, оскільки вона є одним з елементів людської діяльності, у тому числі і науковою. Саме тому перед дослідниками рано чи пізно постане питання про необхідність класифікації тих або інших явищ громадського життя. З іншого боку, класифікація не лише засіб пізнання, але й метод діяльності, і в цьому сенсі її можна аналізувати у відриві від людської свідомості. Методологічне значення класифікації полягає в розподілі об'єкту, що вивчається, за певною ознакою на класи, здійснюваному в різних цілях: кращого огляду сукупності, що вивчається, підбиття певного підсумку наукової діяльності і так далі. У правовій сфері метою класифікаційної діяльності виступає підвищення ефективності правового регулювання шляхом розподілу, угруповання регульованих громадських стосунків за необхідною ознакою в найбільш доцільні групи [3, с.21].

Певним чином підтримуючи вищенаведену позицію, В.С. Основин, Ю.В. Данилюк, Д.В. Приймаченко, І.В. Солошкіна та деякі інші науковці констатують, що класифікація – це науковий метод пізнання, в основі якого лежить логічна операція поділу обсягу поняття. Як правило, підставою для класифікації обирають ознаки, суттєві для певного явища. Адже будь-яка класифікація, в основу якої покладено ознаку предмета, що є спільною для

певної групи елементів цього предмета, дозволяє краще вивчити його властивості, більш правильно визначити цей предмет, встановити характер його зв'язків з іншими предметами. Наукова класифікація має велике значення для теоретичної та практичної діяльності людини: вона дозволяє групувати предмети, явища залежно від найрізноманітніших потреб пізнавальної діяльності людини й тим самим забезпечує вирішення різних теоретичних і практичних завдань [323, с.103; 107, с.34; 363, с.258; 152, с.20; 527, с.14; 444, с.63].

Отже, класифікаційний підхід дозволяє не просто аналізувати види якогось об'єкту, а досліджувати розгалужені системи складних, комплексних явищ, які відрізняються багатоманітністю проявів та форматів. Відповідно до цього класифікація контролю за якістю вищої освіти дає можливість простежити існуючі на сьогоднішній день напрями розвитку змісту цієї категорії, визначитись із тим, як саме розподіляються його методи та форми, а також в кінцевому рахунку здійснити більш глибокий, орієнтований на конкретні різновиди аналіз сутності контрольної діяльності даного типу. Проте, розуміння особливості класифікації контролю не полегшує питання з її проведенням.

На сьогоднішній день необхідно відмітити існуючу проблему класифікації контролю за якістю вищої освіти через загальну недосконалість систем його управлінського та правового регулювання. Джерелом виникнення подібної проблеми є відсутність якісних правових норм, які б надавали розуміння критеріїв класифікації та визначали відповідно до цього види контролю. Положення Законів України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII та «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII лише частково вирішують зазначене питання. Згідно з нормами цих актів на сьогоднішній день існує всього два види контролю, а саме: державний та громадський. До прикладу відмітимо, що в Законі України «Про освіту» від

05.09.2017 р. № 2145-VIII відмічається, що контроль в сфері освіти взагалі поділяється на:

– державний контроль у сфері освіти, спрямований на забезпечення інтересів суспільства щодо належної якості освіти та освітньої діяльності; державний контроль у сфері освіти здійснюється центральним органом виконавчої влади із забезпечення якості освіти та його територіальними органами;

– громадський контроль у системі освіти, який здійснюється інститутами громадянського суспільства та іншими громадськими суб'єктами [386].

Схожі положення містяться в Законі України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII, в тексті якого вказується:

– державний контроль за дотриманням закладами вищої освіти незалежно від форми власності та підпорядкування законодавства у сфері освіти і науки та стандартів освітньої діяльності здійснює центральний орган виконавчої влади, що забезпечує реалізацію державної політики у сфері освіти шляхом здійснення державного нагляду (контролю) за діяльністю навчальних закладів;

– громадський контроль здійснюється громадськими об'єднаннями та окремими громадянами на принципах відкритості і прозорості [366].

При цьому необхідно зауважити про те, що виділення такого різновиду, як громадський контроль, є інновацією сучасності, адже в попередні роки виділявся виключно контроль державний, про що свідчать положення нечинного на сьогоднішній день Закону України «Про освіту» від 23.05.1991 р. № 1060-XII та Наказу Міністерства освіти і науки України «Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за діяльністю навчальних закладів» від 25.01.2008 р. № 34 [386; 379].

Основою запропонованих класифікацій виступає суб'єктивна ознака, тобто виділення громадського та державного різновидів пов'язано із тим, хто

саме реалізує той чи інший вид контрольної діяльності. Водночас саме у законодавчій інтерпретації подібний підхід має цілу низку неточностей. Зокрема, якщо взяти перелік суб'єктів контролю та зіставити його із видами, то об'єктивно перелік суб'єктів буде ширшим. Окрім того, громадський та державний види контролю виділяються як у контексті контрольної діяльності в сфері освіти в цілому, так і за якістю освіти безпосередньо. Подібним чином законодавець фактично ототожнює контрольну діяльність у цих сферах, при тому що нами відмічалось їх органічне поєднання як частини та цілого. У зв'язку із чим контроль в сфері освіти в цілому та контроль за якістю освіти вже не можуть мати однакові види, адже це хоч і пов'язані але різні категорії.

Неточність нормативно-правової бази викликає необхідність звернення до наукових джерел, в яких неодноразово вченими запропоновувались підходи до класифікації контролю в класичному, вихідному юридичному вигляді. Як зауважує С.Г. Братель, в юридичній літературі пропонуються різні класифікації контролю (наприклад, за формою здійснення, сферою діяльності, предметною ознакою тощо), проаналізувавши та узагальнивши які, вчений запропонував класифікувати контроль наступним чином:

1) залежно від призначення контролю виділяється загальний (всесторонньо охоплює діяльність суб'єкта, що контролюється) і спеціалізований (контроль окремого напрямку роботи);

2) за сферою діяльності, яка підлягає контролю, контроль поділяється на внутрішньовідомчий (контроль у межах одного відомства), міжвідомчий (застосовується стосовно об'єктів, які організаційно підпорядковані органам виконавчої влади) і позавідомчий (застосовується стосовно об'єктів, які організаційно не підпорядковані органам виконавчої влади);

3) в залежності від мети та часу, в який здійснюється контроль, розрізняються попередній (спрямований на прогнозування проблем і запобігання їм у майбутньому), поточний (призначений для підтримки

установленої схеми взаємодії суб'єктів) та підсумковий контроль (який застосовується для покращення роботи всієї системи);

4) в залежності від частоти проведення та передбачуваності контроль може бути систематичним, тобто таким, що здійснюється періодично, та одиничним (позаплановим), який здійснюється в разі необхідності;

5) за формами здійснення розрізняють наступні види контролю: аналіз, аудит, моніторинг, нагляд, облік, оцінка, перевірка, ревізія, спостереження [59, с.34].

Дещо інший класифікаційний підхід запропонував О.П. Гетманець. Вчений наголошує, що в юриспруденції контрольна діяльність в цілому розподіляється на такі види:

1) залежно від суб'єкта, що здійснює контроль в системі державного управління, виділяють такі види контролю: а) парламентський; б) президентський; в) урядовий; г) контроль з боку державних органів виконавчої влади; г) контроль з боку місцевих органів виконавчої влади; д) контроль з боку органів судової влади; є) контроль з боку органів місцевого самоврядування; ж) громадський контроль;

2) залежно від адміністративно-правової компетенції суб'єкта виділяють: а) загальний контроль; б) відомчий; в) надвідомчий;

3) залежно від управлінської стадії, на якій здійснюється контроль, виділяють: а) попереджувальний; б) поточний (або оперативний); в) наступний (або підсумковий) контроль;

4) залежно від спрямованості контролю виділяють: а) зовнішній контроль; б) внутрішній контроль;

5) залежно від призначення контролю виділяють: а) загальний контроль, що охоплює всі напрямки об'єкта контролю; б) цільовий контроль окремого напрямку роботи об'єкта контролю [94, с.135–136].

Незважаючи на привалювання вказаних класифікаційних груп у сучасній юридичній науці, далеко не всі вони можуть бути використані в

межах оцінки та виділення різновидів контролю за якістю вищої освіти. Наприклад, такий критерій, які напрям контролю, здебільшого пов'язаний із формами контрольної діяльності, що мають зовнішню та внутрішню сутність. Проте, форма контролю не є його різновидом, в зв'язку з чим подібна класифікація фактично ототожнює різні за змістом категорії.

Якщо взяти до уваги управлінський критерій, відповідно до якого виділяється поточний, попередній, підсумковий або наступний різновиди контролю, то в даному випадку також не можна вказати про доцільність такої класифікації в досліджуваному у роботі контексті. Хоча подібний контроль і перебуває у площині загальної системи забезпечення якості освіти, він не відбувається виключно в межах відносин управління та, крім цього, здійснюється систематично, на постійній основі.

Окрім того, запропоновані класифікаційні види контролю в цілому у сфері освіти зустрічаються водночас у питаннях контролю освітнього процесу в закладах вищої освіти та підготовленості студентів. Розкриваючи особливості кожного виду, В.Л. Ортинський зауважує про те, що, наприклад, поточний контроль застосовують для перевірки і окремих студентів, і академічних груп, як правило, у повсякденній навчальній діяльності, насамперед на планових заняттях. Поточний контроль має виховний характер, бо спрямований на стимулювання у студентів прагнення систематично самостійно працювати над навчальним матеріалом, підвищувати свій рівень знань, а також на вдосконалення педагогічної майстерності викладача. Періодичний контроль має системний, плановий і цілеспрямований характер. Він полягає у визначенні рівня та обсягу оволодіння знаннями, навичками і вміннями наприкінці тижня, місяця, кварталу, півріччя, навчального року. Цей контроль здійснюють і у процесі планових занять (навчань), і в спеціально відведений резервний час. Підсумковий контроль спрямовано на визначення рівня реалізації завдань, сформульованих у навчальних програмах, планах підготовки та в інших

документах, які регламентують навчально-виховний процес. Він охоплює і теоретичну, і практичну підготовку студентів, проводять його, як правило, наприкінці зимового й літнього періодів навчання, під час спеціальних заходів перевірки [322].

Вказати також варто про недосконалість такого класифікаційного критерію, як призначення контролю, за яким виділяється загальний та цільовий види. Дійсно, виділення наведених різновидів має свою логіку, адже загальний контроль полягає в охопленні всіх сторін діяльності контролюваного [143, с.26]. В свою чергу, цільовий контроль – це перевірка якогось окремого напрямку роботи підконтрольного об'єкту [94].

Однак, контроль за якістю вищої освіти фактично має цільову орієнтацію, адже спрямований на конкретний предмет та виявлення визначеного кола порушень в галузі забезпечення якості вищої освіти. Його вираження відбувається у системі цільових методів, реалізація яких має відповідні завдання. З огляду на це виникає питання про доцільність подібної класифікації та її вірність.

Проте, запропоновані класифікації є не єдиними у правовій науці. Одним з найбільш змістовних підходів до класифікації контролю є той, в основу якого закладено суб'єктивний критерій. Але в цьому випадку вчені досить часто допускають неточність формулювань, у зв'язку із чим їх класифікаційні підходи тяжіють до владно-управлінського визначення контролю, тобто як феномену саме сфери діяльності органів державної влади.

Наприклад, враховуючи даний критерій, Є.В. Шоріна розрізняє державний контроль і контроль, який здійснюється самоврядними суб'єктами та безпосередньо громадянами [513].

Іншим чином інтерпретує подібну класифікацію В.М. Гаращук, який виділяє відомчий (здійснюється міністерствами та відомствами всередині відповідної структури), міжвідомчий (здійснюється органами іншої відомчої

належності (міжгалузевої компетенції)) та надвідомчий контроль (здійснюється органами загальної компетенції). Основою такої класифікації автор вважає сферу діяльності контролюючого суб'єкту, хоча, на нашу думку, вищевказана класифікація контролю проведена на підставі відношення контролюючого суб'єкту до об'єкту контролю [88; 217, с.54].

Ю.П. Битяк розрізняє: контроль з боку органів законодавчої влади; контроль з боку спеціалізованих контролюючих органів; контроль з боку представницьких органів місцевого самоврядування; судовий контроль; прокурорський нагляд за законністю і дисципліною в державному управлінні; звернення громадян як спосіб забезпечення законності і дисципліни в державному управлінні; громадський контроль [7, с.224–245].

В цьому ж аспекті дещо іншу класифікацію видів контролю наводять Р.А. Курбанова та О.О. Спектор, у розумінні яких його основними видами є судовий контроль, що відбувається в межах здійснення органами правосуддя нашої держави своїх повноважень, та адміністративний – реалізується в роботі органів виконавчої влади [204].

Необхідно зауважити, що класифікація контролю подібним чином має освітлення в окремих нормативно-правових актах нашої держави. Саме вона стала основою класифікації, запропонованої в коментарях Державної податкової служби щодо різновидів економічного контролю. В тексті коментаря вказано: «В основу класифікації контролю за організаційними видами доцільно покласти структуру органів контролю, що виступають його суб'єктами. У свою чергу це дасть змогу поділити контроль на зовнішній (державний, незалежний) і внутрішній (відомчий, внутрішньогосподарський). Така класифікація об'єктивно зумовлюється різною спрямованістю органів контролю. Зовнішнім слід вважати контроль, який здійснюють спеціальні, вищі стосовно до об'єкта, що перевіряється, або незалежні від нього контролюючі органи. Відповідно внутрішнім контролем слід вважати контроль у межах однієї організації або галузі (органу

виконавчої влади), який має провадитися силами їхніх структурних підрозділів та штатними працівниками. У зовнішньому контролі, на нашу думку, доцільно виділити державний і незалежний. Державний контроль має здійснюватися всіма суб'єктами державного управління в межах їх повноважень, наприклад, Рахунковою палатою Верховної Ради України, Державним казначейством України, Державною податковою адміністрацією України та іншими органами, а незалежний – аудиторськими фірмами (незалежними аудиторами і експертними органами). Державний контроль свою увагу в основному має зосереджувати на ключових позиціях економіки, господарської діяльності й збереженні власності в галузях народного господарства, органах виконавчої влади і на підприємствах. Внутрішній контроль слід розглядати в двох напрямках: як відомчий і як внутрішньогосподарський. Відповідно до чинного законодавства відомчий контроль має обов'язково здійснюватися на державних (казенних) підприємствах, у бюджетних установах і організаціях, а внутрішньогосподарський – на підприємствах, в установах, організаціях з їхньої ініціативи» [166].

Окрім наведених загальноприйнятих та найбільш популярних серед науковців класифікацій, існує багато специфічних за своїм змістом підходів, в яких вчені основують свої позиції на досить нетипових критеріях. Наприклад, А.В. Бондар в своїх наукових розробках наводить декілька цікавих класифікаційних груп контрольної діяльності, наприклад:

1) за джерелами контролю: документальний, здійснюваний на підставі аналізу документів, що відображають показники контрольованого об'єкта; фактичний, здійснюваний на підставі фактичного аналізу контрольованого об'єкта або діяльності контрольованих суб'єктів;

2) за відкритістю: відкритий та прихований. Так, під час відкритого контролю об'єкт знає про проведення контрольних заходів та, можливо, приймає у них участь. У свою чергу під час прихованого контролю особа, яка

перевіряє, не повідомляє об'єкт контролю про свої дії. Негласний контроль може передбачати оформлення за наслідком контролю відповідного документу, який надається об'єкту контролю;

3) за приналежністю контрольних повноважень контроль може бути власним і делегованим. Суб'єкт контролю може здійснювати як власні, так і делеговані йому контрольні повноваження. Підтримуючи подібну точку зору, О.П. Орлюк також пропонує виділити опосередкований контроль, зазначаючи, що такий контроль характеризується тим, що він здійснюється від імені і за дорученням суб'єкта контролю, у той час як делегований здійснюється суб'єктом контролю від свого імені [321; 55, с.102].

С. Косінов в процесі дослідження особливостей та значення контролю у функціонуванні демократичної держави наголошував, що контрольна діяльність за своїм змістом має соціальну природу. В ньому виражається усвідомлення населенням країни того, яким саме має бути їх життєдіяльність, а також прагнення забезпечити ці умовні стандарти. За даних умов, на думку С. Косінова, контроль поділяється на чотири види, які він характеризує як форми. Так, перша форма контролю – зовнішній соціальний контроль – це сукупність соціальних механізмів, які регулюють діяльність підконтрольного об'єкта. Зовнішній контроль може бути формальним і неформальним. Формальний контроль заснований на інструкціях, розпорядженнях, нормах та нормативних актах, а неформальний базується на реакціях оточення. Друга форма контролю внутрішній соціальний контроль – це здійснюваний об'єктом контролю самоконтроль, спрямований на узгодження власної поведінки з нормами. Ця форма передбачає інтеріоризацію норм і цінностей. Тобто контролер вже не є чимось зовнішнім стосовно індивіда. Такий контроль більш ефективний у сучасних умовах, він перекладає відповідальність із зовнішнього контролера на самого діяча. Для успішного функціонування такої форми контролю в суспільстві повинна бути усталена система норм і цінностей. Третя форма – контроль через ототожнення з

референтною групою – дозволяє показати діячеві можливі й бажані для суспільства моделі поведінки, зовні ніби не обмежуючи свободу вибору об'єкта контролю. Четверта форма – так звана «безліч можливостей» – передбачає, що, показавши діячеві різноманітні можливі варіанти досягнення мети, суспільство тим самим захистить себе від вибору діячем тих форм, які небажані для суспільства [192].

Не менш специфічним є підхід В.М. Плішкіна, адже вчений, по-перше, підтримує думку про те, що контроль – це виключно діяльність держави, а, по-друге – його видами є відповідні форми контрольної діяльності. Крім того, вчений виділяє одразу три класифікаційні критерії, а саме:

- за формою: а) безпосередня перевірка; б) ознайомлення зі статистичною звітністю; в) ознайомлення з роботою підконтрольних органів шляхом виклику керівників і окремих виконавців для доповіді про виконання тих чи інших управлінських рішень; г) ознайомлення з діяльністю співробітників підконтрольних органів під час проведення різних нарад, активів, інструктажів, зібрань, злетів; д) виявлення в матеріалах критичних виступів у пресі, скарг та листів населення фактів про недоліки у роботі, урахування пропозицій щодо поліпшення їх діяльності;

- залежно від кола контрольованих видів діяльності: а) загальний; б) спеціальний;

- залежно від стадій розгляду контрольного питання: а) превентивний; б) активний; в) пасивний [346, с.518–521; 201, с.131].

Таким чином, проведений вище аналіз наукових підходів дозволяє виділити сукупність негативних, проблемних моментів, що не дають можливості точно вказати, на які саме види поділяється контроль за якістю вищої освіти, а також контроль в своїй класичній формі загалом. Основу проблеми класифікації становлять, на наш погляд, наступні фактори [280]:

- 1) по-перше, найбільшою прогалиною в сучасній теорії права є відсутність стандартизованого, єдиного підходу до визначення поняття

«контроль», що, як правило визначається з огляду на конкретну сферу суспільних відносин, в контексті якої його застосовують;

2) по-друге, велика кількість науковців помилково ототожнюють контроль виключно із сферою державного управління, в зв'язку із чим їх класифікації містять види офіційного, адміністративного контролю, але не визначають інші, не менш важливі його різновиди, розкриття яких можливо у разі врахування більшого кола критеріїв;

3) по-третє, окрема група науковців помилково ототожнює види контролю із його формами, в зв'язку із чим побудовані ними класифікації не мають наукової логіки, адже показують різноплановість практичних виявів контролю, а не його механічних особливостей;

4) по-четверте, вчені виділяють різноманітні критерії класифікації контролю, які досить часто можуть застосовуватись для виділення його різновидів за відповідних умов та сфери застосування, проте, не є характерними досліджуваній категорії в її класичному або іншому змісті.

Зважаючи на викладене, вирішення проблематики класифікації контролю за якістю вищої освіти та контролю в класичному розумінні ми бачимо у такому критерії, як суб'єкт здійснення контролю. На наш погляд, саме в правовому статусі суб'єкта контролю, а точніж в його повноваженнях та функціях концентруються ознаки, які визначають всю різноплановість аналізованої в науковій роботі категорії. Крім того, використання саме цього класифікаційного критерію запобігає неправильному виділенню видів контролю, зокрема шляхом ототожнення їх із формами [280].

Таким чином, ми погоджуємось із законодавчим підходом до класифікації контролю за якістю вищої освіти, однак, не згодні із змістом запропонованих в нормативно-правових актах різновидів. На нашу думку, класифікація контролю за якістю вищої освіти включає в себе типи, які прямо відповідають групам суб'єктів його здійснення, в складі яких містяться органи державної влади, заклади вищої освіти та суб'єкти

міжнародного права. Враховуючи викладене, видами контролю за якістю вищої освіти в Україні на сьогоднішній день виступають: 1) державний контроль; 2) самоврядний та громадський контроль; 3) міжнародний контроль у форматі участі суб'єктів міжнародного права в оцінюванні якості вищої освіти в Україні [280].

3.2. Поняття та види державного контролю за якістю вищої освіти в Україні

Одним з найбільш змістовних та широких за сферою здійснення видом контролю за якістю вищої освіти в Україні є контроль державний. Даний вид становить один з ключових напрямів діяльності органів державної влади нашої країни і державних організацій та складається із великого кола спеціальних форм та методів контролю, використання яких недоступне іншим групам суб'єктів. Науковці, зокрема С.В. Краснокутський та В.С. Шестак, вважають, що державний контроль – це самостійно чи зовнішньо ініційована діяльність уповноважених на те суб'єктів, яка спрямована на встановлення фактичних даних щодо об'єктів цього контролю задля визначення їх відповідності (невідповідності) тим правомірним оціночним критеріям, котрі припускають застосування адекватних одержаному результату заходів реагування в унормованому порядку [508, с.7; 198, с.16].

На переконання І.В. Назарова, це специфічна форма діяльності державних органів, метою якої є забезпечення законності в різних сферах суспільних відносин. При цьому вчений наголошує на тому, що подібний контроль може здійснюватися у формах, установлених законом, як у царині діяльності державних органів, організацій і посадових осіб, так і суб'єктів громадянського суспільства [258, с.24].

О.П. Гетманець в процесі пошуку відповіді на питання про зміст державного контролю в цілому, та у сфері управління державними фінансами звертається до юридичної теорії, відповідно до якої поняття «державний контроль» слід сприймати, як вид контролю, що здійснюється приналежними до держави суб'єктами, на відміну від недержавного контролю, що здійснюється суб'єктами, які належать до громадських структур [180; 94, с.34].

О.Ф. Андрійко стверджує, що державний контроль – це діяльність державних органів, яка полягає у спостереженні, аналізі та перевірці об'єктів контролю і спрямована на запобігання, виявлення та припинення дій, що суперечать встановленим державою нормам, правилам і стандартам [15, с.30].

Окремі вчені обстоюють думку про те, що державний контроль – це певний процес або процедура. Наприклад, за Т.В. Корняковою подібний вид контролю являє собою відслідковування уповноваженими на це державними органами правопорушень, їх причин та умов, що їм сприяли, у різних сферах життя держави і суспільства, проведення перевірок та інших контрольних заходів з метою виявлення та усунення негативних явищ і запобігання їм, а також притягнення винуватців до встановленої законом відповідальності; для забезпечення прав і свобод людини і громадянина та інтересів держави [190, с.18].

У своєму підручнику з адміністративного права України Т.О. Коломоєць, В.Г. Поліщук, Н.О. Армаш та інші відмічають, що державний контроль – це процес систематичної перевірки виконання законів, інших нормативних актів, дотримання державної дисципліни й правопорядку, яка полягає у втручанні суб'єктів контролю в оперативну діяльність підконтрольних суб'єктів, у припиненні або скасуванні актів управління, застосуванні заходів примусу щодо підконтрольних посадових осіб [5].

У підручнику «Адміністративне право України» за загальною редакцією В.Б. Авер'янова дається таке визначення поняття державного контролю – спостереження та перевірка розвитку суспільної системи й усіх її елементів відповідно до визначених напрямів, а також попередження та виправлення можливих помилок і неправомірних дій, що перешкоджають такому розвитку [2, с.349; 170, с.32]. М.А. Солодаренко під державним контролем пропонує розуміти функцію або стадію державного управління [442, с.145].

Аналізуючи наукові підходи до змісту та значення державного контролю, можна виділити також більш специфічні та широкі підходи до тлумачення даного явища. Наприклад, цікавою для нас є думка В.А. Юсупова, який зазначав, що контроль виступає джерелом прийняття нового рішення, нового циклу управління, і відтак, у цій функції є велика потенційна можливість реформування дійсності [524, с.204; 191, с.22].

Ф.Ф. Бутинець та С.В. Барташ розуміють державний контроль, як форму здійснення державної влади, яка забезпечує дотримання законів і інших нормативних актів, що видаються органами державної влади. Окрім того, вчені наголошують про колективний характер державного контролю, оскільки його здійснення передбачає діяльність державного апарату, який здійснює організацію системи контролю у підконтрольних структурах. Відповідно до цього державний контроль здійснюється відповідними інституціями, які забезпечують його результативність у різних сферах та галузях публічного управління. До таких інституцій традиційно належать: 1) органи законодавчої влади (Верховна Рада України); 2) Президент України та його адміністрація; 3) органи виконавчої влади (Кабінет Міністрів України, міністерства, державні комітети та інші центральні органи виконавчої влади, місцева державна адміністрація, адміністрація підприємств, установ, організацій); 4) судові органи (Конституційний Суд України, суди загальної юрисдикції, арбітражні суди); 5) спеціальні

контролюючі органи – державні інспекції та служби (пожежна, санітарна, автомобільна та інші інспекції, Державна податкова адміністрація, Державна митна служба і та інші); б) органи місцевого самоврядування (місцеві ради та їх виконавчі органи) [64, с.129].

М.Ж. Перфенова інтерпретує зміст державного контролю, як переплетіння функціональних ознак, які характеризують його, як форму реалізації державної волі. До таких ознак авторка відносить:

- форму політичної організації, яка виступає одночасно найважливішим державним інструментом реалізації певних цілей і завдань;
- апарат, що поєднує людей, професійно зайнятих контрольною діяльністю з перевірки виконання рішень органів державної влади;
- контроль, який проводиться від імені органів держави незалежно від їх завдань і виду діяльності, яку вони здійснюють;
- контроль, який виступає як державновладна діяльність – контрольні органи дають підконтрольним об'єктам обов'язкові для виконання вказівки про усунення виявлених недоліків;
- контрольні органи можуть ставити питання про притягнення до відповідальності винних у виявлених порушеннях осіб і безпосередньо застосовують в ряді випадків заходи державного примусу [541, с.295; 460, с.118].

Таким чином, вчені підходи до розуміння сутності державного контролю консолідує в собі визначення цієї категорії, як форми державної діяльності, функції держави, виду або типу роботи державних органів і таке інше. В окремих випадках державний контроль помилково визначається, як базова, виключна особливість державної волі. Відповідно до такого підходу існує тільки державний контроль та ніякий інший. Безперечно, це глибоко помилковий підхід, аде він заперечує існування інших видів досліджуваної категорії, а також її класичної «галузево нейтральної» суті.

На наш погляд, аналізуючи державний контроль, необхідно відходити від суб'єктів його здійснення. Тобто державний контроль – це спеціальна, нормативно-встановлена діяльність відповідних суб'єктів владно-управлінських відносин, які мають спеціальні владні повноваження на реалізацію особливих форм та методів контролю у певній сфері. В нашому випадку державний контроль за якістю вищої освіти виражено в окремих формах та методах, право та можливості застосовувати які концентрують в своїй діяльності Міністерство освіти і науки України, Національне агентство із забезпечення якості освіти, а також інші суб'єкти владних повноважень та організації державного сектору.

Розбираючись із сутністю державного контролю за якістю вищої освіти, проаналізуємо основні інструменти його здійснення. Так, одним з найбільш широких методів контрольної діяльності виступає ліцензування освітньої діяльності, ознаки та специфіка якого складають окрему наукову цінність. В науці існує декілька підходів до тлумачення категорії «ліцензування».

Так, А. Агапов та О. Олійник вважають, що ліцензування – це правовий режим початку та процесу подальшого здійснення окремих видів діяльності, що передбачає державне підтвердження та визначення меж права на здійснення господарської діяльності, державний контроль за її здійсненням, можливість припинення діяльності з особливих підстав органами держави [193, с.362].

Л.В. Шестак дотримується погляду про те, що ліцензування – це особливий адміністративно-правовий режим – порядок регулювання, який виражений у комплексі правових засобів, що характеризують особливий зв'язок взаємодіючих між собою дозволів, заборон, позитивних зобов'язань, що створюють особливу спрямованість правового регулювання. У даному випадку це пов'язано з наданням суб'єкту спеціального правового статусу, у структурі якого переважають обов'язки, визначені органами виконавчої

влади і які добровільно бере на себе та виконує суб'єкт ліцензування [510, с.7].

Натомість Ю. Козлов та Ю. Тихомиров визначають ліцензування як особливу процедуру (ліцензійне провадження) спеціального посвідчення (визнання) права господарюючого суб'єкта на здійснення визначеного виду діяльності з дотриманням правил, норм, вимог і стандартів [193, с.75–76]. Схожим є науковий підхід Л.О. Бондара, який відмічає, що ліцензування – це процедура отримання дозволу особливого формату (ліцензії), що надає право на провадження певної діяльності та покладає на особу, яка отримала дозвіл, відповідне коло обов'язків [56, с.94].

Відповідно до інших підходів, наприклад, запропонованого В.Ю. Стеценко, ліцензування варто розглядати як правовий інститут, тобто сукупність правових норм, які регулюють суспільні відносини у сфері надання уповноваженим державним органом відповідного дозволу господарюючому суб'єкту на право здійснювати певний вид господарської діяльності з подальшим контролем та наглядом за дотриманням суб'єктом господарювання умов надання даного дозволу. Таким чином, цей інститут становлять правовідносини, які виникають у процесі отримання, переоформлення, анулювання ліцензій, ведення ліцензійних справ та ліцензійних реєстрів, контролю та нагляду за діяльністю ліцензіатів. Об'єктом таких правовідносин є види господарської діяльності, які відповідно до Закону підлягають ліцензуванню [450, с.154]. «Ліцензування є однією з форм дозвільного способу регулювання, що застосовується в разі потреби забезпечення захисту суспільних інтересів, коли «автономність» поведінки суб'єктів права може суперечити цим інтересам» – зауважує Є.Н. Зенькович [146, с.119; 179, с.73]. На думку А.І. Цихоцької, реальним змістом ліцензування є організаційно-корегуючий вплив держави на керований об'єкт. Ліцензування є однією з функцій державного управління,

тобто одним із найбільш загальних і типових способів впливу держави на суб'єктів, що господарюють [149, с.54; 337, с.40].

Згідно із нормами Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 02.03.2015 р. № 222-VIII ліцензування – це засіб державного регулювання провадження видів господарської діяльності, спрямований на забезпечення безпеки та захисту економічних і соціальних інтересів держави, суспільства, прав та законних інтересів, життя і здоров'я людини, екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища [385].

Отже, ліцензування в цілому, виходячи з законодавчих норм та наукових визначень – це метод державного регулювання та контролю, який виражено у проведенні спеціальних ліцензійних процедур оцінки відповідних об'єктів, результатом провадження якого є видача спеціального дозволу (ліцензії) на право займатись відповідним типом діяльності.

Безпосередньо в галузі вищої освіти, відповідно до Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII, освітня діяльність у сфері вищої освіти провадиться закладами вищої освіти, закладами фахової передвищої освіти (з підготовки фахівців ступенів молодшого бакалавра та бакалавра) та науковими установами (з підготовки фахівців ступенів магістра та/або доктора філософії) на підставі ліцензій, що видаються центральним органом виконавчої влади у сфері освіти і науки, відповідно до закону. У сфері вищої освіти ліцензуванню підлягають:

1) освітня діяльність закладу вищої освіти на певному рівні вищої освіти;

2) освітня діяльність за освітніми програмами, що передбачають присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання. Для отримання ліцензії на провадження освітньої діяльності здобувач ліцензії подає до органу ліцензування через Єдину державну електронну базу з питань освіти заяву та документи, що

підтверджують відповідність забезпечення освітнього процесу заявника ліцензійним умовам провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти. Наукові установи Національної академії наук України та національних галузевих академій наук можуть подавати заяви та документи для отримання ліцензії на основі відповідного рішення їх президій. Ліцензія на провадження освітньої діяльності надається рішенням органу ліцензування про надання суб'єкту господарювання права на провадження освітньої діяльності на певному рівні вищої освіти в межах ліцензованого обсягу або на провадження освітньої діяльності за освітньою програмою, що передбачає присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання, в межах визначеного для такої програми ліцензованого обсягу додатково до ліцензованого обсягу на відповідному рівні. Ліцензія на провадження освітньої діяльності надається рішенням органу ліцензування про надання суб'єкту господарювання права на провадження освітньої діяльності на певному рівні вищої освіти в межах ліцензованого обсягу або на провадження освітньої діяльності за освітньою програмою, що передбачає присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання, в межах визначеного для такої програми ліцензованого обсягу додатково до ліцензованого обсягу на відповідному рівні. Ліцензований обсяг встановлюється на певному рівні вищої освіти або для певної освітньої програми, що передбачає присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання, і визначає максимальну сумарну кількість здобувачів вищої освіти, які можуть протягом одного календарного року вступити на навчання до закладу вищої освіти, бути поновлені у ньому або переведені до нього з інших закладів вищої освіти для здобуття вищої освіти відповідного рівня, або за відповідною освітньою програмою [366].

Безпосередньо реалізація ліцензійної процедури, а також контроль за дотриманням ліцензійних вимог здійснюється Міністерством освіти та науки

України. Варто відзначити, що для видачі ліцензії на провадження освітньої діяльності відповідний заклад вищої освіти має відповідати наступним вимогам згідно з Постановкою КМУ «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності» від 30.12.2015 р. № 1187. Наприклад, науково-педагогічні та наукові працівники, які здійснюють освітній процес, повинні мати стаж науково-педагогічної діяльності понад два роки та рівень наукової та професійної активності. До результатів професійної діяльності особи за спеціальністю відноситься:

а) наявність за останні п'ять років наукових публікацій у періодичних виданнях, які включені до наукометричних баз, рекомендованих МОН, зокрема «Scopus» або «Web of Science Core Collection» [373];

б) наявність не менше п'яти наукових публікацій у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України [373];

в) наявність виданого підручника чи навчального посібника або монографії [373];

г) наукове керівництво (консультування) здобувача, який одержав документ про присудження наукового ступеня [373];

г) участь у міжнародних наукових проектах, залучення до міжнародної експертизи, наявність звання «суддя міжнародної категорії» тощо [373].

Площа навчальних приміщень для проведення освітнього процесу повинна відповідати встановленим вимогам, а саме заклад освіти повинен забезпечити доступність навчальних приміщень для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення, зокрема безперешкодний доступ до будівлі, навчальних класів (груп) та іншої інфраструктури відповідно до державних будівельних норм, правил і стандартів, що повинно бути документально підтверджено фахівцем з питань технічного обстеження будівель та споруд, який має кваліфікаційний сертифікат, або відповідною установою, уповноваженою на проведення зазначених обстежень. Забезпеченість комп'ютерними робочими місцями, лабораторіями,

полігонами, обладнанням, устаткуванням, що необхідні для виконання освітніх програм, обґрунтовується окремим документом з наданням розкладу їх використання та розрахунків достатності. При цьому враховується комп'ютерна техніка із строком експлуатації не більше восьми років [373].

Варто також зауважити, що заклад вищої освіти може бути позбавлений МОН ліцензії шляхом її анулювання, підставами для чого є:

- заява закладу вищої освіти про анулювання власної ліцензії;
- наявність у Єдиному державному реєстрі юридичних осіб, фізичних осіб – підприємців та громадських формувань відомостей про державну реєстрацію припинення юридичної особи;
- акт про невиконання розпорядження про усунення порушень ліцензійних умов провадження освітньої діяльності у сфері вищої освіти;
- акт про повторне порушення закладом вищої освіти ліцензійних умов;
- акт про виявлення недостовірних відомостей у документах, поданих закладом вищої освіти разом із заявою про отримання ліцензії;
- акт про відмову закладу вищої освіти у проведенні органом ліцензування перевірки;
- несплата за видачу ліцензії або відсутність провадження освітньої діяльності ліцензіатом на певному рівні вищої освіти або за певною освітньою програмою, що передбачає присвоєння професійної кваліфікації з професій, для яких запроваджено додаткове регулювання [373].

Ще одним важливим та широким за змістом методом державного контролю за якістю вищої освіти в Україні є акредитація освітніх програм. В загальному значенні, акредитація – це спеціальна процедура, що здійснюється спеціальним державним органом з метою встановлення відповідності юридичної особи умовам, які дозволяють провадити певний вид діяльності [329, с.207]. В галузі вищої освіти акредитації підлягають

освітні програми відповідних ЗВО. Дану процедуру реалізує в своїй роботі Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти у порядку, встановленому МОН. Згідно із Наказом МОН «Про затвердження Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти» від 11.07.2019 р. № 977 акредитація полягає у оцінюванні якості освітньої програми та освітньої діяльності закладу вищої освіти за цією програмою на предмет відповідності стандарту вищої освіти, спроможності виконання вимог стандарту, а також досягнення заявлених у програмі результатів навчання відповідно до критеріїв оцінювання якості освітньої програми, наведених у нормативно-правовій базі.

Метою акредитації є:

- 1) встановлення відповідності якості освітньої програми та освітньої діяльності за цією програмою визначеним нормативно-правовим актом;
- 2) допомога закладам вищої освіти у визначенні сильних і слабких сторін освітньої програми та освітньої діяльності за цією програмою;
- 3) надання усім заінтересованим сторонам інформації про якість освітньої програми та освітньої діяльності за освітньою програмою;
- 4) посилення довіри до вищої освіти в Україні;
- 5) сприяння інтеграції українських закладів вищої освіти до Європейського простору вищої освіти [376].

Заклад вищої освіти, який бажає акредитувати освітню програму, подає до Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти письмову заяву та документи, що підтверджують відповідність його освітньої програми та освітньої діяльності за такою програмою офіційно визначеним вимогам та критеріям. Подання заяви є підставою для створення спеціальної експертної групи, що буде проводити акредитаційну експертизу [375].

Остання передбачає:

- 1) вивчення експертною групою відомостей про самооцінювання, доданих до них матеріалів, а також усіх інших матеріалів та інформації, що

стосується освітньої програми і діяльності закладу вищої освіти за цією програмою [375];

2) виїзд експертної групи до закладу вищої освіти з метою уточнення фактів, вказаних у відомостях про самооцінювання, опитування представників заінтересованих сторін про освітню програму та діяльність закладу вищої освіти за цією програмою, формування рекомендацій щодо вдосконалення якості освітньої діяльності за цією програмою [375];

3) складання звіту про результати акредитаційної експертизи [375]. Протягом трьох місяців з дня подання заяви Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти за результатами акредитаційної експертизи приймає рішення про акредитацію, умовну (відкладену) акредитацію чи відмову в акредитації відповідної освітньої програми. Рішення щодо акредитації освітньої програми приймається на підставі експертного висновку відповідної галузевої експертної ради і вноситься до Єдиної державної електронної бази з питань освіти. На підставі позитивного рішення видається спеціальний сертифікат про акредитацію [366].

Окрему групу методів державного контролю за якістю вищої освіти складають адміністративні інструменти, направлені на контролювання діяльності спеціалізованих вчених рад, які мають право присуджувати наукові ступені. Відповідно до Положення про спеціалізовану вчену раду, затвердженого Наказом МОН від 14.09.2011 р. № 1059, остання утворюється МОН у закладах вищої освіти, що проводять фундаментальні та прикладні наукові дослідження, мають достатній рівень кадрового та матеріально-технічного забезпечення для підготовки наукових кадрів вищої кваліфікації, за клопотанням центральних органів виконавчої влади, у сфері управління яких є вищі навчальні заклади та наукові установи, національних академій наук, а також закладів вищої освіти та наукових установ, що належать до сфери управління МОН [356].

В клопотанні відповідного суб'єкту про утворення ради мають відобразитись такі факти як:

а) статус ради: рада для захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора наук чи кандидата наук [356];

б) профіль ради (перелік спеціальностей і галузі науки, з якої рада має право проводити захист дисертацій) [356];

в) потреба у створенні та доцільність функціонування ради в даному вищому навчальному закладі, науковій установі [356];

г) наявність докторантури при утворенні докторської ради або аспірантури при утворенні кандидатської ради;

г) наявність належних умов для роботи ради [356].

Персональний склад ради формується з працівників наукових установ, вищих навчальних закладів, що проводять наукові дослідження. Членами ради можуть бути вчені, які активно проводять наукову роботу у відповідній галузі науки, а також іноземні фахівці з відповідної спеціальності у разі недостатньої кількості в Україні фахівців з цієї спеціальності та на підставі міжнародних угод і домовленостей [356].

Метою роботи спеціалізованих вчених рад є присудження відповідним науковцям ступенів доктора чи кандидата наук. При цьому спеціалізована вчена рада несе відповідальність за обґрунтованість прийнятих нею рішень і забезпечує високий рівень вимогливості під час розгляду дисертацій та проведення їх захисту. У разі порушення спеціалізованою вченою радою вимог нормативно-правових актів з питань присудження наукових ступенів доктора або кандидата наук МОН вживає відповідних заходів аж до скасування рішення ради [380].

Слід зауважити, що державний контроль постійно перебуває у розвитку та саме в ньому найбільш яскраво проявляється інноваційна функція контролю за якістю вищої освіти. Про це свідчать окремі інструменти контролю присудження вченим наукових ступенів, дослідження

змісту яких забезпечить більш глибоке розуміння аналізованого в цьому підрозділі різновиду контролю [298].

Так, Постановою КМУ «Про присудження ступеня доктора філософії» від 06.03.2019 р. № 167 змінено формат присудження науковцям ступеня кандидата наук. Дане звання було тимчасово замінено на доктора філософії, порядок присудження якого регламентовано спеціальним Тимчасовим положенням. Окрім того, дещо змінено порядок діяльності спеціалізованих вчених рад. Згідно із текстом Постанови, ради яким надається право присуджувати ступень доктора філософії утворюється із спеціальності, з якої заклад вищої освіти (наукова установа) має ліцензію на провадження освітньої діяльності на третьому (освітньо-науковому) рівні вищої освіти. Заклад вищої освіти (наукова установа), в якому здобувач виконав освітньо-наукову програму, подає МОН клопотання про утворення ради. Таке клопотання заклад вищої освіти (наукова установа) може подавати також щодо дисертації здобувача, який виконав освітньо-наукову програму в іншому закладі вищої освіти (науковій установі). У закладі вищої освіти (науковій установі) може утворюватися структурний підрозділ, однією з функцій якого є забезпечення діяльності рад. В іншому разі такі повноваження покладаються на працівника закладу вищої освіти (наукової установи). Рада утворюється у складі голови та членів ради – двох рецензентів і двох опонентів. МОН протягом місяця з дати надходження клопотання приймає рішення про утворення ради, про що видається відповідний наказ, а також контролює її роботу [388].

Необхідно зазначити, що Постановою уточнено вимоги до членів спеціалізованих рад. Наприклад, вчений, який пропонується до складу ради, повинен мати не менше трьох наукових публікацій, опублікованих за останні п'ять років, за науковим напрямом, за яким підготовлено дисертацію здобувача, з яких не менше однієї публікації у виданнях, проіндексованих у базах даних «Scopus» та/або «Web of Science Core Collection». До таких

публікацій зараховуються монографії, розділи монографій, статті у періодичних наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України, затвердженого МОН, або у періодичних наукових виданнях інших держав. Рецензентом або опонентом не може бути призначено близьких осіб здобувача, його наукового керівника та співавтора будь-якої наукової публікації здобувача. Один вчений може бути головою (членом) не більше восьми рад протягом календарного року [388].

Таким чином, узагальнюючи наведений вище аналіз, можемо констатувати, що державний контроль за якістю вищої освіти – це нормативно-визначена діяльність, яка полягає у реалізації ліцензійного, акредитаційного та інших методів владно-управлінського типу Міністерством освіти і науки України, Національним агентством із забезпечення якості освіти, а також належними до його складу державними організаціями. Згідно з наведеним визначенням можна виділити два ключові різновиди державного контролю за якістю вищої освіти, а саме: державний контроль застосований Міністерством освіти і науки України в межах наданих йому повноважень та реалізації освітньої політики в державі, а також державний контроль за якістю вищої освіти Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти та підпорядкованих йому організацій [298].

3.3. Особливості самоврядного та громадського контролю за якістю вищої освіти в Україні

Незважаючи на особливу змістовність державного контролю за якістю вищої освіти в Україні, наявності великого кола різноманітних форм та методів його практичної і, що найбільш головне, постійної реалізації, не менш важливими та дієвими є такі види контрольної діяльності, як

самоврядний та громадський контролю. Останні, завдяки численним внутрішнім особливостям, є найбільш оперативними засобами забезпечення всіх визначених в державі умов та стандартів якості освітньої діяльності в закладах вищої освіти.

Щоб ідентифікувати громадський та самоврядний контроль розглянемо, яку сутність обидві категорії несуть в собі. Варто відмітити, що в науці поняття «громадського контролю» зустрічається частіше та з приводу нього є більший обсяг наукового матеріалу в якому пояснюються всі особливості категорії. Одні з перших уявлень про громадський контроль було сформовано американськими вченими Н. Аберкомбі, Н. Хіллом, С. Тернером, які побудували думку про те, що громадський контроль безпосередньо впливає на комутативні процеси, які виражають ті або інші способи взаємодії різних соціальних суб'єктів. Тому громадський контроль досягається поєднанням факторів схильності людей до підпорядкування, примусу й прихильності соціальним цінностям [1, с.303].

Англійський фахівець з політичної демократії Ф.А. Халек пише, що ефективне обмеження влади – найважливіша проблема суспільного порядку. Коли ж для досягнення цього вона успішно претендує на монополію примусу й насильства, то стає головною загрозою для свободи особистості. Такої ж думки дотримується й відома дослідниця питань діяльності закритих систем у світі В. Стерн, яка вказує, що здійснення ледь не абсолютної влади держави над своїми громадянами повинно контролюватися та стримуватись зовнішніми по відношенню до відповідної державної системи інститутами [449, с.81].

Провідний консультант Асоціації з попередження тортур А. Корбаз зазначила, що транспарентність й громадський контроль за адміністрацією є частиною будь-якої системи, заснованої на принципах демократії й верховенства права [187, с.11; 254, с.13].

Представники вітчизняної науки, наприклад, Д.М. Гвішіані та Н.И. Лапін, відмічають: «Громадський контроль – це механізм саморегуляції в соціальних системах (групах, колективах, організаціях, суспільстві в цілому), що здійснює її за допомогою нормативного (морального, правового, адміністративного тощо) регулювання поведінки людей» [199, с.124; 260, с.31].

На думку Т.М. Кравцова, громадський контроль – це контроль громадською думкою, який повинен спиратися на Основний Закон держави – Конституцію і такі законодавчі акти, як Закони України «Про об'єднання громадян», «Про звернення громадян», «Про інформацію», «Про друковані засоби масової інформації (пресу) в Україні» та інші акти правової держави, у якому громадяни вільно виражають свою думку і ставлення до тих чи інших державних органів і їх рішень, у рамках правових норм впливати на їх діяльність. При цьому, характеризуючи зміст громадської думки, автор зазначає, що це стан масової свідомості, пов'язаний з висловленням суджень щодо суспільно важливих проблем [159; 441; 197, с.393–395].

Наступних висновків з приводу змісту громадського контролю доходить О.В. Романенко: «Він виступає елементом діяльності інститутів громадянського суспільства, яка забезпечує в соціальних системах і відносинах додержання соціальних норм, правил діяльності і нормативних вимог. В енциклопедичному тлумаченні громадський контроль – це один з видів соціального контролю, який здійснюється об'єднаннями громадян та самими громадянами. Він є важливою формою реалізації демократії і способом залучення населення до управління суспільством та державою. Об'єктом громадського контролю визнається діяльність державних органів, підприємств, установ і організацій, а також поведінка окремих громадян» [406, с.64].

Подібну точку зору підтримує М.Б. Смоленський, за визначенням якого громадський контроль – це різновид соціальної діяльності, оскільки

вона здійснюється людьми та задля людей. Предмет діяльності по реалізації громадського контролю безпосередньо пов'язаний (зумовлений) з функціями, що покладені на відповідний структурний елемент будь-якої системи, оскільки за загальним значенням функції – це об'єктивно необхідні напрямки діяльності, що виражають сутність та призначення відповідної структури [362, с.9].

Т.В. Наливайко вказує, що громадський контроль детермінується формами державного управління, політичною системою, рівнем історичного, суспільно-політичного, морального, правового, економічного, соціально-культурного розвитку суспільства. Поняття громадського контролю, як правило, вчені використовують для пояснення природи соціальної інтеграції й специфіки соціальних взаємодій різних суспільних суб'єктів. У ряді сучасних довідкових видань громадський контроль визначається як важливий механізм, що функціонально сприяє: по-перше, збереженню й підтримці стабільності суспільної життєдіяльності; по-друге, стимулюванню певних позитивних змін у тій або іншій суспільній системі [260].

У розумінні О.С. Петренко громадський контроль – це реальна влада населення і реальний контроль за допомогою спеціальних типів та форм участі громадськості в прийнятті та реалізації суспільно-значимих заходів. Використовуючи їх, влада показує свою зацікавленість у взаємодії з населенням, у залученні його до процесу прийняття рішень [342, с.43–44].

На даному етапі дослідження варто навести сформований нами проміжний висновок, відповідно до якого громадський контроль – це тип діяльності суспільства країни (окремих громадян та громадських організацій (об'єднань)), що реалізується відповідно до наданих йому прав оцінювати та перевіряти діяльність окремих суб'єктів на предмет відповідності їх роботи вимогам чинного законодавства.

Більш складна ситуація полягає із змістом самоврядного контролю, який практично не освітлюється у наукових джерелах. На нашу думку,

ключові особливості подібного контролю визначаються його етимологічною основою, яку складає поняття «самоврядування». Найчастіше даний термін використовується у контексті категорії «місцеве самоврядування», яке вперше стало застосовуватись у зв'язку з місцевим самоврядуванням під час Великої французької буржуазної революції кінця XVIII століття, щоб відтворити факт самостійності громади у стосунках з державою. В умовах феодално-роздробленої Німеччини прусський міністр барон фон Штейн намагався розбудити відчуття приналежності до єдиного співтовариства. Тому він і виступав за місцеве самоврядування, яке було в значній мірі незалежне від держави. Це було зазначено в «Прусському уложенні про статути міст» 1808 року. Лише пізніше поняття місцевого самоврядування стало застосовуватись у зв'язку з політичними і особистими свободами громадян: тільки завдячуючи ідеям ліберально настроєних громадських діячів Південної Німеччини під самоврядуванням стали розуміти незалежність від органів державного управління [515, с.17; 156, с.15]. Проте, це не єдине значення вказаного терміну.

Так, В.В. Тісногуз зауважує про те, що «самоврядування» – це приклад саморегуляції та самоконтролю, який знаходить свій вираз не тільки в діяльності територіальних утворень держави, але й великого кола інших суб'єктів [464, с.11–12]. В запропонованому В.І. Борденюком контексті самоврядування відображає лише певну автономію відповідних соціальних спільнот та їх органів у вирішенні питань їх життєдіяльності насамперед відносно держави, яка є формою самоорганізації суспільства [58, с.6–7]. За визначенням С.В. Прилуцького самоврядування – це тип соціального управління, за якого суб'єкт і об'єкт управління збігаються, тобто люди самі управляють своїми справами, спільно приймають рішення та діють з метою їх реалізації [364, с.220]. В свою чергу, В.В. Яременко та О.М. Сліпушко стверджують, що самоврядування – це форма управління, за якої суспільство, певна організація, господарська чи адміністративна одиниця тощо мають

право самостійно вирішувати питання внутрішнього керівництва [308, с.142; 424, с.197].

Таким чином, самоврядування слід розглядати, як тип роботи певної системи, за якою вона саморегулюється та «самоконтролюється». За цих умов самоврядний контроль – це діяльність внутрішніх елементів певного систематизованого об'єкта, яка направлена на оперативне упорядкування функціонування всієї системи такого об'єкта та забезпечення її відповідності визначеним стандартизованим вимогам.

Переходячи до пошуку змісту громадського та самоврядного контролю у законодавчих джерелах регулювання сектору вищої освіти, відмітимо, що, наприклад, зміст першого згідно Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII визнається, як право суспільства та окремих громадян, працівників у сфері вищої освіти, осіб, які навчаються, органів громадського самоврядування, професійних спілок, організацій роботодавців та їх об'єднань, громадських організацій отримувати у встановленому законодавством порядку доступ до інформації на всіх етапах прийняття рішень у сфері вищої освіти і науки, вносити пропозиції та зауваження до них, погоджувати прийняття визначених законом рішень [366]. Поняття «самоврядний контроль за якістю вищої освіти» не наводиться в статтях Закону, натомість текст даного нормативно-правового акту встановлює особливості управління та діяльності закладів вищої освіти, які виступають самоврядними суб'єктами в системі суб'єктного складу контролю за якістю вищої освіти.

Вищенаведене дає можливість зауважити, що самоврядний та громадський контроль за якістю вищої освіти – це особливі та досить своєрідні типи контрольної діяльності, головною специфікою яких є відсутність владно-управлінської ознаки та можливості застосовувати державний примус, адже їх реалізація покладається на суспільні осередки та в цілому виражає спосіб соціальної регуляції. Проте, зазначені фактори, що

здебільшого мають відношення до теоретико-правового розуміння громадського та самоврядного контролю, є не єдиними прикладами специфіки цих різновидів, кожен з яких реалізується за допомогою різного контрольного інструментарію.

Так, основним прикладом громадського контролю за якістю вищої освіти є діяльність спеціальних наглядових рад, які відповідно до Закону України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII створюються рішенням засновника (засновників) для здійснення нагляду за управлінням майном закладу вищої освіти, додержанням мети його створення. Наглядова рада закладу вищої освіти сприяє розв'язанню перспективних завдань його розвитку, залученню фінансових ресурсів для забезпечення його діяльності з основних напрямів розвитку і здійснення контролю за їх використанням, ефективній взаємодії закладу вищої освіти з державними органами та органами місцевого самоврядування, науковою громадськістю, суспільно-політичними організаціями та суб'єктами господарської діяльності в інтересах розвитку та підвищення якості освітньої діяльності і конкурентоспроможності закладу вищої освіти, здійснює громадський контроль за його діяльністю тощо. Члени наглядової ради мають право: брати участь у роботі вищого колегіального органу громадського самоврядування закладу вищої освіти з правом дорадчого голосу; брати участь у визначенні стратегії розвитку закладу вищої освіти та контролювати її виконання; сприяти залученню додаткових джерел фінансування; аналізувати та оцінювати діяльність закладу вищої освіти та його керівника; контролювати виконання кошторису та/або бюджету закладу вищої освіти і вносити відповідні рекомендації та пропозиції, що є обов'язковими для розгляду керівником закладу вищої освіти; вносити засновнику закладу вищої освіти подання про заохочення або відкликання керівника закладу вищої освіти з підстав, визначених законом; здійснювати інші права,

визначені установчими документами закладу вищої освіти [366]. Порядок роботи наглядових рад регламентовано документами закладів вищої освіти.

До прикладу варто навести Положення про Наглядову раду Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана», затвердженого протоколом засідання Ради від 20.12.2107 р. До ключових завдань Ради, відповідно до Положення відноситься:

1) розгляд і аналіз пріоритетних напрямів розвитку Університету у сферах освіти, наукової, науково-технічної та інноваційної діяльності [352];

2) сприяння розв'язанню перспективних завдань розвитку Університету [352];

3) надання допомоги керівництву Університету в реалізації державної політики у галузях вищої освіти і науки [352];

4) залучення фінансових ресурсів для забезпечення діяльності Університету з основних напрямів розвитку і здійснення контролю за їх використанням [352];

5) сприяння ефективній взаємодії Університету з державними органами та органами місцевого самоврядування, науковою громадськістю, суспільно-політичними організаціями та суб'єктами господарської діяльності в інтересах розвитку та підвищення якості освітньої діяльності і конкурентоспроможності Університету [352];

6) сприяння та надання допомоги Університету в удосконаленні матеріально-технічної бази освітнього процесу, наукової та науково-технічної діяльності, його соціальної інфраструктури [352];

7) здійснення громадського контролю за діяльністю Університету [352];

8) сприяння інтеграції Університету в міжнародну освітню систему, пошук шляхів розширення та удосконалення міжнародного співробітництва Університету [352];

9) сприяння творенню позитивного іміджу Університету у галузі вищої освіти, науки і культури на регіональному та на загальнодержавному рівнях [352].

Звернути увагу також треба на Положення про Наглядову раду Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна, затверджене у 2015 році. Згідно із положенням в своїй діяльності Наглядова рада сприяє:

- 1) розв'язанню перспективних завдань розвитку Університету;
- 2) залученню фінансових ресурсів для забезпечення його діяльності з основних напрямів розвитку і здійснення контролю за їх використанням;
- 3) ефективній взаємодії Університету з державними органами та органами місцевого самоврядування, науковою громадськістю, суспільно-політичними організаціями та суб'єктами господарської діяльності в інтересах розвитку та підвищення якості освітньої діяльності і конкурентоспроможності Університету [353].

Окрім того, Наглядова рада:

- здійснює громадський контроль за діяльністю Університету;
- розглядає шляхи перспективного розвитку Університету;
- надає допомогу керівництву Університету в реалізації державної політики у галузі вищої освіти і науки, у забезпеченні високої якості освіти та розвитку наукової діяльності [353].

В той же час діяльність наглядових рад є не єдиним прикладом громадського контролю за якістю вищої освіти в Україні. У статті 71 Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII передбачено, що суб'єкти громадського контролю мають право брати участь у громадському обговоренні, громадських консультаціях та проводити громадську експертизу, у тому числі підручників (їх проектів), відповідно до законодавства [386]. В галузі вищої освіти даний метод досить часто використовується, як важіль контролю за її якістю. Зокрема, МОН систематично оприлюднює проекти нормативно-правових документів для

громадського обговорення, як-то: проект Положення про акредитацію незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти, проект Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти і таке інше [248; 249]. За результатами подібних обговорень складаються звіти, в яких зазначаються усі надані громадськістю пропозиції та рішення, які необхідно реалізувати в межах відповідного нормативного акту, а також відомості про остаточну редакцію положень, до яких пропонувалось внести корективи.

Крім того, громадський контроль за якістю вищої освіти реалізується в діяльності громадських об'єднань. Зауважимо, що відповідно до Закону України «Про громадські об'єднання» від 22.03.2012 р. № 4572-VI, це добровільне об'єднання фізичних осіб та/або юридичних осіб приватного права для здійснення та захисту прав і свобод, задоволення суспільних, зокрема економічних, соціальних, культурних, екологічних, та інших інтересів [368].

Для здійснення своєї мети (цілей) громадське об'єднання має право:

- 1) вільно поширювати інформацію про свою діяльність, пропагувати свою мету (цілі) [368];
- 2) звертатися у порядку, визначеному законом, до органів державної влади, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування, їх посадових і службових осіб з пропозиціями (зауваженнями), заявами (клопотаннями), скаргами [368];
- 3) одержувати у порядку, визначеному законом, публічну інформацію, що знаходиться у володінні суб'єктів владних повноважень, інших розпорядників публічної інформації [368];
- 4) брати участь у порядку, визначеному законодавством, у розробленні проектів нормативно-правових актів, що видаються органами державної влади, органами влади Автономної Республіки Крим, органами місцевого

самоврядування і стосуються сфери діяльності громадського об'єднання та важливих питань державного і суспільного життя [368];

5) проводити мирні зібрання [368];

б) здійснювати інші права, не заборонені законом [368].

Так, в галузі освіти, громадські об'єднання відповідно до Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII уповноважені:

– ініціювати і брати участь у дослідженнях з питань освіти та оприлюднювати результати таких досліджень;

– проводити моніторинг та оприлюднювати результати, зокрема щодо: якості результатів навчання, у тому числі моніторинг державної підсумкової атестації, екзаменів та інших форм оцінки результатів навчання; якості підручників та інших навчальних матеріалів; розподілу витрат на освіту та цільового використання коштів з державного та місцевих бюджетів, інших джерел, не заборонених законодавством тощо [386].

Отже, консолідуючи вищенаведені відомості, отримуємо можливість навести ряд наступних висновків щодо змісту та особливостей громадського контролю за якістю вищої освіти в Україні, а саме:

– по-перше, даний вид контролю обумовлює залучення представників громадськості у процеси управління ЗВО, а також моніторингу та оцінювання якості вищої освіти;

– по-друге, громадський контроль має добровільну основу та застосовується здебільшого не для отримання якогось конкретного юридичного результату, а формування напрямів удосконалення якості вищої освіти та її нормативно-правових підвалин;

– по-третє, важливе значення в контексті контролю за якістю вищої освіти має діяльність громадських організацій, які незалежно аналізують стан вищої освіти та розробляють на основі цього пропозиції до розвитку вищої освіти в цілому, а також механізмів підтримки та забезпечення її якості [285].

Враховуючи викладене, громадський контроль за якістю вищої освіти найбільш доцільно розуміти як спеціальний напрям діяльності громадськості (окремих громадян та громадських об'єднань), що направлений на оцінку якості вищої освіти в державі, сприяння діяльності закладів вищої освіти та забезпечення управління ними, а також розроблення практичних та юридичних механізмів підвищення якості вищої освіти [285].

В цей же час дещо інше значення та ширший інструментарій впливу має самоврядний контроль за якістю вищої освіти в Україні. Даний різновид контролю, у першу чергу, виражається в системі управління закладами вищої освіти. Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII з цього приводу відмічає, що безпосереднє управління діяльністю закладу вищої освіти здійснює його керівник (ректор, президент, начальник, директор тощо). Керівник закладу вищої освіти в межах наданих йому повноважень, зокрема у сфері контролю якості освіти:

- по-перше, організовує діяльність закладу вищої освіти та видає накази і розпорядження, дає обов'язкові для виконання всіма учасниками освітнього процесу і структурними підрозділами закладу вищої освіти доручення;
- по-друге, забезпечує охорону праці, дотримання законності та порядку, а також визначає функціональні обов'язки працівників;
- по-третє, забезпечує організацію та здійснення контролю за виконанням навчальних планів і програм навчальних дисциплін; здійснює контроль за якістю роботи педагогічних, науково-педагогічних, наукових та інших працівників;
- по-четверте, забезпечує створення умов для здійснення дієвого та відкритого громадського контролю за діяльністю закладу вищої освіти тощо [366].

Окрім безпосередньо керівника, в будь-якому закладі вищої освіти існує такий орган управління, як вчена рада. Остання є колегіальним органом

управління закладу вищої освіти, який утворюється строком на п'ять років, склад якого затверджується наказом керівника закладу вищої освіти протягом п'яти робочих днів з дня закінчення повноважень попереднього складу вченої ради. В межах своєї компетенції Вчена рада виконує широкий обсяг повноважень, у тому числі з питань контролю якості вищої освіти, а саме: визначає стратегію і перспективні напрями розвитку освітньої, наукової та інноваційної діяльності закладу вищої освіти; визначає систему та затверджує процедури внутрішнього забезпечення якості вищої освіти; ухвалює за поданням керівника закладу вищої освіти рішення про утворення, реорганізацію та ліквідацію структурних підрозділів; затверджує освітні програми та навчальні плани для кожного рівня вищої освіти та спеціальності; ухвалює рішення з питань організації освітнього процесу, визначає строки навчання на відповідних рівнях; оцінює науково-педагогічну діяльність структурних підрозділів; має право вносити подання про відкликання керівника закладу вищої освіти з підстав, передбачених законодавством, статутом закладу вищої освіти, контрактом, яке розглядається вищим колегіальним органом громадського самоврядування закладу вищої освіти тощо [366].

Слід зауважити, що в процесі управління закладом вищої освіти, керівні ланки приймають та реалізують спеціальні програми та положення про систему або заходи забезпечення якості освіти. Так, до прикладу варто відмітити Положення про систему забезпечення якості освіти та освітнього процесу в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка затвердженої протоколом засідання Вченої ради закладу від 26.06.2019 р. № 16. Положення визначає основні принципи, процедури та індикатори забезпечення якості освітньої діяльності та якості освіти в Університеті, а також розподіл повноважень щодо забезпечення якості освіти між учасниками освітнього процесу, керівництвом освітніх, програм, кафедрами, факультетами/інститутами, загально-університетськими структурними

підрозділами, керівними органами Університету, їх робочими та дорадчими органами, структурними підрозділами Університету. Положення спрямоване на забезпечення якості освітньої діяльності та вищої освіти в Університеті відповідно до загальновизнаних європейських та світових стандартів, формування культури якості в Університеті, запровадження та постійне удосконалення системи внутрішнього забезпечення якості освітньої діяльності та вищої освіти в Університеті, Положення також регулює питання залучення до процесів забезпечення якості в Університеті як учасників освітнього процесу (здобувачі (освіти, науково-педагогічні працівники, (навчально-допоміжний персонал) так і інших зацікавлених осіб (роботодавці, випускники тощо) [355].

Аналогічні положення існують в багатьох інших закладах вищої освіти, наприклад, Державному університеті інфраструктури та технологій. Положення про систему внутрішнього забезпечення якості затверджене протоколом Вченої ради закладу від 30.01.2020 р. № 8 та визначає основні організаційні засади системи забезпечення якості освітньої діяльності та якості вищої освіти в університеті. Система внутрішнього забезпечення якості освіти передбачає здійснення таких процедур і заходів:

- 1) визначення принципів забезпечення якості вищої освіти;
- 2) здійснення моніторингу та періодичного перегляду освітніх програм;
- 3) щорічне оцінювання здобувачів вищої освіти, науково-педагогічних і педагогічних працівників закладу вищої освіти та регулярно оприлюднення результатів таких оцінювань на офіційному веб-сайті закладу вищої освіти, на інформаційних стендах та в будь-який інший спосіб;
- 4) забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних, наукових і науково-педагогічних працівників;
- 5) забезпечення наявності необхідних ресурсів для організації освітнього процесу, у тому числі самостійної роботи студентів, за кожною освітньою програмою;

б) забезпечення наявності інформаційних систем для ефективного управління освітнім процесом;

7) забезпечення дотримання академічної доброчесності працівниками закладів вищої освіти та здобувачами вищої освіти, у тому числі створення і забезпечення функціонування ефективної системи запобігання та виявлення академічного плагіату тощо [354].

До методів самоврядного контролю за якістю вищої освіти також варто віднести забезпечення підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників закладу. Згідно з Постановою КМУ «Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників» від 21.09.2019 р. № 800 підвищення кваліфікації педагогічних та науково-педагогічних працівників закладів освіти і установ забезпечується їх засновниками (або уповноваженими ними органами) та органами управління відповідних закладів освіти у межах повноважень та відповідно до законодавства. Метою цього процесу є професійний розвиток вказаних працівників відповідно до державної політики у галузі освіти та забезпечення якості освіти [116]. Основними видами підвищення кваліфікації є: навчання за програмою підвищення кваліфікації, у тому числі участь у семінарах, практикумах, тренінгах, вебінарах, майстер-класах та стажування. Результати підвищення кваліфікації враховуються під час проведення атестації педагогічних працівників закладів вищої освіти, а також під час обрання на посаду за конкурсом чи укладення трудового договору з науково-педагогічними працівниками таких закладів [116].

Ведучи мову про самоврядний контроль за якістю вищої освіти, необхідно також звернути увагу на такий метод, як інституційна акредитація закладу вищої освіти. Незважаючи на те, що подібний захід проводиться Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, ініціатором є заклад вищої освіти, адже інституційна акредитація має добровільний характер. Результат інституційної акредитації засвідчується сертифікатом,

що надає закладу вищої освіти право на самоакредитацію освітніх програм (крім тих освітніх програм, що акредитуються вперше в межах відповідної галузі знань). Заклад вищої освіти, який здійснив самоакредитацію освітньої програми, подає Національному агентству із забезпечення якості вищої освіти письмову заяву, на підставі якої отримує сертифікат про акредитацію освітньої програми. Сертифікат про інституційну акредитацію видається строком на п'ять років [366].

Таким чином, самоврядний контроль за якістю вищої освіти відповідно до проаналізованих законодавчих положень та організаційно-правових документів закладів вищої освіти характеризується наступними особливостями:

- по-перше, подібний контроль відбувається в системі поточної організаційно-управлінської діяльності ЗВО та забезпечується його керівництвом, а саме безпосередньо керівником та колегіальним органом управління;

- по-друге, самоврядний контроль має подвійну нормативну основу, яку складають як нормативні акти законодавчого та підзаконного рівнів, так і локальні документи видані в межах певного ЗВО;

- по-третє, методи самоврядного контролю направлено на забезпечення якості вищої освіти у різних секторах роботи ЗВО та, зокрема пов'язані із підвищенням науково-педагогічного потенціалу його працівників.

Викладене дає підстави виділити таке визначення самоврядного контролю: вид контролю за якістю вищої освіти в Україні, реалізація якого відбувається в контексті організаційно-управлінської діяльності закладів вищої освіти та спрямовується на формування та забезпечення високого рівня якості освітньої діяльності в ЗВО, а також високого науково-педагогічного рівня його працівників [285].

Підводячи підсумки, зазначимо, що представлені в даному підрозділі відомості показують найбільш характерні особливості самоврядного та громадського контролю за якістю вищої освіти в Україні. Окрім того, відмітити варто не тільки особливу природу але й велике значення вказаних різновидів контрольної діяльності, адже за своїм змістом вони є суттєвим доповненням державних механізмів регулювання та забезпечення якості вищої освіти, так як допомагають підтримувати останню на місцях, а також об'єктивно встановлювати проблеми, що наявні у цій сфері та визначати нові шляхи їх вирішення [285].

3.4. Участь міжнародних організацій та інших суб'єктів міжнародного права в оцінюванні якості вищої освіти в Україні

Останнім різновидом контролю за якістю вищої освіти в Україні є контроль з боку суб'єктів міжнародного права шляхом залучення їх в процес оцінювання якості вищої освіти в державі. На сьогоднішній день контрольна діяльність подібного формату має найбільш інноваційний та нетиповий характер. Її засади становлять численні конституційні та законодавчі норми, які регламентують зовнішні зносини та міжнародні зв'язки України. Окрім цього, велике коло специфічних ознак обумовлено методологією такого контролю та статусом суб'єктів, які його реалізують.

Звернемо увагу на зміст поняття «суб'єкт міжнародного права», яке найчастіше в науковій літературі розкривається як учасник міжнародних відносин, який має міжнародні права й обов'язки [218, с.155]. О.Н Талалаєв та М.О. Баймуратов вважають, що суб'єкти міжнародного права – це учасники міжнародних відносин, які володіють міжнародною правосуб'єктністю. При цьому останню науковці розкривають, як одночасно і підлеглість суб'єкта безпосередньому впливові міжнародного права, і

володіння міжнародними правами й обов'язками, і здатність брати участь у міжнародних відносинах. Він зазначає, що відповідно до доктрини міжнародного права, міжнародно-правова правосуб'єктність не залежить від обсягу прав і обов'язків, що виникають у суб'єктів [30; 109, с.134–135; 498, с.63].

За поглядом Ю.В. Мовчана, суб'єкти міжнародного права – це окремі незалежні учасники міжнародних відносин, що мають певні права та обов'язки, які випливають з міжнародно-правових актів та усталеної міжнародної практики (тобто визнаються суб'єктами міжнародного права іншими учасниками міжнародних відносин), при цьому вони можуть мати різні структурні і функціональні особливості [247, с.70].

Л.Д. Тимченко дає визначення суб'єктів міжнародного права, яке виходить із загальної теорії права, а саме: «Суб'єкти міжнародного права – це учасники міжнародних відносин, врегульованих нормами міжнародного права, які характеризуються юридичною незалежністю і спроможністю самостійно здійснювати права і обов'язки, встановлені даними нормами». Подібної трактовки поняття суб'єкта міжнародного права, пов'язаного з юридичною можливістю участі в правовідносинах, що регулюються міжнародно-правовими нормами та користування необхідними для цього правами і обов'язками, дотримується й професор В.І. Ігнатенко. Він зазначає: «Якщо ми приймемо характеристику суб'єкта міжнародного права як діючого або можливого учасника відносин, що регулюються міжнародно-правовими нормами, як носія встановленими цими нормами прав і обов'язків, то визнаємо і зв'язану з цим підходом реальність входження у сферу такого роду відносин нових учасників – юридичних осіб, фізичних осіб (індивідів), міжнародних господарських об'єднань та правових організацій, а також – в межах, що допускає внутрідержавне конституційне або інше законодавство, – складові частини окремих, насамперед федеративних, держав» [462, с.28; 241, с.86].

Г.В. Ігнатенко і Д.І. Фельдман вказують, що суб'єкти міжнародного права можуть бути визначені як утворення, незалежні один від одного, не підпорядковані в сфері міжнародних відносин будь-якій політичній владі, які мають юридичну здатність до самостійного здійснення прав і обов'язків, встановлених міжнародним правом. В свою чергу, Н.В. Пронюк вважає, що суб'єкти міжнародного права – це сторони, наділені юридичними правами й обов'язками в суспільних відносинах, урегульованих міжнародним правом. Якщо максимально спростити це визначення, то отримаємо таке: суб'єктом міжнародного права є той, хто має права і несе обов'язки відповідно до норм міжнародного права. Крім того, вчений наводить перелік суб'єктів міжнародного права, до яких ним віднесено: держави; народи (нації), що борються за незалежність; міжнародні (міжурядові) організації; державоподібні утворення; юридичні та фізичні особи [393]. Аналогічну думку поділяє Н.А. Ушаков, але виділяє у наведеному переліку держави та їх вищі органи влади (Парламент та Уряд), як основоположних, головних суб'єктів міжнародних відносин, що концентрують в своєму правовому статусі найбільший масив міжнародно-правових можливостей [471, с.11].

Отже, наукові підходи дають підґрунтя зауважити, що суб'єкти міжнародного права – це особлива сукупність незалежних учасників міжнародних правовідносин, правовий статус яких визначається межами національної правової системи, а також нормами міжнародних актів (договорів, угод, меморандумів тощо). Відповідно до наведеного визначення, суб'єктами міжнародного права слід вважати держави та представників держав, тобто відповідні національні органи, які вступають у міжнародні відносини від імені країни, а також міжнародні організації, засновані згідно із міжнародними нормативно-правовими документами.

Так, Україна з моменту набуття незалежності стала самостійним, суверенним та незалежним суб'єктом міжнародно-правових відносин, в зв'язку із чим будь-який вплив на внутрішні процеси, які відбувається

всередині країни, з боку інших суб'єктів міжнародного права неможливий та в окремих випадках може носити протиправний характер. В той же час наша держава має виключне право співпрацювати із іншими країнами та міжнародними організаціями з окремих важливих питань національного розвитку, формуючи міжнародно-правову основу такого співробітництва шляхом укладення договорів або ратифікації вже існуючих. Одним із ключових питань суспільного розвитку в нашій країні є вища освіта та її якість, за напрямом удосконалення яких Україна на сьогоднішній день вступає у міжнародні відносини та залучає до контрольних процесів окремих суб'єктів міжнародного права.

Зокрема, на сьогоднішній день Україна виступає учасником багатьох міжнародних договорів, які визначають форми та методи участі інших країн у процесі підвищення якості вищої освіти в нашій державі. Зокрема, відмітити варто міжнародні угоди між українським урядом та урядами зарубіжних держав про співпрацю в галузі вищої освіти, окремі положення яких відносяться до питання оцінки та забезпечення якості освіти.

Наприклад, Угода між Урядом України і Урядом Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії про співробітництво в галузях освіти, науки і культури від 10.02.1993 р. націлена на розвиток відносин між двома країнами в галузі освіти шляхом:

а) підтримки і сприяння безпосередньому співробітництву, контактам і обмінам між особами, закладами і організаціями, які займаються питаннями освіти в обох країнах;

б) заохочення і сприяння вивченню та викладанню мови і літератури іншої країни;

в) підтримки і сприяння співробітництву та обмінам методиками викладання і учбовими матеріалами, навчальними та екзаменаційними програмами;

г) надання стипендій для навчання і стажування, а також підтримки інших форм сприяння навчанню та дослідженням [466].

Схожою за змістом є Угода між Урядом України та Урядом Держави Ізраїль про співробітництво в галузі освіти і культури від 12.01.1993 р., відповідно до якої сторони домовились у відповідності до принципів співробітництва і взаємної вигоди заохочувати і підтримувати співробітництво і прямі контакти в галузі освіти і культури, молодіжних, спортивних і туристичних обмінів між установами, урядовими та неурядовими організаціями двох країн, а також між громадянами на індивідуальній або колективній основі. Сторони договору заохочують співробітництво в галузі освіти і культури шляхом:

а) обміну викладачами, науковими співробітниками та іншими фахівцями в галузі освіти для ознайомлення з системою освіти, один одного, а також для проведення лекцій;

б) обміну студентами, аспірантами та молодими науковими співробітниками для навчання, стажування та наукових досліджень;

в) сприяння вивченню мови і літератури іншої країни;

г) обміну науковою та педагогічною інформацією. Крім того, Сторони заохочуватимуть пряме співробітництво між університетами і науковими установами обох країн по конкретних програмах, зокрема наукових досліджень, обміну викладачами, науковими співробітниками, аспірантами і студентами [467].

Відмітити також варто Угоду про асоціацію України є Європейським Союзом, яка встановлює окремі напрями міжнародної взаємодії в галузі освіти, зокрема з питань забезпечення її якості. Так, згідно зі статтею 431 Угоди метою співробітництва саме в освітньому секторі є:

а) реформування та модернізації систем вищої освіти;

б) сприяння зближенню у сфері вищої освіти, яке відбувається в рамках Болонського процесу;

- c) підвищення якості та важливості вищої освіти;
- d) поглиблення співробітництва між вищими навчальними закладами;
- e) розширення можливостей вищих навчальних закладів;
- f) активізація мобільності студентів та викладачів;
- g) увага приділятиметься співробітництву в галузі освіти з метою спрощення доступу до отримання вищої освіти [468].

Положення наведених документів не містять в собі безпосереднього переліку процедур та методів оцінки якості вищої освіти суб'єктами міжнародного права, проте, саме вони формують міжнародно-правові основи подібної співпраці. Так, статті міжнародних угод визначають підстави та умови, за яких участь суб'єктів міжнародного права в оцінці якості вищої освіти в Україні, а також в контрольній діяльності за даним напрямом можлива та законна. Крім того, наявність міжнародних документів стимулює вивчення та перейняття на території України зарубіжного досвіду з питань контролю за якістю освіти.

В цьому ж контексті варто відмітити численні угоди між МОН та центральними органами зарубіжних держав, функціонал яких направлено на організацію та забезпечення роботи освітнього сектору. Наприклад, в Меморандумі про взаєморозуміння стосовно співробітництва в галузі освіти і науки між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти й науки Ірландії від 08.02.2006 р. проголошується, що співробітництво між центральними органами виконавчої влади зазначених держав спрямовується на:

1) сприяння налагодженню прямих зв'язків між різними навчальними закладами обох країн, у тому числі шляхом обміну інформацією та документами про структуру, зміст й організацію освіти;

2) заохочення прямого співробітництва в науковій та освітній галузі між закладами вищої освіти та окремими уповноваженими установами, зокрема з питань якості вищої освіти;

3) заохочення участі обох держав у спільних проектах Ради Європи, Європейського союзу тощо [237].

У Меморандумі про взаєморозуміння стосовно співробітництва між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти Фінляндії у сферах освіти, навчання та наукових досліджень від 08.02.2006 р. національний та іноземний центральні органи виконавчої влади домовились:

1) зміцнювати та заохочувати зв'язки у сфері освіти, навчання та наукових досліджень і намагатися сприяти безпосереднім контактам і співробітництву у зазначених вище сферах між університетами, вищими навчальними закладами, політехнічними та науковими організаціями;

2) заохочувати проведення спільних дослідницьких проектів, семінарів, обмін науковими публікаціями у відповідних випадках згідно з угодами, укладеними безпосередньо між заінтересованими установами;

3) заохочувати тісніші контакти між органами влади обох країн та обмін інформацією між відповідними міністерствами та відомствами;

4) сприяти участі спеціалістів та дослідників у наукових семінарах, конференціях та симпозіумах, що проводяться в їхніх країнах, а також обмінюватись досвідом про національні заходи та механізми забезпечення та контролю якості освіти [238].

Більш широкий формат взаємодії закріплено в положеннях Меморандуму між Міністерством освіти і науки України та Міністерством вищої освіти і наукових досліджень Об'єднаних Арабських Еміратів про співробітництво в галузі вищої освіти і наукових досліджень від 26.11.2012 р. Відповідно до тексту документу, сторони Меморандуму розвиватимуть співробітництво в галузі вищої освіти і наукових досліджень за такими напрямками:

1) обмін досвідом у сфері реалізації освітньої політики та забезпечення якості освіти; впровадження сучасних наукових методів; обмін стажистами

відповідно до програм, попередньо узгоджених компетентними органами обох Сторін;

2) сприяння викладанню української та арабської мов відповідно в Об'єднаних Арабських Еміратах та Україні, включаючи обмін досвідом з мовознавства;

3) обмін досвідом в сфері педагогіки і викладання, підготовка спільних видань спеціалізованих навчальних матеріалів;

4) сприяння обміну між вищими навчальними та науково-дослідними установами відповідно до узгоджених програм;

5) сприяння співробітництву у сфері акредитації вищих навчальних закладів та забезпечення якості освіти. Реалізація зазначених напрямів передбачає: обмін вченими і дослідниками, а також інформацією, науковими та технічними документами; організацію наукових програм та курсів, а також підготовку та реалізацію спільних науково-дослідних програм та впровадження їх практичних результатів тощо. Крім того, відповідно до документу Сторони здійснюють обмін інформацією щодо наукових та освітніх ступенів, академічних звань, в частині, що стосується процедури і стандартів акредитації таких документів. Сторони повідомляють одна одну про будь-які зміни в їх освітніх системах або присвоєнні ступенів і звань задля підготовки угоди щодо взаємного визнання документів про освітні та наукові ступені і звання [236].

Варто зауважити, що участь в окремих міжнародних документах не тільки встановлює декларативні засади потенційної можливості участі міжнародних експертів та організацій у оцінці якості освіти в Україні, але й в деяких випадках «запускає» механізми, згідно з якими на території нашої держави працюють спеціальні суб'єкти міждержавних відносин. Наприклад, на сьогоднішній день Україна є учасником Європейської культурної конвенції від 19.12.1954 р., відповідно до положень якої на території держави функціонують мережа національних інформаційних центрів з академічного

визнання та мобільності (ENIC Network). Інформаційна мережа ENIC складається з Національних інформаційних центрів країн-учасниць Європейської культурної конвенції. Центр ENIC – це організація, яка створюється національним керівництвом кожної країни. Центри зобов'язані надавати інформацію з таких питань: визнання іноземних дипломів, ступенів та кваліфікацій; про систему освіти у власній країні та інших державах; можливість отримання освіти за кордоном, а також щодо інших практичних питань. Представники Мережі ENIC щороку проводять загальну нараду з метою обговорення проблем академічного визнання та мобільності. У період між нарадами Робочі групи здійснюють моніторинг окремих проблем. Мережа ENIC займає важливу ланку в обміні інформацією між національними центрами з питань освіти, що допомагає у вирішенні питань щодо визнання документів про освіту. Як суб'єкти контролю за якістю освіти в Україні, дані центри забезпечують систематичний обмін та координацію між країнами з питань офіційного посвідчення ступеня освіти. Іншими словами, метою діяльності центрів є вироблення загальних методологічних стандартів документального засвідчення якості освіти та факту її отримання [265].

Механізми участі суб'єктів міжнародного права у оцінці якості освіти в Україні передбачені Болонською конвенцією від 19.06.1999 р., яка започаткувала так званий «Болонський процес». Останній є не лише інструментом інтеграції в Європейське співтовариство, а й інструментом загальної світової тенденції нашого часу – глобалізації. Європейська спільнота має намір зробити внесок у якісну освіту шляхом заохочення країн-учасниць до сприяння підвищенню якості власної освіти. Болонський процес – це: процес зближення і гармонізації систем освіти країн Європи з метою створення єдиного європейського простору вищої освіти; процес уніфікації та гармонізації вищої освіти в Європі, введення єдиних стандартів і норм на всій території ЄС як єдиної освітньої зони з метою забезпечення громадянам

можливості повноцінного працевлаштування в будь-якій з держав-учасників; процес європейських реформ, що спрямований на створення спільної зони європейської вищої освіти. Головною метою процесу визначено консолідацію зусиль наукової та освітянської громадськості й урядів країн Європи для істотного підвищення конкурентоспроможності європейської системи науки і вищої освіти у світовому вимірі, а також для підвищення ролі цієї системи в суспільних перетвореннях [324; 52; 154, с.25].

У 2005 році Україна приєдналася до Болонського процесу і взяла на себе зобов'язання проводити роботу з приведення якості національної освіти у відповідність до європейських стандартів. Підвищення якості освіти в рамках Болонського процесу передбачає: якість підготовки фахівців; зміцнення довіри між суб'єктами освіти; відповідність європейському ринку праці; мобільність; сумісність кваліфікації на вузівському та післявузівському етапах підготовки. Під якістю освіти мається на увазі сукупність академічного стандарту (сума знань, умінь, навичок) і академічного якості (освітні курси, програми та їх змістовне наповнення, якість викладання, умови для ведення наукової діяльності, матеріальна, технічна база і інше). Окрім того, на міжнародному рівні існують декілька видів співпраці і декілька структур, що розвивають Болонський процес. Група з перевірки виконання Болонського процесу (Bologna follow-up group (BFUG)) складається із усіх країн-учасниць, Європейської комісії (European Commission), а також Ради Європи; Асоціації Європейських університетів (EUA); Національної спілки студентів Європи (ESIB); Європейської асоціації закладів вищої освіти (EURASHE); Європейської асоціації із забезпечення якості вищої освіти (ENQA); освітньої Міжнародної ПанЄвропейської структури; Союзу конфедерацій промисловців та роботодавців Європи (UNICE) як консультативних членів. До того ж організуються численні семінари по всій території Європи, що проходять під офіційним знаком «Болонські семінари» [324; 52; 154, с.27].

Оцінка якості вищої освіти в Україні зарубіжними суб'єктами має місце у співпраці нашої держави з Організацією Об'єднаних Націй з питань освіти, науки і культури (далі – ЮНЕСКО), що є спеціалізованою установою Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН). Офіційно ЮНЕСКО існує з 1946 року, коли набрав чинності (після ратифікації двадцятьма країнами) статут Організації, підписаний у 1945 році представниками різних держав на установчій конференції у Лондоні. Однією з основних сфер компетенції ЮНЕСКО є освіта. Організація забезпечує глобальний та регіональний розвиток освіти, зміцнює освітні системи у всьому світі та реагує на сучасні глобальні виклики в даному напрямі діяльності [391].

Метою співробітництва України та ЮНЕСКО є зміцнення інтелектуального потенціалу країни та залучення його до загальносвітових процесів, використання в національних інтересах можливостей ЮНЕСКО та міжнародного досвіду в тому числі в питанні забезпечення якості освіти. Відповідно до програмного документа ЮНЕСКО «Реформа та розвиток вищої освіти», якість вищої освіти розглядається як багатовимірна концепція, що охоплює всі основні функції та різновиди діяльності, спрямовані на забезпечення випускникові можливостей швидко й ефективно включитися в трудову діяльність в інтересах суспільства, роботодавця та задля власної користі [399, с.35–36]. У межах похідного проекту ЮНЕСКО «Стратегічні показники вищої освіти в ХХІ столітті» сформовано основні підходи до визначення якості вищої освіти, які повинні застосуватися в тому числі Україною, а також інструмент їх контролю, представлений Європейським центром з вищої освіти ЮНЕСКО. В своїй роботі зазначена організація аналізує наступні фактори якості вищої освіти в країні:

- 1) якість вищої освіти як зверхність (високий рівень складності програми, процедур тестування студентів, імідж закладів вищої освіти не тільки на національному, але й на міжнародному рівні);

2) якість як відповідність поставленим цілям (відповідність загальноприйнятим стандартам, визначеним акредитаційним органом, з акцентом на досягнуті результати освітнього процесу або навчальної програми);

3) якість як задоволення споживача (виправдання очікувань споживачів – студентів, батьків, суспільства в цілому та інших зацікавлених сторін);

4) якість як синонім покращення (процес, спрямований на постійне вдосконалення, розвиток відповідальності закладів вищої освіти за краще використання його інституційної автономії та свободи) [168].

Не менш важливою та ефективною є співпраця України із Міжнародною мережею агентств гарантії якості вищої освіти. Дана організація являє собою першу визнану та найбільш масштабну організацію, що займається питаннями теорії і практики оцінки якості вищої освіти у всьому світі. Ключовими цілями її діяльності вважаються: просування наукових досліджень у сфері систем менеджменту якості вищої освіти та їх ефективності, надання консультативної підтримки членам мережі у визначенні стандартів діяльності закладів вищої освіти за межами національних кордонів та інформування з питань визнання міжнародних кваліфікацій [112; 456].

Серед числа фінансових інституцій міжнародного рівня, з якими взаємодіє Україна з питань освіти, доцільно виділити Світовий Банк, який надає консультаційну допомогу та підтримку урядам країн у питаннях покращення якості освітніх послуг, ефективності роботи національних освітніх систем, акредитації закладів вищої освіти, їх подальшої автономізації та розвитку науково-технічної бази. Банк у співробітництві з державними органами, представництвами ООН, донорами, неурядовими організаціями й приватним сектором допомагає країнам, що розвиваються, досягти мети загальної освіти [456, с.155–156].

Участь суб'єктів міжнародного права у оцінці якості вищої освіти в Україні має місце у міжнародній діяльності Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. Зокрема, починаючи з 2020 року, даний орган є членом Міжнародного центру академічної доброчесності, що заснований для боротьби з обманом, плагіатом та академічною недоброчесністю у вищій освіті. Центр має ширшу місію і включає поширення культури доброчесності в академічних спільнотах по всьому світу. Членство Національного агентства у Міжнародному центрі академічної доброчесності надає можливість отримувати консультації, підтримувати проекти, обмінюватися кращими практиками та ділитися вітчизняним досвідом поширення академічної доброчесності та боротьби із її порушеннями [264].

Окрім того, Національне агентство є партнером проекту «Erasmus+ EDUQAS» та активно, як партнер, долучається до розробки десяти «Erasmus+» проектів. Одним з них є проект «Відкриті практики, прозорість та доброчесність для сучасної вищої школи». Окрім того, Національне агентство є реципієнтом проекту «Сприяння підходам, заснованим на верховенстві права та правах людини, в системі вищої освіти», який виконується Координатором проектів ОБСЄ в Україні на запит Національного агентства та МОН. Проект спрямований на реалізацію державної політики у сфері забезпечення якості вищої освіти та створення вимог до внутрішніх стандартів якості освіти. Він має на меті, зокрема, розробку та втілення рекомендацій щодо організації системи внутрішнього забезпечення якості закладів вищої освіти в Україні. Національне агентство також активно співпрацює із Національним Еразмус Офісом, Британською Радою, Американськими радами, Проектом USAID «Нове правосуддя», Світовим банком, ОБСЄ, Міжнародним фондом досліджень освітньої політики, Міжнародним фондом «Відродження» та іншими міжнародними організаціями й установами [401, с.133].

Варто також зауважити, що Національне агентство із забезпечення якості освіти безпосередньо співпрацює з Координатором проектів ОБСЄ в Україні, що підтверджується укладеним Меморандумом від 19.05.2021 р. Метою співпраці визначається впровадження сучасних міжнародних стандартів у сфері забезпеченню якості вищої освіти, запровадження підходу управління закладами вищої освіти, що базується на неухильному дотриманні та забезпеченні прав людини. Для досягнення мети Меморандуму Сторони співпрацюють за такими напрямками, перелік яких не є вичерпним:

- організація і проведення спільних заходів: зустрічей, семінарів, конференцій, навчальних візитів, прес-конференцій, просвітницьких кампаній тощо;
- надання допомоги з боку національних та міжнародних експертів задля впровадження у закладах вищої освіти підходу, що базується на правах людини;
- надання підтримки у сфері забезпечення політики доброчесності серед наукової спільноти, зокрема з метою впровадження процедур, що відповідають європейським стандартам;
- підтримка моніторингу та аналізу результатів діяльності закладів вищої освіти щодо дотримання стандартів та принципів якості вищої освіти;
- надання технічної допомоги у впровадженні політики академічної доброчесності та якості вищої освіти у відповідності до міжнародних стандартів і кращих світових практик тощо [239].

Проаналізувавши різні особливості міжнародної співпраці України та національних органів влади з питань забезпечення якості вищої освіти, ми встановили, що подібне співробітництво на сьогоднішній день налагоджено між великим колом різних за змістом та юридичними можливостями суб'єктами міжнародного права. Крім того, акцентувавши увагу на змісті останніх та встановивши ключові ознаки подібних суб'єктів, а також за

рахунок детального розгляду міжнародних документів, нами побудовано висновок, відповідно до якого залучення суб'єктів міжнародного права до оцінки та частково контролю якості вищої освіти в Україні здійснюється за декількома рівнями:

1) загальнодержавному, який передбачає безпосередню взаємодію України, як суверенного та незалежного суб'єкта міжнародного права, із іншими державами та міжнародними організаціями, шляхом укладення або вступу до міжнародних договорів. В межах подібної взаємодії відбувається основна робота не тільки з оцінки якості освіти, але й встановлення та імплементація у національні реалії міжнародних стандартів вищої освіти; формування міждержавних інституцій контролю останніх; формування напрямів міждержавного обміну досвідом з питань забезпечення якості вищої освіти, управління та функціонування закладів вищої освіти тощо;

2) центральному, що виражається у співпраці Міністерства освіти та науки з іншими аналогічними центральними органами іноземних держав, шляхом укладення спеціальних угод. На даному рівні формуються міжнародні засади співробітництва та обміну досвідом з питань забезпечення проведення контролю за якістю вищої освіти;

3) локальний рівень – міжнародна діяльність Національного агентства із забезпечення якості освіти, що спрямована на вирішення локальних завдань діяльності агентства та удосконалення на основі використання міжнародного досвіду та інструментів окремих міжнародних організацій процедур контролю якості вищої освіти в Україні.

Висновки до Розділу 3

Наголошено, що класифікаційний підхід дозволяє не просто аналізувати види якогось об'єкту, а досліджувати розгалужені системи

складних, комплексних явищ, які відрізняються багатоманітністю проявів та форматів. Відповідно до цього класифікація контролю за якістю вищої освіти дає можливість простежити існуючі на сьогоднішній день напрями розвитку змісту цієї категорії, визначитись із тим, як саме розподіляються його методи та форми, а також в кінцевому рахунку здійснити більш глибокий, орієнтований на конкретні різновиди аналіз сутності контрольної діяльності даного типу.

Аргументовано, що основу проблеми класифікації становлять наступні фактори: по-перше, найбільшою прогалиною в сучасній теорії права є відсутність стандартизованого, єдиного підходу до визначення поняття контроль, що як правило визначається з огляду на конкретну сферу суспільних відносин, в контексті якої його застосовують; по-друге, велика кількість науковців помилково ототожнюють контроль виключно із сферою державного управління, в зв'язку із чим їх класифікації містять види офіційного, адміністративного контролю, але не визначають інші, не менш важливі його різновиди, розкриття яких можливо у разі врахування більшого кола критеріїв; по-третє, окрема група науковців помилково ототожнює види контролю із його формами, в зв'язку із чим побудовані ними класифікації не мають наукової логіки, адже показують різноплановість практичних виявів контролю, а не його механічних особливостей; по-четверте, вчені виділяють різноманітні критерії класифікації контролю, які досить часто можуть застосовуватись для виділення його різновидів за відповідних умов та сфери застосування, проте не є характерними досліджуваній категорії в її класичному або іншому змісті.

Відмічено, що вирішення проблематики класифікації контролю за якістю вищої освіти та контролю в класичному розумінні вбачається у такому критерії, як суб'єкт здійснення контролю. Саме в правовому статусі суб'єкта контролю, а точніше в його повноваженнях та функціях, концентруються ознаки, які визначають всю різноплановість аналізованої в

роботі категорії. Крім того, використання саме цього класифікаційного критерію запобігає неправильному виділенню видів контролю, зокрема, шляхом ототожнення їх із формами.

З'ясовано, що видами контролю за якістю вищої освіти в Україні на сьогоднішній день виступають:

- 1) державний контроль;
- 2) самоврядний та громадський контроль;
- 3) міжнародний контроль у форматі участі суб'єктів міжнародного права в оцінюванні якості вищої освіти в Україні.

Встановлено, що державний контроль – це спеціальна, нормативно-встановлена діяльність відповідних суб'єктів владно-управлінських відносин, які мають спеціальні владні повноваження на реалізацію особливих форм та методів контролю у певній сфері. В досліджуваному контексті державний контроль за якістю вищої освіти виражено в окремих формах та методах, право та можливості застосовувати які концентрують в своїй діяльності Міністерство освіти і науки України, Національне агентство із забезпечення якості освіти, а також інші суб'єкти владних повноважень та організації державного сектору.

Констатовано, що державний контроль за якістю вищої освіти – це нормативно-визначена діяльність, яка полягає у реалізації ліцензійного, акредитаційного та інших методів владно-управлінського типу Міністерством освіти і науки України, Національним агентством із забезпечення якості освіти, а також належними до його складу державними організаціями. Згідно з наведеним визначенням можна виділити два ключові різновиди державного контролю за якістю вищої освіти, а саме: державний контроль, що здійснюється Міністерством освіти і науки України в межах наданих йому повноважень та реалізації освітньої політики в державі, а також державний контроль за якістю вищої освіти, який реалізується

Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти та підпорядкованими йому організаціями.

Доведено, що громадський контроль – це тип діяльності суспільства країни (окремих громадян та громадських організацій (об'єднань)), що реалізується відповідно до наданих йому прав оцінювати та перевіряти діяльність окремих суб'єктів на предмет відповідності їх роботи вимогам чинного законодавства.

Відмічено, що у загальному розумінні самоврядний контроль – це діяльність внутрішніх елементів певного систематизованого об'єкта, яка направлена на оперативне упорядкування функціонування всієї системи такого об'єкта та забезпечення її відповідності визначеним стандартизованим вимогам.

Зауважено, що самоврядний та громадський контроль за якістю вищої освіти – це особливі та досить своєрідні типи контрольної діяльності, головною специфікою яких є відсутність владно-управлінської ознаки та можливості застосовувати державний примус, адже їх реалізація покладається на суспільні осередки та в цілому виражає спосіб соціальної регуляції. Проте, зазначені фактори, що здебільшого мають відношення до теоретико-правового розуміння громадського та самоврядного контролю, є не єдиними прикладами специфіки цих різновидів, кожен з яких реалізується за допомогою різного контрольного інструментарію.

Зроблено наступні висновки змісту та особливостей громадського контролю за якістю вищої освіти в Україні, а саме: по-перше, даний вид контролю обумовлює залучення представників громадськості у процеси управління ЗВО, а також моніторингу та оцінювання якості вищої освіти; по-друге, громадський контроль має добровільну основу та застосовується здебільшого не для отримання якогось конкретного юридичного результату, а формування напрямів удосконалення якості вищої освіти та її нормативно-правових підвалин; по-третє, важливе значення в контексті контролю за

якістю вищої освіти має діяльність громадських організацій, які незалежно аналізують стан вищої освіти та розробляються на основі цього пропозиції до розвитку вищої освіти в цілому, а також механізмів підтримки та забезпечення її якості.

Встановлено, що громадський контроль за якістю вищої освіти найбільш доцільно розуміти як спеціальний напрям діяльності громадськості (окремих громадян та громадських об'єднань), що направлений на оцінку якості вищої освіти в державі, сприяння діяльності закладів вищої освіти та забезпечення управління ними, а також розроблення практичних та юридичних механізмів підвищення якості вищої освіти.

З'ясовано, що самоврядний контроль за якістю вищої освіти характеризується наступними особливостями:

по-перше, подібний контроль відбувається в системі поточної організаційно-управлінської діяльності ЗВО та забезпечується його керівництвом, а саме безпосередньо керівником та колегіальним органом управління;

по-друге, самоврядний контроль має подвійну нормативну основу, яку складають як нормативні акти законодавчого та підзаконного рівнів, так і локальні документи, видані в межах певного ЗВО;

по-третє, методи самоврядного контролю направлено на забезпечення якості вищої освіти у різних секторах роботи ЗВО та, зокрема, пов'язані із підвищенням науково-педагогічного потенціалу його працівників.

Виділено таке визначення самоврядного контролю, – це особливий вид контролю за якістю вищої освіти в Україні, реалізація якого відбувається в контексті організаційно-управлінської діяльності закладів вищої освіти та спрямовується на формування та забезпечення високого рівня якості освітньої діяльності в них, а також високого науково-педагогічного рівня його працівників.

Доведено, що суб'єкти міжнародного права – це особлива сукупність незалежних учасників міжнародних правовідносин, правовий статус яких визначається межами національної правової системи, а також нормами міжнародних актів (договорів, угод, меморандумів тощо). Відповідно до наведеного визначення, суб'єктами міжнародного права слід вважати держави та представників держав, тобто відповідні національні органи, які вступають у міжнародні відносини від імені країни, а також міжнародні організації, засновані згідно із міжнародними нормативно-правовими документами.

Акцентовано увагу на тому, що Україна з моменту набуття незалежності стала самостійним, суверенним та незалежним суб'єктом міжнародно-правових відносин, в зв'язку із чим будь-який вплив на внутрішні процеси, які відбуваються всередині країни, з боку інших суб'єктів міжнародного права неможливий та в окремих випадках може носити протиправний характер. В той же час наша держава має виключне право співпрацювати із іншими країнами та міжнародними організаціями з окремих важливих питань національного розвитку, формуючи міжнародно-правову основу такого співробітництва шляхом укладення договорів або ратифікації вже існуючих. Одним із ключових питань суспільного розвитку в нашій країні є вища освіта та її якість, за напрямом удосконалення яких Україна на сьогоднішній день вступає у міжнародні відносини та залучає до контрольних процесів окремих суб'єктів міжнародного права.

Констатовано, що залучення суб'єктів міжнародного права до оцінки та частково контролю якості вищої освіти в Україні здійснюється за декількома рівнями:

- 1) загальнодержавному, який передбачає безпосередню взаємодію України, як суверенного та незалежного суб'єкта міжнародного права, із іншими державами та міжнародними організаціями шляхом укладення або вступу до міжнародних договорів. В межах подібної взаємодії відбувається

основна робота не тільки з оцінки якості освіти, але й встановлення та імплементація у національні реалії міжнародних стандартів вищої освіти; формування міждержавних інституцій контролю останніх; формування напрямів міждержавного обміну досвідом з питань забезпечення якості вищої освіти, управління та функціонування закладів вищої освіти тощо;

2) центральному, що виражається у співпраці Міністерства освіти та науки з іншими аналогічними центральними органами іноземних держав шляхом укладення спеціальних угод. На даному рівні формуються міжнародні засади співробітництва та обміну досвідом з питань забезпечення проведення контролю за якістю вищої освіти;

3) локальний рівень – міжнародна діяльність Національного агентства із забезпечення якості освіти, що спрямована на вирішення локальних завдань діяльності агентства та удосконалення на основі використання міжнародного досвіду та інструментів окремих міжнародних організацій процедур контролю якості вищої освіти в Україні.

РОЗДІЛ 4

НАПРЯМКИ УДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИХ ЗАСАД КОНТРОЛЮ ЗА ЯКІСТЮ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

4.1. Зарубіжний досвід контролю за якістю вищої освіти та можливості його використання в Україні

Питання удосконалення та розвитку контролю за якістю вищої освіти в Україні має складний характер і передбачає вирішення цілого ряду важливих завдань. Зокрема, одним із суттєвих і, без з сумніву, корисних кроків на даному шляху є вивчення зарубіжного досвіду контролю за якістю вищої освіти та визначення можливості його використання в Україні. Необхідність та доцільність даного напрямку досліджуваного контролю визначається такими факторами як глобалізація, активна участь України у міжнародній співпраці, зокрема у освітній сфері, євроінтеграційні процеси. Участь України у міжнародній співпраці у зазначеній сфері передбачена низкою нормативно-правових актів як міжнародного, так і внутрішньодержавного характеру. Так, наприклад, в Угоді про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони, окрему главу присвячено питанням освіти. Зокрема, у даному документі закріплено, що Сторони сприяють розвитку співробітництва в галузі освіти, навчання та молодіжної політики з метою покращення взаєморозуміння, активізації міжкультурного діалогу та посилення знань щодо відповідних культур [468]. Сторони зобов'язуються активізувати співробітництво в галузі вищої освіти, зокрема, з метою:

- а) реформування та модернізації систем вищої освіти;

- b) сприяння зближенню у сфері вищої освіти, яке відбувається в рамках Болонського процесу;
- c) підвищення якості та важливості вищої освіти;
- d) поглиблення співробітництва між вищими навчальними закладами;
- e) розширення можливостей вищих навчальних закладів;
- f) активізації мобільності студентів та викладачів;
- g) увага приділятиметься співробітництву в галузі освіти з метою спрощення доступу до отримання вищої освіти [468].

Сторони здійснюють заходи, спрямовані на активізацію обміну інформацією, практикою та досвідом, для заохочення більш тісного співробітництва в галузі професійно-технічної освіти та навчання, зокрема з метою:

- a) розвитку систем професійно-технічної освіти та навчання, подальшого підвищення кваліфікації протягом трудової діяльності/життя, що відповідає реаліям в контексті змін на ринку праці;
- b) створення національних механізмів з метою покращення прозорості та визнання кваліфікацій та компетенцій, використовуючи, коли це можливо, досвід ЄС [468].

Згідно Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII державна політика у сфері освіти формується і реалізується на основі наукових досліджень, міжнародних зобов'язань, вітчизняного та іноземного досвіду з урахуванням прогнозів, статистичних даних та індикаторів розвитку з метою задоволення потреб людини та суспільства. У статті 82 даного нормативно закону передбачено, що заклади освіти, наукові, науково-виробничі установи системи освіти, органи державного управління освітою мають право укладати договори про співробітництво, встановлювати прями зв'язки із закладами освіти, підприємствами, установами, організаціями, науковими установами системи освіти іноземних країн, міжнародними підприємствами, установами, організаціями, фондами тощо. Держава сприяє

міжнародному співробітництву закладів освіти та органів управління освітою, виділяє їм відповідні валютні асигнування, звільняє від оподаткування, сплати мита і митного збору за навчальне, наукове та виробниче обладнання та приладдя, що надходять для них із-за кордону для навчальних і наукових цілей. Відповідно до статті 83 означеного нормативно-правового акту, держава з метою незалежного оцінювання якості освіти забезпечує участь у міжнародних порівняльних дослідженнях якості освіти. Рішення про участь у міжнародних порівняльних дослідженнях якості освіти приймає Кабінет Міністрів України в межах відповідних бюджетних призначень. Результати міжнародних порівняльних досліджень якості освіти обов'язково оприлюднюються та враховуються органами державної влади під час формування державної політики у сфері освіти [386].

Також слід відзначити Закон України «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII, відповідно до статті 74 якого держава з метою гармонізації законодавчих та інших нормативно-правових актів України у сфері вищої освіти та імплементації найважливіших положень міжнародних документів підтверджує пріоритетність норм міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України [366]. З метою розвитку міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти та інтеграції системи вищої освіти до світового освітнього простору держава сприяє:

1) впровадженню механізму гарантії якості вищої освіти для створення необхідної взаємодовіри, гармонізації систем оцінювання якості вищої освіти України та Європейського простору вищої освіти;

2) узгодженню Національної рамки кваліфікацій з рамкою кваліфікацій Європейського простору вищої освіти для забезпечення академічної та професійної мобільності та навчання протягом життя;

3) співпраці з Європейською мережею національних центрів інформації про академічну мобільність та визнання;

4) впровадженню на міжнародному ринку результатів наукових, технічних, технологічних та інших розробок закладів вищої освіти, продажу їхніх патентів та ліцензій;

5) залученню коштів міжнародних фондів, установ, громадських організацій тощо для виконання у закладах вищої освіти наукових, освітніх та інших програм [366].

Держава здійснює заходи щодо розвитку та зміцнення взаємовигідного міжнародного співробітництва у сфері вищої освіти і науки відповідно до двосторонніх і багатосторонніх міжнародних договорів. Держава створює умови для міжнародного співробітництва закладів вищої освіти усіх форм власності, наукових, проектних, виробничих, клінічних, лікувально-профілактичних, культурно-освітніх, спортивно-оздоровчих установ та організацій, що забезпечують функціонування та розвиток системи вищої освіти, органів, які здійснюють управління вищою освітою, шляхом:

1) встановлення відповідних бюджетних призначень у державному бюджеті [366];

2) фінансування внесків за членство в міжнародних організаціях, участі в заходах таких організацій; відрядження за кордон учасників освітнього процесу для науково-педагогічної та наукової роботи чи стажування відповідно до умов міжнародних договорів, а також договорів між закладами вищої освіти та іноземними партнерами, укладених на виконання освітніх і наукових проектів, які реалізуються за рахунок міжнародних грантів і коштів технічної допомоги [366].

У положенні про Державну службу якості освіти України, яка, нагадаємо, є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України через Міністра освіти і науки та який реалізує державну політику у сфері освіти, зокрема з питань забезпечення якості освіти, забезпечення якості освітньої діяльності, здійснення державного нагляду (контролю) за закладами освіти щодо

дотримання ними законодавства, передбачено, що дана Служба під час виконання покладених на неї завдань взаємодіє з відповідними органами іноземних держав і міжнародних організацій, а також підприємствами, установами і організаціями [115]. Варто відмітити і Стратегію розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки, в якій визначено, що одним із завдань забезпечення високої якості вищої освіти є активна міжнародна співпраця у цій сфері, обмін досвідом, зокрема розроблення у партнерстві з провідними вітчизняними і зарубіжними університетами конкурентоздатних освітніх програм і модулів випереджальної підготовки фахівців [452].

Окрім численних міжнародних та внутрішньодержавних нормативно-правових актів, в яких визначаються засади міжнародної співпраці України у сфері освіти, на важливості активного вивчення відповідного зарубіжного досвіду наголошують представники наукових кіл. Для прикладу С. Кушнір зазначає, що в умовах активізації євроінтеграційних прагнень України в тому числі у сфері вищої освіти, інтеграції у Європейський простір вищої освіти, актуальності набувають питання аналізу зарубіжного, в тому числі європейського, досвіду адміністративно-правового регулювання у сфері вищої освіти з урахуванням того, що саме відповідне правове регулювання забезпечує організаційно-правовий та функціональний аспекти існування вищої освіти [206, с.129].

С. Кушнір наголошує, що аналіз відповідного досвіду з точки зору виокремлення тих позитивних напрацювань зарубіжних країн у врегулюванні відповідних відносин, які будуть корисними і для України в умовах докорінного перегляду правових засад регулювання відносин у сфері вищої освіти в т. ч. й стосовно державного контролю, є важливими. Порівняльно-правові дослідження були і залишаються нині одним із пріоритетних напрямів наукових досліджень. Вони дають змогу поглиблено дослідити досвід зарубіжних країн у доктринальному дослідженні та правовому, в т. ч. галузевому, регулюванні відповідних відносин, виокремити позитивні

здобутки та проблемні питання і навіть прорахунки, що, у свою чергу, дозволяє запозичити для України перші, з акцентом на національну специфіку нормотворення та правозастосування, й уникнути останніх [206, с.129].

Т.К. Завгородня вказує, що реформування української вищої освіти відбувається в контексті європейських культурно-освітніх процесів, позитивних змін та нових освітніх викликів. Враховуючи це, зауважує дослідниця, мета сучасної вищої школи включає в себе побудову конкурентоздатної економіки, яка базується на знаннях, підвищенні якості зайнятості населення та зміцненні соціальної єдності суспільства. Тому одним із актуальних питань сьогодення є забезпечення якості освіти взагалі, а особливо вищої, та її відповідність міжнародним стандартам. Це є стимулом до моніторингу якості національної системи освіти, яку визнала Рада Європи, і її головним завданням є створення єдиного європейського освітнього простору [137].

Ключову роль у моніторингу, підкреслює Т.К. Завгородня, відіграє підвищення ефективності системи управління якістю освіти, а систематичність збору інформації є важливим інструментом швидкого реагування на зміни внутрішнього і зовнішнього освітнього середовища. Це обумовлено необхідністю посилення ролі професіонала-експерта, який матиме значний досвід і достатньо часу для спостереження та оцінки різноманітних особливостей діяльності закладу освіти. Особливо необхідний в умовах реформування освіти в Україні задля введення сучасних освітніх стандартів постійний моніторинг якості освітнього процесу, його змісту та результатів [137].

А.В. Шевчук, аналізуючи використання зарубіжного досвіду для управління розвитком регіональних освітніх систем України, зазначає, що сучасні процеси регіоналізації з поступовою децентралізацією управління різними сферами суспільного життя актуалізують необхідність дослідження

нових просторових утворень – регіональних освітніх систем. Вони формуються на тлі системних освітніх процесів, пов'язаних із просторовою мобільністю населення з метою споживання освітніх послуг. Наразі в Україні формування таких систем відбувається досить стихійно та некеровано, в результаті чого спостерігається різка невідповідність системи освіти іншим регіональним підсистемам, зокрема й регіональному ринку праці. Тому на даний момент важливим завданням державної освітньої політики постає забезпечення таких трансформацій регіональних освітніх систем (РОС), щоб вони чинили максимально стимулятивний вплив на соціально-економічний розвиток регіонів. У зв'язку з цим, стверджує А. В. Шевчук, слід звернутись до досвіду інших країн, які в даному напрямі досягли значних успіхів. Тому вивчення цього питання є актуальним та потребує активних наукових пошуків [505].

Правознавець доводить, що проблемність впровадження зарубіжного досвіду з метою здійснення трансформації регіональних освітніх систем для організації їх конструктивного (стимулюючого) впливу на загальний соціально-економічний розвиток регіону виникає на тлі величезної кількості успішних практик інших держав. Тому слід розуміти пріоритети адаптації зарубіжного досвіду з орієнтацією на критерії послідовності, системності й сили стимулювання інших сфер суспільного життя в регіоні. Такими пріоритетами повинні бути практики обліку явищ і процесів, пов'язаних з освітньою системою із публічним відображенням в офіційній статистиці, мотивації науково-педагогічних кадрів, а також подолання формалізму, суб'єктивних оцінок освітнього процесу, права надання освітніх послуг. Саме ці пріоритети, вважає А.В. Шевчук, повинні слугувати своєрідною відправною точкою забезпечення конструктивних трансформацій регіональних освітніх систем із подальшим завоюванням ними вагомих сегментних ніш на міжнародному ринку освітніх послуг [505].

На думку М. Долинської, складні соціально-економічні процеси, гостра конкуренція у сфері працевлаштування, потужний потік інформації та явний брак часу на його осмислення, – все це зумовлює доволі високі вимоги до випускників вищих навчальних закладів України. Чинне законодавство у сфері освіти, наголошує дослідниця, потребує істотних змін щодо здійснення контролю за якістю освіти, зокрема вищої, та сприятиме подальшому розвитку як незалежної України, так і її народу, зокрема підвищенню наукового, економічного та духовного рівня [122, с.314]. Успішна діяльність будь-якого вищого навчального закладу у системі вищої освіти за умов євроінтеграції, підкреслює М. Долинська, визначається передусім забезпеченням відповідного контролю за якістю освіти. Нова система контролю якості освіти у вищій школі повинна бути налаштована так, щоб максимально задіяти його потенціал для адаптації його до змін зовнішнього середовища та забезпечення високого рівня якості освіти. Зарубіжний досвід щодо контролю за вищими навчальними закладами, доходить висновку М. Долинська, полягає у розширенні функцій контролю вищої освіти. Змінам українського законодавства у напрямі євроінтеграційних процесів також сприяло запозичення позитивного досвіду здійснення контролю в системі вищої освіти за кордоном [122, с.318].

Т. Затонацька переконана, що реформування сучасної системи освіти як основи сучасної демократичної європейської держави та її адаптація до умов сьогодення є актуальним та необхідним завданням у забезпеченні реалізації стратегії соціально-економічного розвитку країни. При цьому трансформаційні процеси мають здійснюватися не ізольовано, а комплексно, з врахуванням світових тенденцій розвитку національних освітніх систем. Ефективність проведення таких реформ залежить саме від достатності обсягу фінансування, а домінуючим джерелом сьогодні залишаються кошти державного і місцевих бюджетів, оскільки саме державі належить

формування, реалізація та модернізація освітньої політики відповідно до вимог сьогодення [144].

Л.Є. Сігаєва та Т.І. Білобровко, звертаючись до висвітлення зарубіжного досвіду управління вищою освітою, зазначають, що у новому тисячолітті, в епоху інформатизації та високих технологій конкурентоспроможність країн на світовому ринку в значній мірі залежить від рівня освіченості людей, розвитку їх творчих сил, готовності і уміння переучуватися, здобувати нові знання, жити і трудитися в постійно мінливому світі; місце країни у світі визначається рівнем її освіти і культури. Перспектива європейської інтеграції, як свідомий суспільний вибір, наголошують дослідники, – це вагомий стимул для успіху економічної та політичної трансформації, що може стати основою національної консолідації, переходу від закритого тоталітарного до відкритого демократичного суспільства. Європейський вибір України – це орієнтація на фундаментальні цінності західної культури – парламентаризм, права людини, права національних меншин, лібералізація, свобода пересування, свобода отримання будь-якого рівня тощо. Все це є невід’ємним атрибутом громадянського критичного суспільства [430]. Звідси, підсумовують правознавці, доцільно збільшити порівняльні наукові дослідження з метою вивчення позитивного досвіду з управління вищою освітою та запровадження цього досвіду в практичну діяльність ВНЗ України; визначені тенденції до побудови суспільства, яке безперервно навчатиметься, повинні стати окремим науковим дослідженням [430].

А.В. Бабічев у контексті аналізу проблематики управління змінами в системі вищої освіти також звертає увагу на досвід зарубіжних держав. Він відмічає, що система державного управління освітою притаманна будь-якій країні і є невід’ємною складовою системи більш загального рівня – гуманітарної політики. Аналіз історичних форм розвитку системи управління освітою в різних країнах засвідчив, що протягом останніх десятиріч у

більшості розвинених країн одночасно відбуваються вельми схожі процеси. Для України оновлення системи освіти, забезпечення її відповідності до найбільш розвинених зразків і стандартів, започаткування структурних реформ є запорукою стабільного еволюціонування держави, визначальним фактором розвитку освіченої нації та становлення активного громадянського суспільства. Перші кроки, здійснені в напрямі реформування освітньої галузі, роблять останню здатною не лише сприймати інноваційні тенденції з боку суспільства, яке змінилося, але й зустрічати цю зовнішню дію внутрішніми потребами і можливостями. Ці внутрішні потреби відіграють визначальну роль у розвитку і закріпленні новаторських тенденцій в освіті. Вони здебільшого знаходять відображення в різноманітних методиках і програмах, нових формах організації навчальної діяльності, що дозволяють не тільки відреагувати на зміни в суспільстві й підготувати людину до професійної діяльності, але і створити переважну орієнтацію на забезпечення умов для розвитку особистості. Таким чином, відгукуючись на різноманіття суспільного життя, освіта сама перетворюється на внутрішньо розгалужену систему, елементи якої забезпечують і існування один одного, і досягнення єдиної мети – формування громадянина України [29].

Правознавець переконаний, що дослідження проблеми державного управління освітою в зарубіжних країнах дає можливість виокремити деякі моменти, які може бути використано у процесі формування й реалізації державної політики в галузі освіти України. Це прагнення надати однакові можливості для здобуття освіти всім громадянам; орієнтація освіти на всебічний розвиток особистості, автономізація навчальних закладів; швидке реагування на потреби часу та суспільства; різнобічна фінансова підтримка розвитку освіти. Потреби інтеграції України зі світовим економічним і культурним простором зумовлюють необхідність об'єктивного осмислення досвіду зарубіжних освітніх систем і використання їхніх здобутків у практиці вітчизняної системи освіти [29].

С.О. Михаць та Т.І. Городиський акцентують увагу на впливі глобалізаційних процесів освіти, зокрема вони зазначають, що в різних ситуаціях концепцію глобалізації використовують і позитивно, і негативно. Кожен трактує її зі своєї точки зору та інтересів. Проте, всі теоретики погоджуються з тим, що глобалізація справляє величезний вплив на суспільство на економічному, політичному та культурному рівнях. Кордони вже не є непереборними бар'єрами для будь-яких зв'язків та інтеграції між народами. Глобалізація впливає на розвиток усіх без винятку країн. Формування освітньої політики і, як наслідок, готування майбутньої робочої сили теж зазнають впливу явища глобалізації. Тому важливо з'ясувати, як саме впливає глобалізація на визначення потрібного набору умінь і навичок для робочої сили ХХІ століття. Традиційно формування освітньої політики відбувається в рамках повноважень національної держави і визначається суто її пріоритетами. Проте, за останні два десятиліття глобалізація поставила чимало питань до ефективності такого підходу [243].

О.А. Хомерікі також зауважує на тому, що глобалізація неабияк впливає на зміст освіти, зокрема вищої, та механізм управління нею. Вища освіта, зауважує дослідниця, – надзвичайно динамічна та всеохоплююча підсистема суспільства. Вона інтегрована у суспільство та неодмінно реагує на всі процеси, що відбуваються у ньому. Найбільш яскравими та значущими тенденціями, до яких залучене і українське суспільство, є процеси глобалізації та євроінтеграції. Саме у світлі названих процесів можемо окреслити основні чинники, що впливають на розвиток вищої освіти в Україні. За останні 10–15 років глобалізація значно посилила вплив на трансформацію національних систем вищої освіти. Навколо вищої освіти групується багато ключових питань глобалізації: стратегія інтернаціоналізації; транснаціональна освіта; забезпечення міжнародної якості; підприємницькі підходи до функціонування освіти; регіональна і міжрегіональна співпраця; інформаційна і комунікаційна технології та

віртуальні навчальні заклади; поява нових освітніх посередників – провайдерів освіти, проблеми рівноправності та доступності освіти і таке інше [490]. О.А. Хомерікі наголошує, що перед вищою освітою постали нові завдання – підготовка професійних кадрів, які зуміють ефективно працювати в умовах глобального ринку. Нині важлива модернізація вищої школи, яка спрямована на підвищення якості, ефективності освіти. Велика увага приділяється формуванню єдиного світового освітнього простору через зближення підходів різних країн до організації освіти і процесів навчання своїх громадян, а також через визнання документів про освіту країнами світу. Саме відкритий освітній простір сприятиме мобільності студентів та професорсько-викладацького складу. Відмінність у національних системах вищої освіти може стати справжньою перешкодою економічній глобалізації, а перехід до інформаційної економіки призводить до розширення специфічних вимог (комунікація, відповідальність, уміння працювати в команді, адаптованість) до майбутніх випускників університетів. Тому розгляд проблем сучасної освіти в контексті глобалізації постає необхідним кроком до їх вирішення [490].

Отже, враховуючи вище викладені нормативно-правові положення, а також наукові позиції, можемо впевнено стверджувати, що дослідження зарубіжного досвіду контролю за якістю вищої освіти є своєчасним та необхідним кроком на шляху вдосконалення адміністративно-правових засад контролю за якістю вищої освіти в Україні. Вивчення позитивних та проблемних аспектів організації і здійснення означеного контролю у іноземних країнах дозволить більш швидко привести національний механізм контролю за якістю вищої освіти до провідних міжнародних стандартів, уникаючи на цьому шляху можливих ускладнень та інших проблем, з якими зіткнулися інші держави.

З огляду на євроінтеграційний курс України, цілком зрозумілим є те, що особливий інтерес для нас становить досвід саме європейських держав і в

першу чергу тих, що є членами Європейського Союзу. Так, одними із провідних держав ЄС є Франція та Німеччина (ФРН). Франція – це як унітарна парламентсько-президентська республіка, яка має найбільшу територію у ЄС та третій показник ВВП у даному Союзі. З точки зору розвитку вищої освіти Франція була та залишається одним із світових та європейських лідерів. Так, згідно рейтингу QS Higher Education System Strength Rankings, який включає країни з найефективнішими системами вищої освіти, Франція посідає 6 місце. Для порівняння Україна за цим рейтингом займала у 2016 році 45 місце, а у 2018 – 44 [469; 542; 543]. Під час складання рейтингу порівнюються освітні здобутки країн за чотирма показниками: позиція за ефективністю освітньої системи, доступ населення до ринку якісних освітніх послуг, досягнення кращого вишу держави та обсяги інвестицій у галузь [469]. Франція займає 3 місце в Європі за кількістю Нобелівських лауреатів з інженерних спеціальностей, 6 місце в світі та 2 в Європі за кількістю дослідників (230 тис. наукових працівників), 3 місце в Європі за кількістю опублікованих наукових статей, 2 місце в Європі за капіталовкладеннями приватного сектора в наукові дослідження [81]. Французька система вищої освіти має ряд специфічних властивостей як-то: певна система дипломів і наукових ступенів, особливий розподіл на цикли навчання, престиж дипломів державних навчальних закладів у порівнянні з приватними. Особливістю розвитку освіти у даній країні є те, що, з одного боку, Франція більшою мірою, ніж інші європейські країни, прагне зберегти національні і культурно-історичні традиції в освіті. А з іншого – вона є лідером і активним пересувачем ідей щодо інтеграції у єдиний європейський освітній простір. Ця країна починаючи з 1998 року послідовно проводить політику реформування вищої освіти відповідно до принципів Болонського процесу та за короткий термін змогла перебудувати систему освіти таким чином, щоб вона відповідала вимогам Болонської декларації [104; 29, с.197].

Означені дані є досить вагомим і переконливим фактором на користь того, що французький досвід у досліджуваній сфері має становити особливий інтерес для України. А. Дурдас наголошує, що саме досвід Франції у сфері управління вищою освітою необхідно активно вивчати Україні. Дослідниця зазначає, що в сучасних умовах розвитку Європи простежується тенденція до інтеграції систем вищої освіти різних країн. Останнє зумовлене реальними змінами, що відбуваються на теренах Європейського освітнього простору, проблемами глобалізації, становленням інформаційного суспільства, посиленням міграційних процесів, мобільності ринку праці, міжкультурних обмінів та ін. Прагнення України знайти гідне місце серед європейських країн, зробити власні здобутки культурного і духовного життя складовою частиною загальноєвропейської спадщини зумовлює входження вітчизняної освіти до європейського освітнього простору. У цьому контексті важливим є вивчення досвіду французької вищої школи, яка функціонує в контексті сучасних євроінтеграційних процесів, зберігаючи при цьому національну ідентичність. Розвиваючись під впливом історичних, економічних та соціальних чинників, французька вища освіта характеризується низкою особливостей, що вирізняють її серед західноєвропейських країн [127, с.132].

О.Г. Пермякова з цього приводу зазначає, що реформування, які відбулися в освітніх системах європейських країн, торкнулися не лише навчальних програм, змісту та структури освіти, а також переосмислення традиційної системи оцінювання знань учнів. Зокрема, досвід Франції, країни, яка здійснює пошук нових форм ефективності діагностики відповідно до єдиних європейських стандартів, може бути цікавим та корисним для української освітньої спільноти. Протягом трьох останніх десятиліть практика оцінювання знань в освітній системі Франції суттєво змінювалась, з'явилися нові форми оцінювання. У програмах та офіційних інструкціях Міністерства освіти Франції викладені основні вимоги щодо навчання та оцінювання учнівських знань [341].

Ключову роль у сфері освітньої політики у Франції відіграє Міністерство національної освіти, яке: визначає фактичне виділення фінансових коштів на функціонування освітніх установ; розробляє вимоги до випускних іспитів; розробляє навчальні програми; готує дидактичний матеріал; встановлює рівень зарплати персоналу державних навчальних закладів [29, с.195]. Хоча основний обсяг завдань щодо контролю за якістю освіти, зокрема вищої, у Франції здійснюють спеціально створені для цього суб'єкти, однак, перш ніж перейти до висвітлення даних суб'єктів, їх становища та діяльності, слід відзначити, що вже багато років дана держава веде політику поєднання централізованого та децентралізованого управління освітою. Так, на тлі загальноєвропейських освітніх реформ у 80-х рр. ХХ ст. у Франції було започатковано адміністративну децентралізацію, яка торкнулась і сфер освіти. Закони про децентралізацію від 1982, 1983 р.р., а також закон 2003 року розширив сферу компетенцій французьких територіальних спільнот на рівні регіонів і департаментів. Прийняті закони розмежували сфери повноважень держави, регіональних муніципальних структур влади на основі принципу субсидіарності, який передбачає взаємодоповнення і зменшує ризик дубляжу функцій щодо управління освітою. Зокрема, відповідно до закону про децентралізацію від 2003 року, зорієнтованому на підвищення ролі регіонів, департаментів та місцевих спільнот в управлінні освітою, були створені нові посередницькі структури на регіональному рівні – Академічні ради з національної освіти (Conseils académiques de l'éducation nationale, CAEN) і Територіальні ради з національної освіти (Conseils territoriaux de l'éducation nationale, CTEN) [127, с.136].

Основний обсяг роботи щодо здійснення контролю у сфері вищої освіти у Франції відводиться Національній генеральній інспекції управління освітою і науковими дослідженнями (IGAENR) та Вищій раді з оцінки досліджень та вищої освіти (Hcéres). IGAENR забезпечує нагляд та оцінювання в системі управління освітою на всіх рівнях і в усіх сферах

(дошкільній, середній, вищій освіті, науці), зокрема контролює стан реалізації навчальними закладами державної освітньої політики. Близько 60% місій IGAENR стосуються вищої освіти. Головні інспектори IGAENR розподілені на шість територіальних груп, кожна з яких відповідає за 3–5 освітніх округів (залежно від кількості навчальних закладів). Крім того, в кожній Академії (регіональний орган управління освітою) є інспектори, підпорядковані керівнику цього органу, але діяльність яких координується спеціально призначеним інспектором IGEN. На початку кожного навчального року Міністр освіти надсилає інспекції лист із зазначенням пріоритетних напрямів діяльності (місій), на підставі яких формуються відповідні плани роботи. Упродовж року, залежно від ситуації, до цих планів можуть вноситися необхідні зміни. Крім того, інспекції задіяні у «міжміністерських місіях», що затверджуються Прем'єр-міністром. За результатами реалізації інспекціями визначених місій готуються звіти та доповіді Міністру, який приймає рішення щодо їх оприлюднення. Останнім часом теми доповідей були такими: «Ефективність шкільних реформ», «Результати дослідження про забезпечення наступності у навчанні між початковою школою та коледжем», «Удосконалення керівних працівників навчальних закладів», «Про доцільність використання дотацій на обладнання в школах» тощо [244; 535].

Вища рада з оцінки досліджень та вищої освіти (Hcéres) була сформована в наслідок реорганізації Агенції оцінювання наукових досліджень та вищої освіти (AERES). Дана Агенція була сформована у Франції у 2006 році з метою проведення оцінювання вищих навчальних закладів та наукових установ. Завдання AERES полягали у перевірці і оцінюванні якості, стратегій, що розробляються освітянами та дослідницькими інституціями. Міністерство національної освіти один раз на чотири роки укладає з вищим навчальним закладом нову угоду, що у свою

чергу вимагає від вишу проходження перед цим процедури акредитації, що і здійснювалася AERES [127, с.136].

За допомогою AERES, зазначає А. Дурдас, окрім елементів контролю якості вищої освіти, таких, наприклад, як комплексна перевірка (інспектування), стали викристалізовуватися інструменти вимірювання результативності діяльності й оцінювання ефективності закладів вищої освіти. На Агентство AERES покладалися такі завдання: виконання завдань з оцінювання ефективності діяльності установ, науково-дослідних підрозділів та освітніх закладів; створення інструментарію оцінювання якості вищих навчальних закладів і науково-дослідних організацій [127, с.136].

Однак у 2013 році даний орган був ліквідований, а замість нього створена Вища рада з оцінки досліджень та вищої освіти (Hcéres), яка є незалежним адміністративним органом, відповідальним за оцінку всіх вищих навчальних закладів та дослідницьких структур, а також за затвердження процедур оцінювання, здійснюваних іншими органами. Завдяки своїм аналізам, оцінкам та рекомендаціям дана Рада супроводжує, консультує та підтримує процес підвищення якості вищої освіти та досліджень у Франції. Основними цінностями Ради є незалежність, прозорість та справедливість. Її метод базується на відданості оцінюваним установам, зобов'язанні супроводжувати їх та бути партнером у їх прогресі [534]. У роботи Hcéres приймає участь 30 французьких та іноземних членів. Вісім відділів, організованих за напрямками діяльності, та Генеральний секретаріат координують оціночні кампанії та місії. Щороку мобілізується 3500 експертів для проведення оцінок за підтримки наукових консультантів / керівників проектів та адміністративного персоналу [534].

Також необхідно відзначити, що Франція приділяє значну увагу не лише моніторингу якості навчання на національному рівні, але приділяє значну увагу міжнародним моніторинговим проектам. Підтвердженням цього є участь Франції в міжнародних дослідженнях PISA, PIRLS, TIMSS,

TRANSITION, SOCRATES, LINGUA, ERASMUS, PETRA та інших з оцінювання якості знань тих, хто навчається. Участь у вищевказаних міжнародних дослідницьких проектах дає можливість отримувати об'єктивну інформацію про рівень освіти будь-якої країни-учасниці згаданого проекту, а також визначити рівень національної освіти серед країн, які беруть участь в даному моніторинговому дослідженні [341; 277].

Наступним, цікавим для України, є досвід Німеччини (ФРН). Дана країна є економічним лідером ЄС, та однією із провідних держав світу. На відміну від попередньої держави, тобто Франції, Німеччина – це не унітарна, а федеративна та парламентська республіка. Система освіти в Німеччині має класичну триступеневу структуру, що складається з початкової, середньої і вищої школи. На всіх рівнях цієї структури представлені як державні, так і приватні освітні установи, хоча кількість останніх менша. Німецька держава гарантує всім громадянам отримання обов'язкової середньої освіти, тому навчання в державних початкових і середніх школах безкоштовне. У більшості випадків безкоштовним є і навчання в державних університетах. Система вищої освіти Німеччини об'єднує 326 учбових закладів, переважна більшість з яких є державними (недержавні вузи зобов'язані мати державну ліцензію на викладання) [428].

Слід відмітити, що політика федерального уряду націлена на посилення співробітництва вузів з промисловими фірмами. З 50-х рр. поширена форма «спільних досліджень», коли малі та середні фірми певної галузі створюють з вузом (або з науково-дослідним інститутом) союз для роботи над проблемами, у вирішенні яких зацікавлені фірми – члени об'єднання. Практикується не тільки стажування працівників фірм у вузах, а й робота студентів та молодих вчених у фірмах. Особливо це характерно для спеціальних (професійних) вузів, де навіть викладачі зобов'язані періодично самі проходити практику на фірмі [428].

Що стосується контролю у сфері вищої освіти в Німеччині, то він, як справедливо зазначає С. Кушнір, пройшов шлях від тотального державного контролю до соціального індивідуально-державно орієнтованого контролю з акцентом на забезпечення якості вищої освіти, впровадження різноманітних методів, домінуючим серед яких є експертиза. Механізм досліджуваного контролю у даній державі має трирівневу структуру, а саме: федеральний рівень, регіональний рівень (суб'єкти управління з контрольними повноваженнями у землях) і спеціалізовані суб'єкти (із різним ступенем участі представників держави). Для цієї організаційної структури контролю характерним є прояв принципу децентралізації контрольних повноважень із розширеннями сфери таких повноважень у напрямі руху «зверху до низу». С. Кушнір підкреслює, що у Німеччині існує зміщення акценту в активності контролю у бік контролюючих суб'єктів земель і професійних (щоправда, недержавних) суб'єктів. Доволі широкою є участь «змішаних» за видом суб'єктів контролю – агенцій, рад, центрів тощо [206, с.136].

О. Чорна, порівнюючи механізми моніторингу якості вищої освіти в Україні та Німеччині, відмічає, що об'єктами моніторингу в Німеччині й Україні є вищі навчальні заклади різних типів, рівнів, форм власності. Суб'єктами – органи і структури державного управління освітою та незалежні громадські організації (агенції). Однак, питома вага їх і впливовість на характер та якість моніторингових процедур у двох країнах істотно різняться [497].

Основними управлінськими компонентами діючої німецької системи моніторингу якості вищої освіти є: аналіз, оцінка й прогнозування освітніх процесів та сукупність прийомів їх відстеження; збирання й обробка необхідної для коригуючого втручання інформації; педагогічна експертиза. За характером процедури моніторинг якості вищої освіти є динамічним, варіабельним і спрямованим на постійне вдосконалення системи. Домінують принципи абсолютної автономії моніторингових агенцій, сумісності

внутрішніх вимог із базами даних міжнародних моніторингів, міжнародної нормативної відповідності. У функціональній структурі системи моніторингу якості вищої освіти в достатній мірі представлені міжнародний, національний, регіональний, локальний з усіма компонентами рівні. За видовою характеристикою належне місце в цій же структурі посідають педагогічний, професіографічний, освітній моніторинг [495, с.16–17].

Зазначена німецька система контролю, підкреслює О. Чорна, має загальну особистісно-суспільно-державну спрямованість, яка визначається потребами споживачів освітніх послуг і ринку праці. За рівнем суспільної ініціативи та інформативності вона відзначається якнайширшим залученням незалежних агенцій, рейтингових компаній, асоціацій роботодавців, студентських спілок, що в поєднанні з вільним доступом до статистичних даних і обов'язковим оприлюдненням результатів незалежними ЗМІ стало у ФРН загальною практикою [495, с.17].

Важливим є те, що в Німеччині до всіх процедур моніторингу (забезпечення) якості, як і до вирішення інших завдань Болонської декларації, обов'язково долучаються представники Вільного союзу студентів та Федерального союзу роботодавців [496, с.139].

Поглянемо більш детально на деякі процедури контролю якості освіти, ключове місце серед яких належить експертизі та акредитації. Експертна діяльність включає дослідницько-аналітичну діяльність та проектувальну. При цьому предметом аналізу є не тільки освітній процес, але й існуюче в ньому та поза ним життя, відносини учасників [358]. Означена експертиза складається із трьох етапів: самоекспертиза, зовнішня експертиза та впровадження результатів внутрішньої та зовнішньої експертиз в практику [358]. Самодослідження здійснює спеціально створена для цього робоча група, яка комплектується з керівників ВНЗ, досвідчених принципових науково-педагогічних працівників закладу, незалежного аудитора-статиста (як правило) і представників студентських організацій [496, с.139].

Особливістю самообстеження (самоекспертизи) є організація постійного діалогу між всіма учасниками навчально-виховного процесу, головна увага при цьому звертається на вивчення стану та шляхів вирішення декількох питань, зокрема, результатів університетського навчання, умов забезпечення якості в контексті актуального та найближчого розвитку вищого навчального закладу. У цілому звіт з самообстеження, як документ об'ємом 40–60 сторінок, повинен давати повне уявлення сильних та слабких сторін діяльності підрозділу за певними спеціальностями [358].

На другому етапі експертизи відбувається зовнішнє оцінювання діяльності закладу вищої освіти. Дане оцінювання здійснюється спеціальною комісією, до складу якого входять зовнішні експерти – представники агенції. Ця процедура може проводитися, наприклад, Центром розвитку вищої освіти (Гютерсло), Міждисциплінарним центром дидактики вищої школи (Білефельд). Зовнішня експертиза акцентує свою увагу на чотирьох позиціях: задоволення учасників освітнього процесу; характеристики навчальних успіхів; калькуляція витрат, а також аналіз засобів та затребуваність випускників в професійній практиці [358]. Незалежна комісія вивчає аналітичний звіт про результати самодослідження та інші документи, організовує співбесіди зі студентами і всіма категоріями працівників, вивчає матеріальний стан ВНЗ, після чого (спершу усно) оприлюднює в присутності всіх бажаючих попередні підсумки своєї роботи. Через кілька тижнів навчальний заклад отримує письмовий варіант висновків з відповідними пропозиціями. Вивчення документа зацікавленою стороною може супроводжуватися з'ясуванням недоречностей і коригуванням тексту, який підлягає обов'язковому публічному обговоренню, а вже після цього – опублікуванню [495, с.140].

На третьому і заключному етапі експертизи відбувається впровадження в практику результатів внутрішньої та зовнішньої експертиз. На основі підсумкового звіту експертної комісії між факультетом/відділенням і

керівництвом вузу укладається спільна угода про проведення заходів щодо усунення виявлених недоліків, а також закріплення й подальшого посилення позитивних сторін діяльності підрозділу. Згідно угоди обидві сторони зобов'язуються досягти певних успіхів та надати відповідно до плану робіт, що додається, все необхідне [358].

Що стосується акредитації, то вона організована за принципом децентралізації і включає такі типи акредитації:

- 1) акредитація навчальних програм;
- 2) інституціональна акредитація (акредитація внутрішніх систем якості). Акредитація навчальних програм і внутрішніх систем забезпечення якості в університетах (систем акредитації) проводиться акредитаційними агенціями, що мають недержавний характер, які, у свою чергу, мають отримати дозвіл на таку діяльність від Акредитаційної ради [70].

На території Німеччини на даний час зареєстровано 8 агенцій – ACQUIN, AN PGS, AKASt, AQAS, ASIIN, EVALAG, FIBAA, ZEVA). Частина з них є спеціалізованими, тобто акредитують програми лише одного профілю, наприклад, інженерного або медичного. Інші – регіональні – можуть провести акредитацію будь-яких заявлених програм. Нормативну основу діяльності акредитаційних агенцій становлять: рекомендації, розроблені групою міністрів в галузі освіти та культури земель (регіональні органи управління освітою), та критерії, встановлені Акредитаційною радою [358]. Агентство зобов'язується використовувати задані Акредитаційною радою Правила акредитації навчальних програм і для акредитації системи. Для проведення акредитації вищій навчальний заклад може самостійно обрати одну з десяти конкуруючих між собою агенцій. Для усунення загрози монополізації або обмеження вільного вибору агенцій і для забезпечення високої прозорості ринку з огляду на результати та ціноутворення Акредитаційна рада зобов'язана забезпечувати справедливу конкуренцію між агенціями. Сама акредитація при цьому носить менш

контролюючий характер, а більше спрямована на розвиток, який охоплює весь ЗВО [70].

Акредитація є вторинною після експертизи формою перевірки діяльності навчального закладу та засобом забезпечення (підвищення) якості вищої освіти. Втім, наголошує О. В. Чорна, якщо експертизу можна вважати чисто моніторинговою процедурою, то акредитація – це свого роду моніторинг з адміністративними функціями. Перша стовідсотково зорієнтована на покращення якості освітніх послуг. Друга ж має своїм першочерговим завданням встановлення відповідності останніх існуючим стандартам і, в разі виявлення критичних відхилень, призупинення програми [496, с.140].

У Німеччині сформовано трирівневу систему акредитації:

1. Конференція міністрів федеральних земель Німеччини, що відповідають за освіту та виховання, вищі навчальні заклади та науку, а також культуру (КМК) – приймає основні рішення та вирішує питання щодо спільних для всіх земель вимог до структури системи.

2. Акредитаційна Рада – організує систему забезпечення якості, зокрема через акредитацію акредитаційних агентств, визначення вимог до структури системи та подальшого розвитку системи забезпечення якості. За правовою формою це Фонд публічного права. Акредитаційна рада робить значний внесок у забезпечення і розвиток якості викладання й освіти в Німеччині та розвиток спільного Європейського освітнього простору. Правила акредитаційного процесу стосуються таких сфер:

- 1) визначення критеріїв, процесу та правил прийняття рішень (для акредитації агентств);
- 2) визначення критеріїв, процесу та правил прийняття рішень (для акредитації навчальних програм);
- 3) визначення критеріїв, процесу та правил прийняття рішень (для акредитації системи);

4) резюме спільних і специфічних для різних земель вимог до структур для акредитації,

5) формулювання домовленостей, якими регулюються права і обов'язки Акредитаційної Ради та незалежних акредитаційних агенцій.

3. Акредитаційні агентства – проводять акредитацію та розробляють власні інструкції, підходи та каталоги критеріїв на основі рішень КМК та Акредитаційної Ради [70].

Н.Г. Пономаренко цілком справедливо наголошує на тому, що важливим позитивним аспектом функціонування системи акредитації у Німеччині є те, що воно не обмежується освітнім простором Німеччини. Будучи членами міжнародних мереж із забезпечення якості, наприклад, Міжнародної мережі гарантій якості у вищій освіті (inqaаhe), Європейської мережі забезпечення якості у вищій освіті (enqa), Об'єднаної організації з питань якості (jqі), Акредитаційна рада та агенції беруть активну участь в побудові зони європейської вищої освіти. Не менш цікавим для України є досвід країн Балтії щодо контролю за якістю вищої освіти [358].

Не менш цікавим для України є і досвід країн Балтії щодо здійснення контролю за якістю вищої освіти. Дани держави, підкреслюють Т.М. Завгородня та В.В Конограй, першими з пострадянських країн підписали Болонську декларацію і розпочали реформування змісту і структури вищої освіти. Оцінка її якості, згідно з декларацією про співпрацю в галузі гарантій якості вищої освіти, здійснюється міжнародними комісіями, до складу яких включені зарубіжні експерти з країн ЄС (не менше 2-х, виключаючи участь представників Міністерства, ректорів та місцевої влади) [184; 137].

Основними процедурами контролю якості вищої освіти у Литві, Латвії та Естонії є ліцензування і акредитація. Значний розвиток у цих країнах, зауважує В.В. Конограй, отримала розвиток акредитація основних освітніх програм, оскільки змістом даної процедури оцінки в період атестації

(зовнішньої експертизи) є показники якості не лише самих цих програм і підготовки, а й діяльності вищого навчального закладу в цілому. Процедура акредитації в країнах Балтії, як правило, включає такі етапи:

1. Самоаналіз (самообстеження, самоконтроль) ЗВО.
2. Зовнішня експертиза, що проводиться міжнародною експертною комісією з виїздом до вищого навчального закладу.
3. Прийняття рішення з акредитації та (або) атестації [184].

При цьому, зауважують науковці, у Литві, Латвії та Естонії переважають експертні форми оцінки якості освітніх програм, увага до внутрішньоуніверситетської освітньої політики й системи контролю якості (відвідування занять, бесіди з викладачами та студентами тощо). Так, для освітніх систем країн Балтійського регіону характерним є:

- 1) процедура акредитації, що реалізується через реалізацію міжнародного проекту з оцінки якості вищої освіти;
- 2) самостійне акредитаційне агентство, створене з ініціативи Міністерства освіти за участі ЗВО;
- 3) колегіальний орган (рада), що приймає рішення про акредитацію;
- 4) процедура ліцензування й акредитації, де зовнішня експертиза (атестація) розглядається як частина акредитації;
- 5) технологія акредитації, яка передбачає, насамперед, оцінку якості й визнання освітніх програм (з виїздом комісії у ЗВО), підготовку, прийняття рішення й публікацію результатів;
- 6) залучення до роботи зарубіжних спеціалістів [184; 137].

Розглянемо більш детально організаційно-інституційну та функціональну складові досліджуваного контролю у зазначених країнах Балтії. Так, у Литві питаннями оцінки якості вищої освіти опікується Центр з оцінки якості вищої освіти (*Studijų kokybės vertinimo centras (SKVC)*). Даний Центр був створений з ініціативи Міністерства освіти та науки Литви ще у 1995 році. З самого початку SKVC був організований і функціонував як

державна бюджетна організація, в 2002 році був перетворений в державну установу управління, при цьому майже всі працівники виконують функції цивільних службовців [531].

Центр оцінки якості вищої освіти (далі – Центр) є незалежним органом, що реалізує політику щодо якості вищої освіти та вільного пересування людей, а також Європейських керівних принципів забезпечення якості вищої освіти та діяльності вищих навчальних закладів [544].

Метою діяльності Центру є заохочення вищих навчальних закладів підвищити якість своєї діяльності та виховання культури якості шляхом зовнішнього оцінювання та акредитації, створити сприятливі умови для вільного пересування людей шляхом оцінки та визнання іноземних кваліфікацій. У своїй роботі Центр прагне до сумісності положень литовської системи навчання та Європейського простору вищої освіти, і відповідно до своєї компетенції гарантує виконання міжнародних зобов'язань Литви у галузі науки та досліджень. Завданнями Центру є: сприяти вищим навчальним закладам у поліпшенні якості навчання, посилення інтернаціоналізації шляхом організації зовнішнього оцінювання, акредитації, консультування, реклами, подальших заходів після зовнішнього оцінювання та аналіз результатів супутніх видів діяльності; створити сприятливі умови для вільного пересування осіб шляхом здійснення діяльності Національного центру академічного визнання та інформації (ENIC / NARIC) шляхом проведення оцінки іноземних кваліфікацій, академічного визнання в Литовській Республіці та надання відповідної інформації. Центр виконує такі функції у порядку, встановленому законодавчими актами Литви: організовує та (або) проводить оцінку вищих навчальних закладів Литовської Республіки; акредитує навчальні галузі вищих навчальних закладів Литовської Республіки; організовує зовнішнє оцінювання діяльності вищих навчальних закладів Литовської Республіки; організовує зовнішнє оцінювання діяльності філій іноземних вищих навчальних закладів; акредитує вищі навчальні

заклади Литовської Республіки; оцінює та подає висновки щодо відповідності вищого навчального закладу або філії іноземного вищого навчального закладу, що прагне отримати дозвіл на проведення досліджень та заходів, пов'язаних із навчанням, умовам, встановленим Законом про науку та дослідження Литовської Республіки; оцінює готовність іноземних філій вищих навчальних закладів реалізовувати навчальну програму в Литовській Республіці; розробляє та вдосконалює методології та керівні принципи для самоаналізу, зовнішнього оцінювання, акредитації та подальшої діяльності вищих навчальних закладів; збирає, аналізує та поширює передовий досвід із забезпечення якості та оцінки іноземних вищих навчальних закладів, консультує вищі навчальні заклади, установи, що реалізують науково-дослідну політику та інші суб'єкти Литовської Республіки та зарубіжних країн, проводить тренінги, а також організовує інші заходи щодо забезпечення якості вищої освіти та інтернаціоналізації; та ін. [544]. Тобто основні напрями діяльності Центру з оцінки якості вищої освіти: інституційна оцінка й акредитація вищих навчальних закладів; оцінка заявок на відкриття нового ЗВО; первісна оцінка програм; оцінка якості та акредитація навчальних програм; навчання, консультації, інформування [184; 531].

ЗВО оцінюються експертами в 4 областях: стратегічне управління; підготовка і безперервне навчання; дослідження і розробки; вплив на регіон. Цілями процедур оцінювання є: створення передумов для вдосконалення діяльності ЗВО; сприяння культурі якості; оцінка потреб основного фінансування щодо ефективності роботи установи; інформувати академічне співтовариство і громадськість про якість діяльності ЗВО; надавати рекомендації для розвитку діяльності вищого навчального закладу. Інституціональні оцінки здійснюються командами, які включають в себе місцевих та іноземних громадян та представників заінтересованих неурядових сторін [531].

Акредитація програм бакалавра і магістра здійснюється на основі внутрішньої самооцінки та зовнішньої оцінки. Програми оцінюються експертами за 6 напрямками: мета й бажані результати навчання, структура програми, кадрові, матеріальні ресурси, курс навчання і оцінка, управління програмою. Кожна галузь оцінюється за чотирибальною шкалою. Однак, справедливо відмічає В.В. Конограй, – це досить довготривалі й дорогі процедури, тому розпочалося групування навчальних програм, щоб зменшити навантаження на державу, агентство і ЗВО. Групування навчальних програм мало місце і в Естонії та Латвії [184].

Що стосується Латвії, то у даній країні контроль якості вищої освіти також ґрунтується на двох основних процедурах, а саме: інституційна акредитація та акредитація освітньої програми (програм). Акредитація вищих навчальних закладів відбувається відповідно до Закону про вищі навчальні заклади (LHE), прийнятого Сеймом 02.11.1995 р. Тільки ті вищі навчальні заклади, які отримали кредит (були акредитовані) і пропонують акредитовані державою навчальні програми, мають право видавати сертифікати про вищу освіту, визнані державою, своїм випускникам. Акредитація здійснюється відповідно до положень про акредитацію, затверджених Кабінетом Міністрів. Навчальні програми акредитуються не рідше одного разу на шість років [539].

Ключовими інституціями у питаннях акредитації вищих шкіл у Латвії відіграють Центр оцінки якості вищої освіти (лат. AIKNC) та Академічний інформаційний центр (Akadēmiskās informācijas centrs, AIC). Центр оцінки якості вищої освіти (AIKNC) був створений 28.12.1994 р. у співпраці з Міністерством освіти і науки (далі – МОН) та Радою ректорів. Засновниками Центру є МОН, Латвійський університет, Ризький технічний університет, Даугавпілський університет, Ризький університет Страдіня, SIA «Школа бізнеса Turība» (у липні 2004 року Центр було перетворено з неприбуткової організації ТОВ у фонд). Місія Центру полягає у наступному: сприяти

розвитку вищої освіти в Латвійській Республіці, покращувати якість, доступність та ефективність вищої освіти, надавати можливість всім, хто зацікавлений у вищій освіті, включаючи студентів, викладачів, адміністрацію університетів та коледжів, роботодавців та професійні організації, отримувати об'єктивну та повну інформацію про якість вищої освіти, проблеми вищої освіти та шляхи розвитку. Основним завданням АІКНС є організація оцінки вищих навчальних закладів, коледжів та їх навчальних програм, необхідних для акредитації. З цією метою Центр: отримує від МОН та розглядає заявки, подані для акредитації, та звіти про самооцінку, створює комісії з оцінки із іноземних та латвійських експертів, які затверджуються Комісією з акредитації Програми вищої освіти (АІРАК) та / або Радою з вищої освіти (АІР); укладає договори з вищими навчальними закладами та коледжами про організацію оцінювання, організовує роботу оціночних комісій; готує та подає до АІРАК та АІР необхідні документи для прийняття рішення щодо акредитації вищого навчального закладу, коледжу чи навчальної програми. Крім того, АІКНС: забезпечує роботу акредитаційної комісії; готує Міністру освіти і науки до підписання та реєструє акредитаційні листи; допомагає вищим навчальним закладам у проведенні самооцінки вищих навчальних закладів, коледжів та їх навчальних програм, необхідних для акредитації; надає консультації з питань оцінки якості вищої освіти; готує та поширює інформацію серед громадськості щодо курсу та результатів акредитації [539].

В Положенні про акредитацію ЗВО Латвії відображені найбільш важливі організаційні аспекти, що стосуються акредитації. Між Міністерством освіти і науки (MES) і Центром оцінки якості вищої освіти (АІКНС) укладено договір, що визначає відповідальність і завдання сторін під час оцінки та акредитації закладів освіти або їх навчальних програм. Відповідальність за організацію акредитації несе Міністерство освіти і науки, яке укладає контракт з некомерційною неурядовою організацією – Центром

оцінки якості вищої освіти (AIKNC) про організацію оцінювання вищої освіти в Латвії. Діяльність Центру контролюється Радою з 5 осіб. До складу експертної комісії входить експерт з Латвії та не менше двох експертів з інших країн. Кожного разу формується нова комісія. Рекомендації зі створення системи гарантії якості вищої освіти розроблені Балтійським координаційним комітетом з вищої освіти (ВНЕСС). Кожна програма повинна мати ліцензію, а кожен навчальний заклад – бути зареєстрованим. Акредитація можлива лише після оцінки зовнішньою експертною комісією. Висновки експертів будуються на основі таких показників: звіт про результати самообстеження навчальних програм, опис дисциплін, штатний розпис викладачів, екзаменаційні роботи студентів тощо; результати опитування студентів, роботодавців; стандарти (при їх наявності) [184]. В.В. Конограй підкреслює, що особливістю латвійської системи акредитації є вимоги до створення звіту про самообстеження, у якому повинен бути представлений порівняльний аналіз програми, яка акредитується, не менше ніж з двома подібними програмами в країнах ЄС [184].

Що стосується Академічного інформаційного центру (АІС), то він є представником Латвії, він є некомерційною організацією – фондом, який заснований в 1994 році Міністерством освіти і науки та Латвійським університетом, Інститутом математики і комп'ютерних наук. АІС реалізує наступні функції: представник Латвії в європейських мережах визнання дипломів ENIC/NARIC№; інформаційний пункт про визнання професійних кваліфікацій в регламентованих професіях; член інформаційної мережі професійної освіти ReferNet (Встановлено Cedefop); Національний центр Europass; латвійська точка координації для Національної рамки кваліфікацій і ЕРК [531; 530].

Ну і нарешті Естонія, в якій ліцензування проходять тільки приватні вищі навчальні заклади всіх типів. Державні університети, професійні вищі навчальні заклади повинні пройти реєстрацію в Міністерстві освіти і науки.

Для них існують певні вимоги, але ліцензія не видається. Приватні заклади освіти ліцензують окремо кожен програму, а не ЗВО у цілому. У ліцензії вказуються всі програми, за якими заклад може проводити навчання, а також вказується адреса навчального закладу. Ліцензії видаються на термін дії програми [184]. Головним суб'єктом контролю за якістю вищої освіти у даній країні є Естонське агентство з якості вищої освіти (Eesti Kõrghariduse Kvaliteediagentuur (ЕККА)), яке було створено у 2009 році внаслідок реорганізації Естонського центру акредитації вищої освіти та Ради оцінки якості вищої освіти. Місія ЕККА – сприяти підвищенню якості освіти та таким чином підвищувати конкурентоспроможність естонського суспільства. ЕККА є повноправним членом таких організацій як Європейська асоціація забезпечення якості вищої освіти (ENQA), Міжнародна мережа агентств забезпечення якості вищої освіти (INQAANE), Центральна-Східна Європейська мережа агентств забезпечення якості вищої освіти (CEENQA), а також включена до Європейського реєстру забезпечення якості вищої освіти (EQAR).

Основні напрямки діяльності ЕККА включають: забезпечення інституційної акредитації вищих навчальних закладів та оцінка якості їхніх навчальних програм; забезпечення акредитації груп навчальних програм у професійно-технічній освіті та навчанні; забезпечення первинної оцінки груп навчальних програм; аналіз результатів оцінювання та надання рекомендацій щодо вдосконалення навчальним закладам та Міністерству освіти та досліджень; інформування широкої громадськості про результати оцінок; навчання експертів з оцінки; консультування та навчання навчальних закладів; участь у міжнародних мережах зовнішнього оцінювання навчальних закладів [532].

ЕККА проводить два типи акредитації: інституційна акредитація та оцінка якості навчальних програм. Інституційна акредитація оцінює внутрішню систему забезпечення якості та її функціонування, в т.ч.

виконання завдань навчального закладу, відповідність системи управління цілям і програмою розвитку вищої школи. Вищі школи зобов'язані проходити інституційну акредитацію раз в сім років, але в разі, якщо Агентство по якості за минулої акредитації виявило недоліки, воно може призначити термін до трьох років, протягом якого навчальний заклад має знову пройти інституційну акредитацію. Рішення про інституційну акредитацію приймає оціночна рада Агентства по якості [537; 533]. В ході ж оцінки якості оцінюється відповідність навчальних програм, навчання і навчально-розвиваючої діяльності, що проходить на їх базі, правовим актам, внутрішньодержавним і міжнародним стандартам і напрямкам розвитку. Оцінюється навчальна програма, її розвиток, наявність ресурсів, навчальний процес, викладачі та студенти [533].

І останньою державною, на досвід якої у сфері контролю за якістю вищої освіти слід звернути увагу є Польща. У даній державі відповідальним за означений контроль є Польський комітет з акредитації. Це незалежна установа, яка працює над забезпеченням та покращенням якості освіти. Основними цілями діяльності Комісії є: турбота про дотримання стандартів якості, прийнятих для вищої освіти, посилення на найкращі практики європейського та світового освітнього простору, а також підтримка державних та приватних університетів у процесі підвищення якості освіти та розвитку культури якості. Ця діяльність спрямована на забезпечення випускників польських університетів високим становищем на внутрішньому та міжнародному ринку праці, а також на підвищення конкурентоспроможності польських університетів як європейських установ. Найвищою цінністю, якою керується Польська комісія з акредитації у своїй роботі, є соціальне благо, оскільки якість та ефективність освіти суттєво сприяють розвитку інтелектуального капіталу та побудові громадянського суспільства. Польський комітет з акредитації виконує свою місію шляхом проведення обов'язкових оцінок програм та формулювання думок щодо

заявок на надання дозволу на проведення досліджень. Польський комітет з акредитації визнає своїм обов'язком всебічну співпрацю та діалог з усіма зацікавленими сторонами освітнього процесу, включаючи академічну спільноту, кандидатів на навчання, роботодавців та органи державної влади. Комісія здійснює ініціативи щодо такої співпраці також на міжнародному рівні, активно взаємодіючи з іншими комітетами з акредитації та їх міжнародними організаціями у здійсненні Болонського процесу та побудові Європейського простору вищої освіти [538].

Отже, резюмуючи вище викладене, можемо дійти висновку, що у європейських країнах механізми контролю за якістю вищої освіти мають як спільні риси так і свої специфічні властивості. В цілому ж, до особливо корисних для України аспектів зарубіжного досвіду щодо здійснення досліджуваного контролю слід віднести наступні [276]:

– по-перше, грамотне поєднання ідей єдиного освітнього європейського простору з національними освітніми традиціями. Більшість провідних європейських країн позитивно ставляться до формування і розвитку єдиного європейського освітнього простору. Задля цього держави приймають активну участь у міжнародній співпраці з питань вищої освіти, впроваджують на національному рівні відповідні міжнародні стандарти і практики, забезпечують визнання на своїй території іноземних документів про вищу освіту та надання дозволів на освітню діяльність зарубіжних вищих шкіл тощо. Разом із тим, кожна із держав має свою специфіку управління сферою вищої освіти, зокрема щодо ліцензування та (або) акредитації закладів вищої освіти, обумовлених їх історичним досвідом та національною культурою. Культивування національних традицій у сфері вищої школи є важливою умовою збереження культурної ідентичності населення [276];

– по-друге, запровадження комплексного підходу до контролю за якістю вищої освіти, який передбачає суто державний та змішаний контроль. Перший, тобто державний, здійснюється центральними та місцевими

органами держави, а також органами муніципальної влади. Даний контроль, як правило, реалізується на стадії ліцензування діяльності закладів вищої освіти, тобто коли відбувається перевірка спроможності ЗВО надавати освітні послуги. При цьому важливо відмітити, що у деяких державах (як наприклад, у Естонії) процедура ліцензування є обов'язковою лише для недержавних ЗВО. Державні ж ЗВО проходять лише спрощену процедуру реєстрації у органі центральної влади, що формує та здійснює державну політику у сфері освіти [276].

Що ж стосується змішаного контролю, то він проявляється під час проведення акредитації, і полягає у тому, що держава забезпечує необхідні умови для проведення процедури акредитації, втім сама у її здійсненні або взагалі не приймає безпосередньої участі, делегуючи цю функцію незалежним громадським організаціям, або створює для цього незалежний колегіальний орган (як правило агентство) чи фонд, склад якого формується на конкурсній основі;

– по-третє, створення умов для функціонування різних недержавних організацій, що мають право здійснювати акредитацію вищих шкіл. Такий підхід, зокрема запроваджений у Німеччині, і має наступні позитивні моменти: по-перше, зменшує навантаження на відповідні державні органи і ресурси; по-друге, забезпечує конкуренцію між суб'єктами акредитації, що змушує їх постійно удосконалювати методики своєї роботи і підвищувати таким чином якість та ефективність контролю за якістю вищої освіти;

– по-четверте, акредитаційні агентства або фонди у зарубіжних країнах здійснюють акредитацію не лише освітніх програм, але й інституційну акредитацію закладів вищої освіти;

– по-п'яте, у зарубіжних країнах розповсюдженою є практика обов'язкового залучення іноземних експертів до роботи в комісіях, що здійснюють оцінку якості вищої освіти;

– по-шосте, у досліджених європейських державах акредитація закладів вищої освіти відбувається у декілька етапів: самообстеження (самоаналіз, самоекспертиза), яке є основою для проведення акредитації; зовнішнє оцінювання; впровадження у роботу закладу вищої освіти вироблених під час моніторингу рекомендацій та пропозицій;

– по-сьоме, основний обсяг роботи під час реалізації процедур контролю відбуваються переважно дистанційно через відповідні засоби електронної комунікації. Таким чином, мінімізується кількість безпосередніх особистих контактів між суб'єктом та об'єктом контролю, що підвищує об'єктивність, неупередженість та прозорість такого контролю;

– по-восьме, у європейських державах особлива увага відводиться участі у міжнародних моніторингових програмах та проектах [276].

Переконані, що використання в українському освітньому просторі зазначених аспектів зарубіжного досвіду щодо контролю за якістю вищої освіти, має позитивно позначитися на ефективності національного механізму контролю за якістю вищої освіти [276].

4.2. Перспективні напрямки вдосконалення адміністративних процедур здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні

Одним із ключових та обов'язкових структурних елементів механізму контролю за якістю вищої освіти є адміністративні процедури, через які реалізуються відповідні контрольні заходи. І від того, які саме процедури використовуються та яким чином вони організовані, прямо залежить ефективність і дієвість зазначеного контролю. Стан тих процедур контролю за якістю вищої освіти, що існують і використовуються сьогодні в Україні, можна охарактеризувати як неоднозначний. З одного боку, запроваджений в нашій державі порядок перевірки якості вищої освіти у багатьох аспектах

відповідає тим процедурам, що використовують для моніторингу якості вищої освіти у провідних зарубіжних країнах, а з іншого – існує ряд проблемних моментів, що негативним чином позначаються на якості досліджуваних процедур в Україні, на чому наголошували та продовжують акцентувати увагу сьогодні дослідники із різних галузей науки. Так, І.І. Бабин, Л.М. Гриневич, І.Л. Лікарчук та ін., аналізуючи проблеми моніторингу якості освіти, зазначають, що окрім зростання вимог і зацікавленості українського суспільства в суттєвому поліпшенні якості освітньої діяльності, ця проблема актуалізувалася ще й іншими чинниками. Насамперед йдеться про те, що освіта, особливо вища, стає більш масовою. Це, у свою чергу, зумовлює проблему можливої девальвації академічних стандартів, перетворення цієї освітньої галузі у своєрідний додаток господарського комплексу. Проблема оцінювання якості освіти актуалізується і в тому, що в умовах розвитку демократичного суспільства постає гостра вимога до закладів освіти ставати відкритими та підзвітними громадянському суспільству з погляду результатів своєї діяльності. Не менш важливе значення мають і процеси глобалізації, підвищення мобільності учнів, студентів, викладачів. Виникає необхідність порівняння результатів функціонування української освітньої системи з національними освітніми системами інших держав. Зробити таке порівняння без функціонування ефективної системи моніторингу якості освіти неможливо [14, с.8–9].

Однак, зауважують дослідники, головною причиною актуалізації проблеми ефективного та успішного моніторингу якості освітньої діяльності є усвідомлення того, що в країні мали і мають місце суттєві стратегічні прорахунки у визначенні змісту та основних напрямів освітньої політики на різних рівнях управління освітньою системою. У свою чергу, поява таких прорахунків зумовлена незадовільним рівнем інформаційного забезпечення процесу управління, що не дає можливості прогнозувати динаміку та основні тенденції в розвитку освітньої системи, готувати науково обґрунтовані

рекомендації щодо прийняття ефективних управлінських рішень із метою поліпшення ефективності функціонування освітньої галузі [14, с.9].

Таким чином, підсумовують І.І. Бабин, Л.М. Гриневич, І.Л. Лікарчук, проблема оцінювання якості освіти з дидактичної чи управлінської перетворюється в політичну, що зумовлює необхідність існування в державі системи її моніторингу. Лише така система повинна формувати надійне інформаційне поле, аналіз даних якого й допоможе відстежувати реальну ситуацію в освітній галузі, прогнозувати її розвиток, приймати оперативні управлінські рішення щодо корегування визначених стратегій [14, с.9].

Зазначені експерти стверджують, що в Україні все ще не створена належна національна система моніторингу якості освіти. Це унеможливує формування ефективної освітньої політики, веде до неефективного використання бюджетних і приватних коштів, знецінює сутність та зміст освітньої діяльності, зумовлює породження корупційних схем і, у кінцевому результаті, суттєво впливає на національну безпеку держави. Нормативні документи, що стосуються питань моніторингу та оцінювання якості освіти, прийняті в останній рік, не можуть забезпечити створення такої системи. Вони орієнтовані на отримання формальних показників, проведення безсистемних ситуативних контрольних процедур, розвиток процесів централізації в управлінні освітньою системою. В Україні не розроблена Концепція та модель національної системи моніторингу якості освіти. Існуючі програмні та нормативні документи обмежуються проголошенням декларацій на кшталт «підвищення якості» замість визначення її конкретних показників, що необхідно досягнути і досягнення яких можна виміряти. Це не дає можливості перейти від гасел щодо забезпечення якості до конкретних дій стосовно її забезпечення [14, с.92].

На думку М. Долинської, сьогодні перед усіма учасниками освітнього процесу стоїть проблема підвищення якості освіти, її адаптації до життєвих реалій (економічних, соціальних, культурних, демографічних тощо).

Українська вища школа, визначаючи основні шляхи своїх реформ, вступила в період практичного оцінювання власного менталітету, сформованих традицій в області форм і методів навчання, контролю якості знань, перевірки їх адекватності цілям, задачам, рівню розвитку загальнолюдської, матеріальної і технологічної культури суспільства. Чинне законодавство у сфері освіти потребує суттєвих змін щодо контролю за якістю освіти, зокрема вищої, та сприятиме подальшому розвитку як незалежної України, так і її народу, зокрема його наукового, економічного та духовного рівнів [122].

Л.А. Сподін у своїх дослідженнях, присвячених проблемам і шляхам забезпечення якості вищої освіти в Україні, відмічає, що чинними нормативно-правовими актами визначено такі напрями державної політики у сфері вищої освіти в Україні, як утвердження демократичних засад вищої школи та студентського самоврядування; запровадження у вищих навчальних закладах сучасних освітніх технологій; поліпшення матеріально-технічного та методичного забезпечення; посилення інтеграції вищої освіти, науки та виробництва; створення на базі провідних університетів сучасних дослідницьких центрів; запровадження ефективних економічних механізмів солідарної участі держави, бізнесу та громадянського суспільства у розвитку вищої освіти. Проте, через низку проблем зазначені шляхи підвищення якості вітчизняної вищої освіти поки що не реалізовані повною мірою [448].

Л.А. Сподін наголошує, що у спадщину від Радянського Союзу Україна отримала не пристосовану до роботи в нових ринкових умовах систему вищої освіти, суттєвими недоліками якої були централізація управління, бюрократизація вищої школи, занадто вузька спеціалізація фахівців, підготовлених для планової соціалістичної економіки і тому нездатних орієнтуватися в умовах оперативних змін, яких вимагало життя [374; 448].

Науковець цілком справедливо зауважує на тому, що українська система забезпечення якості наслідувала радянські адміністративно-командні методи контролю, адже споживачем послуг освіти була держава, тобто, в українській

системі освіти дотепер переважають формальні процеси і процедури. Європейська система освіти формувалася згідно з вимогами роботодавців, студентів та їхніх батьків, тобто споживачів освітніх послуг, що безпосередньо вплинуло на вимоги щодо якості освіти. Прикро, що сьогодні в Україні підвищення якості освіти часто підмінюється успішністю формального звітування щодо її якості перед державними органами контролю. На подолання проблеми бюрократизації освіти спрямовані заходи щодо спрощення університетської звітності. В українській політиці все ще відчутною є стара настанова щодо ставлення до науки, освіти і культури за принципом залишковості. Фінансування освіти потребує суттєвого збільшення обсягу та розширення спектра джерел надходжень коштів, що дозволить зберегти вітчизняні наукові школи, зменшити «відтік інтелекту» за кордон, повернути тих науковців, які від'їхали за кордон через соціальну та фінансову незахищеність, підняти престиж викладацької та наукової роботи, тобто, забезпечить умови для омолодження науково-педагогічного складу вищих навчальних закладів, здатного здійснити ефективне реформування вищої освіти [448]. Очевидно, доходить висновку Л.А. Сподін, що на якість освіти значною мірою впливає низький рівень наукових досліджень та інноваційної діяльності в університетах України, адже вищі навчальні заклади, поряд з освітньою та виховною роботою, мають здійснювати активну наукову діяльність і готувати на цій основі кадри вищої кваліфікації. Незалежні спостерігачі вказують на низьку ефективність українських освітніх закладів з точки зору інноваційних досліджень, внеску до світового банку знань. Також потребує серйозної реструктуризації нинішня мережа вищих навчальних закладів. Реформування системи вищої освіти потребує укрупнення навчальних закладів, створення потужних регіональних університетів, які б забезпечували якісну освіту і наукову роботу [448]. Для України, підкреслює автор, яка чітко визначила орієнтир на входження в освітній простір Європи, здійснює модернізацію освітньої діяльності в

контексті європейських вимог, проблема якості освіти є однією з основних. Проте, позитивні тенденції, які намітилися у системі вищої освіти, все ж стримуються нерозробленістю конкретних механізмів підвищення її якості, існуючою системою централізованого жорсткого контролю та відсутністю культури забезпечення якості освіти всіма учасниками освітнього процесу [448].

В. Бахрушин, висвітлюючи проблемні питання ліцензування освітньої діяльності у сфері вищої освіти, зазначає, що, якщо говорити про перспективи вдосконалення системи ліцензування загалом і Ліцензійних умов зокрема, то перш за все потрібно усунення колізій між Законами, що регулюють ліцензування освітньої діяльності, а також виправлення помилок і неточностей, які містить чинна редакція. Також варто обговорити доцільність збереження ліцензування для кожної спеціальності на кожному рівні вищої освіти та переходу до ліцензування освітньої діяльності лише за рівнями, як це передбачено Законом України «Про освіту» [41]. Як свідчить аналіз чинної й всіх попередніх редакцій Ліцензійних умов, наголошує В. Бахрушин, сформулювати для спеціальностей доцільні для всіх і водночас однозначні та прозорі, як вимагає Закон про ліцензування, єдині вимоги неможливо. Альтернативою могло б бути створення окремих вимог для кожної спеціальності, що більше відповідало б чинному Закону про вищу освіту. Але це проблематично з погляду можливості реалізації та, очевидно, суперечить курсу на дерегуляцію, і практикам, що існують в Європейському просторі вищої освіти. Ще однією альтернативою є перехід до ліцензування освітньої діяльності за галузями знань. На більш (але не дуже) віддалену перспективу потрібно вирішувати більш концептуальні питання: де пролягає межа доцільного втручання держави у діяльність закладів вищої освіти; що саме треба ліцензувати; які вимоги можуть бути корисними, а які лише перешкоджатимуть розвитку закладів вищої освіти [41].

Г.П. Клімова називає забезпечення якості вищої освіти пріоритетною детермінантою становлення інноваційного суспільства в Україні. Вона переконана, що важливе значення для інноваційного розвитку українського суспільства має підвищення якості вищої освіти, що має не лише педагогічний чи суто науковий, а й соціальний, політичний та управлінський контекст. Тому проблема забезпечення якості вищої освіти України набуває особливої актуальності. Про це свідчать державні програми розвитку вищої освіти, а також новий Закон «Про вищу освіту», в якому вперше з'являється окремий розділ, що присвячується проблемам забезпечення якості вищої освіти в Україні. Інноваційне суспільство, наголошує Г.П. Клімова, знаменує собою перехід від суспільства, заснованого на індустріальних технологіях, до суспільства, основним змістом якого є інновації. Саме з інноваціями людство зв'язує свою подальшу долю, вбачаючи в них основне джерело задоволення соціальних потреб і найважливіший засіб вирішення практичних і духовних завдань. Одним із найважливіших умов інноваційного розвитку українського суспільства є забезпечення якості вищої освіти, для забезпечення якої необхідна імплементація компетентнісного підходу до аналізу якості вищої освіти, реалізація комплексу інструментів систем внутрішнього та зовнішнього забезпечення якості вищої освіти відповідно до стандартів і рекомендацій Європейського простору вищої освіти як основи для інтеграції національної системи забезпечення якості вищої освіти в європейську систему оцінювання результатів навчання здобувачів вищої освіти [167].

На думку О.М. Корнилової, Ю.О. Огороднік, головною проблемою більшості вищих навчальних закладів є якість підготовки спеціалістів. Умови життя, сучасні вимоги та глобальні проблеми суспільства ставлять вказану проблему на перший план. Розвиток суспільства держави можна з легкістю оцінити опираючись на рівень її освіти. Необхідно зазначити те, що через актуальність проблеми, суспільство потребує підтримки та розвитку досконалої якісної освіти у країні. Освітній потенціал України має

якнайшвидше зростати, адже забезпечення конкурентоспроможності випускників вишів на внутрішньому та міжнародному ринку праці є дуже актуальним питанням. Оптимальність добору змісту, шляхи реалізації навчальних дисциплін, компетентність фахівців вишів, розвиток особистісно-професійної спрямованості студентів у навчальному процесі вищих навчальних закладів – це основні фактори, від яких залежить якість освіти [189]. Якість освіти, стверджують О.М. Корнилова, Ю.О. Огороднік — насамперед глибоке засвоєння матеріалу з основ спеціальності, що був відібраний та структурований задля того, щоб студенти отримали професійні вміння та навички, а також сформували особисті професійні якості у ході спеціально організованого, професійно спрямованого навчального процесу. Саме це сприятиме створенню передумов для реалізації особистісного потенціалу студентів за будь-яких обставин та в будь-який час. Дослідники переконані, що розуміння важливості якості освіти й інтелектуального потенціалу нації як головного чинника забезпечення національної конкурентоспроможності освіти нарешті сформувалось в Україні. Українська держава досягла успіхів у сфері європейської інтеграції та підвищення якості освіти в останні роки. Враховуючи потреби впровадження європейських стандартів якості освітніх послуг до європейського освітянського простору варто: на рівні навчального закладу забезпечити якісне надання освітніх послуг; дієво впроваджувати міжнародні стандарти якості освіти; сприяти організації навчального процесу, адекватного сучасним тенденціям розвитку національної та світової економіки; сприяти контролю за якістю підготовки кадрів на усіх рівнях навчання; прикласти максимум зусиль до участі навчальних закладів у річних рейтингах вузів світу [189].

Досить змістовне дослідження з приводу сучасного стану вищої освіти в Україні та контролю за її якістю висловили Т. Добко, Г. Воскобойникова, М. Головянко, С. Гришко, О. Джеджора, В. Жуковський, М. Іванчук, Г. Козопольянська, Ю. Кордуба та ін. У своєму спільному дослідженні,

присвяченому проблематиці забезпечення якості освіти, вони зазначають, що Національна система забезпечення якості вищої освіти повинна враховувати як глобальні тенденції сучасного світу, так і національні особливості, викликані унікальними історичними, соціальними і культурними обставинами. Тож яка ситуація в Україні [136]? Дослідники переконані, що сліди адаптації радянськості в нашому сучасному житті рясніють в економіці, соціальній і освітній сферах, культурній пам'яті, повсякденному житті. Це стосується не лише видимих фактів пострадянської присутності в українській вищій освіті, що з прийняттям нового закону про вищу освіту, сподіваємося, нарешті кануть у лету (наприклад, система державного фінансування вищої освіти радянського зразка, обмеження права релігійних організацій створювати вищі навчальні заклади з правом видачі державно визнаних дипломів). Йдеться також про культурні, психологічні й символічні прояви радянськості в українській вищій освіті. Таким чином, вища освіта в Україні як і раніше залишається полем битви двох інтерпретацій сучасної української ідентичності – європейської та радянської. Де радянська спадщина проявилася у сфері вищої освіти найбільше? Вона дає про себе знати у занепаді гуманітарних і соціальних наук. Проявляється у розриві між освітою і дослідженнями в середовищі університету. Ця спадщина породила міф про самодостатність українських практик вищої освіти і викликає нехіль до міжнародного співробітництва. Вона призвела до занепаду культури університетської автономії й академічної свободи. І, нарешті, вона є одним з головних джерел поширеної корупції академічного етносу. У цьому сенсі радянська спадщина значно понизила потенціал вишів стати драйверами соціальних змін і культурних трансформацій, двигунами динамічного і незворотного перетворення всього суспільного життя в Україні. Іншими словами, Україна все ще залишається пострадянською країною у своїй системі вищої освіти [136].

Т. Добко, Г. Воскобойникова, М. Головянко та ін. вважають, що подолання радянської спадщини і спадковості тут можливе за умови посиленої уваги до (1) покращення якості освіти через інтернаціоналізацію українського освітнього середовища; (2) модернізації системи вищої освіти через розширення автономії ВНЗ; (3) звуження корупційного простору у вищій освіті через посилення відповідальності і солідарності академічної спільноти за академічну якість [136]. Здорова культура, якості, акцентують увагу вони, є не тільки середовищем для повноцінного навчального і наукового спілкування, а й може стати безцінним символічним капіталом університету, його візитною картою і навіть конкурентною перевагою у пошуку студентів, міжнародних партнерів та синергії з ринком праці. Культура внутрішнього забезпечення якості це не розкіш, яку собі може дозволити університет, коли все решта вже на місці й добре працює. Вона – дуже практичний засіб покращення управління, підвищення академічної якості і навіть фінансової оптимізації діяльності університету. При уважному погляді на систему університетської освіти в сучасній Україні можна пересвідчитися, що творення нової культури якості на принципах академічної свободи, відповідальності й підзвітності все ще залишається радше фігурою мови, ніж усвідомленою потребою університетських корпорацій, здатною мотивувати їх на інституційні й системні зміни. Натомість спостерігаємо значні деформації в просторі університетської культури. Розрив між декларованими цінностями та щоденною практикою творить простір для корупції, котру у широкому значенні цього слова можна трактувати як зіпсуття, виродження та деградацію стосунків і взаємодії у середовищі адміністрації, викладачів й студентів. Наслідком корупції в університетах стає не тільки падіння якості освіти й рівня наукових досліджень, а й формування університетської антикультури, яка не дає розгорнутися культурі довіри, поваги та взаємної співпраці [136].

С.А. Свіжевська вбачає наступні протиріччя практики з питань оцінювання діяльності при ліцензуванні: невизначеність резерву ліцензованого прийому та граничного контингенту студентів вищого навчального закладу. Вищі навчальні заклади прагнуть збільшити контингент студентів з метою одержання фінансових ресурсів, але відсутність обмежень щодо ліцензованого обсягу прийому та контингенту студентів негативно впливає на якість навчання через необхідність реалізації навчального процесу в декілька змін, обмеження доступу до інформаційних ресурсів; неможливість реалізації за юридичними чинниками ліцензійних умов щодо кадрового забезпечення. Формування кадрового забезпечення можливе після одержання ліцензії та початку навчального року і має бути адекватним контингенту студентів та навчальному навантаженню. Отже, контроль кадрового забезпечення навчального процесу та якості надання освітніх послуг має бути щорічним. При негативному результаті акредитації студенти позбавлені можливості одержати диплом про вищу освіту. Виконання ліцензійних умов має здійснюватися щорічно; недосконалість засобів діагностики рівня сформованості компетенцій випускників. Програми навчальних дисциплін розробляються як стандарти вищого навчального закладу, що заважає розробці засобів централізованого контролю; відсутність контролю державної атестації випускників (фактично рівень сформованості компетенцій випускника не визначається). Акредитація напряму чи спеціальності здійснюється як правило до завершення теоретичного навчання, що не дає можливості перевірити її відповідність стандартам вищої освіти. Результати державної атестації фактично залишаються поза увагою; має місце й недосконалість критеріїв оцінки рівня наукової діяльності вищого навчального закладу як обов'язкової складової. Роль вищих навчальних закладів як громадського та наукового центру при акредитації вищого навчального закладу не враховується [420].

Позиції науковців, громадських діячів, працівників освітньої сфери є яскравим свідченням того, що сучасна сфера управління освітою, зокрема механізм контролю за якістю останньої (і перш за все це стосується вищої школи), має ряд проблем та недоліків. І це цілком природньо, враховуючи те, що означена сфера перебуває на етапі реформування і все ще не набула остаточно сформованого вигляду. Однак, тим важливіше саме тепер активно акцентувати увагу на проблемних моментах на цьому шляху з метою їх конструктивного вирішення та забезпечення створення надійної, якісної та ефективної системи контролю за якістю вищої освіти в Україні. Огляд доктринальних джерел, наукових статей, досліджень, проведених громадськими організаціями, доповідей представників влади тощо доводить, що проблемні аспекти забезпечення якості вищої освіти знаходяться на різних рівнях (особистісному, інституціональному регіональному, національному, міжнародному) та у різних площинах (психологічній, культурній, правовій, управлінській тощо). Для мети нашого дослідження особливий інтерес становлять правові проблеми та перспективи розвитку контролю за якістю освіти, а саме адміністративні процедури реалізації даного контролю. Ключовими адміністративними процедурами забезпечення якості вищої освіти в Україні є ліцензування та акредитація, удосконаленню яких ми далі і приділимо увагу. З цього приводу доцільно відзначити думку І.О. Громової, що система ліцензування та акредитації в Україні є одним з головних інструментів державного управління освітою, який до сьогодні практично нівелював право на автономність та самостійність вищих навчальних закладів в освітній діяльності. Вища освіта в Україні знаходиться в застої, освітні програми швидко втрачають актуальність, жорстким державним врегулюванням гальмується розвиток вишів. Проведення ліцензування та акредитації є випробуванням для будь-якого закладу, навіть самого іменитого. ЗВО любого рівня, розміру, місця розташування та форми власності стикається з низкою проблем як зовнішніх (на рівні органів

управління, ліцензування та акредитації), так і внутрішніх (організація, час, методика) [99].

Отже, ліцензування. Нагадаємо, що ліцензування являє собою засіб державного регулювання провадження видів господарської діяльності, спрямований на забезпечення безпеки та захисту економічних і соціальних інтересів держави, суспільства, прав та законних інтересів, життя і здоров'я людини, екологічної безпеки та охорони навколишнього природного середовища [385]. Відповідно, ліцензування закладу освіти – це процедура визнання спроможності юридичної особи провадити освітню діяльність відповідно до ліцензійних умов провадження освітньої діяльності [366]. Правовою основою процедури ліцензування освітньої діяльності закладів вищої освіти є Закони України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 02.03.2015 р. № 222-VIII, «Про освіту» від 05.09.2017 р. № 2145-VIII, «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII, Постанова КМУ «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності» від 30.12.2015 р. № 1187. Аналіз положень цих нормативно-правових актів одразу ж дозволяє помітити, що процедура ліцензування освітньої діяльності дещо відрізняється від загальної процедури ліцензування, передбаченої у Законі України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 02.03.2015 р. № 222-VIII. А саме ліцензування ЗВО передбачає проведення виїзної ліцензійної експертизи Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти. У той час статтями 11–13 Закону України «Про ліцензування видів господарської діяльності» не передбачено проведення ніякої експертизи. Звісно, можна посилатися на те, що у статті 7 даного Закону закріплено, що ліцензування освітньої діяльності здійснюється з урахуванням особливостей, визначених спеціальними законами у сфері освіти. Однак, як справедливо відмічає В. Бахрушин, врахування особливостей «може стосуватися певних деталей, але не принципів ліцензування [41]. Тобто запровадження такої обов'язкової

експертизи у порядок ліцензування освітньої діяльності закладу вищої освіти не просто вносить якусь особливість у процедуру ліцензування, а принципово змінює її механізм, ускладнюючи останній. З одного боку такий підхід є справедливим, оскільки спрямований на забезпечення високого рівня уваги держави до питання допущення суб'єктів до такого особливо важливого виду суспільної діяльності як надання освітніх послуг. А з іншого – постає питання про те, а чи у кожному випадку потрібен такий підхід? Зокрема, йдеться про те, чи доцільно проводити таку ускладнену процедуру ліцензування по відношенню до державних закладів вищої освіти. Адже у деяких європейських країнах (наприклад, Естонії) процедура ліцензування саме державних закладів вищої освіти максимально спрощена. І такий підхід, на наше переконання, обумовлений тим, що державні заклади освіти, зокрема вищої, мають підвищений кредит довіри, що є цілком справедливим, адже кожна сучасна демократична, соціальна держава неабияк зацікавлена у збереженні та розвитку людського капіталу. А вища освіта є надзвичайно важливим засобом (інструментом) реалізації даної цілі. У той же час приватні заклади вищої освіти у значній мірі зацікавлені в отриманні прибутків від надання освітніх послуг. Тобто якщо держава створює заклади вищої освіти для забезпечення: конституційного права громадян на освіту; соціокультурного розвитку населення; економічного, інноваційного та іншого розвитку держави тощо, то приватні вищі школи в якості однієї із основних цілей мають отримання прибутків від своєї діяльності.

З огляду на зазначене, вважаємо, що доцільно скористатися досвідом деяких зарубіжних держав (зокрема, як зазначалося вище, Естонії) та спростити процедуру ліцензування державних вищих навчальних закладів.

Ще одним важливим проблемним аспектом законодавчого регулювання досліджуваної процедури ліцензування є те, що згідно із чинними Ліцензійними умовами провадження освітньої діяльності, затвердженими Постановою КМУ «Про затвердження Ліцензійних умов

провадження освітньої діяльності» від 30.12. 2015 р. № 1187, ліцензування у сфері вищої освіти здійснюється за відповідною спеціальністю, при цьому ніяких вимог щодо окремих освітніх програм у даному нормативно-правовому акті немає. Однак, у Додатках до Ліцензійних умов міститься ряд форм, в яких необхідно вказувати дані про навчальні плани, робочої програми з кожної навчальної дисципліни навчального плану. Наведення таких даних лише ускладнює та обтяжує процедуру ліцензування. Адже перевірка даної інформації не є необхідною для визначення рівня виконання ліцензійних вимог. Ситуація погіршується ще й тим, що відповідно до частини 21 Ліцензійних умов ліцензіат повинен повідомляти орган ліцензування про зміну даних, зазначених у документах, що додавалися до заяви, протягом місяця з дня настання таких змін [302].

Звідси вважаємо, що з метою удосконалення процедури ліцензування освітньої діяльності закладів вищої освіти слід переглянути форми, що додаються до заяви, виключивши із них вимоги щодо надання інформації, яка не має прозового відношення до забезпечення ліцензійних умов.

Далі слід погодитися із позицією про те, що станом на сьогодні перелік ліцензійних вимог є ексклюзивним, тобто невиконання навіть одного показника по таблиці відповідності ліцензійним вимогам мало би приводити до відмови у наданні ліцензії. Такий підхід може вважатися об'єктивним і ефективним лише при дуже чітких показниках і при невеликій їх кількості. Кількість показників можна було б скоротити до наявності (1) стратегії розвитку програми і плану забезпечення її якості; (2) навчального плану; (3) кадрового забезпечення; (4) матеріально-технічної бази; (5) бібліотечних ресурсів. Інші показники мають бути частиною плану розвитку і нарощуватися у процесі розгортання освітньої програми [405, с.44]. З огляду на те, що для отримання ліцензії ліцензіат має виконати усі ліцензійні умови, дуже важливо щоб вони були прозорими та чіткими (однозначними). Однак, аналіз положень чинних Ліцензійних умов не дозволяє впевнено говорити

про те, що вимоги щодо зазначених умов є однозначними та прозорими. І яскравим прикладом цього є норма Ліцензійних умов про те, що «забезпеченість комп'ютерними робочими місцями, лабораторіями, полігонами, обладнанням, устаткуванням, що необхідні для виконання освітніх програм, обґрунтовується окремим документом з наданням розкладу їх використання та розрахунків достатності. При цьому враховується комп'ютерна техніка із строком експлуатації не більше восьми років. Забезпеченість навчальних аудиторій мультимедійним обладнанням повинна становити не менше ніж 30 відсотків». Проблема полягає у тому, що не зрозуміло як саме і ким має здійснюватися перевірка реального виконання ліцензіатом даної ліцензійної умови.

Підсумовуючи вище викладене щодо реального стану процедури ліцензування у сфері вищої освіти, можемо констатувати, що сьогодні у її законодавчому підґрунті існують недоліки, через які вона (дана процедура) не у повній мірі відповідає передбаченим у Законі України «Про ліцензування видів господарської діяльності» від 02.03.2015 р. № 222-VIII принципам ліцензування, зокрема таким як: прозорість та однозначність ліцензійних вимог, необтяжливості зайвими вимогами і процедурами. Така ситуація, на нашу думку, створює сприятливі умови для надмірного втручання держави у освітню діяльність закладів вищої освіти. Однак, означені проблеми можуть бути досить легко та швидко вирішені, шляхом внесення відповідних змін до чинного законодавства, яким регулюється зазначена процедура ліцензування [275].

Наступною важливою адміністративною процедурою контролю за якістю вищої освіти є акредитація. Чинне українське законодавство передбачає два види акредитації: акредитацію освітніх програм та інституційну акредитацію. Так само як і у випадку із ліцензуванням, правове регулювання процедури акредитації хоча й суттєво покращилося, втім не позбавлене певних недоліків. І в першу чергу слід звернути увагу на те, що

існуючий на сьогодні в Україні підхід до акредитації передбачає перевірку документальної інформації, наданої закладом вищої освіти. І в цілому це відповідає провідним зарубіжним зразкам. Разом із тим не можна не відзначити, що на сьогодні в Україні, на жаль, досить низька культура якості освіти та досить високий рівень корупції і недоброчесності. За таких умов немає належної впевненості у тому, що відомості, які подаються закладами вищої освіти для акредитації є достовірними. В якості прикладу слід відзначити відомості про самооцінювання ЗВО за 2020 рік, оприлюднені Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти, які є тому яскравим свідченням. Зокрема, згідно даного звіту 95% закладів вищої освіти у відомостях про самооцінювання вказали про відсутність випадків порушення академічної доброчесності [82], що аж занадто високий показник навіть для держав із виокремленим рівнем культури якості освіти. Експерти досить часто зверхньо ставляться до процедури перевірки відомостей, що надані закладом вищої освіти, тобто не вдаються до співставлення таких даних, визначення їх кореляції, а обмежуються лише з'ясуванням чіткості формулювань відповідних положень. Як наслідок завищені рівні відповідності.

Для вирішення даної проблеми необхідно забезпечити більш якісну роботу експертів, зобов'язавши їх під час виконання своїх функцій перевіряти не лише відповідність та чіткість формулювань, але й в цілому взаємозв'язок і узгодженість усіх компонентів освітньої програми. Крім того, слушною видається думка про те, що експерти повинні враховувати специфіку профілю навчального закладу і відповідної програми, а, отже, використовувати диференційований підхід до оцінки показників якості. При акредитації дослідницьких програм ВНЗ, перед яким стоїть завдання прориву у певних наукових ділянках, треба брати до уваги одні критерії, наприклад, кількість і рівень наукових публікацій у наукових часописах, що практикують незалежне експертне оцінювання матеріалів. При акредитації

професійних програм, стверджують Т. Добко, І. Золотарьова, С. Калашнікова, треба брати до уваги інші критерії, скажімо, портфоліо публікацій студентів програм з журналістики. При акредитації ВНЗ, який в силу своєї специфіки приділяє особливу увагу громадянській освіті і вихованню, треба підбирати свій особливий набір критеріїв [405, с.44–45].

Також вважаємо, що наявна процедура акредитації не забезпечує належне виявлення реальної дієвості та практичної цінності освітньої програми. Адже вона (дана процедура) не передбачає визначення навчальних та наукових досягнень студентів. Саме лише опитування здобувачів вищої освіти, передбачене законодавством, навряд чи можна вважати надійним джерелом якості та ефективності освітньої програми. Натомість важливим показником її оцінювання за цими критеріями є врахування результатів оцінювання успіхів студентів у навчанні.

Далі слід погодитися із думкою про те, що в операційних положеннях та інструкціях про акредитацію слід відобразити динамічне, а не статичне розуміння якості. Йдеться про те, що при акредитації слід вимірювати «додану вартість», підвищення якості, «дельту» в розвитку, а не поточний стан наявних показників. Зовнішня оцінка якості повинна враховувати ефективність діяльності ВНЗ залежно від доступних ресурсів. У різних ВНЗ різні стартові можливості і доступні ресурси також різні, а тому при акредитації слід перевіряти, чи досягли програми того відносного рівня якості і результативності, на який могли розраховувати при наявності таких ресурсів [405, с.44]. У цьому контексті слід скористатися зарубіжним досвідом, зокрема Німеччини, в якій в якості одного з етапів передбачено впровадження результатів акредитації у практичну діяльність закладу вищої освіти. Тобто за результатами перевірки експерти відзначають не лише недоліки, але й досягнення закладу вищої освіти у порівнянні із результатами попередньої експертизи. Що ж стосується недоліків, то суб'єкт експертизи не просто їх фіксує у висновку, а надає керівництву закладу вищої освіти, його

структурного підрозділу певну підтримку, допомогу в усуненні цих недоліків та подальшому розвитку освітньої діяльності за відповідним напрямком.

Отже, підсумовуючи вищевикладене, можемо стверджувати, що існуючі на сьогодні недоліки у процедурі акредитації в сфері вищої освіти не мають кричущого характеру, тобто такого, який би ставив під сумнів доцільність та необхідність її існування у нинішньому вигляді. Однак, вони все ж таки негативним чином позначаються на її спроможності на належному рівні забезпечувати якість освіти. Запропоновані нами вище кроки покликані усунути ці недоліки та підвищити надійність і авторитетність процедури акредитації як одного із основних адміністративних засобів забезпечення якості вищої освіти [281].

4.3. Оптимізація критеріїв оцінювання ефективності здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні

Протягом даного дослідження ми постійно зверталися до різних проблем та аспектів контролю за якістю вищої освіти. При цьому неодноразово говорили про оцінювання даної якості. Однак, не слід забувати, що предметом представленої праці є саме контроль і його ефективність та дієвість також потребує оцінювання. Тобто по відношенню до контролю також повинен здійснюватися систематичний процес порівняння його результатів із цілями, завданнями, комплексом явних або неявно виражених стандартів з метою внесення необхідних адміністративних чи політичних змін. Нагадаємо, що оцінювання є аналітичною діяльністю, спрямованою на збір, аналіз, тлумачення та передавання інформації про економічність, ефективність, результативність політики, програм, проектів, які здійснюються з метою поліпшення соціальних умов. Оцінювання має бути систематичним та об'єктивним, оскільки спрямоване на заплановані, поточні

або завершені управлінські впливи і стосується процесу визначення цінності або значущості діяльності, політики чи програми [128, с.504].

Однак, при тому, що оцінка ефективності контролю за якістю освіти є надзвичайно важливим завданням, його науково-теоретичному обґрунтуванню та дослідженню майже не приділяється уваги, яка практично повністю сконцентрована на якості самої освіти. Хоча здається очевидним той факт, що стан забезпечення якості вищої освіти значним та прямим чином залежить від ефективності контролю, в ході якого означена якість визначається. Значно більше уваги оцінці ефективності контролю приділяється в інших галузях теорії та практики. Ще раз наголосимо на тому, що проблематиці контролю за якістю освіти, зокрема вищої, приділяється досить багато уваги у доктринальних джерелах, спеціалізованих періодичних виданнях, у дослідженнях та ініціативах громадських організацій, на різного роду конференціях, круглих столах.

Так, наприклад, А. Вітченко та В. Грицюк вважають, що оновлення освітнього законодавства в Україні, впровадження європейських стандартів і критеріїв якості вищої освіти зумовлюють нагальність перегляду вітчизняних процедур ліцензування та акредитації, які гальмують демократизацію вищої школи, автономізацію вищих навчальних закладів (ВНЗ), перехід від державної до громадської моделі забезпечення якості. У контексті імплементації нового закону «Про вищу освіту» обговорення проекту Концепції реформування системи ліцензування та акредитації у вищій освіті України особливої актуальності набуває проблема формування дієвих механізмів забезпечення якості освітніх послуг. Дослідники підкреслюють, що серйозну критику науковців викликає чинний механізм контролю якості вищої освіти в Україні, який не лише виявився неефективним, але й продовжує гальмувати подальші демократичні перетворення в галузі [84]. На превеликий жаль, заважують А. Вітченко та В. Грицюк, дотепер зберігаються застарілі погляди на ліцензування та акредитацію виключно як на важелі

«регламентації діяльності вищих навчальних закладів», адміністративного впливу на формування мережі ЗВО, елементи директивної системи державного управління вищою школою. Все це, наголошують вони, не відповідає сучасним світовим тенденціям розвитку вищої освіти, заважає підвищенню конкурентоспроможності вітчизняної вищої школи, її інтеграції до відповідних структур ЄПВО. Формування національної системи гарантування якості вищої освіти передбачає вироблення спільної стратегії державно-громадського управління галуззю, спрямованої на об'єднання зусиль державних органів влади, вищих навчальних закладів, громадських організацій, викладачів, студентів, роботодавців та інших зацікавлених сторін з метою розроблення дієвих, прозорих, комплексних механізмів контролю за якістю підготовки фахівців [84]. Для цього необхідно, стверджують А. Вітченко та В. Грицюк, створити нову методологію освітнього менеджменту, оновити нормативну базу, посилити роль незалежних агенцій і, таким чином, забезпечити умови для реальної демократизації вищої школи, залучення громадськості до оцінювання вітчизняних ЗВО, підвищення відповідальності всіх суб'єктів освітньої діяльності за її кінцеві результати. Перспективи подальшого розроблення порушеної проблеми вбачаємо в удосконаленні зовнішніх (внутрішніх) механізмів забезпечення якості освітніх послуг, у розробленні системи критеріїв оцінювання освітніх програм підготовки фахівців із вищою освітою [84].

Т. Сердюк, досліджуючи проблеми вдосконалення системи акредитації закладу вищої освіти, вказує, що система вищої освіти України, як й держава в цілому, перебуває у кризовому стані. Для неї притаманні недостатня ефективність українських закладів вищої освіти з точки зору інноваційних досліджень, низький рівень інтеграції в міжнародні освітні та наукові мережі, недостатня мобільність викладачів і студентів, адміністративне управління освіти, відсутність ефективної взаємодії між ЗВО та працедавцями тощо.

Головною проблемою вищої вітчизняної освіти є низький рівень її якості, про що свідчить збільшення кількості української молоді, яка прагне здобувати вищу освіту у закордонних навчальних закладах, відсутність або низькі позиції українських ЗВО в міжнародних рейтингах навчальних закладів. У той же час моніторинг якості освіти здійснюється виключно державними органами на підставі формальних процесів й процедур, характерних для адміністративної системи управління, успадкованою з радянських часів [425]. При цьому, відмічає Т. Сердюк, притаманні для європейського освітнього простору соціальна активність суспільства, громадський запит на якість освіти, відповідні механізми громадського контролю за якістю освіти в Україні відсутні (Концепція забезпечення якості вищої освіти України). Це призводить до суперечності між державними вимогами щодо якості освіти, які виходять із застарілих критеріїв (наприклад, якість знань) та запитами щодо рівня освіти реального сектора економіки. Одним із проявів адміністративного принципу функціонування вітчизняного освітнього менеджменту є система державної акредитації, яка має контрольню-каральну спрямованість. Адміністративний тиск на заклади вищої освіти, жорсткі вимоги щодо їх відповідності критеріям якості освітньої діяльності створюють підстави для формування необ'єктивної картини щодо функціонування системи вищої освіти: за звітами та документами декларуємо достатній або високій рівень навченості переважної кількості студентів, проте реальний рівень якості вищої освіти в Україні залишається таким, що не відповідає сучасним світовим стандартам. У науковій літературі активно дискутуються питання щодо зміни системи моніторингу якості вищої освіти [425]. Досить багато уваги проблематиці ефективності контролю приділяється у розрізі питання фінансового контролю за діяльністю закладів вищої освіти. Зокрема, А.С. Марина та Ю.Ю. Панасенко зазначають, що важливість розвитку системи освіти зумовлена її роллю у формуванні соціального капіталу, забезпеченні соціально-економічного

розвитку країни, підвищенні конкурентоспроможності держави та досягненні стратегічних пріоритетів розвитку суспільства. Стратегічні зміни системи освіти, які набувають упровадження, стосуються не тільки закладів освіти, методик викладання, підходів до організації освітнього процесу, а й структури фінансування освіти та контролю за ефективністю використання коштів. За оцінками різних експертів, витрати на освіту в Україні становлять близько 5,5% ВВП країни, хоча законом регламентується не менше 7% від ВВП державних асигнувань на розвиток системи освіти. Формування якісно нового суспільства, спроможного до відновлення та підвищення конкурентоспроможності держави, можливе лише за належного фінансування системи освіти загалом та вищої освіти зокрема. Сьогодні, коли система освіти загалом, та вищої освіти зокрема, знаходиться у стані трансформаційних перетворень, контроль за законністю та ефективністю використання державних коштів закладами освіти набуває особливої актуальності [226]. ЗВО, відмічають дослідники, є основними об'єктами державного фінансового контролю у системі вищої освіти внаслідок реалізації державних програм у сфері вищої освіти. Основною метою здійснення державного фінансового контролю ЗВО є оцінка результативності, ефективності та законності використання державних коштів керівництвом ЗВО у процесі провадження освітньої, наукової, господарської та фінансової діяльності. За результатами дослідження фінансових засад функціонування ЗВО визначено, що контрольні функції у сфері фінансової діяльності розподілено між державою, засновником та керівником ЗВО. Проте головна роль у контролі за використанням державних коштів, спрямованих у сферу вищої освіти, все ж таки належить державі. А здійснення державного фінансового контролю провадиться у формі державного фінансового аудиту та контролю за дотриманням законодавства у сфері закупівель. Запропоновано модель проведення державного фінансового контролю ЗВО, яка складається з п'яти основних етапів та

передбачає взаємозв'язок усіх учасників процесу державного фінансового контролю [226].

Разом із тим, розмірковуючи про контроль у сфері освіти, про його стан і ефективність, про необхідність його удосконалення, дослідники не приділяють безпосередньої уваги тому, як власне визначити ефективність цього контролю, за якими критеріями її оцінити. Для прикладу в інших галузях теорії та практики, дослідники, висвітлюючи питання ефективності контролю, значно більше уваги приділяють проблематиці підходів до визначення даної ефективності.

Так, скажімо, Н.В. Шевченко, досліджуючи проблематику критеріїв та показників оцінки ефективності державного фінансового контролю, зазначає, що з метою підвищення ефективності управління державними фінансовими ресурсами необхідна наявність сукупності факторів, одним з яких є створення повноцінної системи державного фінансового контролю. Багато негативних моментів у розвитку економіки України (нецільове використання державних коштів, криза бюджетної та податкової систем, відтік капіталу за кордон тощо) переконливо продемонстрували, що економічній системі, об'єктивно необхідний фінансовий контроль з боку держави, а також в сучасних умовах повинна зрости його роль. Водночас, набувають актуальності питання оцінки ефективності державного фінансового контролю. Обсяг завдань, які покладаються на органи фінансового контролю, зумовлює використання широкого спектру критеріїв і показників при оцінці їхньої ефективності. Тому необхідна розробка комплексної науково-обґрунтованої методики оцінки ефективності державного фінансового контролю, результати якої сприятимуть забезпеченню неупередженою інформацією усіх зацікавлених осіб [504].

На думку О.А. Євтушевської, проблеми оцінки ефективності внутрішнього контролю досить складні як у теоретичному, так і в практичному стосунку. Вони є актуальними для будь-якої галузі економіки, в

тому числі й для підприємств водного транспорту, оскільки контроль безпосередньо пов'язаний з реалізацією управлінських рішень і від того, наскільки він ефективний залежить своєчасність та правильність оцінки результатів управлінських рішень як керівництвом підприємств водної галузі, так і їх виконавчого органу чи органу управління. Контроль повинен бути дієвим та результативним, за наявності саме таких результатів контролю можна говорити про його ефективність [130].

Отже, важливість оцінки ефективності контролю за якістю вищої освіти є, на нашу думку, безспірною. Однак, в силу того, що дана ефективність найчастіше розглядається дослідниками та фахівцями як щось досить абстрактне, як якась найбільш загальна мета до якої слід прагнути, однак, при цьому не визначаються хоча б якісь біль-менш конкретні характеристик чи показники, за якими можна буде з'ясувати ступінь досягнення даної мети чи наближення до неї, на сьогодні не вироблено чітких критеріїв оцінювання ефективності зазначеного контролю [286].

Критерій (грец. *kriterion* – засіб для роздумів) – це ознака, на основі якої проводиться оцінка, визначення або класифікація чогось; мірило, вимірювання показників якості, діяльності, функціонування, структури, ефективності, ієрархії тощо; цінності або стандарти, якими керуються, коли ухвалюють рішення або аргументують думки, вчинки у сфері державного управління [128, с.357].

В.П. Тронь вважає, що критерії повинні відповідати таким вимогам: критичність, тобто критерій повинен бути чутливим до зміни альтернатив, які він оцінює; повнота, тобто здатним визначати ступінь досягнення загальної мети, охоплювати всі важливі аспекти проблеми, мати інтегральний характер; вимірність, тобто бути або кількістю (мати розмірність), або якістю (порівняння в чомусь), бажано, щоб ці чинники визначалися без суттєвих затрат часу, фінансів і зусиль; дієвість, коли головним у виборі є дія, то і критерій повинен слугувати цій меті, але, підкреслює В.П. Тронь, треба не

забувати про багато питань нетехнічного характеру, які можуть зробити вибір критерію недейовим з міркувань політичних, соціальних, моральних тощо; і нарешті розмірність критерію. Техніко-економічна сутність кожного критерію визначає, який напрям змін бажано використовувати – збільшення чи зменшення. Сукупність векторних критеріїв і служить для порівняння альтернатив [128, с.357].

В.Д. Бакуменко тлумачить критерії управління як мірила оцінки, найбільш істотні, часто комплексні показники, що дають змогу визначити, класифікувати, оцінити ті чи інші значущі аспекти управлінської діяльності. Критерії управління, на думку науковця, характеризують ту чи іншу якість управління, можуть бути вибрані з позицій окремо взятого індивіда, групових інтересів, інтересів усього суспільства. Дані критерії В.Д. Бакуменко класифікує наступним чином: локальні та інтегральні. Локальним називається критерій, що використовується при оцінці діяльності окремих ланок системи. Інтегральними називаються критерії, що являють собою комбінацію локальних критеріїв. Вони базуються на розумінні безумовності зв'язків між багатьма аспектами (елементами, відносинами) й об'єднують часом досить велику кількість локальних критеріїв [128, с.357].

Л.Ю. Патраманська вважає, що критерії ефективності контролю – результативність, дієвість, економічність – дозволяють зробити про неї висновки тільки в загальній формі. Конкретно оцінювати практичні результати контролю допомагають напрацювання і використання стійких, постійних вимірів – показників. Якщо критерії досягнення мети контролю мають загальний характер, то для показників характерне розкриття внутрішнього змісту контрольної роботи, вирізнення складових частин, з яких складається отриманий позитивний результат, що і дає можливість оцінювати якість контролю [37; 338].

Ефективність контролю, стверджує дослідниця, можна оцінити і з якісної, і з кількісної точок зору. Якісні характеристики визначаються через

логічну оцінку змін в системі контролю, вона реалізується шляхом аналітичного узагальнення результатів контрольних дій з позицій зниження різного роду ризиків підприємства. Кількісні показники являють собою числові дані, в тому числі виражені через коефіцієнти, що характеризують конкретні процеси або події, що відбуваються або в системі контролю, або в зв'язку зі змінами під впливом контролю. Кількісні оцінки ґрунтуються на певних розрахунках, пов'язаних з дослідженням відносних або середніх величин [130; 338].

При розробці показників ефективності, підкреслює Л.Ю. Патраманська, слід звернути особливу увагу на наявність у них певних джерел даних і зв'язок зі стратегічними завданнями, а також на точність, ясність і об'єктивність таких показників, їх зрозумілість, послідовність і можливість контролю. Показники ефективності контролю підприємств, на думку авторки, можуть бути систематизовано у розрізі показників якості (загальний рівень кваліфікації, стаж роботи суб'єктів контролю, наявність сертифікатів щодо підвищення кваліфікації, навчань, наявність стандартів внутрішнього контролю тощо), продуктивності (виконання плану контрольних перевірок, кількість виявлених недоліків та порушень, середня тривалість контрольного заходу), результативності (кількість проведених контрольних заходів, прямий економічний ефект, відсоток виконаних бізнесом рекомендацій за результатами контрольних заходів, задоволеність ініціаторів внутрішнього контролю) [75; 338].

М. Ачкасова вважає, що критерії виміру ефективності можуть бути виражені: результатами – наприклад, продуктивність, кількість нових клієнтів, обсяг випущеної продукції, обсяг продажів, вчасно надані послуги, кількість співробітників, які досягли відповідності вимогам профілю посади (компетенції) і т. п.; фінансами – такими показниками, як рентабельність вкладеного капіталу, прибуток до вирахування відсотків, податків, амортизації, валовий дохід; часом – наприклад, час на закриття вакансії,

швидкість відповіді на отримане замовлення (період часу між отриманням і виконанням замовлення), виконання завдання у встановлений термін, період від початку розроблення виробу до його виходу на ринок, час доставки і т. п.; співвідношенням – наприклад, відношення обсягу продажів до чисельності персоналу, коефіцієнт плинності кадрів, коефіцієнт втрат робочого часу тощо [26].

Л.Л. Приходченко, висвітлюючи питання критеріїв ефективності державного управління, зазначає, що вони (ці критерії) виступають підставою для оцінки якісної, сутнісної характеристики управлінської діяльності окремого посадовця чи органу влади в цілому. Критерії ефективності застосовуються до засобів і форм досягнення поставленої мети. В державному управлінні критерії ефективності, є мірою досягнення об'єктом управління бажаного стану, слугують для оцінки рівня і якості надання послуг, їх відповідності потребам суспільства. Критерії ефективності державного управління віддзеркалюють співвідношення між отриманими соціальними продуктами (задоволенням потреб) та витратами на їх досягнення [128, с.358].

В.Я. Малиновський, досліджуючи механізм та етапи процесу прийняття управлінських рішень, підкреслював, що принципово важливим є висунення і запровадження за можливості несуперечливих критеріїв внутрішньої (з точки зору даної організації) та кінцевої (суспільної) доцільності тих чи інших дій управлінської системи. Міркування про досягнення певних завдань повинні узгоджуватися з відповідними критеріями рішення. Ними можуть бути політичні, соціальні, економічні критерії ефективності. Даний етап стосується оцінюючого аспекту проблеми. Це – найбільш важливий крок для запровадження цінностей і філософії в управлінський аналіз, тому що «критерії» – стандарти оцінок для суджень про «сприятливість» проєктованих наслідків кожної з альтернатив. Критерії застосовуються для оцінки наслідків, а не альтернатив. Науковець пропонує

вирізняти такі основні критерії: законність, політична прийнятність, економічна доцільність, придатність до втілення в життя, можливість удосконалення [224, с.254].

В.І. Жигір, аналізуючи ефективність управлінської діяльності менеджера освіти, зазначає, що ефективність управлінської діяльності менеджера освіти – це результативність його діяльності, ступінь раціонального використання ним матеріальних, фінансових і трудових ресурсів. Педагогічна, економічна, організаційно-управлінська та соціальна складові управлінської діяльності менеджера освіти забезпечують ефективність його праці, яку можна оцінити використовуючи три групи критеріїв: критерії, пов'язані із оцінкою професійних знань, умінь і навичок, якостей менеджера; критерії, пов'язані із оцінкою власне управлінської праці менеджера освіти; критерії, пов'язані із оцінкою ефективної діяльності колективу навчальної установи, яким керує менеджер освіти [132].

Отже, з вище викладеного видно, що для визначення ефективності будь-якої діяльності, в тому числі контролю за якістю вищої освіти, потрібні конкретні критерії, за якими і буде вимірюватися дана ефективність. На сьогодні відсутній офіційно визначений перелік критеріїв оцінювання ефективності досліджуваного контролю, а тому ми маємо на меті запропонувати своє бачення кола і змісту основних із них. Однак, перед цим вважаємо за необхідне визначитися із тим, пріоритет яким саме критеріям має віддаватися під час з'ясування ефективності контролю за якістю вищої освіти – якісним чи кількісним. З одного боку, сьогодні постійно лунають думки про те, що основним мірилом у сфері освіти мають стати саме якісні зміни; що слід відмовлятися від гонитви за кількісними показниками виявлених невідповідностей і порушень; що процедури контролю у досліджуваній сфері мають не каральний, а стимулюючий характер, а отже, орієнтуватися слід на те, які якісні зрушення та зміни відбулися у об'єкті (об'єктах) та предметі контролю, а не на те, скільки негативних висновків

було зроблено за наслідками проведення контрольних процедур. Однак, з іншого боку – повністю відмовлятися від критеріїв, що мають кількісне вимірювання, також не вірний крок. Адже, наприклад, кількість здійснених перевірок характеризує інтенсивність контролю, а кількість виявлених випадків порушення академічної доброчесності є важливим показником того, наскільки результати процедур контролю відповідають реальному стану справ. І це дуже важливо, враховуючи те, що сьогодні повідомлення у інформаційному просторі про випадки порушення академічної доброчесності стало майже буденним явищем, а Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти при цьому звітує про те, що 95 % закладів вищої освіти у самозвітах повідомляють про відсутність випадків таких порушень [269].

З огляду на зазначене, слід запровадити комбінований підхід до критеріїв оцінювання ефективності здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні із провідною роллю якісних критеріїв, а саме:

1) результативність та дієвість. Г.О. Дорошенко, А.О. Семенець, О.В. Богоявленський, О.О. Тертичний, Т.М. Куценко, Л.Г. Макарова, М.О. Кальніцька у своїх працях зазначають, що будь-який контроль завжди повинен бути орієнтований на результат. Кінцева мета контролю складається не з того, щоб зібрати інформацію, встановити стандарти і виявити проблеми, а з того, щоб розв'язати задачі, які стоять перед організацією. Проведення вимірювань і повідомлення про їхні результати важливі лише як засіб досягнення цієї мети. Для того, щоб контроль був ефективним, необхідно старанно слідкувати за тим, щоб ці засоби контролю не зайняли більш важливого місця, ніж дійсні цілі організації. Більше того, безглуздо повідомляти, що система контролю спрямована на отримання конкретних результатів, якщо фактично вона не може їх досягти. Безглуздо володіти точною інформацією про різноманітні відхилення від намічених цілей, якщо ця інформація не використовується для здійснення необхідних коректувальних дій. Це означає, що інформація про результати контролю

необхідна лише тоді, коли йдеться про тих осіб, які мають право впливати на хід процесу, який контролюється. Коли контрольний механізм не спрацьовує, то скоріше за все причина полягає в необхідності вдосконалення структур прав і обов'язків, а не процедури вимірювання. Таким чином, щоб бути ефективним, контроль має бути інтегрований з іншими функціями управління. Так, контроль буде ефективним тільки тоді, коли організація фактично досягла намічених цілей і може сформулювати нові цілі, які забезпечать її існування в майбутньому [240]. Тож, означені критерії дозволяють судити про те, чи досягаються цілі і завдання контролю. Показниками цього є: якісні зміни у системі вищої освіти; зміни стану культури якості освіти; відповідність якості освіти національним та міжнародним стандартам. Тобто оцінювання за даними критеріями дає зрозуміти, чи здатен контроль у його існуючому вигляді належним чином впливати на стан якості освіти, чи у повному обсязі він (контроль) забезпечує виконання тієї суспільної місії, що у нього вкладається [269];

2) динамічність та інтенсивність. Критерії, які дозволяють: з'ясувати кількість контрольних заходів проведених за певний період, середній строк їх повної реалізації; визначити як зміни у інтенсивності контролю впливають на стан якості вищої освіти;

3) нормативно-правова урегульованість. Аналіз контролю за даним критерієм необхідний для того, щоб з'ясувати чи відповідають організаційно-правові основи контролю тим концептуальним і стратегічним цілям, на реалізацію яких він орієнтований. Тобто чи здатен контроль реально забезпечувати необхідні результати за наявних юридичних правил його організації та здійснення [269];

4) зрозумілість та прозорість. Дані критерії дозволяють визначити, наскільки простими та однозначними для розуміння зацікавленими особами є процедури і результати контролю. При цьому важливо розуміти, що такими

особами є не лише фахівці, але й здобувачі освіти, їх батьки (особи, які їх замінюють).

5) фахова думка з приводу ефективності контролю за якістю вищої освіти. Оцінювання за даним критерієм передбачає вивчення думок працівників вищої освіти, а також спеціалізованих організацій, установ, що займаються практичною та (або) дослідною діяльністю у сфері забезпечення якості освіти. Окреме місце тут має відводитися вивченню думок з приводу ефективності досліджуваного контролю міжнародних експертів (експертних організацій);

б) громадська думка – критерій, що передбачає оцінювання ефективності контролю на підставі вивчення думки з цього приводу, перш за все користувачів освітніх послуг, а також інших зацікавлених громадян [269].

Завершуючи даний підрозділ, вважаємо за необхідне зауважити на тому, що коло критеріїв, за якими має здійснюватися оцінка ефективності контролю за якістю вищої освіти, не є статичним. Перелік критеріїв має бути гнучким та релевантним для того, щоб завжди забезпечувати отримання максимально об'єктивних даних про стан ефективності зазначеного контролю. Тож запропонований нами перелік критеріїв не є виключним, однак, саме такі, на нашу думку, є сьогодні корисними та доцільними для використання з метою з'ясування основних показників ефективності контролю за якістю вищої освіти [269].

4.4. Удосконалення організаційних засад здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні

Досліджуючи напрямки вдосконалення адміністративно-правових засад контролю за якістю вищої освіти в Україні, важливо звернути увагу на стан та перспективи розвитку організаційних засад здійснення даного

контролю. Однак, перед цим слід визначитися із тим, що власне розуміється під такими засадами. Коли йдеться про засади, то маються на увазі, як правило, основний, найбільш важливі, принципові питання, моменти, аспекти чого-небудь. Даний термін досить часто зустрічається у законодавчих актах, як у назві (наприклад, Закон України «Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності» від 11.09.2003 р. № 1160-IV [369]), так і в основному тексті. Для прикладу у законі «Про вищу освіту» від 01.07.2014 р. № 1556-VII закріплено, що цей Закон встановлює основні правові, організаційні, фінансові засади функціонування системи вищої освіти, створює умови для посилення співпраці державних органів і бізнесу з закладами вищої освіти на принципах автономії закладів вищої освіти, поєднання освіти з наукою та виробництвом з метою підготовки конкурентоспроможного людського капіталу для високотехнологічного та інноваційного розвитку країни, самореалізації особистості, забезпечення потреб суспільства, ринку праці та держави у кваліфікованих фахівцях [366]. Або ж, скажімо, Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, в якому передбачено, що це Положення визначає основні засади та порядок проведення акредитації освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти, як інструменту зовнішнього забезпечення якості вищої освіти в Україні [376]. Слід зауважити, що іноді термін «засади» використовується як синонім терміну «принципи», що в цілому не є помилкою, однак є досить звуженим тлумаченням першого (тобто «засад»). З цього приводу доцільно відзначити висновки, яких дійшла Н.М. Бакаянова, досліджуючи співвідношення понять основи, засади та принципи адвокатури. Дослідниця зазначає, що дискусія щодо співвідношення категорій «основи», «засади» чи «принципи» є проявом особливостей сучасного стану національної юридичної науки з гносеологічної точки зору, які полягають у певній невизначеності її методологічних і теоретичних підвалин та установок

[421, с.23; 32]. Тому, підсумовує Н.М. Бакаянова, допоки в науці, правотворчій чи правозастосовній практиці не досягнуто єдності щодо розуміння цих понять, їх тлумачення буде здійснюватися довільно, виходячи із завдань, що стоять перед суб'єктом тлумачення у тому чи іншому разі. Утім, будь-яке вживання в наукових дослідженнях терміну, що є дискусійним у науці, повинне бути обумовлене автором задля розуміння термінології, того теоретичного підґрунтя чи тієї основи, на якій будується це дослідження [32]. Відповідно принципи на її думку, – це основоположні, керівні ідеї, основні вихідні положення та закономірності, на яких ґрунтується організація та діяльність кого- або чого-небудь. Засади ж за своєю суттю максимально наближені до принципів, але такі положення є більш розкритими та деталізованими [32].

Щодо терміну «організація», то він має широке застосування, що обумовлює наявність багатьох його тлумачень. Ключові визначення поняття «організація» наводять Є.Б. Кубко, В.П. Нагребельний – організація (франц. *organisation* – впорядкування, грец. – інструмент, знаряддя) це: 1) властивість будь-якого матеріального об'єкта, що виявляється у впорядкованості структури, внутрішньої будови. Організація означає сукупність пов'язаних між собою складових частин (елементів) відповідного об'єкта, а також зв'язків (взаємовідносин) між ними та іншими об'єктами, в результаті чого утворюється певне зовнішнє організаційне середовище. В загальному контексті поняття «організація» застосовується разом з поняттями «структура» і «система» щодо соціальних, економічних, біологічних та деяких технічних об'єктів. У ньому, як правило, фіксуються динамічні риси і закономірності системи, тобто такі, що належать до функціонування, поведінки і взаємодії її частин. Будь-яка організація має об'єктивні закономірності побудови, функціонування і розвитку. Сукупність наук, знань про ці закономірності узагальнено іменується як теорія; 2) соціальна функція суспільства, завдяки якій створюються виробничо-

економічні та інші системи, встановлюється динамічна рівновага між їх елементами, забезпечуються сталість і водночас розвиток різних суспільних структур. Функціональні характеристики організації полягають у змінах у системі під впливом зовнішніх і внутрішніх умов, на основі вдосконалення її параметрів. Організувати – означає належним чином визначити ті функції і дії, які необхідні для реалізації певних завдань або виконання тієї чи іншої роботи, а також об'єднання цих функцій і дій у рамках відповідної організаційної структури. Організація будь-якої системи безпосередньо пов'язана з такими її властивостями, як централізація і децентралізація, інтегрування і диференціація, структуризація і проектування, адаптація і саморегулювання, регулювання і дерегулювання тощо. Вдосконалення і розвиток соціального (в т. ч. державного) управління зумовлює необхідність «проектування» високоефективної організації, що здійснюється за такою універсальною схемою: відповідно до поставленої мети добирається необхідна сукупність складових елементів (засобів) та визначається їх структурно-функціональний зміст; здійснюється вибір найбільш раціональних форм і методів (способів) об'єднання елементів у єдину систему; регламентуються їх взаємозв'язки та взаємодія при переході від одного рівня організованості до іншого; 3) одна з універсальних функцій соціального (в т. ч. державного) управління. У такому розумінні організація означає складову змісту управлінської діяльності щодо впорядкування певних суспільних відносин (об'єктів управління), раціональної побудови органів (апарату) управління (суб'єктів управління), а також системи управління у цілому як сукупності відповідних управлінських елементів, що перебувають у відношеннях та зв'язках між собою і утворюють органічну цілісність, єдність. У державному управлінні така діяльність спрямована на створення відповідних державних органів, нормативно-правове закріплення їх структури, функцій та компетенції, а також на організаційно-структурну перебудову системи державного управління у разі її невідповідності цілям і

завданням соціально-економічного розвитку суспільства та зумовленим цим змісту і новим завданням управлінської діяльності; 4) вид соціального утворення, сукупність людей, їх груп, формально чи неформально об'єднаних для сумісної діяльності, реалізації у межах певної структури відповідної програми або цілей, розв'язання певних завдань на основі спільності інтересів та законодавчо або іншим чином встановлених правил і процедур; 5) установа, що покликана виконувати задані функції, розв'язувати певне коло завдань у рамках відповідної структури (банк, школа тощо). Особливим видом організації є державні органи, тобто організації, які мають закріплені в законодавстві державно-владні повноваження щодо здійснення функцій управління; 6) постійне або тимчасове об'єднання, союз держав (країн) для реалізації спільних цілей, завдань, інтересів (Організація Об'єднаних Націй та ін.) [522, с.294–295].

Т.В. Терещенко, аналізуючи сутність поняття «організація», відзначає, що на сьогодні все ще немає єдиного розуміння поняття організації. Проте, це не означає, що існує невизначеність в процесі пізнання організації як явища, швидше, – навпаки різні тлумачення організації дозволяють більш повно її дослідити та зрозуміти. Нині поняття «організація» є багатозначним і широко вживається в багатьох науках (філософії, математиці, економіці, соціології та ін.) і в практичній діяльності. Найбільш поширеними визначеннями дефініції «організація» дослідниця називає такі: чітко спланована, продумана будова, внутрішня дисципліна; внутрішня впорядкованість, узгодженість, взаємодія відносно диференційованих і автономних частин цілого, що обумовлено його внутрішньою будовою; соціальне утворення (група людей), що функціонує на відносно постійних засадах і свідомо координує свою діяльність для досягнення спільної мети; сукупність процесів, дій, спрямованих на створення чи вдосконалення взаємозв'язку між окремими частинами цілого або об'єднання людей, зайнятих реалізацією певної програми для досягнення конкретної мети, які

діють на основі певних процедур і правил; структура, кістяк, у рамках якого здійснюються певні заходи; система, яка складається із сукупності упорядкованих, взаємопов'язаних, взаємодіючих частин цілого; група осіб, які об'єднані організаційними принципами, інтересами, процедурами, особистими цінностями, а також повноваженнями та відповідальністю; колектив з відносно ідентифікованими межами, нормативним порядком (уставом), ранжуванням влади (ієрархією), системами комунікацій та координації членства (процедури); цей колектив існує на відносно постійній основі і займається діяльністю, яка, як правило, пов'язана з набором цілей: діяльність дає результати для членів організації та суспільства; формальне явище, яке створене шляхом виділення з певного цілого його елементів з метою покладання на них адекватних їм функцій цілого; стійка (в часі і просторі) взаємодія елементів, яка надає частці визначені контури та зміцнює її силу за допомогою спеціалізації і кооперації можливостей цих елементів [461].

Із наведених визначень поняття «організації» видно, що вона може розумітися у динамічному та статичному сенсі, як властивість системи, як функція, як певний стан. Саме тому низка дослідників вдається не до формулювання конкретних визначень організації, залежно від сфери чи контексту застосування даного терміну, а виокремлюють загальні підходи до розуміння сутності даного явища. Зокрема, досить змістовну позицію з цього приводу запропонував Г.Л. Монастирський, на думку якого організація може бути визначена як різновид соціальних систем, об'єднання людей, що спільно реалізують певну загальну мету та діють на основі певних принципів і правил. Організація – елемент суспільної системи, найпоширеніша форма людської спільності, первинний осередок соціуму. Організація – об'єкт та суб'єкт суспільства [250, с.60]. Термін «організація», продовжує автор, використовується в декількох значеннях: по-перше, діяльність, результат діяльності, сфера діяльності; по-друге, деяке соціально-економічне

утворення, орієнтоване на досягнення певної господарської, комерційної або некомерційної цілі. Суть поняття «організація» в ширшому сенсі Г.Л. Монастирський визначив: по-перше, як внутрішню впорядкованість, узгодженість, взаємодію більш-менш диференційованих та автономних частин цілого, обумовлену її будовою; по-друге, як сукупність процесів або дій, що призводять до утворення і вдосконалення взаємозв'язку між частинами цілого; по-третє, як об'єднання людей, що спільно реалізують деяку програму або ціль та діють на основі певних процедур і правил. Тобто в найзагальнішому випадку під організацією слід розуміти впорядкований стан елементів цілого та процес з їх впорядкування в доцільну єдність [250, с.59–60]. Науковець підкреслює, що організація може розглядатися в статичній та динамічній. У статичній – це деяке цілісне утворення (соціальне, технічне, фізичне, біологічне), що має цілком певну місію. У динамічній вона виступає у вигляді різноманітних процесів з впорядкування елементів, формування та підтримки цілісності природних об'єктів, що створюються або вже функціонують. Ці процеси можуть складатися з цілеспрямованих дій людей або з природних фізичних процесів, тобто мати самоорганізуючий початок [250, с.60–61]. Таким чином, доводить Г.Л. Монастирський, існує два підходи до визначення організації: 1) організація як система – це внутрішня впорядкованість, узгодженість та взаємодія частин цілого, що обумовлена його побудовою та цілями [250, с.62]. Організації як системі притаманні такі ознаки: цілісність – передбачається, що система являє собою сукупність конкретних елементів із властивими тільки їм властивостями і характером взаємозв'язку; подільність – передбачається, що система допускає розподіл її на підсистеми й елементи, що, у свою чергу, мають системні властивості. Сама ж досліджувана система входить у більш широку сукупність елементів, тобто в систему більш високого рівня [326]; 2) організація як процес – це сукупність цілеспрямованих дій, що призводять до утворення необхідних зв'язків. Встановлення кількісних і якісних просторово-часових зв'язків є

сутністю організації як процесу [250, с.62]. Організація процесу управління припускає встановлення: необхідної послідовності виконання різних його циклів, етапів, стадій і операцій, а також можливої і необхідної у певних умовах паралельності виконання різних робіт; тимчасових меж виконання робіт визначеного виду і їхнє групування за факторами інтенсифікації управління; чіткого порядку надходження необхідної і достатньої інформації для нормального і своєчасного здійснення кожного з етапів процесу управління і всіх його операцій; порядку участі різних ланок системи управління в етапах процесу управління; процедур процесу управління як обов'язкових операцій для визначеного виду робіт (операцій узгодження, обговорення, візування, затвердження, інформування й ін.) [326].

Вище згадана Т.В. Терещенко з приводу розуміння сутності «організації» зазначає, що загалом змістове визначення даного поняття зводиться до трьох основних розумінь, а саме: по-перше, організація розглядається як процес, за допомогою якого створюють і зберігають структуру системи; по-друге, організацію прийнято розуміти як систему; сукупність взаємовідносин, видів діяльності, прав та обов'язків, ролей, що формуються в процесі спільної праці; по-третє, організація – це група осіб зі спільними цілями, оскільки прагнення до спільної мети обумовлює виникнення певних процесів, поєднання цих процесів у систему. При цьому, підкреслює Т. В. Терещенко, ключовими складовими будь-якої організації є люди, що входять в конкретну організацію, завдання, для вирішення яких організація існує, і управління, яке формує, мобілізує і приводить в рух потенціал організації для вирішення поставлених перед нею завдань. Спираючись на це розуміння складових організації, стверджує науковиця, її можна визначити як систематизоване, свідоме об'єднання людей, що спільно діють для досягнення певних цілей. Якщо ж організація не інституційована, то в цьому випадку мова йде про організацію як процес. При такому розгляді організації вона скоріше виступає як функція управління [461].

Л.Е. Жуковська, Є.Г. Борисевич, Є.М. Стрельчук, як і вище зазначені дослідники, звертають увагу на те, що дотепер єдиного розуміння організації не вироблено. Організація, на їх думку, розглядається як явище (об'єкт) і як процес. Як явище організація (підприємство) – це фізичне об'єднання реальних елементів для виконання програми або мети. Як процес організація – сукупність дій, які ведуть до утворення й удосконалювання взаємозв'язків між частинами цілого (процес організування), наприклад, процес створення працездатного колективу; виступає однією з основних функцій управління (планування, організація, мотивація, контроль) [133, с.42]. З управлінської точки зору, продовжують дослідники, під організацією розумілася група осіб, взаємодіючих одна з одною заради досягнення загальної мети за допомогою різних речовинних, правових, економічних та інших умов. Крім того, організацією також називають дії людей, спрямовані на створення такої структури, забезпечення необхідних передумов її функціонування й відновлення [133, с.43–44]. Вони також виокремлюють ознаки, що характеризують організацію як структуру, зокрема – це:

- 1) наявність мети, що надає зміст існуванню організації, визначеність і спрямованість діям її членів, згуртовує й поєднує їх у повсякденному житті;
- 2) наявність у ній деякого числа учасників, які, доповнюючи один одного, об'єднуючи свої зусилля, допомагаючи один одному, забезпечують реалізацію її мети;
- 3) внутрішній координуючий центр, що надає стабільність організації, рівновагу внутрішнім і зовнішнім процесам;
- 4) саморегулювання, суть якого полягає в тому, що організаційний центр на основі наявної інформації самостійно приймає рішення, що стосуються внутрішнього життя організації, і координує дії її членів.
- 5) відособленість організації, наявність границь, що відокремлюють її від зовнішнього оточення, у тому числі від інших організацій;
- 6) організаційна культура, що представляє собою сукупність норм поведінки, традицій, символів – усього того, що відрізняє дану організацію від інших.

Для будь-якої організації характерний

вертикальний (за рівнем управління) і горизонтальний (за виконуваними функціями) поділ праці [133, с.44–45].

Отже, враховуючи розглянуті вище по тексту дослідницькі позиції з приводу розуміння понять «засади» та «організація», вважаємо, що під організаційними засадами здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні слід розуміти, перш за все, комплекс основоположних заходів, спрямованих на створення та підтримку належного функціонування структури механізму даного контролю. Тобто організаційні засади – це найбільш принципові, визначальні норми, рішення, дії, встановлення та (або) реалізація яких є неодмінною або ваговою умовою стабільного, якісного та ефективного здійснення контролю за якістю освіти. Якщо правові засади визначають юридичні правила контролю, то організаційні – це робота із безпосереднього об'єднання усіх елементів контролю в єдину цілісну систему та забезпечення її належного функціонування. Організація, наголошує В.Я. Малиновський, – один із найважливіших складових елементів управлінського процесу, без якого неможливо забезпечити послідовність у вирішенні управлінських завдань [224, с.264].

Зміст категорії «організаційні засади» формує ціла низка різних елементів. Так, наприклад, зазначений В.Я. Малиновський з цього приводу зазначає, що організацію слід розглядати як множину взаємопов'язаних і певним чином упорядкованих компонентів, які забезпечують цілісність організації та її стосунки із зовнішнім середовищем. Поняття «організація» охоплює такі взаємопов'язані елементи: мету, завдання; групування завдань для визначення видів діяльності; групування видів діяльності у відповідних підрозділах згідно з метою організації; делегування повноважень, розподіл відповідальності й визначення кількості рівнів в ієрархії управління; створення організаційного клімату, який спонукає працівників активно працювати для досягнення мети організації; проектування системи комунікацій, здатної забезпечити прийняття ефективних рішень, їх контроль

та координацію; побудова єдиної організаційної системи, що забезпечує внутрішнє узгодження всіх елементів організації, адаптацію до змін зовнішнього середовища [223, с.264].

В.І. Опацький, досліджуючи організаційні засади здійснення державного контролю за діяльністю вищих навчальних закладів України, веде мову про зовнішньоорганізаційні та внутрішньоорганізаційні засади. Зовнішньоорганізаційні засади контролю за діяльністю вищих навчальних закладів встановлюють загальні принципи державного контролю шляхом закріплення порядку його здійснення в нормативно-правових актах регуляторного характеру. Такі акти не уточнюють організаційні засади кожного конкретного етапу контролю, а лише окреслюють його загальні риси. Також немає прив'язки до конкретного вищого навчального закладу або іншого об'єкту контролю. Зовнішньоорганізаційні засади здійснення державного контролю за діяльністю вищих навчальних закладів, зазначає науковець, – це такі основи контролю, які закріплені в нормативно-правових актах загальної спрямованості та мають на меті встановити загальні риси контрольних дій суб'єктів контролю в державі. До таких заходів слід віднести: 1. Розробку плану державного контролю на наступний рік та доведення його до органів управління освітою та навчальних закладів. 2. Розроблення програми, за якою буде здійснено контроль, і за 10 днів до початку його проведення направлення програми до органів управління освітою і навчального закладу. 3. Видання наказу про проведення державного контролю органом, на який покладені функції контролю, де зазначаються склад комісії і термін його проведення, та посвідчення на період здійснення контрольного заходу. 4. Формування складу комісії з представників органів управління освітою, органів місцевого самоврядування, навчальних закладів, підприємств, організацій та установ, які мають відповідну освіту і практичний досвід. 5. Призначення голови комісії, якою може бути працівник органу державного контролю, який несе

персональну відповідальність за результат діяльності комісії. 6. Встановлення терміну проведення державного контролю, який залежить від типу навчального закладу, форми контролю, покладених завдань, але не може перевищувати 10 робочих днів [316].

У свою чергу, внутрішньоорганізаційні засади включають в себе комплекс заходів з організації безпосередньої діяльності контролюючих суб'єктів під час контролю за вищими навчальними закладами. Внутрішньоорганізаційне забезпечення контролю за діяльністю вищих навчальних закладів покладено на голову та членів комісії, які панують свою діяльність, взаємодіють із закладами освіти, громадськістю та органами публічної влади, забезпечують інформаційний супровід контролю тощо [316]. В.М. Гаращук висвітлюючи питання організаційного забезпечення контрольно-наглядових дій у державному управлінні, до організаційних засад відніс наступне: вибір об'єкта контролю; визначення завдань та цілей контролю; визначення форм та методів контролю; підбір кадрів контролерів відповідної кваліфікації; технічне та фінансове оснащення суб'єкта контролю; визначення оптимальних строків проведення контрольно-наглядових дій; прогнозування очікуваної ефективності роботи контролерів; визначення (за наявності підстав) порядку взаємодії різних контролюючих та правоохоронних органів [90, с.326–327].

Широке коло дій, рішень, заходів, які здійснюються з метою забезпечення цілісності та внутрішньої узгодженості певної системи, її спрямування та забезпечення належного функціонування, підвищує ризики того, що при обранні та застосуванні тих чи інших складових організаційних засад будуть допущені певні помилки, прогалини та інші недоліки, що у свою чергу впливатиме на ефективність системи щодо якої проводиться організаційна робота. Це у повній мірі стосується і організаційних засад здійснення контролю за якістю вищої освіти. Саме тому далі ми маємо на

меті визначити корисні та доцільні, на наше переконання, кроки щодо удосконалення організаційних засад досліджуваного контролю.

Перш за все ми вважаємо за необхідне звернути увагу на організаційно-інституційну складову механізму контролю за якістю вищої освіти, тобто на систему суб'єктів, які здійснюють даний контроль. І ключовим питанням тут є необхідність та доцільність передання частини функцій із контролю за якістю освіти, а саме здійснення акредитації, спеціалізованим агенціям, що утворюються та функціонують на громадських і конкурентних засадах. Запровадження такого підходу цілком відповідає передовій зарубіжній практиці у цій сфері, на чому, доречі, ми акцентували увагу, досліджуючи зарубіжний досвід організації та здійснення контролю за якістю вищої освіти. Зазначені агенції займаються розробкою інструментарію й методик оцінки якості, а також здійснюють перевірки якості освіти. У компетенцію цих агенцій входить також відбір і навчання експертів, що проводять перевірки, а також періодична публікація матеріалів перевірок, аналіз результатів діяльності, проблем і перспектив систем якості в сфері освіти. Незалежність акредитації полягає в тому, що вона здійснюється незалежними організаціями, тобто такими, які не є породженням інтересів сторін. Інакше кажучи, вони не є організаціями, які засновані зацікавленими сторонами, а є способом вияву приватної ініціативи у сфері діяльності на ринку освітніх послуг. А саме – в оцінці якості та забезпеченні гарантій якості, що включає акредитацію ЗВО і освітніх програм, а також контроль і консалтинг в окремих елементах і аспектах освітньої діяльності (наприклад, таких, як електронне навчання, ефективність наукових досліджень, освітні сервіси, системи менеджменту якості і т.ін.). У деяких країнах акредитаційні агенції мають статус уповноважених суб'єктів: вони не є державними, однак держава визнає результати їхньої діяльності. Ухвалюючи рішення щодо державної акредитації, держава розглядає й визнає акредитаційні рішення, отримані в рамках процедур, які застосовують ці вповноважені агентства.

Очевидно, що ефективний консалтинг і аудит у будь-якому секторі ринку, у тому числі й на ринку освітніх послуг, повинен мати ознаки незалежності (незалежність акредитаційних агенцій і акредитаційних процедур – один із принципів Болонського процесу) [161]. Моделі незалежних агенцій можуть бути різними в залежності від обсягу здійснюваної ними акредитації. Агенції можуть здійснювати акредитацію програм (програмну акредитацію) або закладів (інституційну акредитацію), або ж і те, і інше. Крім того, вони можуть спрямовувати свою діяльність на оцінювання і забезпечення якості програм певної галузі або ж мати регіональний вимір і опікуватися закладами чи програмами певного регіону, враховуючи специфіку його економіки і, відповідно, потреби в освіті. Зрештою, агенції можуть направляти зусилля на окремі види закладів освіти – наприклад, педагогічні, інженерно-технічні, аграрні тощо. У такий спосіб вони також реалізують галузевий підхід. Зрештою, будь-яка модель незалежної агенції має право на існування, якщо вона приносить користь у забезпеченні якості вищої освіти [334].

Ми у повній мірі згодні із позицією тих дослідників, освітян, громадських діячів, які вважають, що означений підхід має суттєво підвищити об'єктивність та неупередженість контролю і його результатів. Крім того, це дозволить зменшити: по-перше, навантаження на Національне агентство з якості освіти, а по-друге, політичний та суспільний тиск на його роботу, який сьогодні є досить суттєвим і не завжди виправданим, адже критика є не завжди справедливою та виправданою. З цього приводу варто відзначити позицію О. Єременко, заступниці голови Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. Вона зазначає, що сьогодні на адресу Агентства лунає дуже багато критик. Звідки таке цунамі-критики, теж ясно: кому ж подобаються люди, які говорять, що ти щось робиш неправильно? Будемо вдячні кожному фахівцю високого рівня, який долучиться до реєстру експертів, знайде можливість співпрацювати з нами, обговорюючи проблеми їхньої підготовки. Про папери в діловодстві та комунікативній політиці

Національного агентства, як і про експертні групи, створюються легко спростовувані легенди. На сьогодні в базі 2500 справ на різній стадії опрацювання. Як відомо, усі документи подаються й проходять через інформаційну систему Національного агентства, без якої учасники акредитаційного процесу вже не уявляють собі нормального функціонування. Але при всіх плюсах системи її недолік один – за жодних умов з неї не можна нічого вилучити, найважливіша її частина є публічною, а отже, доступною як для справді зацікавлених осіб, так і для тих, хто бажає знайти вади й хиби. Загалом, досвід комунікаційної політики свідчить, що швидко набувають розголосу негативно забарвлені факти. Національному агентству доводиться працювати в специфічному, досить несприятливому інформаційному полі. Звісно, дописи в соцмережах трапляються різні. На жаль, для когось простіше дискредитувати, аніж спільно працювати [131].

З огляду на вище викладене, доцільно розробити закон, який би визначав організаційно-правові засади створення та функціонування зазначених Акредитаційних агенцій. При цьому важливо відмітити, що даний закон не повинен детально регламентувати усі аспекти формування даних агенцій, організацію та реалізацію ними їх контрольної діяльності, а тільки визначати загальні, найбільш принципові моменти правового становища і роботи означених інституцій. Визначаючи гарантії роботи Агенцій, слід враховувати, що незалежність акредитаційної агенції від зовнішнього впливу повинна виявлятися в його відносинах з кожним із зацікавлених учасників ринку освітніх послуг – не лише з державою, але й з вищими навчальними закладами (причому не тільки з ЗВО, які перевіряються, але й з ЗВО-партнерами та конкурентами), зі студентами й роботодавцями [161].

Підтримуючи ідею створення незалежних Агенцій з акредитації, вважаємо на необхідне звернути увагу на те, що практично усі прибічники даного підходу акцентують увагу на тому, що це забезпечить максимальний рівень незалежності досліджуваного контролю. Однак, при цьому

залишається поза увагою і той факт, що означений підхід є надзвичайно важливим і з позиції забезпечення високого рівня якості та ефективності контролю. Адже дані Агенції конкуруватимуть між собою і це є неабиякою мотивацією до постійного вдосконалення інструментів контролю та методів оцінки якості вищої освіти [273].

Ще одним важливим моментом є вирішення питання про те, мають такі агенції здійснювати суто оцінку чи надавати ще й рекомендації та допомогу закладам вищої освіти щодо усунення виявлених під час процедур акредитації проблем і недоліків? І тут слід відзначити, що у наукових та професійних колах немає єдиного бачення вирішення даного питання. Одні вважають, що зовнішнє забезпечення якості – це, в основному, «захист споживача», що вимагає встановлення чіткої дистанції між агенцією із забезпечення якості та вищим навчальним закладом, роботу якого вона оцінює. Інші вбачають основну мету зовнішнього забезпечення якості у наданні вищим навчальним закладам порад і підтримки в їхньому намаганні підняти стандарти і покращити якість своїх навчальних програм і відповідних кваліфікаційних рівнів [161].

На наше глибоке переконання, все ж таки слід підтримати той підхід, згідно якого суб'єкти контролю за якістю освіти повинні не просто оцінювати і констатувати у своїх висновках її стан, але вживати заходів щодо усунення виявлених під час контролю проблем і недоліків, а також надавати рекомендації і поради щодо подальшого розвитку освітньої діяльності закладу вищої освіти чи його підрозділу. Таку свою позицію ми обґрунтовуємо тим, що:

– по-перше, якісна вища освіта потрібна не лише окремим громадянам, але й державі та суспільству в цілому. І основна місія досліджуваного контролю, на наше переконання, не стільки у тому, щоб забезпечити право громадянина на якісну освіту (хоча й це дуже важливе завдання), скільки забезпечити формування і належне функціонування в

країні системи високоякісної вищої освіти, яка відповідає нагальним потребам і перспективам розвитку українських суспільства і держави, а також провідним міжнародним вимогам і стандартам у цій сфері;

– по-друге, йдеться про контроль, а не про нагляд. А сутність контролю – це не лише виявлення проблем, але й робота: із забезпечення усунення цих проблем, виявлення умов і факторів, що сприяли їх появі; визначення позитивних результатів, шляхів щодо їх збереження та подальшого покращення.

Наступним суттєвим, на наше переконання, питанням, вирішення якого є необхідним для удосконалення організаційних засад здійснення контролю за якістю освіти, є взаємодія та координація у системі суб'єктів даного контролю. Адже сьогодні означені аспекти організації та функціонування механізму контролю за якістю вищої освіти мають досить поверхневу регламентацію і дають чітке розуміння про те, які відбувається означена взаємодія, та яке місце у ній займає координація, ким вона здійснюється. З огляду на вище викладену позицію щодо необхідності створення незалежних акредитаційних агенцій, питання законодавчого врегулювання взаємодії та координації набуває особливо актуального характеру. Звідси необхідно визначити концептуальні засади взаємодії та координації суб'єктів контролю за якістю освіти та розробити на їх підставі відповідний порядок, в якому передбачити принципи та завдання взаємодії і координації, форми та напрямки її здійснення, її суб'єктний склад.

Окремо слід акцентувати увагу на тому, що Національна агентство із забезпечення якості вищої освіти, взаємодіючи з акредитаційними агенціями (за умови їх впровадження), має всебічно сприяти їх членству у відповідних спеціалізованих міжнародних організаціях (асоціаціях). І перш за все йдеться про Європейську асоціацію забезпечення якості вищої освіти (European Association for Quality Assurance in Higher Education, ENQA), афілійованим членом якої у червні 2020 року стало українське Національна агентство із

забезпечення якості вищої освіти, що є дуже важливим позитивним кроком. Європейська асоціація із забезпечення якості вищої освіти (ENQA) – це міжнародна асоціація, що об'єднує організації із забезпечення якості з країн-членів Європейського простору вищої освіти (ЄПВО), які працюють у сфері вищої освіти. ENQA налічує 52 повних членів (2 кандидати в члени), а також 59 афілійованих членів. Асоціація входить до так званої групи E4 європейських асоціацій, що є консультативними членами Болонської реформи. Визнання Національного агентства з боку провідної асоціації агентств з забезпечення якості вищої освіти – ще один важливий показник високого рівня діяльності, яку проводить Національне агентство. Співпраця з ENQA – потужний механізм розвитку вітчизняної системи забезпечення якості вищої освіти. Упевнені, що афілійоване членство відкриває безліч можливостей для подальшої співпраці та розвитку, спільних проєктів та досліджень [263].

Вимоги до агенцій, які хочуть бути акредитовані ENQA, полягають у необхідності дотримуватися Стандартів і рекомендацій щодо забезпечення якості в Європейському просторі вищої освіти (ESG), зокрема, другої та третьої їх частин, які визначають стандарти та рекомендації відповідно щодо зовнішнього забезпечення якості та щодо агентств забезпечення якості. Варто відзначити декілька важливих аспектів, які впливають зі змісту цього документу і стосуються повноважень та незалежності агенцій з забезпечення якості:

- кожна агенція повинна мати власну місію та цілі діяльності, які мають бути оприлюднені і офіційно задекларовані;
- агенція має здійснювати свою діяльність, зокрема, проводити акредитацію, на засадах прозорості, відкритості, мати визначені політики і процедури, регулярно оприлюднювати звіти і висновки;

- зовнішнє оцінювання якості вищої освіти має здійснюватися агенцією за власною методологією, розробленою відповідно до цілей, які вона перед собою ставить;
- агенція повинна забезпечити залучення стейкхолдерів до свого управління і діяльності;
- незалежність агенції реалізується через винесення нею рішень за результатами оцінювання (програми або закладу вищої освіти) незалежно і без втручання третіх сторін [334].

Також слід звернути увагу на проблематику кадрового забезпечення суб'єктів контролю за якістю вищої освіти. В. Огнев'юк, С. Сисоева наголошують, що у забезпеченні модернізації освіти в Україні, як одного з чинників переходу до сталого людського розвитку, винятково важливого значення набуває експертиза як громадсько-державний інститут управління освітою. Підготовка експертів у галузі освіти є важливою складовою системи забезпечення якості освіти в Україні. Необхідно спрямовувати зусилля на підготовку фахівців до здійснення вузькоспеціалізованої експертизи, зокрема: з освітньої політики, управління освітою, економіки освіти, освітніх вимірювань, вимірювання та моніторингу якості освіти у системах дошкільної, середньої, позашкільної, професійної, післядипломної і вищої освіти та освіти дорослих [313].

Ситуацію з приводу зазначеного питання досить вдало охарактеризувала О. Єременко, яка зазначає, що у реєстрі Національного агентства на сьогодні 2202 науково-педагогічні працівники і 828 здобувачів освіти, тобто разом 3030 осіб. Не всі з них брали участь в акредитаціях, але всі пройшли навчання й тестування. Чимало дискусійних питань виникало щодо їхньої підготовки і роботи. Можна чи не можна навчитися експертизи за два дні тренінгу – відповідь очевидна. Потрібен досвід і самоосвіта [131].

Очевидно, що існуючий на сьогодні підхід до підготовки експертів, який передбачає проведення дводенних тренінгів, навряд чи є таким, що гарантує забезпечення суб'єктів досліджуваного контролю високоякісними кадрами (експертами). Невисокий рівень підготовки експертів виливається у те, що їх висновки досить часто є неякісні. М. Винницький з цього приводу зазначає, що неякісні звіти експертів є досить частим явищем. Починаючи з вересня 2020 року, відділ акредитації секретаріату Національного агентства опрацьовує кожен проєкт звіту експертної групи з метою надання його авторам рекомендацій. На жаль, у процесі написання цих рецензій фахівці відділу подекуди стикаються з дослівним перенесенням текстів з відомостей самооцінювання в проєкти звітів експертних груп (а це фактично форма плагіату), з дуже слабкою аргументацією оцінок за відповідність критеріїв, з відсутністю чіткості у поданих доказах, які мали б обґрунтувати рекомендації чи оцінку того чи іншого аспекту освітньої програми. Критичні рецензії на такі проєкти звітів надсилаються експертам з проханням виправити звіт і подати фінальну версію його тексту на розгляд GER з відповідними виправленнями. Переважно ця процедура призводить до покращення звітів, але не завжди [77]. Експертні групи ставлять «А» лише за «чітко сформульовані цілі» (за статистикою – майже у 30 справах), натомість GER обґрунтовано знижують до Е за відсутність кореляції цілей, ПР, компетентностей та ОК [82].

Проблеми у роботі експертів обумовлені тим, що вони не завжди вірно розуміють свою місію у цій галузі, формально ставляться до виконання поставлених перед ними завдань і цілей. Це, у свою чергу, є наслідком недостатньої підготовки експертів. Необхідно розробити концептуальні засади підготовки експертів з питань контролю якості вищої освіти, особливо враховуючи перспективи впровадження незалежних акредитаційних агенцій. Важливо навчити експертів, що оцінка здійснюється за якісними критеріями і не піддається кількісному вимірюванню. А отже неможливо забезпечити по

справжньому об'єктивне оцінювання перевіряючи лише наявність необхідних документів та чіткість формулювання їх положень. У кожному конкретному випадку експерти повинні з'ясувати на скільки об'єкт контролю реально відповідає існуючим потребам і запитам здобувачів вищої освіти, інтересам роботодавців, суспільства і держави в цілому; чи дійсно здатні компоненти освітньої програми забезпечити досягнення поставлених цілей та програмних результатів.

Підводячи підсумки викладеного у даному підрозділі, зазначимо, що запропоновані нами кроки щодо удосконалення організаційних засад здійснення контролю за якістю вищої освіти не вирішують усіх організаційних проблем зазначеного контролю. Втім, переконані, що реалізація наведених вище кроків має суттєвим позитивним чином позначитися на об'єктивності, неупередженості та дієвості даного контролю.

Висновки до Розділу 4

Аргументовано, що дослідження зарубіжного досвіду контролю за якістю вищої освіти є своєчасним та необхідним кроком на шляху вдосконалення адміністративно-правових засад контролю за якістю вищої освіти в Україні. Вивчення позитивних та проблемних аспектів організації і здійснення означеного контролю у іноземних країнах дозволить більш швидко привести національний механізм контролю за якістю вищої освіти до провідних міжнародних стандартів, уникаючи на цьому шляху можливих ускладнень та інших проблем, з якими зіткнулися інші держави.

Зроблено висновок про те, що у європейських країнах механізми контролю за якістю вищою освіти мають як спільні риси так і свої специфічні властивості. В цілому ж, до особливо корисних для України аспектів

зарубіжного досвіду щодо здійснення досліджуваного контролю слід віднести наступні:

– по-перше, грамотне поєднання ідей єдиного освітнього європейського простору з національними освітніми традиціями. Більшість провідних європейських країн позитивно ставляться до формування і розвитку єдиного європейського освітнього простору. Задля цього держави приймають активну участь у міжнародній співпраці з питань вищої освіти, впроваджують на національному рівні відповідні міжнародні стандарти і практики, забезпечують визнання на своїй території іноземних документів про вищу освіту та надання дозволів на освітню діяльність зарубіжних вищих шкіл тощо. Разом із тим, кожна із держав має свою специфіку управління сферою вищої освіти, зокрема щодо ліцензування та (або) акредитації закладів вищої освіти, обумовлених їх історичним досвідом та національною культурою. Культивування національних традицій у сфері вищої школи є важливою умовою збереження культурної ідентичності населення;

– по-друге, запровадження комплексного підходу до контролю за якістю вищої освіти, який передбачає суто державний та змішаний контроль. Перший, тобто державний, здійснюється центральними та місцевими органами держави, а також органами муніципальної влади. Даний контроль, як правило, реалізується на стадії ліцензування діяльності закладів вищої освіти, тобто коли відбувається перевірка спроможності ЗВО надавати освітні послуги. При цьому важливо відмітити, що у деяких державах (як наприклад, у Естонії) процедура ліцензування є обов'язковою лише для недержавних ЗВО. Державні ж ЗВО проходять лише спрощену процедуру реєстрації у органи центральної влади, що формує та здійснює державну політику у сфері освіти. Що ж стосується змішаного контролю, то він проявляється під час проведення акредитації і полягає у тому, що держава забезпечує необхідні умови для проведення процедури акредитації, втім сама у її здійсненні або взагалі не приймає безпосередньої участі, делегуючи цю

функцію незалежним громадським організаціям, або створює для цього незалежний колегіальний орган (як правило агентство) чи фонд, склад якого формується на конкурсній основі;

– по-третє, створення умов для функціонування різних недержавних організацій, що мають право здійснювати акредитацію вищих шкіл. Такий підхід, зокрема, запроваджений у Німеччині і має наступні позитивні моменти: зменшує навантаження на відповідні державні органи і ресурси; забезпечує конкуренцію між суб'єктами акредитації, що змушує їх постійно удосконалювати методики своєї роботи і підвищувати таким чином якість та ефективність контролю за якістю вищої освіти;

– по-четверте, акредитаційні агентства або фонди у зарубіжних країнах здійснюють акредитацію не лише освітніх програм, але й інституційну акредитацію закладів вищої освіти;

– по-п'яте, у зарубіжних країнах розповсюдженою є практика обов'язкового залучення іноземних експертів до роботи в комісіях, що здійснюють оцінку якості вищої освіти;

– по-шосте, у досліджених європейських державах акредитація закладів вищої освіти відбувається у декілька етапів: самообстеження (самоаналіз, самоекспертиза), яке є основою для проведення акредитації; зовнішнє оцінювання; впровадження у роботу закладу вищої освіти вироблених під час моніторингу рекомендацій та пропозицій;

– по-сьоме, основний обсяг роботи під час реалізації процедур контролю відбувається переважно дистанційно через відповідні засоби електронної комунікації. Тобто таким чином мінімізується кількість безпосередніх особистих контактів між суб'єктом та об'єктом контролю, що підвищує об'єктивність, неупередженість та прозорість такого контролю;

– по-восьме, у європейських державах особлива увага відводиться участі у міжнародних моніторингових програмах та проектах.

Відмічено, що позиції науковців, громадських діячів, працівників освітньої сфери є яскравим свідченням того, що сучасна сфера управління освітою, зокрема механізм контролю за якістю останньої (і перш за все це стосується вищої школи), має ряд проблем та недоліків. І це цілком природньо, враховуючи те, що означена сфера перебуває на етапі реформування і все ще не набула остаточно сформованого вигляду. Однак, тим важливіше саме тепер активно акцентувати увагу на проблемних моментах на цьому шляху з метою їх конструктивного вирішення та забезпечення створення надійної, якісної та ефективної системи контролю за якістю вищої освіти в Україні. Огляд доктринальних джерел, наукових статей, досліджень, проведених громадськими організаціями, доповідей представників влади тощо доводить, що проблемні аспекти забезпечення якості вищої освіти знаходяться на різних рівнях (особистісному, інституціональному регіональному, національному, міжнародному) та у різних площинках (психологічній, культурній, правовій, управлінській тощо).

Аргументовано, що запровадження обов'язкової експертизи у порядок ліцензування освітньої діяльності закладу вищої освіти не просто вносить якусь особливість у процедуру ліцензування, а принципово змінює її механізм, ускладнюючи останній. З одного боку такий підхід є справедливим, оскільки спрямований на забезпечення високого рівня уваги держави до питання допущення суб'єктів до такого особливо важливого виду суспільної діяльності як надання освітніх послуг. А з іншого – постає питання про те, а чи у кожному випадку потрібен такий підхід? Зокрема, йдеться про те, чи доцільно проводити таку ускладнену процедуру ліцензування по відношенню до державних закладів вищої освіти. Адже у деяких європейських країнах (наприклад, Естонії) процедура ліцензування саме державних закладів вищої освіти максимально спрощена. І такий підхід, на наше переконання, обумовлений тим, що державні заклади освіти, зокрема

вищої, мають підвищений кредит довіри, що є цілком справедливим, адже кожна сучасна демократична, соціальна держава неабияк зацікавлена у збереженні та розвитку людського капіталу. А вища освіта є надзвичайно важливим засобом (інструментом) реалізації даної цілі. У той час як приватні заклади вищої освіти у значній мірі зацікавлені в отриманні прибутків від надання освітніх послуг. Тобто, якщо держава створює заклади вищої освіти для забезпечення: конституційного права громадян на освіту; соціокультурного розвитку населення; економічного, інноваційного та іншого розвитку держави тощо, то приватні вищі школи в якості однієї із основних цілей мають отримання прибутків від своєї діяльності.

Доведено, що важливим проблемним аспектом законодавчого регулювання досліджуваної процедури ліцензування є те, що згідно із чинними Ліцензійними умовами провадження освітньої діяльності, затвердженими Постановою КМУ «Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності» від 30.12. 2015 р. № 1187, ліцензування у сфері вищої освіти здійснюється за відповідною спеціальністю, при цьому ніяких вимог щодо окремих освітніх програм у даному нормативно-правовому акті немає. Однак, у той же час, у Додатках до Ліцензійних умов міститься ряд форм, в яких необхідно вказувати дані про навчальні плани, робочої програми з кожної навчальної дисципліни навчального плану. Наведення таких даних лише ускладнює та обтяжує процедуру ліцензування. Адже перевірка даної інформації не є необхідною для визначення рівня виконання ліцензійних вимог. Ситуація погіршується ще й тим, що відповідно до частини 21 Ліцензійних умов ліцензіат повинен повідомляти орган ліцензування про зміну даних, зазначених у документах, що додавалися до заяви, протягом місяця з дня настання таких змін. Звідси з метою удосконалення процедури ліцензування освітньої діяльності закладів вищої освіти слід переглянути форми, що додаються до заяви, виключивши із

них вимоги щодо надання інформації, яка не має прозорого відношення до забезпечення ліцензійних умов.

Аргументовано, що з огляду на те, що для отримання ліцензії ліцензіат має виконати усі ліцензійні умови, дуже важливо щоб вони були прозорими та чіткими (однозначними). Однак, аналіз положень чинних Ліцензійних умов не дозволяє впевнено говорити про те, що вимоги щодо зазначених умов є однозначними та прозорими. І яскравим прикладом цього є норма Ліцензійних умов про те, що «забезпеченість комп'ютерними робочими місцями, лабораторіями, полігонами, обладнанням, устаткуванням, що необхідні для виконання освітніх програм, обґрунтовується окремим документом з наданням розкладу їх використання та розрахунків достатності. При цьому враховується комп'ютерна техніка із строком експлуатації не більше восьми років. Забезпеченість навчальних аудиторій мультимедійним обладнанням повинна становити не менше ніж 30 відсотків». Проблема полягає у тому, що не зрозуміло як саме і ким має здійснюватися перевірка реального виконання ліцензіатом даної ліцензійної умови.

Констатовано, що наявна процедура акредитації не забезпечує належне виявлення реальної дієвості та практичної цінності освітньої програми. Адже вона (дана процедура) не передбачає визначення навчальних та наукових досягнень студентів. Саме лише опитування здобувачів вищої освіти, передбачене законодавством, навряд чи можна вважати надійним джерелом про якість та ефективність освітньої програми. Натомість важливим показником її оцінювання за цими критеріями є врахування результатів оцінювання успіхів студентів у навчанні.

Обґрунтовано, що доцільно скористатися зарубіжним досвідом, зокрема Німеччини, в якій в якості одного з етапів передбачено впровадження результатів акредитації у практичну діяльність закладу вищої освіти. Тобто за результатами перевірки експерти відзначають не лише недоліки, але й досягнення закладу вищої освіти у порівнянні із результатами

попередньої експертизи. Що ж стосується недоліків, то суб'єкт експертизи не просто їх фіксує у висновку, а надає керівництву закладу вищої освіти, його структурного підрозділу певну підтримку, допомогу в усуненні цих недоліків та подальшому розвитку освітньої діяльності за відповідним напрямком.

З'ясовано, що для визначення ефективності будь-якої діяльності, в тому числі контролю за якістю вищої освіти, потрібні конкретні критерії, за якими і буде вимірюватися дана ефективність.

Відмічено, що сьогодні в науковій літературі з одного боку лунають думки про те, що основним мірилом у сфері освіти мають стати саме якісні зміни; що слід відмовлятися від гонитви за кількісними показниками виявлених невідповідностей і порушень; що процедури контролю у досліджуваній сфері мають не каральний, а стимулюючий характер, а отже, орієнтуватися слід на те, які якісні зрушення та зміни відбулися у об'єкті (об'єктах) та предметі контролю, а не на те, скільки негативних висновків було зроблено за наслідками проведення контрольних процедур. Однак, з іншого – повністю відмовлятися від критеріїв, що мають кількісне вимірювання, також не вірний крок. Адже, наприклад, кількість здійснених перевірок характеризує інтенсивність контролю, а кількість виявлених випадків порушення академічної доброчесності є важливим показником того, наскільки результати процедур контролю відповідають реальному стану справ. І це дуже важливо, враховуючи те, що сьогодні повідомлення у інформаційному просторі про випадки порушення академічної доброчесності стало майже буденним явищем, а Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти при цьому звітує про те, що 95 % закладів вищої освіти у самозвітах повідомляють про відсутність випадків таких порушень.

Наголошено на необхідності запровадити комбінований підхід до критеріїв оцінювання ефективності здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні із провідною роллю якісних критеріїв, а саме:

1) результативність та дієвість. Означені критерії дозволяють судити про те, чи досягаються цілі і завдання контролю. Показниками цього є: якісні зміни у системі вищої освіти; зміни стану культури якості освіти; відповідність якості освіти національним та міжнародним стандартам. Тобто оцінювання за даними критеріями дає зрозуміти, чи здатен контроль у його існуючому вигляді належним чином впливати на стан якості освіти, чи у повному обсязі він (контроль) забезпечує виконання тієї суспільної місії, що у нього вкладається;

2) динамічність та інтенсивність. Критерії, які дозволяють: з'ясувати кількість контрольних заходів, проведених за певний період, середній строк їх повної реалізації; визначити як зміни у інтенсивності контролю впливають на стан якості вищої освіти;

3) нормативно-правова урегульованість. Аналіз контролю за даним критерієм необхідний для того, щоб з'ясувати чи відповідають організаційно-правові основи контролю тим концептуальним і стратегічним цілям, на реалізацію яких він орієнтований. Тобто чи здатен контроль реально забезпечувати необхідні результати за наявних юридичних правил його організації та здійснення;

4) зрозумілість та прозорість. Дані критерії дозволяють визначити, наскільки простими та однозначними для розуміння зацікавленими особами є процедури і результати контролю. При цьому важливо розуміти, що такими особами є не лише фахівці, але й здобувачі освіти, їх батьки (особи, які їх замінюють);

5) фахову думку з приводу ефективності контролю за якістю вищої освіти. Оцінювання за даним критерієм передбачає вивчення думок працівників вищої освіти, а також спеціалізованих організацій, установ, що займаються практичною та (або) дослідною діяльністю у сфері забезпечення якості освіти. Окреме місце тут має відводитися вивченню думок з приводу

ефективності досліджуваного контролю міжнародних експертів (експертних організацій);

б) громадська думка – критерій, що передбачає оцінювання ефективності контролю на підставі вивчення думки з цього приводу, перш за все користувачів освітніх послуг, а також інших зацікавлених громадян.

Зауважено, що коло критеріїв, за якими має здійснюватися оцінка ефективності контролю за якістю вищої освіти, не є статичним. Перелік критеріїв має бути гнучким та релевантним, для того, щоб завжди забезпечувати отримання максимально об'єктивних даних про стан ефективності зазначеного контролю. Тож запропонований нами перелік критеріїв не є виключним, однак, саме такі, на нашу думку, є сьогодні корисними та доцільними для використання з метою з'ясування основних показників ефективності контролю за якістю вищої освіти.

Під організаційними засадами здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні запропоновано розуміти комплекс основоположних заходів, спрямованих на створення та підтримку належного функціонування структури механізму даного контролю. Тобто організаційні засади – це найбільш принципові, визначальні норми, рішення, дії, встановлення та (або) реалізація яких є неодмінною або ваговою умовою стабільного, якісного та ефективного здійснення контролю за якістю освіти. Якщо правові засади визначають юридичні правила контролю, то організаційні – це робота із безпосереднього об'єднання усіх елементів контролю в єдину цілісну систему та забезпечення її належного функціонування.

Відмічено, що широке коло дій, рішень, заходів, які здійснюються з метою забезпечення цілісності та внутрішньої узгодженості певної системи, її спрямування та забезпечення належного функціонування, підвищує ризики того, що при обранні та застосування тих чи інших складових організаційних засад будуть допущені певні помилки, прогалини, інші недоліки, що у свою чергу впливатиме на ефективність системи, щодо якої проводиться

організаційна робота. Це у повній мірі стосується і організаційних засад здійснення контролю за якістю вищої освіти.

Звернено увагу на організаційно-інституційну складову механізму контролю за якістю вищої освіти, тобто на систему суб'єктів, які здійснюють даний контроль. І ключовим питанням тут є необхідність та доцільність передання частини функцій із контролю за якістю освіти, а саме здійснення акредитації, спеціалізованим агенціям, що утворюються та функціонують на громадських і конкурентних засадах. Запровадження такого підходу цілком відповідає передовій зарубіжній практиці у цій сфері, на чому, доречі, ми акцентували увагу, досліджуючи зарубіжний досвід організації та здійснення контролю за якістю вищої освіти.

Доведена доцільність розробки та прийняття закону, який би визначав організаційно-правові засади створення та функціонування Акредитаційних агенцій. При цьому відмічено, що даний закон не повинен детально регламентувати усі аспекти формування даних агенцій, організації та реалізації ними їх контрольної діяльності, а тільки визначати загальні, найбільш принципові моменти правового становища і роботи означених інституцій. Підтримуючи ідею створення незалежних Агенцій з акредитації, звернено увагу на те, що практично усі прибічники даного підходу відмічають, що це забезпечить максимальний рівень незалежності досліджуваного контролю. Однак, при цьому залишають поза увагою і той факт, що означений підхід є надзвичайно важливим з позиції забезпечення високого рівня якості та ефективності контролю. Адже дані Агенції конкуруватимуть між собою і це є неабиякою мотивацією до постійного вдосконалення інструментів контролю та методи оцінки якості вищої освіти.

Підтримано підхід, згідно якого суб'єкти контролю за якістю освіти повинні не просто оцінювати і констатувати у своїх висновках її стан, але вживати заходів щодо усунення виявлених під час контролю проблем і недоліків, а також надавати рекомендації і поради щодо подальшого

розвитку освітньої діяльності закладу вищої освіти чи його підрозділу. Така позиція обґрунтовується тим, що:

– по-перше, якісна вища освіта потрібна не лише окремим громадянам, але й державі та суспільству в цілому. І основна місія досліджуваного контролю, на наше переконання, не стільки у тому, щоб забезпечити право громадянина на якісну освіту (хоча й це дуже важливе завдання), скільки забезпечити формування і належне функціонування в країні системи високоякісної вищої освіти, яка відповідає нагальним потребам і перспективам розвитку українських суспільства і держави, а також провідним міжнародним вимогам і стандартам у цій сфері;

– по-друге, йдеться про контроль, а не про нагляд. А сутність контролю – це не лише виявлення проблем, але й робота: із забезпечення усунення цих проблем, виявлення умов і факторів, що сприяли їх появі; визначення позитивних результатів, шляхів щодо їх збереження та подальшого покращення.

Відмічено, що суттєвим питанням, вирішення якого є необхідним для удосконалення організаційних засад здійснення контролю за якістю освіти, є взаємодія та координація у системі суб'єктів даного контролю. Адже сьогодні означені аспекти організації та функціонування механізму контролю за якістю вищої освіти мають досить поверхневу регламентацію і дають чітке розуміння про те, як відбувається означена взаємодія, та яке місце у ній займає координація, ким вона здійснюється. З огляду на вище викладену позицію щодо необхідності створення незалежних акредитаційних агенцій, питання законодавчого врегулювання взаємодії та координації набуває особливо актуального характеру. Звідси необхідно визначити концептуальні засади взаємодії та координації суб'єктів контролю за якістю освіти та розробити на їх підставі відповідний порядок, в якому передбачити принципи та завдання взаємодії і координації, форми та напрямки її здійснення, її суб'єктний склад.

Доведено, що проблеми у роботі експертів обумовлені тим, що вони не завжди вірно розуміють свою місію у цій галузі, формально ставляться до виконання поставлених перед ними завдань і цілей. Це, у свою чергу, є наслідком недостатньої підготовки експертів. Необхідно розробити концептуальні засади підготовки експертів з питань контролю якості вищої освіти, особливо враховуючи перспективи впровадження незалежних акредитаційних агенцій. Важливо навчити експертів, що оцінка здійснюється за якісними критеріями і не піддається кількісному вимірюванню. А отже, не можливо забезпечити по-справжньому об'єктивне оцінювання перевіряючи лише наявність необхідних документів та чіткість формулювання їх положень. У кожному конкретному випадку експерти повинні з'ясувати наскільки об'єкт контролю реально відповідає існуючим потребам і запитам здобувачів вищої освіти, інтересам роботодавців, суспільства і держави в цілому; чи дійсно здатні компоненти освітньої програми забезпечити досягнення поставлених цілей та програмних результатів.

ВИСНОВКИ

У дисертації наведено теоретичне узагальнення та нове вирішення наукової проблеми – визначення сутності, змісту та розкриття особливостей адміністративно-правових засад здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні, що лягло в основу вироблення відповідної концепції, а також пропозицій і рекомендацій щодо вдосконалення законодавства у цій сфері. За результатами роботи напрацьовано низку науково-практичних висновків та рекомендацій. Серед яких такі:

1. Аргументовано, що вищу освіту, як об'єкт контролю доцільно розглядати у широкому та вузькому розумінні. Відповідно до першого – це особлива, стандартизована, регульована державою та заснована на положеннях законодавства сфера суспільної діяльності, пов'язана із забезпеченням отримання людьми спеціальних знань, вмінь та навичок відповідно до нормативно встановлених ступенів та рівнів. У вузькому ж розумінні, вища освіта – це сукупність спеціальних знань, вмінь, навичок, духовних та моральних цінностей, які надаються людині у визначеному нормативно-правовими актами та регульованому державою порядку.

Констатовано, що вищій освіті, як соціально-правовому явищу властиві наступні ключові особливості: по-перше, вища освіта має широку та якісну систему нормативно-правового регулювання, адже даному питанню присвячено цілу низку законодавчих та підзаконних нормативних джерел; по-друге, держава визнає особливу суспільну цінність вищої освіти, у зв'язку з чим формує та реалізує за цим напрямом окрему гілку державної політики; по-третє, вища освіта має значне соціальне значення, адже забезпечує систематичний, невинний розвиток людини та набуття нею професійних навичок і вмінь, які в подальшому допомагають їй обирати ту чи іншу професію та реалізовувати трудову діяльність; по-четверте, вища освіта є сферою виникнення та існування великої кількості управлінських відносин,

що виникають між низкою органів державної влади, які складають систему державного управління освітянським сектором; по-п'яте, вища освіта є послідовною та структурованою, що передбачає отримання відповідною особою консолідованого «пакету» знань, який забезпечує її стале, послідовне навчання.

2. Доведено, що контроль як спосіб забезпечення законності діяльності закладів вищої освіти, – це особливий напрямок роботи уповноважених суб'єктів, який направлено на спостереження, аналіз та перевірку поточного стану функціонування відповідних закладів та її відповідності визначеним законодавством стандартам та вимогам. Сутність вказаного контролю виражається в наступному: по-перше, існуванні багаторівневої структури управління вищою освітою та реалізації державної політики в цій сфері; по-друге, законодавчо встановлених жорстких та виключних ліцензійних вимогах і стандартах діяльності закладів вищої освіти України; по-третє, наявності акредитаційної процедури перевірки статусу (рівня) ЗВО; по-четверте, системності контролю, який включає в себе контроль за якістю вищої освіти та підтримки даної якості ЗВО.

3. Визначено, що принципи контролю за якістю вищої освіти в Україні – це вихідні, основоположні ідеї, науково обґрунтовані юридичні вимоги вищого ступеню імперативності, що становлять базис правового регулювання суспільних відносин, які виникають в сфері контролю за поведінкою суб'єктів здійснення контрольної діяльності щодо забезпечення високого рівня якості вищої освіти в Україні.

Виділено три класифікаційні групи принципів контролю за якістю вищої освіти, а саме: а) загальнодержавні юридичні принципи (верховенство права, законність та людиноцентризм в діяльності держави тощо); б) принципи контрольної діяльності (принцип об'єктивності, принцип компетентності контролю, принцип безперервності контролю); в) принципи безпосередньої реалізації контрольних повноважень у сфері вищої освіти

(принцип відповідності контролю засадам державної політики в сфері вищої освіти, принцип привалювання профілактичних заходів, принцип комплексності).

4. Встановлено, що правові засади контролю за якістю вищої освіти в Україні – це система нормативно-правових актів, норми яких спрямовані на врегулювання та упорядкування суспільних відносин, що виникають під час діяльності уповноважених суб'єктів контролю за якістю вищої освіти, а також встановлюють юридичний зміст, форми, порядок реалізації та інші практичні аспекти даного різновиду контрольної діяльності.

Доведено, що норми адміністративного права займають ключове місце серед правових засад контролю за якістю освіти в Україні, оскільки саме за їх допомогою: регламентовано порядок роботи суб'єктів контролю, їх структуру та взаємну підпорядкованість; особливості реалізації окремих адміністративних процедур (наприклад, ліцензійних та/або атестаційних); перелік функцій та завдань в галузі контролю за якістю вищої освіти і таке інше. Важливим є також те, що саме норми адміністративної галузі права закріплюють правові та організаційні особливості взаємодії суб'єктів контролю у досліджуваній сфері.

5. Констатовано, що метою контролю за якістю вищої освіти в Україні є забезпечення високого рівня управління сектором вищої освіти та якістю її надання. Відповідно до визначеної мети завдання контролю за якістю вищої освіти – це система тактичних і стратегічних цілей, виконання яких покладено на уповноважені органи в сфері контролю за якістю вищої освіти задля досягнення зазначеної мети контролю. До таких завдань віднесено: забезпечення неухильного дотримання стандартів якості вищої освіти в діяльності ЗВО; системний моніторинг та аналіз діяльності ЗВО та інших уповноважених відомств на предмет її відповідності вимогам законодавства про якість вищої освіти; виявлення фактів порушення законодавства про вищу освіту ЗВО та іншими уповноваженими відомствами, зокрема

відхилень від нормативно-визначених стандартів якості вищої освіти та освітньої діяльності; системний аналіз та перевірка дотримання ліцензійних умов в сфері якості вищої освіти та реалізація заходів впливу на порушників даних умов; припинення порушень та притягнення до відповідальності порушників нормативно-визначених стандартів та вимог щодо якості вищої освіти та освітньої діяльності.

Визначено, що функції контролю за якістю вищої освіти в Україні – це система нормативно-встановлених, обумовлених завданнями напрямів реалізації контролю, з метою забезпечення високого рівня управління вищою освітою та її якості на території України. До відповідних функцій було віднесено: стимулюючу, стабілізуючу, виховну, відновлюючу, інноваційну та інформаційну. Обґрунтовано доцільність включення до положень Закону України «Про контроль якості вищої освіти» окремих статей, у тексті яких передбачити перелік завдань та функцій контролю за якістю вищої освіти в державі.

6. Узагальнено, що предметом контролю за якістю вищої освіти в Україні є діяльність закладів вищої освіти, а також інших уповноважених суб'єктів щодо дотримання законодавчо визначених стандартів, ліцензійних вимог та державної політики в сфері вищої освіти. Тобто предметом контролю є весь комплекс управлінсько-організаційної діяльності в галузі вищої освіти, який направлено на підтримку належного рівня якості як освітніх послуг, так і будь-яких інших процесів, направлених на забезпечення їх якості. Підкреслено, що важливість визначення предмету контролю є не лише теоретичним, але й практичним завданням, адже саме цей фактор визначає межі контрольної діяльності за якістю освіти в Україні.

Встановлено, що межі контролю за якістю вищої освіти виражено у сформованих та визначених відповідно до предмету контролю сферах: 1) юридичних інститутах та механізмах контрольної діяльності, направленої на забезпечення дотримання вимог та стандартів якості вищої освіти; 2) широті

повноважень суб'єктного складу контролю за якістю вищої освіти в Україні;
3) визначених та сформованих на основі законодавства адміністративних та інших формах та методах контролю за якістю вищої освіти.

7. Обґрунтовано, що суб'єктів контролю за якістю вищої освіти в Україні доцільно розглядати з двох позицій: по-перше, як сукупність уповноважених органів державної влади, які відповідно до норм чинного законодавства наділені владними повноваженнями, що дають змогу здійснювати контрольну діяльність у відповідному напрямку; по-друге, як систему структурних підрозділів відповідних ВНЗ, до компетенції яких входить здійснення самоврядного контролю за якістю вищої освіти.

Наголошено на існуванні п'яти ключових груп суб'єктів контрольної діяльності у досліджуваній сфері, а саме: а) вищі органи державної влади – Верховна Рада України та Кабінет Міністрів України, які формують засади контрольної діяльності в цілому та засади якості освіти; б) друга група представлена єдиним центральним органом виконавчої влади – Міністерством освіти і науки України. В своїй роботі зазначений суб'єкт: по-перше, реалізує національну політику в галузі освіти в цілому та якості вищої освіти зокрема; по-друге, здійснює ліцензування освітньої діяльності; по-третє, формує підзаконну нормативно-правову базу щодо порядку та механізмів контрольної діяльності якості вищої освіти, зокрема: порядок проведення моніторингу освітньої діяльності, положення про акредитацію, проекти ліцензійних умов, тощо; в) цільові суб'єкти контролю, до яких відноситься Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти, галузеві експертні ради Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти та незалежні установи оцінювання та забезпечення якості вищої освіти; г) самоврядні суб'єкти контролю за якістю вищої освіти в Україні, зокрема: заклади вищої освіти, які реалізують окремий набір форм та методів контролю, але при цьому вони не наділені владними повноваженнями; г) суб'єкти міжнародного права – особливі учасники контролю за якістю вищої

освіти, діяльність яких має специфічний характер, у порівнянні із іншими суб'єктами, адже регламентована не тільки національним законодавством, але й актами міжнародного права.

8. Доведено, що адміністративні форми контролю за якістю вищої освіти – це нормативно-визначені, структуровані системи адміністративно-правових методів, які в своїй сукупності формують організаційно-практичні моделі контролю за якістю вищої освіти в Україні. Виділено наступні форми контролю за якістю вищої освіти: а) зовнішній контроль; та б) внутрішній контроль за якістю вищої освіти.

Встановлено, що адміністративні методи контролю за якістю вищої освіти – це нормативно-визначена та регульована система інформаційних, контрольних-наглядових, процедурних способів, засобів та заходів адміністративно-правового характеру, кожен з яких направлено на реалізацію контролю за якістю вищої освіти в Україні. В своїй сукупності адміністративні методи складають форми контролю за якістю вищої освіти та розподіляються у зв'язку із цим наступним чином: а) зовнішній контроль: перевірки, ліцензування, акредитації, моніторинг та аналіз, рекомендації та консультації; б) внутрішній контроль: систематичне підвищення рівня кваліфікації персоналу закладів вищої освіти; внутрішній моніторинг програм освіти; забезпечення дисципліни та законності в діяльності персоналу закладів вищої освіти тощо.

9. Акцентовано увагу на тому, що класифікація дозволяє не просто аналізувати види якогось об'єкту, а досліджувати розгалужені системи складних, комплексних явищ, які відрізняються багатоманітністю проявів та форматів. Відповідно до цього класифікація контролю за якістю вищої освіти дає можливість простежити існуючі на сьогоднішній день напрями розвитку змісту цієї категорії, визначитись із тим, як саме розподіляються його методи та форми, а також в кінцевому рахунку здійснити більш глибокий,

орієнтований на конкретні різновиди аналіз сутності контрольної діяльності даного типу.

Констатовано, що класифікація контролю за якістю вищої освіти повинна відбуватись на основі суб'єктного критерію, що дозволить запобігти неправильному виділенню видів контролю, зокрема шляхом ототожнення їх із формами. На основі цього виділено: 1) державний контроль; 2) самоврядний та громадський контроль; 3) міжнародний контроль у форматі участі суб'єктів міжнародного права в оцінюванні якості вищої освіти в Україні.

10. Встановлено, що державний контроль – це спеціальна, нормативно-встановлена діяльність відповідних суб'єктів владно-управлінських відносин, які мають спеціальні владні повноваження на реалізацію особливих форм та методів контролю у певній сфері. В досліджуваному контексті державний контроль за якістю вищої освіти виражено в окремих формах та методах, право та можливості застосовувати які концентрують в своїй діяльності Міністерство освіти і науки України, Національне агентство із забезпечення якості освіти, а також інші суб'єкти владних повноважень та організації державного сектору.

Виділено два ключові різновиди державного контролю за якістю вищої освіти: а) державний контроль, який застосовується Міністерством освіти і науки України в межах наданих йому повноважень і в процесі реалізації освітньої політики в державі; б) державний контроль за якістю вищої освіти, який здійснюється Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти і підпорядкованими йому організаціями.

11. Визначено, що громадський контроль за якістю вищої освіти доцільно розуміти як спеціальний напрям діяльності громадськості (окремих громадян та громадських об'єднань), що направлений на оцінку якості вищої освіти в державі, сприяння діяльності ЗВО та забезпечення управління ними, а також розроблення практичних та юридичних механізмів підвищення

якості вищої освіти. Запропоновано наступне визначення самоврядного контролю – це особливий вид контролю за якістю вищої освіти в Україні, реалізація якого відбувається в контексті організаційно-управлінської діяльності закладів вищої освіти та спрямовується на формування та забезпечення високого рівня якості освітньої діяльності в них, а також високого науково-педагогічного рівня його працівників.

Доведено, що самоврядний контроль за якістю вищої освіти – це вид контролю за якістю вищої освіти в Україні, що реалізується в контексті організаційно-управлінської діяльності закладів вищої освіти, а також спрямовується на формування та забезпечення: 1) високого рівня якості освітньої діяльності в ЗВО; 2) високого науково-педагогічного рівня його працівників. Головною специфікою даних видів контролю є відсутність владно-управлінської ознаки та можливості застосовувати державний примус, адже їх реалізація покладається на суспільні осередки та в цілому виражає спосіб соціальної регуляції.

12. Встановлено, що суб'єкти міжнародного права – це особливі незалежні учасники міжнародних правовідносин, юридичний статус яких визначається межами національного суверенітету та нормами міжнародних актів: договорів, угод, меморандумів тощо. До суб'єктів міжнародного права пропонується віднести держави та представників держав, тобто відповідні національні органи, які вступають у міжнародні відносини від імені країни; міжнародні організації засновані згідно із міжнародними нормативно-правовими документами.

Констатовано, що залучення суб'єктів міжнародного права до оцінки та частково контролю за якістю вищої освіти в Україні здійснюється за декількома рівнями: 1) загальнодержавному – передбачає безпосередню взаємодію України, як суверенного та незалежного суб'єкта міжнародного права, з іншими державами та міжнародними організаціями шляхом укладення або ратифікації міжнародних договорів; 2) центральному –

співпраця Міністерства освіти та науки з іншими аналогічними центральними органами іноземних держав шляхом укладення спеціальних угод з метою формування міжнародних засад співробітництва та обміну досвідом з питань забезпечення проведення та контролю в галузі вищої освіти; 3) локальний рівень – міжнародна діяльність Національного агентства із забезпечення якості освіти.

13. Доведено, що до особливо корисних для України аспектів зарубіжного досвіду щодо здійснення контролю за якістю вищої освіти варто віднести наступні: по-перше, оптимальне поєднання ідей єдиного освітнього європейського простору з національними освітніми традиціями; по-друге, запровадження комплексного підходу до контролю за якістю вищої освіти, який передбачає суто державний та змішаний контроль; по-третє, створення умов для функціонування різних недержавних організацій, що мають право здійснювати акредитацію вищих шкіл; по-четверте, акредитаційні агентства або фонди у зарубіжних країнах здійснюють акредитацію не лише освітніх програм, але й інституційну акредитацію закладів вищої освіти; по-п'яте, у зарубіжних країнах розповсюдженою є практика обов'язкового залучення іноземних експертів до роботи в комісіях, що здійснюють оцінку якості вищої освіти; по-шосте, у досліджених європейських державах акредитація закладів вищої освіти відбувається у декілька етапів: самообстеження (самоаналіз, самоекспертиза), яке є основою для проведення акредитації; зовнішнє оцінювання; впровадження у роботу закладу вищої освіти вироблених під час моніторингу рекомендацій та пропозицій; по-сьоме, основний обсяг роботи під час реалізації процедур контролю відбувається переважно дистанційно через відповідні засоби електронної комунікації. Тобто таким чином мінімізується кількість безпосередніх особистих контактів між суб'єктом та об'єктом контролю, що підвищує об'єктивність, неупередженість та прозорість такого контролю; по-восьме, у європейських

державках особлива увага відводиться участі у міжнародних моніторингових програмах та проектах.

14. До найбільш перспективних напрямків вдосконалення адміністративних процедур здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні віднесено наступне:

– по-перше, необхідно вдосконалити процедури ліцензування освітньої діяльності. В даному контексті: а) запровадити обов'язкову експертизу у порядок ліцензування освітньої діяльності закладу вищої освіти, що не просто вносить якусь особливість у процедуру ліцензування, а принципово змінює її механізм, ускладнюючи останній; б) доцільно скористатися досвідом деяких зарубіжних держав (зокрема Естонії) та спростити процедуру ліцензування державних закладів вищої освіти; в) переглянути форми, що додаються до заяви, виключивши із них вимоги щодо надання інформації, яка не має відношення до забезпечення ліцензійних умов;

– по-друге, доцільно переглянути процедури акредитації освітньої діяльності. В цьому напрямку вбачається доцільним: а) звернути увагу на роботу експертів, зокрема необхідно забезпечити більш якісну роботу експертів, зобов'язавши їх під час виконання своїх функцій перевіряти не лише відповідність та чіткість формулювань, але й в цілому взаємозв'язок і узгодженість усіх компонентів освітньої програми. Окрім того, варто скористатися зарубіжним досвідом, зокрема Німеччини, в якій в якості одного з етапів передбачено впровадження результатів акредитації у практичну діяльність закладу вищої освіти, тобто за результатами перевірки експерти відзначають не лише недоліки, але й досягнення закладу вищої освіти у порівнянні із результатами попередньої експертизи; б) процедура акредитації повинна враховувати навчальні та наукові досягнення студентів, оскільки лише опитування здобувачів вищої освіти, передбачене законодавством, навряд чи можна вважати надійним джерелом про якість та

ефективність освітньої програми. Натомість важливим показником її оцінювання за цими критеріями є врахування результатів оцінювання успіхів студентів у навчанні.

15. Обґрунтовано, що в Україні доцільно запровадити комбінований підхід до критеріїв оцінювання ефективності здійснення контролю за якістю вищої освіти із провідною роллю якісних критеріїв, а саме: 1) результативність та дієвість, які дозволяють судити про те, чи досягаються цілі і завдання контролю; 2) динамічність та інтенсивність, які дають можливість: з'ясувати кількість контрольних заходів проведених за певний період, середній строк їх повної реалізації; визначити як зміни у інтенсивності контролю впливають на стан якості вищої освіти; 3) нормативно-правова урегульованість. Аналіз контролю за даним критерієм необхідний для того, щоб з'ясувати чи відповідають організаційно-правові основи контролю тим концептуальним і стратегічним цілям, на реалізацію яких він орієнтований. Тобто чи здатен контроль реально забезпечувати необхідні результати за наявних юридичних правил його організації та здійснення; 4) зрозумілість та прозорість, що дозволяють визначити, наскільки простими та однозначними для розуміння зацікавленими особами є процедури і результати контролю. При цьому важливо розуміти, що такими особами є не лише фахівці, але й здобувачі освіти, їх батьки (особи, які їх замінюють); 5) фахова думка з приводу ефективності контролю за якістю вищої освіти. Оцінювання за даним критерієм передбачає вивчення думок працівників вищої освіти, а також спеціалізованих організацій, установ, що займаються практичною та (або) дослідною діяльністю у сфері забезпечення якості освіти; 6) громадська думка – критерій, що передбачає оцінювання ефективності контролю на підставі вивчення думки з цього приводу, перш за все користувачів освітніх послуг, а також інших зацікавлених громадян.

16. Констатовано, що удосконалення організаційних засад здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні має передбачати:

– по-перше, необхідним та доцільним є передання частини функцій із контролю за якістю освіти, а саме здійснення акредитації, спеціалізованим агенціям, що утворюються та функціонують на громадських і конкурентних засадах. Запровадження такого підходу цілком відповідає передовій зарубіжній практиці у цій сфері;

– по-друге, доцільно нормативно закріпити організаційно-правові засади створення та функціонування Акредитаційних агенцій. Відмічено, що цей закон не повинен детально регламентувати усі аспекти формування даних агенцій, організації та реалізації ними їхньої контрольної діяльності, а лише визначати загальні, найбільш принципові аспекти правового становища і роботи означених інституцій;

– по-третє, суб'єкти контролю за якістю освіти повинні не просто оцінювати і констатувати у своїх висновках її стан, але вживати заходів щодо усунення виявлених під час контролю проблем і недоліків, а також надавати рекомендації і поради щодо подальшого розвитку освітньої діяльності закладу вищої освіти чи його підрозділу;

– по-четверте, визначити концептуальні засади взаємодії та координації суб'єктів контролю за якістю освіти та розробити на їх підставі відповідний порядок, в якому передбачити принципи та завдання взаємодії і координації, форми та напрямки її здійснення, її суб'єктний склад.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аберкомби Н. Социологический словарь / Н. Аберкомби, С. Хилл, Б. Тернер. Казань: Изд-во Казан. ун-та, 2000. 420 с.
2. Авер'янов В. Адміністративне право України: академічний курс: у 2 т. Т. 1. Загальна частина. Київ: Юридична думка, 2004. 583 с.
3. Адамова О. С. Поняття правової класифікації. *Часопис цивілістики*. Вип. 18. С. 19–24.
4. Адамчик Я. Д., Тузов А. Г. Пределы судебного контроля за решениями об отказе в возбуждении уголовного дела. *Russian Journal of Criminal Law*. 2019. № 13. С. 52–58.
5. Адміністративне право України: навчальний посібник / за заг. ред. Т. О. Коломоець, Г. Ю. Гулевської. Київ: Істина, 2007. 2016 с.
6. Адміністративне право України: підручник / Ю. П. Битяк, В. М. Гаращук, О. В. Дьяченко та ін.; за ред. Ю. П. Битяка. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 544 с.
7. Адміністративне право України: підручник для юрид. вузів і фак. / за ред. Ю. П. Битяка. Харків: Право, 2000. 520 с.
8. Адміністративно-правове забезпечення прав і свобод людини і громадянина / за ред.: І. О. Ієрусалімова, І. О. Ієрусалімової, П. М. Павлика, Ж. В. Удовенко. Київ: Знання, 2007. 223 с.
9. Алексеев В. В., Вдовенко З. В. Государственный контроль и надзор в современной России. *Успехи в химии и химической технологии*. 2015. № 5. С. 10–12.
10. Алексеев С. С. Общая теория права: в 2 т. Т. 2. Москва: Юридическая литература, 1982. 360 с.
11. Алексеев С. С. Общие дозволения и общие запреты в советском праве. Москва: Юридическая литература, 1989. 286 с.

12. Алексеев С. С. Теория права. Москва: Издательство БЕК, 1995. 320 с.
13. Алексеев. С. С. Право: азбука-теория-философия: опыт комплексного исследования. Москва: «Статут», 1999. 712 с.
14. Аналітична доповідь про стан моніторингу якості освіти в Україні / МБО «Центр тестових технологій і моніторингу якості освіти»; І. І. Бабин, Л. М. Гриневич, І. Л. Лікарчук та ін.; за заг. ред. І. Л. Лікарчука. Київ: МБО «Центр тестових технологій і моніторингу якості освіти»; Харків: Факт, 2011. 96 с.
15. Андрійко О. Ф. Організаційно-правові проблеми державного контролю у сфері виконавчої влади: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 1999. 390 с.
16. Андрійко О. Ф. Призначення і функції державного контролю // Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Факт, 2003. С. 342–346.
17. Андрушко І. П. Космічне право: поняття та зміст: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2006. 233 с.
18. Анисимова К. О. Понятие и сущность государственного контроля и надзора, проблемы их разграничения. *Научный вестник Крыма*. 2018. № 4 (15). С. 1–8.
19. Антонова Л. И. Локальное правовое регулирование. Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1985. 152 с.
20. Ароцкер Л. Е. Использование данных криминалистики в судебном разбирательстве уголовных дел. Москва, 1964. 223 с.
21. Артемов П. А. Виды, формы и методы проведения финансового контроля // Финансовое право: учебник / под ред. О. Н. Горбуновой. Москва, 2002. С. 110.
22. Архипов С. И. Субъект права в центре правовой системы. *Государство и право*. 2005. № 7. С. 13–23.

23. Атаманчук Г. В. Государственное управление (организационно-функциональные вопросы): учебное пособие. Москва: ОАО «НПО «Экономика», 2000. 302 с.

24. Атаманчук Г. В. Теория государственного управления: курс лекций. Москва: Юридическая литература, 1997. 400 с.

25. Афанасьев В. Г. Научное управление обществом. Москва: Юр-Инком, 1973. 276 с.

26. Ачкасова Л. М. Критерії оцінки ефективності контролю працівників підприємства. *Економіка транспортного комплексу*. 2019. Вип. 33. С. 95–106. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ektk_2019_33_9.

27. Бабаев В. К. Теория государства и права: учебник. Москва: Юристъ, 2003. 592 с.

28. Бабич І. Г. Принципи справедливості в римському праві і у сучасному зобов'язальному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2006. 183 с.

29. Бабічев А. В. Зарубіжний досвід із питань управління змінами в системі вищої освіти. *Теорія та практика державного управління*. 2017. Вип. 2. С. 192–200. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpu_2017_2_31.

30. Бадьорна О. Європейський Союз вивчає можливість створення за кордонами ЄС таборів для мігрантів. *Євробюлетень*. 2004. Жовтень. С. 8. URL: https://parlament.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/200410_uk.pdf.

31. Байтин М. И. О принципах и функциях права: новые моменты. *Известия вузов. Правоведение*. 2000. № 3. С. 4–16.

32. Бакаянова Н. М. Основи, засади та принципи адвокатури: співвідношення понять. *Наукові праці Національного університету «Одеська юридична академія»*. 2016. Т. 18. С. 20–25. URL: <http://npnuola.onua.edu.ua/index.php/1234/article/view/480>.

33. Бакуменко В. Д. Формування державно-управлінських рішень: проблеми теорії, методології, практики: монографія. Київ: Вид-во УАДУ, 2000. 328 с.
34. Бандурка О. М. Теорія і практика управління органами внутрішніх справ України. Харків: Вид. Нац. ун-ту внутр. справ, 2004. 780 с.
35. Бандурка О. М. Управління в органах внутрішніх справ України: підручник. Харків: Ун-т внутр. справ, 1998. 480 с.
36. Бартошек М. Римское право (понятия, термины, определения): пер. с чешск. Москва: Юридическая литература, 1989. 448 с.
37. Басанцов І. В. Теоретичні і методичні основи оцінки ефективності державного фінансового контролю. *Вісник Сумського державного університету. Серія «Економіка»*. 2004. № 6 (65). С. 149–156.
38. Басова Ю. Ю. Контрольно-наглядова діяльність міліції громадської безпеки: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2006. 202 с.
39. Бастрькина О. А. Системообразующие связи внутреннего содержания права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Коломна: РГБ, 2006. 197 с.
40. Бахрах Д. Н. Государственная служба: основные понятия, ее составляющие, содержание, принципы. *Государство и право*. 1996. № 12. С. 10–19.
41. Бахрушин В. Проблеми ліцензування освітньої діяльності у вищій освіті / Портал громадських експертів «Освітня політика». URL: <http://education-ua.org/ua/articles/1221-problemi-litsenzuvannya-osvitnoji-diyalnosti-u-vishchij-osviti>.
42. Бачило И. Л. Организация советского государственного управления / отв. ред. Б. М. Лазарев. Москва: Наука, 1984. 237 с.
43. Бекірова Е. Е. Правове регулювання ліцензування певних видів господарської діяльності: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.04. Донецьк, 2006. 17 с.

44. Белоножкин А. Ю. Содержание и формы злоупотребления субъективными гражданским правом: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Волгоград, 2005. 206 с.
45. Берлач А. І. Адміністративне право України: навчальний посібник для дист. навч. Київ: Університет «Україна», 2005. 472 с.
46. Біленчук П. Д., Кравченко В. В., Підмогильний М. В. Місцеве самоврядування в Україні (муніципальне право): навчальний посібник. Київ: Атіка, 2000. 304 с.
47. Білодід І. К. Словник української мови: в 11 т. Т. 10. Т–Ф. Київ: Наукова думка, 1979. 660 с.
48. Білодід І. К. Словник української мови: в 11 т. Т. 3: З. Київ: Наукова думка, 1972. 840 с.
49. Білодід І. К. Словник української мови: в 11 т. Т. 7: Поїхати–Приробляти. Київ: Наукова думка, 1976. 724 с.
50. Білодід І. К. Словник української мови. В 11 т. Т. 4: І–М. Київ: Наукова думка, 1973. 840 с.
51. Бобринський В. Ю. Державний контроль у сфері національної безпеки України: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2008. 20 с.
52. Болонський процес та кредитно-модульна система організації навчального процесу / Офіційний веб-портал Чернівецького національного університету. URL: <https://emm.cv.ua/vazhliva-informatsiya/vse-pro-bolonskij-protses/>.
53. Большая советская энциклопедия: в 30 т. Т. 16 / гл. ред. А. М. Прохоров. 3-е изд. Москва: Советская энциклопедия, 1974. 616 с.
54. Большой толковый словарь русского языка / сост. и гл. ред. С. А. Кузнецов. СПб.: Норинт, 1998. 1534 с.
55. Бондар А. В. Класифікація державного контролю за організацією та здійсненням господарської діяльності. *Часопис Київського університету права*. 2012. № 2. С. 100–103.

56. Бондар Л. О. Правові засади здійснення екологічно небезпечної діяльності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.06. Одеса, 2001. 206 с.

57. Бондаренко І. С. Оптимізація владно-управлінських відносин в умовах реформування політичної системи в Україні: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Київ, 2010. 207 с.

58. Борденюк В. І. Співвідношення місцевого самоврядування та державного управління: конституційно-правові аспекти: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2009. 40 с.

59. Братель С. Г. Громадський контроль за діяльністю міліції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2007. 269 с.

60. Братусь С. Н. Предмет и система гражданского права. Москва: Госюриздат, 1963. 197 с.

61. Братусь С. Н. Принципы гражданского права. *Правоведение*. 1960. № 1. С. 47–52.

62. Буева Л. П. Личность и ее социальная деятельность. Очерки методологии познания социальных явлений. Москва, 1970. 341 с.

63. Бусел В. Т. Великий тлумачний словник сучасної української мови. Київ; Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.

64. Бутинець Ф. Ф., Бардаш С. В., Малюга Н. М., Петренко Н. І. Контроль і ревізія: підручник. 2-ге вид., доп. і перероб. Житомир: ЖІТІ, 2000. 512 с.

65. Бутинець Ф. Ф., Виговська Н. Г., Малюга Н. М., Петренко Н. І. Контроль і ревізія / за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. Житомир: ПП «Рута», 2002. 544 с.

66. Бухгалтерський словник / за ред. проф. Ф. Ф. Бутинця. Житомир: ПП «Рута», 2001. 224 с.

67. Василик О. Д. Теорія фінансів: підручник. Київ: НІОС, 2000. 416 с.

68. Васильєв А. С. Теорія права і держави: підручник. Київ: КНТ, 2010. 464 с.

69. Васильєв І. О. Контрольна діяльність штабів органів внутрішніх справ: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Дніпропетровськ, 2010. 20 с.

70. Василькова Н. В. Система акредитації у сфері вищої освіти в Німеччині. *Студентоцентризм у системі забезпечення якості освіти в економічному університеті*: збірник матеріалів Всеукраїнської науково-методичної конференції за міжнародною участю (м. Київ, 2–3 березня 2016 р.) / М-во освіти і науки України, ДВНЗ «Київ. нац. екон. ун-т ім. В. Гетьмана»; редкол.: А. М. Колот, Т. В. Гуть. Київ: КНЕУ, 2016. С. 79.

71. Великий енциклопедичний юридичний словник / за ред. Ю. С. Шемшученка. Київ: Юридична думка, 2007. 992 с.

72. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. Київ: Ірпінь; ВТФ «Перун», 2005. 1884 с.

73. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голова ред. В. Т. Бусел. Київ: Ірпінь: ВТФ «Перун», 2001. 1440 с.

74. Верзолетов М. А. Интеллектуальная собственность как теоретико-правовая категория: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Москва, 2005. 174 с.

75. Виговська Н. Г. Господарський контроль в Україні: теорія, методологія, організація: монографія. Житомир: ЖДТУ, 2008. 532 с.

76. Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Видавничий Дім «Ін-Юре», 2002. 668 с.

77. Винницький М. Одна з базових цінностей Національного Агентства довіри / Національне агентство із забезпечення якості вищої освіти. URL: <https://www.facebook.com/nazyavo/posts/1538217953042872/>.

78. Вирич В. Н. Тематический глоссарий по философии / Брестский государственный университет имени А.С. Пушкина. Кафедра философии. Брест, 2010. 280 с.

79. Витченко А. М. Метод правового регулирования социалистических общественных отношений. Саратов: Изд-во Саратовского унив-та, 1974. 161 с.

80. Вища математика в прикладах і задачах / В. Ю. Клепко, В. Л. Голець. 2-ге видання. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 594 с.

81. Вища освіта у Франції / Campus France. Національна агенція з питань вищої освіти. URL: <http://www.dnu.dp.ua/docs/international/CampusFrance2017.pdf>.

82. Відомості про самооцінювання ЗВО: проблеми співвіднесення оцінок експертної групи та галузевої експертної ради, 2020 / Національна агенство із забезпечення якості вищої освіти. URL: <https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2020/02/%d0%92%d1%96%d0%b4%d0%be%d0%bc%d0%be%d1%81%d1%82%d1%96-%d1%81%d0%b0%d0%bc%d0%be%d0%be%d1%86%d1%96%d0%bd%d1%8e%d0%b2%d0%b0%d0%bd%d0%bd%d1%8f.pdf>.

83. Вітвіцький С. С. Контроль як гарантія законності діяльності публічної адміністрації: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2016. 480 с.

84. Вітченко А., Грицюк В. Формування механізмів забезпечення якості вищої освіти в Україні: історія, сучасність, перспективи вдосконалення. *Військова освіта*. 2014. № 2 (30). URL: <http://znpuvo.nuou.org.ua/article/view/201783>.

85. Воронова Л. К. Фінансове право України: підручник. Київ: Прецедент; Моя книга, 2006. 448 с.

86. Галунько В. В., Єщук О. М. Поняття та зміст адміністративно-правового регулювання. *Actual problems of corruption prevention and counteraction*. 2011. URL: <http://www.law-property.in.ua/>.

87. Гарантии качества высшего образования: глоссарий. *Экспертиза качества профессионального образования*: материалы семинара (20–22 июня 2014 г.). Москва: МГУ им. М. П. Огарёва, 2014. 315 с.

88. Гаращук В. М. Контроль та нагляд у державному управлінні: Монографія. Харків: Фоліо, 2002. 176 с.

89. Гаращук В. М. Контроль та нагляд у державному управлінні: навчальний посібник. Харків: Нац. юрид. акад. України, 1999. 176 с.

90. Гаращук В. М. Теоретико-правові проблеми контролю і нагляду у державному управлінні: автореф. дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2003. 36 с.

91. Гаращук В. М. Теоретико-правові проблеми контролю та нагляду у державному управлінні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2003. 413 с.

92. Гаруст Ю. В. Предмет, об'єкт та суб'єкти контролю у сфері оподаткування. *Право і Безпека*. 2005. № 5. Т. 4. С. 61–64.

93. Гегель Г. Ф. Энциклопедия философских наук: наука логики. Москва: Мысль, 1974. 452 с.

94. Гетманець О. П. Правове регулювання бюджетного контролю в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2009. 427 с.

95. Гогоцкий С. С. Философский словарь. Вступит. статья А. А. Шевцова. СПб.: Тропа Троянова; Иваново: ИТ «Роща Академии», 2009. 297 с.

96. Гончаренко Г. А. Система суб'єктів державного контролю над сектором безпеки: поняття та основні види. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2020. Вип. 3. С. 213.

97. Городецька І. А. Сутність адміністративно-правового регулювання суспільних відносин у галузі охорони, використання і відтворення тваринного світу. *Форум права*. 2016. № 1. С. 60–66. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2016_1_12.

98. Государственное управление: основы теории и организации: учебник / под ред. А. Козбаненко. Москва: Статут, 2000. 912 с.

99. Громова І. О. Ліцензування та акредитація спеціальностей в університеті: погляд на проблеми і досвід їх вирішення. *Проблеми та перспективи формування національної гуманітарно-технічної еліти*: збірник наук. пр. / ред. Л. Л. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ, О. Г. РОМАНОВСЬКИЙ. Харків: НТУ «ХПІ», 2015. Вип. 43 (47): матер. міжнар. наук.-практ. конф.: «Ідеї академіка Івана Зязюна у працях його учнів і соратників» (14-15 травня 2015 р.). Ч. 2. С. 84–92.

100. Грохольський В. Л. Адміністративно-правові засади управління спеціальними підрозділами по боротьбі з організованою злочинністю МВС України: монографія. Харків: Вид-во НУВС, 2003. 344 с.

101. Грохольський В. Л. Управління діяльністю спеціальних підрозділів МВС України по боротьбі з організованою злочинністю: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2004. 415 с.

102. Гулак О. В. Організаційно-правові засади діяльності підприємств кримінально-виконавчих установ відкритого типу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2008. 201 с.

103. Гусов К. Н., Толкунова В. Н. Трудовое право России: учебное пособие. Москва: Юристъ, 1995. 448 с.

104. Гуськова Н. Д., Неретина Е. А., Еналеева Ю. Р. Партнерство государства, общества и вузов: опыт Франции / Мордовский государственный университет им. Н. П. Огарева. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/partnerstvo-gosudarstva-obschestva-i-vuzov-opyt-frantsii>.

105. Гуцаленко У. О. Історичний розвиток поняття «контроль» та його етимологічне значення. *Формування ринкової економіки*: зб. наук. праць. Спецвип.: у 2 ч. Ч. 2. Організаційно-правові форми агропромислових формувань: стан, перспективи та вплив на розвиток сільських територій. Київ: КНЕУ, 2011. 556 с.

106. Дадашев А. З., Черник Д. Г. Финансовая система России: учебное пособие. Москва: ИНФРА-М, 1997. 248 с.
107. Данилюк Ю. В. Теоретичні засади конституційних правовідносин в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2009. 203 с.
108. Дегтярьов О. Ф. Адміністративно-правове забезпечення реалізації права громадян на вільний вибір місця проживання: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2006. 181 с.
109. Действующее международное право. В 3 т. Т. 3: Разд. XVII–XXIV / сост. Ю. М. Колосов, Э. С. Кривчикова. Москва: МНИМП, 1997. 832 с.
110. Демиденко В. О. Предмет правового регулювання муніципального права України. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 125–131.
111. Демський Е. Ф. Адміністративне процесуальне право України: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2008. 496 с.
112. Денькович І. В. Аналіз моніторингу якості підготовки у вищих навчальних закладах відповідно до вимог Болонського процесу. *Вісник Черкаського національного університету імені Богдана Хмельницького. Серія «Педагогічні науки»*. 2011. № 211. Ч. II. С. 48–55.
113. Державне управління: проблеми адміністративно-правової теорії та практики / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: Факт, 2003. 384 с.
114. Дерій В. Поняття і значення економічного контролю для мінімізації витрат та максимізації доходів підприємств. *Бухгалтерський облік і аудит*. 2011. № 2. С. 48–56.
115. Деякі питання Державної служби якості освіти України: Постанова Кабінету Міністрів України від 14.03.2018 № 168. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/168-2018-%D0%BF#Text>.

116. Деякі питання підвищення кваліфікації педагогічних і науково-педагогічних працівників: Постанова, порядок від 21.08.2019 № 800. *Офіційний вісник України*. 2019. № 189. Ст. 2431.
117. Дидье Жюлиа *Философский словарь*: пер. с франц. Москва: Международные отношения, 2000. 544 с.
118. Дикань Н. В., Борисенко І. І. Менеджмент: навчальний посібник. Київ: Знання, 2008. 389 с.
119. Дікань Л. В. Контроль і ревізія: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 245 с.
120. Долгошея Н. О. Страхування в запитаннях та відповідях: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2010. 316 с.
121. Долинська М. Деякі аспекти контролю вищої освіти у країнах Європейського Союзу. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2017. № 16 (876). С. 313–320.
122. Долинська М. Деякі аспекти контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. Серія: *Юридичні науки*. 2017. № 884. С. 113–119. URL: <http://science.lpnu.ua/sites/default/files/journal-paper/2018/jun/13328/19.pdf>.
123. Дорошенко В. Суб'єкти здійснення громадського контролю за діяльністю Національного антикорупційного бюро України. *Підприємництво, господарство і право*. 2019. № 12. С. 171–175.
124. Дорошенко О. О. Класифікація суб'єктів контролю фінансово-господарської діяльності бюджетних установ. *Економіка та підприємництво*. Київ, 2010. Вип. 24. С. 297–303.
125. Дрозд І. К., Шевчук В. О. Державний фінансовий контроль: навчальний посібник. Київ: ТОВ «Імекс-ЛТД», 2007. 304 с.
126. Дубинський О. Об'єкт та предмет контролю за додержанням законодавства на транспорті в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 11. С. 76–80.

127. Дурдас А. Вища освіта Франції в контексті сучасних євроінтеграційних процесів. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2017. Вип. 1–2. С. 132–138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NPO_2017_1-2_24.

128. Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю. П. Сурмін, В. Д. Бакуменко, А. М. Михненко та ін.; за ред. Ю. В. Ковбасюка, В. П. Трощинського, Ю. П. Сурміна. Київ: НАДУ, 2010. 820 с.

129. Етимологічний словник української мови / за ред. О. С. Мельничука. Київ: Наукова думка, 1985. Т. 2. 570 с.

130. Євтушевська О. А. Оцінка ефективності системи внутрішнього контролю підприємств водного транспорту. *Зовнішня торгівля: економіка, фінанси, право*. 2015. № 3. С. 214–221. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/uazt_2015_3_24.

131. Єременко О. Два роки НАЗЯВО в офіційному статусі / МАУП. URL: <https://osvita.ua/vnz/reform/78597/>.

132. Жигірь В. І. Ефективність управлінської діяльності менеджера освіти. URL: <https://dspace.bdpu.org/handle/123456789/2984>.

133. Жуковська Л. Е., Борисевич Є. Г., Стрельчук Є. М. Теорія організацій: навчальний посібник. Одеса: ОНАЗ ім. О.С. Попова, 2011. URL: <http://www.dut.edu.ua/ua/lib/1/category/1203/view/216>.

134. Журавльов Д. В. Правові форми діяльності центральних органів виконавчої влади України. *Публічне право*. 2013. № 1. С. 85–90.

135. Журко В. Ф., Ястребов В. Б. Внутриведомственный контроль и социалистическая собственность. Москва: Финансы, 1980. 192 с.

136. Забезпечення якості вищої освіти: європейські кращі практики для України: посібник / упоряд. Т. Добко / Портал громадських експертів «Освітня політика». URL: <http://education-ua.org/ua/analytics/305->

zabezpechennya-yakosti-vishchoji-osviti-evropejski-krashchi-praktiki-dlya-ukrajini.

137. Завгородня Т. К. Зарубіжний досвід моніторингу якості вищої освіти в дослідженнях вітчизняних науковців. *Педагогічний альманах*. 2020. Вип. 45. С. 165–171. URL: <http://lib.pnu.edu.ua:8080/handle/123456789/9481>.

138. Загальна декларація прав людини: декларація, міжнародний документ від 10.12.1948. *Офіційний вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.

139. Загальна теорія держави і права: підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / М. В. Цвік, В. Д. Ткаченко, Л. Л. Богачова та ін.; за ред. М. В. Цвіка, В. Д. Ткаченка, О. В. Петришина. Харків: Право, 2002. 432 с.

140. Задорожня Г. В. Постійні комісії представницьких органів місцевого самоврядування: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2006. 224 с.

141. Задорожня Г. В. Форми роботи постійних комісій місцевих рад: теорія і практика. *Часопис Київського університету права*. 2007. № 1. С. 66–72.

142. Зайченко І. В. Педагогіка: підручник. 3-тє вид., перероб. та доп. Київ: Видавництво Ліра-К, 2016. 608 с.

143. Замченко А. О. Принципи нагляду та контролю за дотриманням законодавства про працю України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2008. 197 с.

144. Затонацька Т. Зарубіжний досвід фінансування розвитку освіти: перспективи застосування в Україні. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Економіка*. 2012. Вип. 139. С. 36–39. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/VKNU_Ekon_2012_139_12.

145. Зеліско Л. І. Гуманістично-ціннісна спрямованість курсу культурології для студентів юридичного фаху у вищій школі. *Часопис Київського університету права*. 2004. № 2. С. 85–90.

146. Зенькович Е. Н. Рынок ценных бумаг: административно-правовое регулирование. Москва: Волтерс Клувер, 2007. 312 с.
147. Зубарев С. М. Теория и практика контроля за деятельностью персонала пенитенциарной системы: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.14. Москва, 2006. 392 с.
148. Зюнькін А. Г. Фінансове право: опорний конспект лекцій. 3-те вид., доп. Київ: МАУП, 2003. 160 с.
149. Игнатов В. Г. Проблемы научного и кадрового обеспечения совершенствования государственного управления и местного самоуправления // Государственное управление: проблемы теории, истории, практики, преподавания. Ростов-н/Дону, 1993.
150. Івченко А. О. Тлумачний словник української мови. Харків: Фоліо, 2002. 540 с.
151. Івчук Ю. Ю. Теоретичні підходи до системи трудового права України в умовах ринкової економіки: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2004. 18 с.
152. Каган М. С. Системное рассмотрение основных способов группировки. *Философские и социологические исследования*: сб. статей / отв. ред. В. П. Рожин Ленинград: Изд-во ЛГУ, 1977. С. 17–28.
153. Казимирчук В. П., Боботов С. В. Цели и функции правовой системы. Правовая система социализма функционирование и развитие. Москва, 1987. 326 с.
154. Кайдалова Л. Г., Лутаєва Т. В., Штефан Л. В. Світовий досвід і тенденції розвитку університетської освіти: методичні рекомендації для магістрантів спец. «Педагогіка вищої школи». Харків: НФаУ, 2014. 56 с.
155. Калабаев О. У. Проблемы охраны тайны частной жизни в уголовном судопроизводстве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Ижевск, 2005. 201 с.

156. Калиновський Б. В. Конституційні принципи місцевого самоврядування в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2004. 216 с.
157. Калюга Є. В. Фінансово-господарський контроль у системі управління: монографія. Київ: Ельга, Ніка Центр, 2002. 360 с.
158. Карасева М. В. Финансовое право. Общая часть. Москва, 1999. 256 с.
159. Карбонье Жан. Юридическая социология. Москва: Юридическая литература, 1986. 347 с.
160. Карнарук Н. В. Державний контроль за нотаріальною діяльністю в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2007. 185 с.
161. Карпенко М. Європейський досвід для створення ефективної системи контролю та оцінки якості вищої освіти в Україні. Аналітична записка / НІСД. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/gumanitarniy-rozvitok/evropeyskiy-dosvid-dlya-stvorennya-efektivnoi-sistemi-kontrolyu>.
162. Касьяненко Л. М. Правові основи здійснення фінансового контролю органами державної податкової служби України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2004. 230 с.
163. Керимов Д. А. Категория цели в советском праве. *Правоведение*. 1964. № 3. С. 31–38.
164. Керимов Д. А. Методология права (предмет, функции, проблемы философии права). Москва: Аванта+, 2001. 560 с.
165. Кириленко Г. Г., Шевцов Е. В. Краткий философский словарь. Москва: АСТ и др., 2010. 479 с.
166. Класифікація економічного контролю як передумова його вдосконалення: коментар від 19.08.2003. *Вісник податкової служби*. 2003. № 31.
167. Клімова Г. П. Забезпечення якості вищої освіти як пріоритетна детермінанта становлення інноваційного суспільства в Україні. *Вісник*

Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого». Серія: Політологія. 2017. № 2. С. 65–73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/vnuuaup_2017_2_8.

168. Клімова Г. П. Якість вищої освіти: європейський вимір. *Вісник Національного університету «Юридична академія України імені Ярослава Мудрого»*. Серія: Філософія. 2016. № 1. С. 203–210.

169. Клубань М. Державний контроль у сфері реалізації електронної освіти в Україні. *Національний юридический журнал: теорія и практика*. 2018. № 5 (33). С. 61–67.

170. Кобринський В. Ю. Державний контроль у сфері Національної безпеки України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2008. 209 с.

171. Ковалев Д. А. Конституционный принцип: его понятие, реальность и фиктивность. *Журнал российского права*. 1997. № 9. С. 73–78.

172. Ковальчук А. Ю. Правове регулювання фінансового контролю, що здійснюється правоохоронними органами: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2010. 203 с.

173. Ковачев Д. А. Механизм правотворчества социалистического государства. Вопросы теории. Москва: Юридическая литература, 1977. 112 с.

174. Ковтун Н. Н. Судебный контроль в уголовном судопроизводстве России: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Нижний Новгород, 2002. 520 с.

175. Козіна А. А. Забезпечення податковою міліцією законності у сфері оподаткування: організаційно-правові аспекти повноважень та статусу: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2005. 210 с.

176. Козлов Ю. М. Административное право: учебник. Москва: Юристъ, 1999. 320 с.

177. Козлов Ю. М., Фролов Е. С. Научная организация управления и право. Москва: Изд-во Моск. ун-та, 1986. 247 с.

178. Козьков І. Методологічні аспекти предметизації прокурорського нагляду. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2009. № 4. С. 31–37.
179. Кологойда О. В. Засоби державного регулювання відносин на фондовому ринку України. *Адміністративне право і процес*. 2015. № 2 (12). С. 70–85.
180. Колпаков В. К., Кузьменко О. В. Адміністративне право України: підручник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
181. Комаров С. А. Общая теория государства и права: курс лекций. 2-е изд., испр. и доп. Москва: Манускрипт, 1996. 316 с.
182. Конвенція про боротьбу з дискримінацією в галузі освіти: конвенція, міжнародний документ від 14.12.1960. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_174.
183. Кондратьєв О. В. Організаційно-правові проблеми судового контролю: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2009. 310 с.
184. Конограй В. В. Система оцінки якості вищої освіти в країнах Балтії: порівняльний аналіз. *Педагогічні науки: теорія історія, інноваційні технології*. 2015. № 10. С. 345–355. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/pednauk_2015_10_46.
185. Конституція України: Закон України від 28.06.1996 № 254к/96-ВР. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141.
186. Контроль і ревізія: підручник / Ф. Ф. Бутинець, С. В. Бардаш, Н. М. Малюга. Київ: Н. І. К., 2000. 512 с.
187. Корбаз А. Мониторинг мест лишения свободы: практическое руководство для НПО. Женева: АПП, 2003. 193 с.
188. Коржанский Н. И. Предмет преступления (понятие, виды и значение для квалификации): учебное пособие. Волгоград, 1976. 55 с.
189. Корнілова О. М., Огороднік Ю. О. Теоретико-методологічні основи визначення якості освіти вищих навчальних закладів України.

Економіка та держава. 2016. № 12. С. 82–85. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/ecde_2016_12_20.

190. Корнякова Т. В. Прокуратура і органи позавідомчого контролю: нагляд і взаємодія. Одеса: Одеська національна юридична академія, 2004. 214 с.

191. Коросташова І. М. Організаційно-правові засади контролю в митній службі України: дисертація. Київ, 2006. 209 с.

192. Косінов С. Види контролю в демократичній державі. *Вісник Національної академії правових наук України.* 2015. № 3 (82). С. 40–47.

193. Костылева К. И. Сущность лицензирования как административно-правового регулятора общественных отношений // Проблемы административного и административно-процессуального права (памяти Ю. М. Козлова) / ред. кол. Л. Л. Попов, А. Б. Агапов, Л. А. Калинина, Г. А. Кузьмичева. Москва, 2005. С. 75–76.

194. Костькова О. В. Административное право. Москва: Алелль, 2010. 390 с.

195. Котюк І. І. Судова гносеологія: проблеми методології та практики: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2008. 427 с.

196. Кочерин Е. А. Основы государственного управленческого контроля. Москва: Филин, 2000. 384 с.

197. Кравцова Т. М. Адміністративно-правові засади здійснення державної регуляторної політики в сфері господарювання: дис. ... д-ра юрид. наук. Харків, 2004. 456 с.

198. Краснокутський С. В. Юридична природа недержавної правоохоронної діяльності в Україні (теоретико-правовий аспект): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2004. 21 с.

199. Краткий словарь по социологии / под общ. ред. Д. М. Гвишиани, Н. И. Лапина. Москва: Прогресс, 2001. 479 с.

200. Кропачев Н. М. Уголовно-правовое регулирование. Механизм и система. СПб: Санкт-Петербургский государственный университет, 1999. 262 с.
201. Кулинич С. А. Управлінські процедури в діяльності органів прокуратури України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2007. 191 с.
202. Культурология. XX Век: энциклопедия в 2. т. Т. 1 / гл. ред. и сост. С. Я. Левит. СПб.: Университетская книга, 1998. 447 с.
203. Куракін О. М. Особливості предмета правового регулювання. *Теорія та історії держави і права. Філософія права*. 2015. № 3. С. 28–33.
204. Курбанов Р. А., Спектор А. А. Виды контроля предпринимательской деятельности. *Бизнес в законе*. 2011. № 6. С. 149–151.
205. Курко О. М. Контроль за реалізацією адміністративно-правових форм органами прокуратури. *Адміністративне право і процес*. 2014. № 2 (8). С. 254–261.
206. Кушнір С. М. Державний контроль у сфері вищої освіти: зарубіжний досвід правового регулювання та шляхи його запозичення для України. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 9. С. 129–140.
207. Кушнір С. М. Етапи державного контролю за діяльністю освітніх закладів України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 3. С. 169–178.
208. Кушнір С. М. Принципи державного контролю за діяльністю освітніх закладів України. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2013. № 2. С. 221–229.
209. Лешкевич Т. Г. Философия науки: учебное пособие. Москва: ИНФРА-М, 2005. 272 с.
210. Литвин І. І. Правові засади діяльності контролюючих суб'єктів у сфері надання освітніх послуг. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2015. Вип. 3 (9). С. 191–195.

211. Литньова Т. В. Цільовий компонент навчання іноземних мов у контексті розвитку змісту вітчизняної загальної середньої освіти (30-ті роки ХХ початок ХХІ століття): дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Житомир, 2009. 258 с.
212. Лімська декларація керівних принципів контролю: декларація від 01.01.1977. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/604_001.
213. Лобанов И. В. Понятие и сущность контроля как функции государственных органов. *Юридическая наука*. 2013. № 2. С. 4–5.
214. Лозинський Ю. Р. Адміністративна відповідальність за порушення встановлених законодавством вимог пожежної безпеки. *Проблеми діяльності кримінальної міліції в умовах розбудови правової держави*: матеріали наук.-звіт. конф. факультету кримінальної міліції (м. Львів, 5 березня 2008 р.). Львів: ЛьвДУВС, 2008. С. 168–170.
215. Лозинський Ю. Р. Адміністративно-правове забезпечення діяльності органів по протипожежній профілактиці на залізничному транспорті: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2010. 236 с.
216. Лукашук И. И. Международное право. Общая часть: учебник для студентов юрид. фак. и вузов / Рос. акад. наук, Ин-т государства и права, Академ. правовой ун-т. Изд. 3-е, перераб. и доп. Москва: Волтерс Клувер, 2005. 432 с.
217. Лученко Д. В. Контрольне провадження: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2003. 180 с.
218. Львова Є. О. Правове регулювання міжнародного економічного правопорядку: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Маріуполь, 2009. 239 с.
219. Любімова С. Ю. Адміністративні процедури у сфері господарської діяльності: монографія. Харків: НікаНова, 2014. 456 с.
220. Лютіков П. С. Державний контроль у галузі чорної металургії в Україні: організаційно-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2009. 212 с.

221. Мазур Т. В. Становлення методу правового регулювання як критерію визначення меж фінансового права. *Правничий вісник Університету «КРОК»*. 2012. Вип. 12. С. 65–71.

222. Макушев П. В. Професійна правосвідомість і правова культура дільничного інспектора міліції (шляхи формування і удосконалення): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2004. 230 с.

223. Малиновський В. Я. Державне управління: навчальний посібник. Вид. 2 ге, допов. і переробл. Київ: Атіка, 2003. 576 с.

224. Малиновський В. Я. Державне управління: навчальний посібник. Луцьк: Ред.-вид. відд. «Вежа» Вол. держ. Ун-ту ім. Лесі Українки, 2000. 558 с.

225. Маргулис М. А. Нормотворчество корпоративных объединений в области спорта: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Москва, 2005. 197 с.

226. Марина А. С., Панасенко Ю. Ю. Державний фінансовий контроль закладів вищої освіти України: теоретичний аспект. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2018. Вип. 19 (2). С. 82–86. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nvuumevcg_2018_19%282%29__19.

227. Маринів Н. А. Податкова перевірка як організаційно-правова форма реалізації податкового контролю: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2007. 19 с.

228. Марков В. В. Адміністративно-правові засади діяльності підрозділів внутрішньої безпеки щодо забезпечення законності і дисципліни в ОВС України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2009. 216 с.

229. Маркс К., Энгельс Ф. Капитал. Сочинения. 2-е изд. Т. 23. Москва: Государственное изд-во политической литературы, 1960. URL: <https://www.marxists.org/russkij/marx/cw/t23.pdf>.

230. Мартемьянов В. С. Хозяйственное право: курс лекций. Т. 1. Общие положения. Москва: Издательство БЕК, 1994. 312 с.

231. Марчук У. О., Романчук А. А. Функції контролю в системі управління підприємством. *Економіка, фінанси, право*. 2013. № 1. С. 31–34.
232. Матвійчук А. Визначення адміністративно-правового регулювання у сфері забезпечення регуляторної політики. *Підприємництво, господарство і право*. 2018. № 18. С. 121–124.
233. Матузов Н. И., Малько А. В. Теория государства и права: учебник. Москва: Юристъ, 2001. 512 с.
234. Мельник А. Ф., Оболенський О. Ю., Васіна А. Ю., Гордієнко Л. Ю. Державне управління: навчальний посібник. Київ: Знання-Прес, 2003. 343 с.
235. Мельничук С. Проблемні питання класифікації форм здійснення функцій держави. *Альманах сучасної науки і освіти*. 2015. № 11 (101). С. 58–60.
236. Меморандум між Міністерством освіти і науки, молоді та спорту України та Міністерством вищої освіти і наукових досліджень Об'єднаних Арабських Еміратів про співробітництво в галузі вищої освіти і наукових досліджень: меморандум, міжнародний документ від 26.11.2012. *Офіційний вісник України*. 2013. № 97. Ст. 3602.
237. Меморандум про взаєморозуміння стосовно співробітництва в галузі освіти і науки між Міністерством освіти і науки України та Міністерством освіти й науки Ірландії: меморандум, міжнародний документ від 08.02.2006. *Офіційний вісник України*. 2006. № 16. Ст. 1251.
238. Меморандум про взаєморозуміння стосовно співробітництва між Міністерством освіти України та Міністерством освіти Фінляндії у сферах освіти, навчання та наукових досліджень: міжнародний документ, меморандум від 31.03.1998. *Офіційний вісник України*. 2013. № 54. Ст. 1990.
239. Меморандум про взаєморозуміння та співробітництво між Національним агентством із забезпечення якості вищої освіти та Координатором проектів ОБСЄ: меморандум від 19.05.2021 / Офіційний веб-

портал Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. URL: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2021/05/Меморандум_ОБСЕ.pdf.

240. Менеджмент: навчальний посібник / Г. О. Дорошенко, А. О. Семенець, О. В. Богоявленський, О. О. Тертичний, Т. М. Куценко, Л. Г. Макарова, М. О. Кальніцька / за заг. ред. Г. О. Дорошенко. Харків: «ВСВ-Принт», 2015. 300 с. URL: https://pidru4niki.com/85109/menedzhment/harakteristika_efektivnogo_kontrolyu.

241. Микієвич М. М. Правові засади організації та діяльності Європейського Союзу у сфері зовнішньої політики та безпеки: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.11. Львів, 2006. 187 с.

242. Михальчук Т. В. Використання інформації, отриманої телекомунікаційним шляхом, при розслідуванні злочинів: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2009. 224 с.

243. Михаць С. О., Городиський Т. І. Вплив глобалізації на зміст освіти XXI століття як чинника економічного зростання. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2017. Вип. 19. URL: <http://global-national.in.ua/archive/19-2017/6.pdf>.

244. Міжнародний досвід у сфері освіти: Франція / Державна служба якості освіти України. URL: <http://sqe.gov.ua/index.php/uk-ua/hovyny/288-vyvchajemo-mizhnarodnyi-dosvid-u-sferi-osvity-frantsiia?template=accessibility>.

245. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права: пакт, міжнародний документ від 16.12.1966. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/995_042.

246. Мовчан А. О. Правове регулювання відносин із добору кадрів у ринкових умовах: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2009. 201 с.

247. Мовчан Ю. В. Міжнародно-правове регулювання інтеграційних процесів в Європейському Союзі: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Київ, 2010. 203 с.

248. МОН пропонує для громадського обговорення проєкт нової редакції «Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти»: стаття від 30.04.2021 / Офіційний веб-портал Міністерства освіти та науки. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-novoyi-redakcii-polozhennya-pro-akreditaciyu-osvitnih-program-za-yakimi-zdijsnyuyetsya-pidgotovka-zdobuvachiv-vishoyi-osviti>.

249. МОН пропонує для громадського обговорення проєкт положення Про акредитацію незалежних установ оцінювання та забезпечення якості вищої освіти: стаття від 15.04.2020 / Офіційний веб-портал Міністерства освіти та науки. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-proponuye-dlya-gromadskogo-obgovorennya-proyekt-polozhennya-pro-akreditaciyu-nezalezhnih-ustanov-ocinyuvannya-ta-zabezpechennya-yakosti-vishoyi-osviti>.

250. Монастирський Г. Л. Теорія організації: підручник. 2-е вид., доп. й перероб. Тернопіль: «Крок», 2019. 368 с.

251. Мороз Н. С. Поняття та сутність контролю у сфері інформатизації. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2016. № 850. С. 75–80.

252. Музичук О. М. Види та форми контролю за діяльністю міліції. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2010. № 2 (49). С. 98–105.

253. Музичук О. М. Форми контролю за діяльністю правоохоронних органів. *Адміністративне право і процес*. 2012. № 1 (1). С. 41–48.

254. Мукшименко А. П. Адміністративно-правове забезпечення громадського контролю за дотриманням прав людини при виконанні кримінальних покарань: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2010. 192 с.

255. Муніципальне право України: підручник / В. Ф. Погорілко, О. Ф. Фрицький, М. О. Баймуратов та ін.; за ред. В. Ф. Погорілка, О. Ф. Фрицького. Стер. вид. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 352 с.

256. Мурза В. В. Форми та методи державної контрольно-наглядової діяльності. *Публічне право*. 2013. № 2. С. 110–116.

257. Нагребельний В. П., Чернадчук В. Д., Сухонос В. В. Фінансове право України. Загальна частина: навчальний посібник / за заг. ред. члена-кор. АПрН України В. П. Нагребельного. Суми: ВТД «Університетська книга», 2004. 320 с.

258. Назаров І. В. Правовий статус Вищої ради юстиції: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.10. Харків, 2005. 200 с.

259. Наливайко О. І. Функції права: поняття, класифікація, генезис. *Часопис Київського університету права*. 2004. № 3. С. 13–18.

260. Наливайко Т. В. Громадський контроль в Україні як інститут громадянського суспільства: теоретико-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Луцьк, 2009. 202 с.

261. Нарышкина Н. И. Функционирование тюрем в условиях реформирования уголовно-исполнительной системы: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.11. Рязань, 2006. 271 с.

262. Научная организация управления органами внутренних дел / под ред. Г. Г. Зуйкова. Москва: Академия МВД СССР, 1984. 317 с.

263. Національне агентство отримало статус афілійованого члена ENQA / Національна агентство із забезпечення якості вищої освіти. URL: <https://naqa.gov.ua/2020/06/%D0%BD%D0%B0%D1%86%D1%96%D0%BE%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%8C%D0%BD%D0%B5-%D0%B0%D0%B3%D0%B5%D0%BD%D1%82%D1%81%D1%82%D0%B2%D0%BE-%D0%BE%D1%82%D1%80%D0%B8%D0%BC%D0%B0%D0%BB%D0%BE-%D1%81%D1%82%D0%B0%D1%82-2/>.

264. Національне агентство стало членом Міжнародного центру академічної доброчесності / Офіційний веб-портал Національного агентства

із забезпечення якості вищої освіти. URL:
<https://naqa.gov.ua/2020/07/національне-агентство-стало-членом-м/>.

265. Національний інформаційний центр академічної мобільності ENIC UKRAINE / Інформаційно-іміджевий центр державне підприємство Міністерства освіти і науки України. URL:
<http://www.enic.in.ua/index.php/ua/enic-naric-network>.

266. Невідомий В. І. Рахункові палати як органи фінансового контролю в Україні та Європі: конституційно-порівняльний аналіз: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. Київ, 2007. 20 с.

267. Невмержицький О. Особливості правового статусу суб'єктів правовідносин під час здійснення контролю за наданням адміністративних послуг у сфері земельних відносин. *Державне управління та місцеве самоврядування*. 2019. Вип. 1 (40). С. 82–89.

268. Невядовский В.О. К характеристике форм и методов государственного контроля в области связи. *Право и Закон*. 2018. № 3. С. 144-151.

269. Невядовский В.О. Критерии оценки эффективности осуществления контроля за качеством высшего образования. *Верховенство права*. 2017. № 4. С. 217-221.

270. Невядовський В.О. Адміністративні послуги : організаційно-правові реалії. Актуальні проблеми адміністративно-правового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України : зб. матеріалів наук.-практ. конф. (м. Харків, 15 квіт. 2015 р.) / оргком. конф.: С.М. Гусаров (голова) та ін. С. 142-145.

271. Невядовський В.О. Адміністративні форми та методи контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Випуск 1 (9). Т. 2. С. 48-54.

272. Невядовський В.О. Вдосконалення системи суб'єктів контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Вітчизняна юридична наука в умовах*

сучасності. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 19–20 липня 2017 року). – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2017. С. 67–70.

273. Невядовський В.О. До проблеми акредитації освітньої діяльності в Україні. Концепція соціальної безпеки в Україні : тези доп. учасників наук.-практ. конф. (Харків, 6 лист. 2020 р.), С. 62-63. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201106/article/view/neviadovskyi

274. Невядовський В.О. До проблеми визначення поняття та особливостей державного контролю. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 1. Том 2. С. 25-29.

275. Невядовський В.О. До проблеми ліцензування сфери вищої освіти в Україні. Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України. Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ 14-15 листопад 2018 року). – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2018. С. 34-36.

276. Невядовський В.О. Досвід провідних країн Європи щодо здійснення контролю за якістю вищої освіти. *Наше право*. 2017. № 4. С. 244-249.

277. Невядовський В.О. Досвід Франції у сфері здійснення контролю за якістю вищої освіти. Проблемні питання, досягнення та інновації фундаментальних та прикладних досліджень: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 09–10 лютого 2019 р.). – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. С. 38–40.

278. Невядовський В.О. Завдання та функції контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Європейські перспективи*. 2016. № 1. С. 212-216.

279. Невядовський В.О. Значення контролю та нагляду для становлення України як правової держави. Матеріали науково-практичної конференції. (Харків, 27 квіт. 2012 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Х. : ХНУВС, 2012. С. 148-150.

280. Невядовський В.О. Класифікація контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Європейські перспективи*. 2016. № 3. С. 205-209.

281. Невядовський В.О. Напрямки вдосконалення адміністративних процедур здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Право UA*. 2020. № 1. С. 219-224.

282. Невядовський В.О. Обґрунтування необхідності створення незалежних Агенцій з акредитації освітньої діяльності. Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, Україна, 17–18 липня 2019 р.). – Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. С. 56–58.

283. Невядовський В.О. Особливості звільнення від адміністративної відповідальності при малозначності правопорушення. Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917–2017 рр.) : зб. наук. ст. і тез доп. на наук.-практ. конф. до 100-річчя підготовки охоронців правопорядку в Харкові (м. Харків, 25 листопада 2017 р.). Х. ХНУВС, 2017. С. 214-216.

284. Невядовський В.О. Особливості реалізації адміністративно-правових норм у діяльності Національної поліції України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4 (75). - С.170-176.

285. Невядовський В.О. Особливості самоврядного та громадського контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Наукові записки. Серія : Право*. 2020. Випуск 8. Спецвипуск. С. 163 – 166.

286. Невядовський В.О. Оцінювання ефективності здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Право UA*. 2020. № 2. С. 232-236.

287. Невядовський В.О. Повноваження суб'єктів щодо здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні. Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття : тези доп. учасників II Всеукр. наук.-практ. конф. (Харків, 10 груд. 2019 р.). С. 113-115.

288. Невядовський В.О. Поняття суб'єктів міграційного права // Міграційне право України : підручник. Харків : ХНУВС. 2016. С. 62-71.

289. Невядовський В.О. Поняття та особливості вищої освіти як об'єкту контролю. Верховенство права. 2016. № 1. С. 214-218.

290. Невядовський В.О. Правові засади контролю за якістю вищої освіти в Україні та місце серед них норм адміністративного права. *Наше право*. 2020. № 3. С. 214-218.

291. Невядовський В.О. Предмет та межі контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Європейські перспективи*. 2018. № 4. С. 88-91.

292. Невядовський В.О. Принципи державного контролю. *Право і безпека*. 2014. № 3 (54). С. 66-71.

293. Невядовський В.О. Принципи контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Європейські перспективи*. 2017. № 4. С. 139-143.

294. Невядовський В.О. Проблеми кадрового забезпечення суб'єктів контролю за якістю вищої освіти. Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи: Міжнародна науково-практична конференція, м. Київ, 15–16 вересня 2020 р. – К.: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 60–63.

295. Невядовський В.О. Система суб'єктів контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Наукові записки. Серія : Право*. 2019. Випуск 7. Спецвипуск. С. 252- 256.

296. Невядовський В.О. Стан правового регулювання організації первинної професійної підготовки перемінного складу закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання. Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики ХХІ століття : тези доп. Учасників наук.-практ. конф. (Харків, 21 черв. 2019 р.). Харків: НДІ ППСН, 2019. С. 106-108.

297. Невядовський В.О. Сутність та зміст контролю як способу забезпечення законності в діяльності закладів вищої освіти. *Верховенство права*. 2016. № 4. С. 209-213.

298. Невядовський В.О. Теоретико-методологічні засади визначення поняття та видів державного контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Наукові записки. Серія : Право*. 2019. Випуск 6. Спецвипуск. Том 2. С.179 – 183.

299. Невядовський В.О. Теоретико-правові аспекти сутності координації правоохоронної діяльності. // *Форум права*. - 2016. - № 4. - С. 224–228. - Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2016_4_37

300. Невядовський В.О. Удосконалення взаємодії та координації суб'єктів здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні. Людина, суспільство, держава: актуальні питання правового регулювання взаємодії: тези доп. учасників. наук.-практ. конф. (Київ, 10 груд. 2020 р.), С. 6-7. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201210a/article/view/neviadovskyi

301. Невядовський В.О. Управління державною власністю. *Адміністративне право України : підручник. Особлива частина : академ. курс*. Х. : ХНУВС. 2013. С. 42-78.

302. Невядовський В.О. Щодо необхідності вдосконалення адміністративних процедур здійснення контролю за якістю вищої освіти. *Європейські перспективи*. 2016. №. 4. С. 247-252.

303. Невядовський В.О. Щодо розмежування змісту термінів «публічна безпека» та «публічний порядок»: законодавчі реалії // *Правові механізми забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства та держави : тези доп. учасників наук.-практ. конф.* (Харків, 14 черв. 2019 р.) ; *Наук.-дослід. ін-т публ. політики та соц. наук*. Харків: НДІ ППСН, 2019. С. 96-98.

304. Невядовський В.О. Щодо розуміння змісту окремих адміністративно-правових норм в діяльності Патрульної поліції. *Підготовка*

поліцейських в умовах реформування системи МВС України : зб. матеріалів конф. (м. Харків, 21 квітня 2017 р.). Харків : ХНУВС, 2017. С. 336-339.

305. Недбайло П. Е. Объективное и субъективное в праве (к итогам дискуссии). *Правоведение*. 1974. № 1. С. 14.

306. Нерсисянц В. С. Проблемы общей теории государства и права. Москва: Норма, 2004. 813 с.

307. Нікіфоров В. Ю. Захист профспілками соціально-трудоових прав працівників в умовах ринкової економіки (теоретично-правовий аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Харків, 2005. 187 с.

308. Новий тлумачний словник української мови: у 4-х т. Т. 4: Р–Я / уклад.: В. В. Яременко, О. М. Сліпущко. Київ: Видавництво «Аконіт», 2000. 1999. 941 с.

309. Новіков Б. В., Сініок Г. Ф., Круш П. В. Основи адміністративного менеджменту: навчальний посібник. Київ: Центр навчальної літератури, 2004. 560 с.

310. Новый юридический словарь / под. ред. А. Н. Азрилияна. Москва: Институт новой экономики, 2006. 1088 с.

311. Общая теория государства и права. Т. 2. Общая теория права / под ред. В. С. Петрова, Л. С. Явича. Ленинград: Изд-во Ленинградского университета, 1974. 416 с.

312. Общая теория права и государства / под. ред. В. В. Лазарева. Москва, 2001. URL: https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pravo/lazar/index.php.

313. Огнев'юк В., Сисоєва С. Підготовка експертів у галузі освіти в Україні. *Освітологія*. 2015. № 4. С. 54–60. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/osvit_2015_4_11.

314. Ожегов С. И., Шведова Н. Ю. Толковый словарь русского языка: 80 000 слов и фразеологических выражений / Рос. акад. наук, Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова. 4-е изд., доп. Москва: Азбуковник, 1997. 938 с.

315. Оніщенко Н. М. Проблеми ефективності законодавства: сучасна доктрина та потреби практики. *Судова апеляція*. 2006. № 2 (3). 528 с.

316. Опацький В. І. Організаційні засади здійснення державного контролю за діяльністю вищих навчальних закладів України. *Форум права*. 2011. № 1. С. 736–741. URL: <http://www.nbuuv.gov.ua/ejournals/FP/2011-1/11ovinz.pdf>.

317. Опацький В. І. Особливості вищих навчальних закладів України як об'єкта державного контролю. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2009. № 4. С. 246–252.

318. Орехова І. С. Державний контроль у сфері господарської діяльності: адміністративно-правові засади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Одеса, 2009. 17 с.

319. Орехова І. С. Принципи державного контролю господарської діяльності. *Форум права*. 2009. № 2. С. 309–315. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2009_2_48.

320. Орлов В. Н., Экимов А. И. Цель в норме советского права. *Правоведение*. 1968. № 5. С. 32–46.

321. Орлюк О. П. Фінансове право: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 527 с.

322. Ортинський В. Д. Педагогіка вищої школи: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2009. 472 с.

323. Основин В. С. Советские государственно-правовые отношения. Москва: Юридическая литература, 1965. 168 с.

324. Основні засади розвитку вищої освіти України в контексті Болонського процесу / М. Ф. Степко, Я. Я. Болюбаш, В. Д. Шинкарук, В. В. Грубінко, І. І. Бабин; під ред. В. Г. Кременя. Тернопіль: Вид-во ТДПУ ім. В.Гнатюка, 2004. 147 с. (Документи і матеріали 2003–2004 рр.).

325. Основы законодательства Союза ССР и союзных республик. Москва: Юридическая литература, 1982. 351 с.

326. Осовська Г. В., Осовський О. А. Основи менеджменту: навчальний посібник. Київ: «Кондор», 2006. 664 с. URL: <http://www.info-library.com.ua/books-book-125.html>.
327. Остапенко О. І., Сопільник Л. І. Стандартизація, якість продукції, метрологія, сертифікація в системі адміністративного права: навчальний посібник. Львів, 2011. 123 с.
328. Остапович Г. М. Державний контроль на ринку цінних паперів України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2006. 205 с.
329. Павленко М. В. Правові засади банківського контролю в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2010. 244 с.
330. Павленков Ф. Словарь иностранных слов, вошедших в состав русского языка. 2-е изд. С.-Петербург: Типография Ю. Н. Эрлих, 1907. 714 с.
331. Павлов С. В. Функції і завдання криміналістики (теоретико-прикладний аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Запоріжжя, 2003. 202 с.
332. Павлович-Сенета Я. П. Адміністративно-правове регулювання територіального устрою в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Львів, 2010. 215 с.
333. Пальчиков В. І. Правові проблеми вдосконалення організаційної діяльності та управління у сфері освіти: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2005. 16 с.
334. Панич О. Про оцінювання та забезпечення якості вищої освіти / МАУП. URL: <https://osvita.ua/vnz/64944/>.
335. Пархоменко Н. М. Джерела права: теоретико-методологічні засади: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.01. Київ, 2009. 442 с.
336. Пархоменко Н. М. Джерела та форми права як категорії права: до постановки проблеми. *Часопис Київського університету права*. 2006. № 4. С. 16–20.

337. Пастух І. Д. Організаційно-правові засади ліцензування господарської діяльності в Україні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2004. 181 с.

338. Патраманська Л. Ю. Удосконалення підходів до оцінки ефективності внутрішнього контролю на підприємствах електронної комерції. *Ефективна економіка*. 2016. № 10. URL: <http://www.economy.nauka.com.ua/?op=1&z=5209>.

339. Пахомов В. В. Адміністративно-правове забезпечення контрольно-наглядової діяльності у сфері земельних відносин: монографія / за заг. ред. А. М. Куліша. Суми: Сумський державний університет, 2016. 549 с.

340. Пацурківський П. С. Правові засади фінансової діяльності держави: проблеми методології. Чернівці: ЧДУ, 1997. 244 с.

341. Пермякова О. Г. Моніторинг якості освіти Франції у контексті міжнародних досліджень. *Проблеми сучасної педагогічної освіти. Серія: Педагогіка і психологія: збірник статей* / ред. кол.: О. В. Глузман, М. Я. Ігнатенко та ін. Ялта, 2005. С. 245–250. URL: https://monitoring.in.ua/up/files/publikacii/foreign/monitoring_France.pdf.

342. Петренко О. С. Формування інтегрованого інституту публічної служби в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 25.00.03. Дніпропетровськ, 2008. 230 с.

343. Петрушенко В. Л. Філософський словник: терміни, персоналії сентеції. Львів: Магнолія 2006, 2011. 352 с.

344. Петрушенко В. Тлумачний словник основних філософських термінів. Львів: Видавництво Національного університету «Львівська політехніка», 2009. 264 с.

345. Пироженко Л. Чого навчати у школі: зміст освіти у вітчизняній педагогіці. *Директор школи. Україна*. 2006. № 8. С. 35–44.

346. Плішкін В. М. Теорія управління органами внутрішніх справ: підручник / за ред. Ю. Ф. Кравченка. Київ: НАВСУ, 1999. 702 с.

347. Подорожній Є. Ю. Особливості юридичної відповідальності у трудовому праві України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2016. 426 с.

348. Подымова Л. С. Педагогика: учебник для бакалавров / Л. С. Подымова, В. А. Слостенин; под общ. ред. Л. С. Подымовой, В. А. Слостенина. Москва: Издательство Юрайт, 2014. 332 с.

349. Пожарский Д. В. Контрольно-надзорная функция современного государства: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Москва, 2004. URL: <http://lawtheses.com/kontrolno-nadzornaya-funktsiya-sovremennogo-gosudarstva>.

350. Полінець О. Контроль в державному управлінні: сутність, види та форми його здійснення. *Вісник УАДУ*. 2000. № 2. С. 71–76.

351. Положення про галузеві експертні ради Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти: протокол від 29.09.2021 № 11 / Офіційний веб-портал Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. URL: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2021/07/Положення-про-ГЕР_29.06.2021зі-змінами.pdf.

352. Положення про Наглядову раду Державного вищого навчального закладу «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана»: протокол від 20.12.2107 / Офіційний веб-портал Київського національного економічного університету імені Вадима Гетьмана. URL: https://kneu.edu.ua/userfiles/Council/nagljadova%20rada/polozhennya_pro_ND0A0.pdf.

353. Положення про Наглядову раду Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна / Офіційний веб-портал Харківського національного університету імені В. Н. Каразіна. URL: https://www.univer.kharkov.ua/docs/work/naglyadova_rada_polozhennya.pdf.

354. Положення про систему внутрішнього забезпечення якості у Державному університеті інфраструктури та технологій: протокол від 30.01.2020 № 8. URL: https://files.duit.edu.ua/uploads/Сайт/11_ПУБЛІЧНА_ІНФОРМАЦІЯ/ПОЛОЖЕННЯ_ДУІТ/30_-Положення-про-систему-забезпечення-якості-освіти-ДУІТ.pdf.

355. Положення про систему забезпечення якості освіти та освітнього процесу в Київському національному університеті імені Тараса Шевченка: протокол від 26.06.2019 № 16 / Офіційний веб-сайт Київського національного університету імені Тараса Шевченка. URL: <http://nmc.univ.kiev.ua/docs/Polojennya%20QAS%202019.pdf>.

356. Положення про спеціалізовану вчену раду: Наказ Міністерства освіти і науки, молоді та спорту України від 14.09.2011 № 1059. *Офіційний вісник України*. 2011. № 78. Ст. 2895.

357. Поляков А. В. Общая теория права. СПб.: Изд-во «Юридический центр Пресс», 2001. 642 с.

358. Пономаренко Н. Г. Експертна діяльність у вищій освіті Німеччини. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2015. Вип. 4. С. 60–63. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NPO_2015_4_14.

359. Попович Є. М. Нагляд і контроль за дотриманням трудового законодавства України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2003. 192 с.

360. Популярна юридична енциклопедія / кол. авт.: В. К. Гіжевський, В. В. Гловченко, В. С. Ковальський (кер.) та ін. Київ: Юрінком Інтер, 2002. 528 с.

361. Поступна О. В. Механізм державного управління вищою освітою на регіональному рівні: дис. ... канд. наук з держ. упр.: 25.00.02. Харків, 2009. 232 с.

362. Правоведение / под ред. проф. М. Б. Смоленского. 4-е изд., перераб. и доп. Ростов-на-Дону: «Феникс», 2005. 416 с.

363. Приймаченко Д. В. Адміністративна діяльність митних органів у сфері реалізації митної політики держави: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Дніпропетровськ, 2007. 477 с.

364. Прилуцький С. В. Вступ до теорії судової влади (Суспільство. Правосуддя. Держава): монографія. Київ: Інститут держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2012. 317 с.

365. Приходченко Л. Л. Аудит адміністративної діяльності: форма чи метод контролю. *Державне будівництво*. 2007. № 1 (1). URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2007_1%281%29__31.

366. Про вищу освіту: Закон України від 01.07.2014 № 1556-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 37–38. Ст. 2004.

367. Про вищу освіту: Закон України від 17.01.2002 № 2984-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 20. Ст. 134.

368. Про громадські об'єднання: Закон України від 22.03.2012 № 4572-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 2.

369. Про засади державної регуляторної політики у сфері господарської діяльності: Закон України від 11.09.2003 № 1160-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 9. Ст. 79.

370. Про затвердження Вимог з ядерної та радіаційної безпеки до інформаційних та керуючих систем, важливих для безпеки атомних станцій: Наказ Державної інспекції державного регулювання України від 22.07.2015 № 140. *Офіційний вісник України*. 2015. № 66. Ст. 2196.

371. Про затвердження Інструкції з організації контролю за виконанням документів в АРМА та його міжрегіональних територіальних управліннях: Наказ Національного агентства України з питань виявлення, розшуку та управління активами, одержаними від корупційних та інших

злочинів від 28.02.2018 № 53. *Офіційний вісник України*. 2018. № 32. Ст. 1137.

372. Про затвердження критеріїв, за якими оцінюється ступінь ризику від провадження господарської діяльності у сфері освітньої діяльності, що підлягає ліцензуванню, та визначається періодичність здійснення планових заходів державного нагляду (контролю) Міністерством освіти і науки, обласними, Київською міською державними адміністраціями: Постанова Кабінету Міністрів України від 31.10.2018 № 902. *Офіційний вісник України*. 2018. № 88. Ст. 2922.

373. Про затвердження Ліцензійних умов провадження освітньої діяльності: Постанова Кабінету Міністрів України від 30.12.2015 № 1187. *Офіційний вісник України*. 2016. № 7. Ст. 345.

374. Про затвердження Плану дій щодо забезпечення якості вищої освіти України та її інтеграції в європейське і світове освітнє співтовариство на період до 2010 року: Наказ Міністерства освіти та науки України від 13.07.2007 № 612. Київ: Мін-во освіти та науки України, 2007. 10 с.

375. Про затвердження Положення про акредитацію закладів вищої освіти і спеціальностей у закладах вищої освіти та вищих професійних училищах: Постанова Кабінету Міністрів України від 09.08.2001 № 978. *Офіційний вісник України*. 2001. № 32. Ст. 1491.

376. Про затвердження Положення про акредитацію освітніх програм, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти: Наказ Міністерства освіти і науки України від 11.07.2019 № 977. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0880-19#Text>.

377. Про затвердження Положення про Міністерство освіти і науки України: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.10.2014 № 630. *Офіційний вісник України*. 2014. № 95. Ст. 17.

378. Про затвердження Положення про систему управління безпекою руху поїздів у Державній адміністрації залізничного транспорту України:

Наказ Міністерства інфраструктури України від 01.04.2011 № 27. *Офіційний вісник України*. 2011. № 48. Ст. 137.

379. Про затвердження Порядку здійснення державного контролю за діяльністю навчальних закладів: Наказ Міністерства освіти і науки України від 25.01.2008 № 34. *Офіційний вісник України*. 2008. № 9. Ст. 231.

380. Про затвердження Порядку присудження наукових ступенів: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.07.2013 № 567. *Офіційний вісник України*. 2013. № 64. Ст. 2328.

381. Про затвердження Річного плану здійснення заходів державного нагляду (контролю) Міністерства освіти і науки України на 2021 рік: Наказ Міністерства освіти і науки України від 30.11.2020 № 1481 / Офіційний веб-портал Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/perevirok-mon-na-2021-rik.pdf>.

382. Про затвердження Річного плану здійснення заходів державного нагляду (контролю) Міністерства освіти і науки України на 2020 рік: Наказ Міністерства освіти і науки України від 29.11.2019 №1495 / Офіційний веб-портал Міністерства освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/pravo-diyalnosti/2019/11/29/mon-pro-zatverdzhennya-richnogo-planu-zdiysnennya-zakhodiv-derzhavnogo-naglyadu-kontrolyu-ministerstvom-osviti-i-nauki-ukraini-na-2020-rik.pdf>.

383. Про затвердження Типового положення про атестацію педагогічних працівників: Наказ Міністерства освіти і науки України від 06.10.2010 № 930. *Офіційний вісник України*. 2010. № 88. Ст. 3501.

384. Про Кабінет Міністрів України: закон України від 27.02.2014 №794-VII. *Відомості Верховної Ради України*. 2014. № 13. Ст. 828.

385. Про ліцензування видів господарської діяльності: Закон України від 02.03.2015 № 222-VIII. *Відомості Верховної ради України*. 2015. № 23. Ст. 158.

386. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. *Офіційний вісник України*. 2017. № 78. Ст. 2392.
387. Про освіту: Закон України від 23.05.1991 № 1060-XII. *Відомості Верховної Ради УРСР*. 1991. № 34. Ст. 451.
388. Про присудження ступеня доктора філософії: Постанова Кабінету Міністрів України від 06.03.2019 № 167. *Офіційний вісник України*. 2019. № 22. Ст. 49.
389. Про утворення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти: Постанова Кабінету Міністрів України від 15.04.2015 № 244. *Офіційний вісник України*. 2015. № 36. Ст. 1070.
390. Про центральні органи виконавчої влади: закон України від 17.03.2011 № 3166-VI. *Відомості Верховної Ради України*. 2011. № 38. Ст. 385.
391. Про ЮНЕСКО: стаття від 25.10.2019 / Офіційний веб-портал Міністерства закордонних справ України. URL: <https://mfa.gov.ua/mizhnarodni-vidnosini/yunesko/pro-yunesko>.
392. Прокопенко О. Ю. Адміністративно-правові засади діяльності органів Національної поліції України як суб'єкта забезпечення правопорядку у регіоні: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2017. 410 с.
393. Пронюк Н. В. Сучасне міжнародне право: навчальний посібник. Київ: Вид-во КНТ, 2008. 344 с.
394. Психологічний словник / за ред. В. І. Войтка. Київ: Вища школа, 1982. 216 с.
395. Пухтинський М. О. Суб'єкти контрольної діяльності у місцевій публічній владі. *Альманах права*. 2019. Вип. 10. С. 329–336.
396. Радугин А. А. Философия: курс лекций. Москва: Центр, 1997. 272 с.
397. Радько Т. Н. Теория государства и права: учебник для вузов. Москва: Академический проект, 2005. 811 с.

398. Рачинська І. М. Форми та методи адміністративно-правової діяльності громадських організацій. *Форум права*. 2013. № 1. С. 812–816. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2013_1_137.

399. Реформа и развитие высшего образования. Программный документ. Париж: Изд-во ЮНЕСКО, 1995. 49 с.

400. Рибницький Г.В. Колективний договір в умовах ринкової економіки: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.05. Харків, 2005. 176 с.

401. Річний звіт Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти за 2020 рік / Офіційний веб-портал Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти. URL: <https://naqa.gov.ua/2020/07/національне-агентство-стало-членом-м/>.

402. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням Київської міської ради професійних спілок щодо офіційного тлумачення частини третьої статті 21 Кодексу законів про працю України (справа про тлумачення терміну «законодавство»): від 09.07.1998, справа № 12-рп/98. *Офіційний вісник України*. 1998. № 32. Ст. 59.

403. Рогатинська Н. З. Предмет доказування у справах, що закриваються провадженням за nereабілітуючих підстав: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2008. 211 с.

404. Рождественська О. С. Особливий суб'єкт інформаційних правовідносин (загальнотеоретичний аспект): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2008. 190 с.

405. Розвиток системи забезпечення якості вищої освіти в Україні: інформаційно-аналітичний огляд / укл.: Добко Т., Золотарьова І., Калашнікова С., Ковтунець В., Курбатов С., Линьова І., Луговий В., Прохор І., Рашкевич Ю., Сікорська І., Таланова Ж., Фініков Т., Шаров С.; за заг. ред. С. Калашнікової та В. Лугового. Київ: ДП «НВЦ «Пріоритети», 2015. 84 с.

406. Романенко О. В. Пенітенціарна функція демократичної правової держави та роль громадянського суспільства в механізмі її реалізації: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Київ, 2004. 171 с.

407. Ромасько В. О. Державний контроль у сфері будівництва: адміністративно-правові засади: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2010. 19 с.

408. Рохлин В. И. Прокурорский надзор и государственный контроль: история, развитие, понятие, соотношение. Москва: СПб., 2003. 328 с.

409. Рутьев В. А., Гуткевич С. О. Менеджмент: навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 312 с.

410. Рябко А. И. Социальный контроль и его правовые формы: (вопросы теории): дис. ... канд. юрид. наук. Москва, 1995. 187 с.

411. Рябченко О. П. Держава і економіка: адміністративно-правові аспекти взаємовідносин: монографія. Харків, 1999. 304 с.

412. Савенков Л. Д. Система внутрішнього контролю в організації системи бюджетування на промислових підприємствах. *Вісник Поволзької державного університету сервісу*. 2014. № 3 (35). С. 120–123.

413. Савош В. Генезо-семантична основа розгляду проблеми неперервної освіти в контексті сутнісного змісту поняття «освіта». *Наукові записки Кіровоградського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка. Серія: Проблеми методики фізико-математичної і технологічної освіти*. 2016. Вип. 12(1). С. 142–148.

414. Салманова О. Ю. Правові акти в управлінській діяльності Національної поліції України: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2016. 455 с.

415. Саміло Г. О. Актуальні проблеми теорії права: навчальний посібник. Запоріжжя: Просвіта, 2014. 216 с.

416. Санжарук Т. О. Поняття «суб'єкт права» та «суб'єкт правовідносин»: питання розмежування. *Актуальні проблеми держави і права*. 2003. Вип. 21. С. 91–95.

417. Сарана С. В. Фінансове право України: навчальний посібник. Полтава: Полтавський інститут економіки і права; Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна», 2008. 567 с.

418. Саско О. І. Кримінальна відповідальність за порушення порядку здійснення операцій з металобрухтом (аналіз складу злочину): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Львів, 2007. 203 с.

419. Свистун Д. В. Сутність та завдання державного фінансового контролю. *Наукові праці НДФІ*. 2009. № 4 (49). С. 75–83.

420. Свіжевська С. А. Суспільно-державна акредитація ВНЗ: шляхи впровадження, критерії, експертиза. *SWorld*. 2012. Вип. 4. Т. 18. С. 63–67. URL: <https://www.sworld.com.ua/konfer29/795.pdf>.

421. Селіванов В. До проблеми методологічного забезпечення теоретичного аналізу державотворення і правотворення в Україні. *Право України*. 2006. № 4. С. 21–28.

422. Сергеева Л. М. Управлінські навички молодшого спеціаліста: теорія та методика формування: монографія / за ред. С. О. Сисоєвої. Київ, 2001. 202 с.

423. Сергієнко Л. А. Адміністративне право та адміністративний процес: старі і нові проблеми *Держава і право*. 1998. № 8. С. 32.

424. Сердюк В. В. Правовий статус Верховного суду України в системі судової влади: дис. д-ра юрид. наук: 12.00.10. Київ, 2009. 484 с.

425. Сердюк Т. До проблеми вдосконалення системи акредитації закладу вищої освіти. *Неперервна професійна освіта: теорія і практика*. 2018. Вип. 1–2. С. 137–144. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/NPO_2018_1-2_21.

426. Сериков Ю. А. Процессуальные функции правовых презумпций в гражданском судопроизводстве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.15. Екатеринбург, 2005. 227 с.
427. Синчук В. Л. Завдання контролю за діяльністю органів прокуратури. *Європейські перспективи*. 2014. № 4. С. 16–21.
428. Системи освіти в країнах світу. URL: <https://sites.google.com/site/osvitavriznihkraienahsvitu/>.
429. Ситар І. М. Онтологічні функції права: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Львів, 2008. 208 с.
430. Сігаєва Л. Є., Білобровко Т. І. Зарубіжний досвід управління вищою освітою: основні тенденції. *Збірник наукових праць Херсонського державного університету. Педагогічні науки*. 2016. Вип. 72 (2). С. 117–122. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/znppn_2016_72%282%29__26.
431. Скакун О. Ф. Теорія держави і права (енциклопедичний курс): підручник. Пер. з рос. Харків: Консум, 2006. 564 с.
432. Скакун О. Ф. Теорія держави і права: підручник. Пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.
433. Сливка С. С. Філософсько-правові проблеми професійної культури юриста: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.12. Львів, 2002. 405 с.
434. Слинько Д. Правова форма діяльності держави як критерій класифікації юридичного процесу. *Национальный юридический журнал: теория и практика*. 2016. № 6. Ч. 2. С. 16–20.
435. Словарь иностранных слов. 11-е изд., стереотип. Москва: Русский язык, 1984. 608 с.
436. Словарь иностранных слов. 14-е изд., испр. Москва: Русский язык, 1987. 608 с.
437. Смирнов В. Г. Функции советского уголовного права. Ленинград: Изд-во Ленингр. гос. ун-та, 1965. 188 с.

438. Собакаръ А. О. Інституційні засади державного контролю за безпекою дорожнього руху в Україні. *Науковий вісник Національного університету ДПС України. Серія «Економіка, право»*. 2013. № 2 (61). С. 15–22.

439. Советский энциклопедический словарь: ок. 80000 слов. / науч. ред.-сост. А. М. Прохоров (пред.) др. Москва: Советская энциклопедия, 1983. 1600 с.

440. Советский энциклопедический словарь. 4-е изд., исправл. и доп. / под. ред. А. М. Прохорова. Москва: Советская энциклопедия, 1990. 1632 с.

441. Современные проблемы хозяйственного (предпринимательского) права: материалы межвузовской научной конференции. *Государство и право*. 1996. № 4. С. 61–62.

442. Солодаренко М. А. Гарантії та засоби забезпечення законності у державному управлінні: зміст і співвідношення понять. *Часопис Київського університету права*. 2005. № 4. С. 141–148.

443. Соломатина Н. А. Контроль как функция государственного управления. *Вестник Московского университета МВД России*. 2015. № 6. С. 154–159.

444. Солошкіна І. В. Види та класифікація фінансових послуг. *Адміністративне право і процес*. 2013. № 3 (5). С. 62–69.

445. Сопілко І. М. Теоретико-правові підходи до розуміння суб'єктів права окремими галузевими науками. *Юридичний вісник. Повітряне і космічне право*. 2008. № 4. С. 66–70.

446. Сорокин В. Д. Избранные труды / предисл. Д. Н. Бахраха; В. В. Денисенко. СПб.: Издательство Р. Асланова «Юридический центр Пресс», 2005. 1086 с.

447. Сорокин В. Д. Правовое регулирование: предмет и метод: учебное пособие / под ред. И. Ф. Покровского. СПб.: Ин-т морского права, 2000. 217 с.

448. Сподін Л. А. Проблеми і шляхи забезпечення якості вищої освіти в Україні. *Науковий вісник Національного університету біоресурсів і природокористування України. Серія: Гуманітарні студії*. 2014. Вип. 203 (1). С. 143–150. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/nvnubgc_2014_203%281%29__21.
449. Стерн В. Грех против будущего, тюремное заключение в мире / перевод с англ. Москва: PRI, 2000. 130 с.
450. Стеценко В. Ю. Адміністративно-правове забезпечення запровадження в Україні обов'язкового медичного страхування: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2010. 452 с.
451. Столяренко Л. Д., Столяренко В. Е. Психология и педагогика: учебник для академического бакалаврата. Москва: Издательство Юрайт, 2019. 574 с.
452. Стратегія розвитку вищої освіти в Україні на 2021–2031 роки / Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/rizne/2020/09/25/rozvitku-vishchoi-osviti-v-ukraini-02-10-2020.pdf>.
453. Стрельченко О. Г. Заохочення як метод управління у сфері охорони здоров'я: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2008. 19 с.
454. Тарасов А. М. Государственный контроль в России: монография. Москва: ЗАТ «Издательство «КОНТИНЕНТ», 2008. 672 с.
455. Тарахонич Т. І. Правове регулювання та правовий вплив як юридичні категорії: співвідношення понять. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 4. С. 10–14.
456. Татомир І. Л. Роль міжнародних інституцій у забезпечення якості вищої освіти. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2014. Вип. 2. С. 153–158.
457. Теория государства и права / под. ред. В. К. Бабаева. Москва: Юристъ, 2002. 592 с.

458. Теория государства и права: учебник / под ред. Р. А. Ромашова. СПб.: Изд. Р. Асланова «Юридический центр-Пресс», 2005. 630 с.
459. Теремецький В. І. Поняття адміністративно-правового регулювання у сфері оподаткування. *Держава та регіони. Серія «Право»*. 2012. № 1 (35). С. 50–54.
460. Терещенко М. М. Державний контроль: сутність, основні підходи та концепції. *Вчені записки ТНУ імені В.І. Вернадського*. 2019. Т. 30 (69). С. 117–121.
461. Терещенко Т. В. Теорія організації: навчальний посібник. Хмельницький, 2015. 336 с.
462. Тимченко Л. Д. Международное право. Харків, 1999. 528 с.
463. Тихомиров О. Д. Юридична компаративістика: філософсько-методологічні засади: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.12. Київ, 2006. 461 с.
464. Тісногуз В. В. Адміністративно-правове забезпечення децентралізації в управлінні суспільними справами на місцевому рівні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2008. 25 с.
465. Тыричев И. В. Принципы советского уголовного процесса: учебное пособие. Москва: ВЮЗИ, 1983. 80 с.
466. Угода між Урядом України і Урядом Сполученого Королівства Великобританії та Північної Ірландії про співробітництво в галузях освіти, науки і культури: угода від 10.02.1993. *Офіційний вісник України*. 2005. № 16. Ст. 167.
467. Угода між Урядом України та Урядом Держави Ізраїль про співробітництво в галузі освіти і культури: угода, міжнародний документ від 12.01.1993. *Офіційний вісник України*. 2006. № 45. Ст. 313.
468. Угода про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони: ратифіковано із заявою Законом

№ 1678-VII від 16.09.2014. URL:
https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/984_011#Text.

469. Україна ввійшла до ТОП-50 рейтингу держав за якістю вищої освіти / Інформаційно-аналітичний портал про вищу освіту в Україні за кордоном. URL: <http://vnz.org.ua/statti/9231-top-50-rejtyng-jakist-vyschoyi-osvity>.

470. Українська радянська енциклопедія: у 12 т. Т. 12: Фітогормони–Ъ / гол. ред. М. П. Бажан; редкол.: О. К. Антонов та ін. 2-ге вид. Київ: Головна редакція УРЕ, 1985. 572 с.

471. Ушаков Н. А. Международное право: учебник. Москва: Юристъ, 2000. 304 с.

472. Федорова К. І. Адміністративно-правове регулювання приватної нотаріальної діяльності в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Запоріжжя, 2008. 209 с.

473. Федосеева Н. Н. Государственный контроль в системе функций современного Российского государства. *Государственная власть и местное самоуправление*. 2010. № 1. С. 30.

474. Филимонова И. В., Наталенко А. А. Понятие, сущность и значение государственного финансового контроля. *Гуманитарные научные исследования*. 2017. № 12. URL: <https://human.snauka.ru/2017/12/24697>.

475. Философия: учебное пособие для студ. вузов / М. А. Булатов и др. Киев: Фита, 1994. 382 с.

476. Философская энциклопедия. Т. 5 / гл. ред. Ф. В. Константинов / науч. совет изд-ва «Советская энциклопедия»; Ин-т философии АН СССР. Москва: Советская энциклопедия, 1970. 740 с.

477. Философский словарь / А. В. Адо, В. В. Альтман, Н. П. Аникеев и др.; под ред. М. М. Розенталя. 3-е изд. Москва: Политиздат, 1975. 496 с.

478. *Философский словарь: основан Г. Шмидтом. 22-е, нов., переработ. изд. под ред. Г. Шишкоффа / пер. с нем. / общ. ред. В. А. Малинина. Москва: Республика, 2003. 575 с.*

479. *Философский энциклопедический словарь / ред.-сост. Е. Ф. Губский и др. Москва: ИНФРА-М, 1997. 575 с.*

480. *Философский энциклопедический словарь / ред.-сост. Е. Ф. Губский, Г. В. Кораблева, В. А. Лутченко. Москва: ИНФРА-М, 1999. 576 с.*

481. *Философский энциклопедический словарь / редкол.: С. С. Аверинцев, Э. А. Араб-Оглы, Л. Ф. Ильичев и др. 2-е изд. Москва: Советская энциклопедия, 1989. 815 с.*

482. *Философский энциклопедический словарь. Москва: Советская энциклопедия, 1993. 928 с.*

483. *Финансовое право: учебное пособие / отв. ред. Н. И. Химичева. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Юристъ, 1999. 600 с.*

484. *Філософія: підручник / О. Г. Данильян, В. М. Тараненко. 2-ге вид., допов. і переробл. Харків: Право, 2012. 312 с.*

485. *Філософський словник / за ред. В. І. Шинкарука. Київ: Голов. ред. УРЕ, 1973. 600 с.*

486. *Фіцула М. М. Педагогіка вищої школи. Київ: «Академвидав», 2006. 352 с.*

487. *Харитонов О. В. Дозвільна система в Україні: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків: 2004. 197 с.*

488. *Харитонova О. І. Сучасні ознаки адміністративного права як галузі публічного права // Виконавча влада і адміністративне право / за заг. ред. В. Б. Авер'янова. Київ: «Ін-юре», 2002. С. 76–83.*

489. *Хачатрян М. С. Пределы правового регулирования общественного контроля. Юридические исследования. 2017. № 9. С. 24–31.*

490. Хомерікі О. А. Українська вища освіта в умовах глобалізації: крок назад перед стрибком уперед, або шлях по замкненому колу? *Грані*. 2015. № 4. С. 36–40. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_4_9.
491. Хомяков В. І. Менеджмент підприємства: навчальний посібник. Київ: Кондор, 2009. 434 с.
492. Чепурная И. В. Судебный контроль в досудебном уголовном производстве: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 2005. 179 с.
493. Черепанова С. О. Родовід духовний діалог поколінь: методичні рекомендації для студентів вищих закладів освіти. Львів: Каменяр, 1998. 150 с.
494. Черных П. Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка. 3-е изд. Москва: Русский язык, 1999. Т. 1. 624 с.
495. Чорна О. В. Розвиток системи моніторингу якості вищої освіти в Німеччині: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01. Київ, 2016. 20 с.
496. Чорна О. В. Розвиток системи моніторингу якості вищої освіти в Німеччині: дис. .... канд. пед. наук: 13.00.01. Кривий Ріг, 2015. 266 с.
497. Чорна О. Моніторинг якості вищої освіти в Україні та Німеччині: компаративний аспект. *Освітній вимір*. 2020. № 54 (2). С. 213–225.
498. Чернолуцкий Р. В. Проблемы правосубъектности осіб у колізійному праві України: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.03. Одеса, 2006. 187 с.
499. Чудинов А. Н. Словарь иностранных слов, вошедших в состав русского языка. СПб.: Издание книгопродавца В.И. Губинского, Типография С. Н. Худекова, 1894. 1004 с.
500. Чуйко В. Чотири методології філософії науки: особливості та сфери застосування. *Філософська думка*. 2000. № 1. С. 3–26.
501. Чуприна Ю. Ю. Завдання, предмет і межі судового контролю в оперативно-розшуковому процесі України. *Форум права*. 2017. № 1. С. 195–204. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2017_1_34.

502. Чурікова І. В. Всебічність, повнота й об'єктивність процесуальної діяльності слідчого: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Київ, 2009. 223 с.
503. Шалімова Н. С. Суб'єкти контролю якості аудиту в Україні. *Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету. Економічні науки*. 2009. Вип. 16 (2). С. 300–309.
504. Шевченко Н. В. Критерії та показники оцінки ефективності державного фінансового контролю / Облік і фінанси АПК: освітній портал. URL: <http://magazine.faaf.org.ua/kriterii-ta-pokazniki-ocinki-efektivnosti-derzhavnogo-finansovogo-kontrolyu.html>.
505. Шевчук А. В. Використання зарубіжного досвіду для управління розвитком регіональних освітніх систем України. *Проблеми економіки*. 2014. № 3. С. 164–170. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PeKon_2014_3_21.
506. Шевчук С. Судова правотворчість у контексті застосування принципів права. *Вісник Академії правових наук України*. 2007. № 4 (51). С. 54–71.
507. Шестак В. С. Державний контроль в сучасній Україні (теоретико-правові питання): дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2002. 195 с.
508. Шестак В. С. Державний контроль в сучасній Україні(теоретико-правові питання): автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2002. 16 с.
509. Шестак В. С. Державний контроль у сучасній Україні (теоретико-правові питання): монографія. Харків: Основа, 2003. 208 с.
510. Шестак Л. В. Ліцензування як адміністративно-правовий інститут: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Ірпінь, 2009. 186 с.
511. Шестак С. В. Недержавний контроль за діяльністю міліції: теоретико-правовий аспект: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01. Харків, 2009. 199 с.

512. Шкеле М. В. Способ совершения преступления и его уголовно-правовое значение: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Санкт-Петербург, 2001. 239 с.

513. Шорина Е. В. Контроль за деятельностью органов государственного управления в СССР. Москва: Наука, 1981. 300 с.

514. Шоробура І. М., Долинський Є. В., Долинська О. О. Менеджмент вищої освіти: навчальний посібник. Хмельницький: Заколотний М. І., 2015. 256 с.

515. Штмпфл Г., Шоллер Х. Местное самоуправление: сборник международных терминов из области права и управления: пер на рус. О. Н. Рыбковской. Мюнхен-Бонн: Баварская школа управления и Федеральная академия государственного управления при Министерстве внутренних дел ФРГ, 1995. 210 с.

516. Шульга А. М. Теория государства и права: пособие для подготовки к государственному (выпускному) экзамену. Харьков, 2000. 132 с.

517. Шутов М. І., Бабенко В. А., Стоянова Н. М. Державний фінансовий контроль в Україні (теорія та практика): монографія. Одеса: Юридична література, 2004. 136 с.

518. Щербина В. І. Функції трудового права: дис. ... д-ра юрид. наук: 12.00.05. Дніпропетровськ, 2008. 423 с.

519. Юридический научно-практический словарь-справочник (основные термины и понятия) / под общ. ред. О. Ф. Скаун. Харьков: Эспада, 2007. 488 с.

520. Юридический энциклопедический словарь / гл. ред. А. Сухарев; ред. кол.: М. М. Богуславский, М. И. Козырь, Г. И. Миньковский и др. Москва: Советская энциклопедия, 1984. 415 с.

521. Юридична енциклопедія: в 6 т. Т. 1: А–Г / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол. ред.) та ін. Київ: Українська енциклопедія, 1998. 672 с.

522. Юридична енциклопедія: в 6 т. Т. 4: Н–П / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол. ред.) та ін. Київ: Українська енциклопедія, 2002. 720 с.

523. Юридична енциклопедія: в 6 т. Т. 5: П–С / редкол.: Ю. С. Шемшученко (гол. ред.) та ін. Київ: Українська енциклопедія, 2003. 736 с.

524. Юсупов В. А. Право и советское государственное управление (административно-правовой аспект проблемы). Казань: Издательство Казанского ун-та, 1976. 263 с.

525. Яблоков В. А. Реализация судебной власти на досудебных стадиях уголовного процесса России: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Самара, 2001. 206 с.

526. Явич Л. С. Сущность права: социально-философское понимание генезиса, развития и функционирования юридической формы общественных отношений. Ленинград: Издательство Ленинградского университета, 1985. 207 с.

527. Яковець І. П. Первинна класифікація засуджених до позбавлення волі та їх розподіл в установи виконання покарань: дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.08. Харків, 2006. 199 с.

528. Ярмиш О. Н., Серьогін В. О. Державне будівництво та місцеве самоврядування в Україні: навчальний посібник. Харків: Вид-во національного ун-ту внутр. справ, 2002. 672 с.

529. Ярошенко О. М. До питання про предмет права соціального забезпечення. *Вісник Національної академії правових наук України*. 2017. № 3 (90). С. 90–98.

530. Akadēmiskās informācijas centrs. URL: <http://www.aic.lv/portal/lv>.

531. Aurelija Valeikienė. Системы обеспечения качества в Литве, Эстонии и Латвии / Центр оценки качества в высшем образовании (SKVC). 2014. URL: http://ipq.org.ua/upload/files/files/03_Novyny/2014.12.16%20Konferenciya/Aurelija%20Valeikienė%202,%2012.12.2014%20RUS.pdf.

532. Eesti Kõrg- ja Kutsehariduse Kvaliteediagentuur (EKKA). URL: <https://ekka.edu.ee/meist/>.

533. Haridus-Ja Teadusministeerium. Оцінка якості вищої освіти. URL: <https://www.hm.ee/ru/meropriyatiya/vysshee-obrazovanie/ocenka-kachestva>.

534. High Council for Evaluation of Research and Higher Education (Hcéres). URL: <https://www.hceres.fr/en/missions-0>.

535. Inspection générale de l'administration de l'éducation nationale et de la recherche (I.G.A.E.N.R.) / Ministère de l'Education nationale, de la Jeunesse et des Sports. URL: <https://www.enseignementsup-recherche.gouv.fr/cid20300/mission-et-organisation-de-l-i.g.a.e.n.r.html>.

536. Klimas M. Elementy kontroli wewn trznej w rachunkowo ci przedsi biorstw. W-wa: PWE, 1967. 276 s.

537. Kõrgharidusseadus Vastu võetud 20.02.2019. URL: <https://www.riigiteataja.ee/akt/119032019012>.

538. Misja Polskiej Komisji Akredytacyjnej. URL: <https://www.pka.edu.pl/o-pka/misja-pka/>.

539. Nodibinajums «Augstākās izglītības kvalitātes novērtēšanas centrs» (AIKNC). URL: <http://www.aiknc.lv/lv/about.php>.

540. Oleksandr Bakumov, Vladyslav Neviadovskyi, Olha Shaituro Intellectual capital development within the conditions of the information society - // Baltic Journal of Economic Studies, Volume 4 Number 4. Riga: Publishing House "Baltija Publishing", 2018, 394 pages C. 14-24

541. Parfenova M. J., Babishin V. D., Yurkevich E. V., Sekerin V. D., Dudin M. N. Methodology making management decisions based on a modified Ramsey model. *Asian Social Science*. 2014. Vol. 10. № 17. P. 292–301.

542. QS Higher Education System Strength Rankings (HESS) 2016. URL: <https://www.topuniversities.com/system-strength-rankings/2016>.

543. QS Higher Education System Strength Rankings (HESS) 2018. URL: <https://www.topuniversities.com/system-strength-rankings/2018>.

544. STUDIJŲ KOKYBĖS VERTINIMO CENTRO NUOSTATAI: PATVIRTINTA Lietuvos Respublikos švietimo ir mokslo ministro 2016 m. lapkričio 14 d. įsakymu Nr. V-1002. URL: <https://e-seimas.lrs.lt/portal/legalAct/lt/TAD/f8486fc0ac4011e68987e8320e9a5185>.

ДОДАТКИ

Додаток 1

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографія:

1. Невядовський В. О. Адміністративно-правові засади здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні: монографія: монографія. – Харків : Факт, 2020. – 367 с.

Статті у наукових фахових виданнях України:

2. Невядовський В. О. Принципи державного контролю. *Право і безпека*. 2014. № 3 (54). С. 66–71.

3. Невядовський В. О. Класифікація контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Європейські перспективи*. 2016. № 3. С. 205–209.

4. Невядовський В. О. Особливості реалізації адміністративно-правових норм у діяльності Національної поліції України. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2016. № 4 (75). С. 170–176.

5. Невядовський В. О. Завдання та функції контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Європейські перспективи*. 2016. № 1. С. 212–216.

6. Невядовський В. О. Теоретико-правові аспекти сутності координації правоохоронної діяльності. *Форум права*. 2016. № 4. С. 224–228. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/FP_index.htm_2016_4_37.

7. Невядовський В. О. Щодо необхідності вдосконалення адміністративних процедур здійснення контролю за якістю вищої освіти. *Європейські перспективи*. 2016. №. 4. С. 247–252.

8. Невядовський В. О. До проблеми визначення поняття та особливостей державного контролю. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2017. № 1. Т. 2. С. 25–29.

9.Невядовський В. О. Досвід провідних країн Європи щодо здійснення контролю за якістю вищої освіти. *Наше право*. 2017. № 4. С. 244–249.

10. Невядовський В. О. Принципи контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Європейські перспективи*. 2017. № 4. С. 139–143.

11. Невядовський В. О. Адміністративні форми та методи контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Актуальні проблеми правознавства*. 2017. Вип. 1 (9). Т. 2. С. 48–54.

12. Невядовський В. О. Предмет та межі контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Європейські перспективи*. 2018. № 4. С. 88–92.

13. Невядовський В. О. Теоретико-методологічні засади визначення поняття та видів державного контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Наукові записки. Серія: Право*. 2019. Вип. 6. Спецвип. Т. 2. С. 179–183.

14. Невядовський В. О. Напрямки вдосконалення адміністративних процедур здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Право.UA*. 2020. № 1. С. 219–224.

15. Невядовський В. О. Система суб'єктів контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Наукові записки. Серія: Право*. 2019. Вип. 7. Спецвип. С. 252–256.

16. Невядовський В. О. Оцінювання ефективності здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Право.UA*. 2020. № 2. С. 232–236.

17. Невядовський В. О. Особливості самоврядного та громадського контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Наукові записки. Серія: Право*. 2020. Вип. 8. Спецвип. С. 163–166.

18. Невядовський В. О. Правові засади контролю за якістю вищої освіти в Україні та місце серед них норм адміністративного права. *Наше право*. 2020. № 3. С. 214–218.

Статті у зарубіжних періодичних наукових виданнях:

19. Невядовський В. О. Поняття та особливості вищої освіти як об'єкту контролю. *Верховенство права*. 2016. № 1. С. 214–218.

20. Невядовський В. О. Сутність та зміст контролю як способу забезпечення законності в діяльності закладів вищої освіти. *Верховенство права*. 2016. № 4. С. 209–213.

21. Невядовский В. О. К характеристике форм и методов государственного контроля в области связи. *Право и Закон*. 2018. № 3. С. 144–151.

22. Невядовский В. О. Критерии оценки эффективности осуществления контроля за качеством высшего образования. *Верховенство права*. 2017. № 4. С. 217–221.

23. Oleksandr Bakumov, Vladyslav Neviadovskyi, Olha Shaituro. Intellectual capital development within the conditions of the information society. *Baltic Journal of Economic Studies*. Vol. 4. N. 4. Riga: Publishing House «Baltija Publishing», 2018. С. 14–24.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

24. Невядовський В. О. Значення контролю та нагляду для становлення України як правової держави. *Адміністративне право України: сучасний стан та шляхи розвитку*: матеріали науково-практичної конференції (м. Харків, 27 квітня 2012 р.) / МВС України, Харк. нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2012. С. 148–150.

25. Невядовський В. О. Адміністративні послуги: організаційно-правові реалії. *Актуальні проблеми адміністративно-правового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України*: збірник матеріалів науково-практичної конференції (м. Харків, 15 квітня 2015 р.) / оргком. конф.: С. М. Гусаров (голова) та ін. С. 142–145.

26. Невядовський В. О. Щодо розуміння змісту окремих адміністративно-правових норм в діяльності Патрульної поліції. *Підготовка поліцейських в умовах реформування системи МВС України*: збірник матеріалів конференції (м. Харків, 21 квітня 2017 р.). Харків: ХНУВС, 2017. С. 336–339.

27. Невядовський В. О. Вдосконалення системи суб'єктів контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Вітчизняна юридична наука в умовах сучасності*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 19–20 липня 2017 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2017. С. 67–70.

28. Невядовський В. О. До проблеми ліцензування сфери вищої освіти в Україні. *Пріоритетні напрямки розвитку правової системи України*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 14–15 листопада 2018 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2018. С. 34–36.

29. Невядовський В. О. Стан правового регулювання організації первинної професійної підготовки перемінного складу закладів вищої освіти зі специфічними умовами навчання. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття*: тези доповідей учасників науково-практичної конференції (м. Харків, 21 червня 2019 р.). Харків: НДІ ППСН, 2019. С. 106–108.

30. Невядовський В. О. Обґрунтування необхідності створення незалежних Агенцій з акредитації освітньої діяльності. *Пріоритети розвитку юридичних наук у XXI столітті*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 17–18 липня 2019 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. С. 56–58.

31. Невядовський В. О. Досвід Франції у сфері здійснення контролю за якістю вищої освіти. *Проблемні питання, досягнення та інновації фундаментальних та прикладних досліджень*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 09–10 лютого 2019 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2019. С. 38–40.

32. Невядовський В. О. Повноваження суб'єктів щодо здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття*: тези

доповідей учасників II Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Харків, 10 грудня 2019 р.). С. 113–115.

33. Невядовський В. О. Проблеми кадрового забезпечення суб'єктів контролю за якістю вищої освіти. *Сучасні правові системи світу в умовах глобалізації: реалії та перспективи*: матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Київ, 15–16 вересня 2020 р.). Київ: Науково-дослідний інститут публічного права, 2020. С. 60–63.

34. Невядовський В. О. До проблеми акредитації освітньої діяльності в Україні. Концепція соціальної безпеки в Україні: тези доповідей учасників науково-практичної конференції (м. Харків, 6 листопада 2020 р.). С. 62–63.
URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201106/article/view/neviadovskyi.

35. Невядовський В. О. Удосконалення взаємодії та координації суб'єктів здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні. *Людина, суспільство, держава: актуальні питання правового регулювання взаємодії*: тези доповідей учасників науково-практичної конференції (м. Київ, 10 грудня 2020 р.). С. 6–7. URL: https://library.pp-ss.pro/index.php/ndippsn_20201210a/article/view/neviadovskyi.

Наукові праці, які додатково відображають наукові результати дисертації:

36. Невядовський В. О. Управління державною власністю // *Адміністративне право України: підручник. Особлива частина: академічний курс* / О. М. Бандурка, А. Т. Комзюк, О. Ю. Салманова та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, професора, академіка НАПрНУ України О.М. Бандурки; Харків: ХНУВС, 2013. С. 42–78.

37. Невядовський В. О. Поняття суб'єктів міграційного права та їх правовий статус // *Міграційне право України: підручник* / С. М. Гусаров, А. Т. Комзюк, О. Ю. Салманова та ін.; за заг. ред. д-ра юрид. наук, чл.-кор.

НАПрНУкраїни С. М. Гусарова; МВС України, Харків, нац. ун-т внутр. справ. Харків: ХНУВС, 2016. С. 62–71.

38. Невядовський В. О. Особливості звільнення від адміністративної відповідальності при малозначності правопорушення. *Підготовка охоронців правопорядку в Харкові (1917–2017 рр.): збірник наукових статей і тез доповідей науково-практичної конференції до 100-річчя підготовки охоронців правопорядку в Харкові (м. Харків, 25 листопада 2017 р.)*. Харків: ХНУВС, 2017. С. 214–216.

39. Невядовський В. О. Щодо розмежування змісту термінів «публічна безпека» та «публічний порядок»: законодавчі реалії. *Правові механізми забезпечення та захисту прав і свобод людини і громадянина, інтересів суспільства та держави: тези доповідей учасників науково-практичної конференції (м. Харків, 14 червня 2019 р.)*; Науково-дослідний інститут публічної політики та соціальних наук. Харків: НДІ ППСН, 2019. С. 96–98.

АКТИ ВПРОВАДЖЕНЬ

Міністерство освіти і науки України
Сумський державний університет

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
Сумського державного університету

С.В. Леонов

« 27 » квітня 2021 р.

АКТ

про впровадження в освітній процес результатів дисертаційного дослідження
Невядовського Владислава Олеговича «Адміністративно-правові засади
здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні» на здобуття наукового
ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне
право і процес; фінансове право; інформаційне право

Комісія у складі:

Голова – в.о. завідуючого кафедри АГПФЕБ, д.ю.н., доцент Кисельова О.І.

Члени комісії – д.ю.н., доцент кафедри АГПФЕБ Рєзнік О.М.;

- к.ю.н., доцент кафедри АГПФЕБ Колеснікова М.В.

Комісія склала цей акт з приводу розгляду результатів дисертаційного дослідження здобувача Невядовського Владислава Олеговича «Адміністративно-правові засади здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право і їх використання в освітньому процесі з дисципліни «Адміністративне право і процес» кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету.

Висновок: комісія вважає, що результати проведеного дослідження здобувачем Невядовським Владиславом Олеговичем отримані на основі

грунтовного аналізу та вивчення сутності, змісту та особливостей здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні, мають комплексний характер та використовуються під час проведення лекцій, семінарських і практичних занять кафедри адміністративного, господарського права та фінансово-економічної безпеки Сумського державного університету зі студентами при вивченні дисципліни «Адміністративне право і процес».

Акт виконаний у 2-х примірниках.

Голова комісії

О.І. Кисельова

Члени комісії

О.М. Резнік

М.В. Колеснікова

ЗАТВЕРДЖУЮ

Директор Науково-дослідного
інституту публічної політики і
соціальних наук
доктор юридичних наук,
старший науковий співробітник

М. В. Завальний
« 29 » * 2021 р.

АКТ

**про впровадження результатів дисертаційного дослідження
Невядовського Владислава Олеговича «Адміністративно-правові засади
здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні», поданого на
здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук зі спеціальності
12.00.07 – адміністративне право та процес; фінансове право;
інформаційне право у правотворчу діяльність Науково-дослідного
інституту публічної політики і соціальних наук**

Комісія у складі:

голова - директор Науково-дослідного інституту публічної політики і соціальних наук, доктор юридичних наук, старший науковий співробітник Завальний Михайло Володимирович;

члени комісії:

- заступник директора Науково-дослідного інституту публічної політики і соціальних наук, кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник Голубов Артем Євгенович;
- вчений секретар Науково-дослідного інституту публічної політики і соціальних наук, доктор юридичних наук, доцент Кухарев Олександр Євгенович,

цим Актом засвідчують, результати дисертації Невядовського Владислава Олеговича «Адміністративно-правові засади здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право спрямовані на: встановлення системи суб'єктів контролю за якістю вищої освіти в Україні; систематизацію адміністративних форм та методів контролю за якістю вищої освіти в Україні; окреслення проблем класифікації контролю за якістю вищої освіти в Україні; визначення видів державного контролю за якістю вищої освіти в Україні; з'ясування особливостей самоврядного та громадського контролю за якістю вищої освіти в Україні; розкриття особливостей участі

міжнародних організацій та інших суб'єктів міжнародного права в оцінюванні якості вищої освіти в Україні використовуються Науково-дослідним інститутом публічної політики і соціальних наук під час розробки пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення національного законодавства.

Пропозиції Невядовського Владислава Олеговича щодо вдосконалення адміністративних процедур здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні; оптимізації критеріїв оцінювання ефективності здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні; удосконалення організаційних засад здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні взято за основу для підготовки відповідних пропозицій та зауважень до адміністративного законодавства.

Результати дисертаційного дослідження Невядовського Владислава Олеговича «Адміністративно-правові засади здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні» мають необхідний теоретичний рівень та практичну спрямованість, сприятимуть підвищенню якості правоохоронного та судово-експертного законодавства.

Члени комісії:

А. Є. Голубов

О. Є. Кухарев

ЗАТВЕРДЖУЮ

Відповідальний секретар

Кримінологічної асоціації України

доктор юридичних наук, професор

Олексій ЛИТВИНОВ

Литвинов 2021 р.

А К Т

про впровадження результатів дисертаційного дослідження Невядовського Владислава Олеговича «Адміністративно-правові засади здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні» на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право у наукову діяльність Кримінологічної асоціації України

Комісія у складі:

- 1. Яценка А. М.** – доктора юридичних наук, професора, члена Кримінологічної асоціації України.
- 2. Казначеевої Д. В.** – кандидата юридичних наук, доцента, члена Кримінологічної асоціації України.
- 3. Форменко М. В.** – кандидата юридичних наук, члена Кримінологічної асоціації України.

цим актом засвідчує, що результати дисертаційного дослідження, Невядовського Владислава Олеговича «Адміністративно-правові засади здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні» використовуються у наукових дослідженнях Кримінологічної асоціації України.

Зокрема при: 1) уточненні сутності та змісту правопорушень у сфері вищої освіти як об'єкту кримінологічного дослідження; 2) визначенні

профілактичних повноважень суб'єктів протидії правопорушенням у сфері вищої освіти; 3) характеристики видів правопорушень, які вчиняються у закладах вищої освіти; 4) окресленні системи суб'єктів профілактики правопорушень, які вчиняються у закладах вищої освіти; 5) визначенні перспективних напрямів використання в Україні зарубіжного досвіду контролю за якістю вищої освіти в Україні; 7) розробці пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення національного законодавства про вищу освіту.

Впровадження результатів дисертаційного дослідження Невядовського Владислава Олеговича «Адміністративно-правові засади здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні» в наукову діяльність Кримінологічної асоціації України забезпечило розширення науково-методичного інструментарію кримінологічного дослідження нормативно-правових актів, які регулюють діяльність закладів вищої освіти.

Результати дисертаційного дослідження Невядовського Владислава Олеговича «Адміністративно-правові засади здійснення контролю за якістю вищої освіти в Україні» мають необхідний теоретичний рівень та практичну спрямованість, сприятимуть підвищенню якості правового регулювання вищої освіти в Україні.

Члени комісії:

_____ Андрій ЯЩЕНКО

_____ Дар'я КАЗНАЧЕСВА

_____ Марина ФОМЕНКО

« 18 » _____ 04 _____ 2021 р.